

Národní
zemědělské
muzeum

51 | prameny
a studie

Z historie zemědělství IV.

NZM Čáslav
Muzeum
zemědělské
techniky

NZM Kačina
Muzeum
českého
venkova

NZM Ohrada
Muzeum lesnictví,
myslivosti
a rybářství

NZM Valtice
Muzeum vinařství,
zahradnictví a životního
prostředí

Prameny a studie 51

Z historie zemědělství IV.

Národní zemědělské muzeum Praha
2013

ISBN 978-80-86874-46-3
ISSN 0862-8483

PRAMENY A STUDIE

Po celou dobu existence Národního zemědělského muzea byla zpracovávána celá řada historických témat a výzkumných úkolů. Nutnost zpracovávat muzejní expozice z vývojového hlediska vedla ke studiu dějin zemědělství, potravinářského průmyslu a lesnictví od nejstarších dob po současnost. Dílčí výsledky pak byly postupně uveřejňovány ve Vědeckých pracích Zemědělského muzea a v edici Prameny a studie.

V roce 1993 došlo k přerušení ve vydávání souvislé řady těchto periodik. Pokusy o obnovení se objevily v roce 1997, ale teprve rok 2006 byl tím přelomovým a již pod hlavičkou Národního zemědělského muzea Praha vyšlo 38. číslo Pramenů a studií (k výročí 115 let založení NZM) a další čísla postupně přibývala. Prameny a studie jako pravidelné periodikum registrované na MK ČR vychází dvakrát ročně a věnuje se vždy různým specifickým tématům, vycházejícím nejen z koncepce rozvoje výzkumných organizací.

V letošním roce se Národnímu zemědělskému muzeu Praha podařilo získat dva projekty z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity – NAKI. Hlavním cílem prvního projektu „Zahradně-architektonická tvorba v kontextu realizace cílů národního obrození během 1. Československé republiky“ je zmapovat a vyhodnotit tvorbu vybraných zahradních architektů pracujících na území republiky zhruba v letech 1900–1950, posoudit dochované dílo, ověřit, zda je dostatečně chráněno v rámci platných předpisů, případně navrhnout zjištěná díla k ochraně, vytvořit metodiku péče o specifickou součást národního kulturního pokladu, kterou představuje tvorba zahradních architektů první poloviny 20. století, představit získané výsledky formou specializovaných publikací, specializované mapy a výstavy. Pro zajištění cílů projektu vytvořit metodické postupy a specificky zaměřený software. Hlavním cílem druhého projektu „Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století“ je aplikovaný výzkum, jehož výsledky přispějí k detailnějšímu poznání vzniku, vývoje, formy a funkce kulturní krajiny vytvořené na území vybraných aristokratických panství. Výsledky projektu, který je zacílený na hloubkové poznání kvalit kultivované krajiny vybraných objektů v širších společenských souvislostech, umožní zprostředkovat veřejnosti jejich jedinečné hodnoty za pomoci rozmanitého spektra prezentačních forem.

Během průběhu obou dvou projektů se v následujících pěti letech budou v tomto periodiku Národního zemědělského muzea objevovat i příspěvky, týkající se těchto dvou, naposledy popisovaných, projektů.

Dosud vyšlo:

38/2006: 115 let NZM

39/2007: Obchod

40/2008: Brambory – skrytý poklad

41/2008: Zemědělství a 50. léta

42/2009: Odkaz zahradního architekta Františka Thomayera

43/2009: Koně

44/2010: Alchymie v kuchyni

45/2010: Trvale udržitelný rozvoj

46/2011: Osobnosti v zemědělství

47/2011: Cukrovarnictví, cukrovary a cukrovarníci

48/2012: Z historie zemědělství

49/2012: Z historie zemědělství II.

50/2013: Z historie zemědělství III.

Obsah

Roman Zámečník/4
Otokar Fierlinger (1888–1942)
Inspirační zdroje a východiska pro tvorbu

Šárka Steinová/56
Josef Kumpán – zahradní architekt

Pavel Novák/90
České Eldorado
Chotkovské krajinářské úpravy na Kutnohorsku

Pavel Novák/103
**Kačinský park a Chotkové v druhé polovině 19. a první polovině
20. století**

Pavel Novák/111
**Zapomenutá Chotkovská krajinářská úprava u Radvančic
na Kutnohorsku**

Martin Vlček/122
**Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb
v zámeckém parku na Kačině za hraběte Jana Rudolfa Chotka**

Romana Rosová/139
Stavba koníren v Hradci nad Moravicí

Dana Strnadová/159
Sebald Krkoška a jeho přínos k rozvoji pěstování léčivých rostlin

Jan Láznička/172
Ruchadlo a továrně vyráběná oradla v zemědělství

Vladimír Michálek/193
Stabilní motory – čáslavské strojírný

Otokar Fierlinger (1888–1942) Inspirační zdroje a východiska pro tvorbu

Otokar Fierlinger (1888–1942)
Inspiration Sources and Premises of his Works

Doc. Dr. Ing. Otokar Fierlinger byl zahradní architekt, krajinář a urbanista, který v těchto oborech uplatňoval vlastní přístupy založené na pečlivém studiu moderních, zejména amerických myšlenek. Byl znalcem historie a vývoje zahradního umění. S pokorou vzhlížel ke kulturám dálného východu.

Spojoval přirozené nadání a všechny získané vědomosti s velkým rozhledem a snažil se i pro kompozici zahrad a krajiny vytyčit zásady. Měl pochopení pro novou architekturu, cit pro moderní umění a všiml si také měnícího se životní stylu obyvatel, což mu umožnilo navrhovat vskutku nadčasové zahrady. Ve spolupráci se stavebními architekty dovedl propojení domu a zahrady k dokonalosti. Otokar Fierlinger je v tomto smyslu představitelem nových pokrokových myšlenek o úpravě měst, obcí, parků a rodinných zahrad.

Otokar Fierlinger (Doc Dr Ing) was a garden architect, landscape specialist and urban planner. In his works, he adopted his own principles based on a deep study of modern, mostly American ideas. He drew inspiration from Far East cultures, too. He combined his natural talent with acquired knowledge. He had understanding for new architecture and modern arts. At the same time, he was fully aware of changing lifestyle of urban population. All this enabled him to create truly up-to-date gardens. In conjunction with builders, he perfectly intertwined house with its garden. Otokar Fierlinger was – in this respect – a bearer of most progressive ideas about urban planning, municipal parks and family gardens.

Článek vznikl na základě podpory při řešení DF13P01OVV003 – Zahradně architektonická tvorba v kontextu realizace cílů národního obrození během první Československé republiky, který naplňuje tematické priority TP 1.1 a TP 1.4 Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity, financovaného Ministerstvem kultury ČR.

Význam osobnosti Otokara Fierlingera

Přestože se Otokar Fierlinger nasmazatelně zapsal do Československých dějin jako městský urbanista, teoretik zahradního umění, zahradní a krajinářský architekt, stavební projektant a vysokoškolský pedagog, je v očích veřejnosti stále spíše neznámou osobností. Celá jeho profesní činnost v těchto oborech byla poznamenána vysokým odborným vzděláním, a zejména zkušenostmi, které nabyl při studiích v zahraničí a na cestách po Evropě i mimo ni. Znalosti cizích jazyků mu umožnily neustále se vzdělávat u nás i v zahraničí, čerpat z bohatých informačních zdrojů světové literatury. Své znalosti neustále rozvíjel častou účastí na mezinárodních kongresech, kde se soustředil především na problematiku rekreačních veřejných ploch ve městech, na krajinnou a zahradní architekturu a na regulační i regionální plánování.

Fotografie Otokara Fierlingera, 1937, převzato z: DOSTALÍK, J. (2013): Otokar Fierlinger. Archiweb. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&action=show&id=2560&lang=cs>

Otokar Fierlinger přinesl z Ameriky do tehdejšího Československa nejen zcela novou filozofii přístupu ke tvorbě měst, parků a zahrad, ale i něco více. Práce známých zahradních architektů, jakými byli J. Kumpán a J. Vaněk, se ve většině případů inspirovaly „starými dobami“, v tom smyslu se jejich práce jeví jako určité doznívání starých časů. Tehdejší společnost plná emocí po vzniku první samostatné Československé republiky toužila být novou a při tom se jen odkazovala na dávno zaniklé feudální symboly.¹ Nová vlna přicházela s mladými odvážnými architekty, kteří

1 MIČOLA, P.: Z minulosti vyrůstá budoucnost. Doc. Dr. Ing. Otokar Fierlinger. *Inspirace*, č. 2, 2012, s. 4–7.

se nebáli zhmotnit své představy o moderním bydlení v duchu funkcionalistických pravidel. V duchu nového názoru na bydlení v domě, který je jednoznačně provázán s okolní zahradou svým půdorysem, velkými prosklenými plochami, obytnými terasami, sloupy a schodišti. Na nový životní styl projevující se v povaze rodinného bydlení nedokázal reagovat každý zahradní architekt. Otokar Fierlinger byl bezpochyby jeden z mála, ne-li jediný, který bezezbytku, ve spolupráci se stavebními architekty, dovedl propojení domu a zahrady k dokonalosti. Otokar Fierlinger je v tomto smyslu představitelem nových moderních myšlenek o úpravě měst, obcí, parků a rodinných zahrad, který nechal dávno přežitě zásady daleko za svými zády. S odbornou erudovaností prosazoval zásady anglosaské a americké krajinářské školy zejména v oblasti úpravy měst. Dokázal oslovit moderní generaci stavebníků, kteří sympatizovali s novými uměleckými hodnotami, jakými byli impresionismus, který naučil dívat se na přírodu za měnící se atmosféry v každé době. Expresionismus, který je projevem silného osobitého výrazu abstraktní koncepce. A také kubismus, který jim představil účelově čisté výrazové prostředky.² Plně si uvědomoval přednosti moderního bydlení a také nového společenského pohledu na specifické trávení volného času. Na požadavky stavebníků, související zejména se stále více se prosazujícími sportovními aktivitami, reagoval zakládáním vkusných koupacích bazénů s výraznou kompoziční a uměleckou hodnotou, různých sportovišť a tenisových kurtů, které byly vkusně zakomponovány v zahradním programu. Byl člověkem, který dokázal bravurně využít vlastnosti konkrétního stanoviště zejména při projektování soukromých zahrad. Využíval přirozené modelace terénu, podporoval průhledy ze zahrad na zajímavé dominanty, bylo-li to možné, neváhal do zahradního programu pojmout stávající vzrostlou vegetaci, zajímavé morfologické útvary i vodní plochy.³ Jeho zahrady se tím stávaly záhy funkčními a přirozeně splývaly s okolím prostředím.

Ve svých realizacích ve veřejném sektoru se soustředil zejména na upravovací plány měst, jejich částí a obcí. Při návrzích se snažil vždy uplatňovat snahy vycházející ze studia principů využívaných v pokrokových zemích v cizině. Přestože staletý vývoj většiny měst v českých zemích nedovoloval plánovaný rozvoj volných ploch, který by mohl vycházet z centra města do periferních částí, jak se to dělo např. v amerických městech, přesto se snažil hájit požadavky širokého městského obyvatelstva na čisté prostředí s volnými plochami pro pobyt. Upozorňoval zejména na nedostatečnou legislativní zakotvenost ochrany volných ploch v procesu neustále se zvyšující urbanizace a industrializace území, která se mnohdy projevovala neřizeným vznikem kolonií a průmyslových areálů na zcela nevhodných místech.

Samozřejmě nebyl pouze šířitelem moderních, zejména amerických zásad při úpravách měst, parků a zahrad. Je možné ho považovat za velmi vzdělaného teoretika zahradního umění, který si byl dobře vědom uměleckých hodnot historických zahrad a parků. Okolnosti vyžadující návrat ke starým historickým formám dokázal vždy při obnovách historických zahrad brát na zřetel s vysokým cítěním pro genia loci.

Přestože byl jeho poměrně krátký profesní život zasvěcen jednomu hlavnímu

2 FIERLINGER, O.: Zahradní a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice. 1. vyd. Praha: Jan Laichter. 1938, s. 33–55.

3 Například realizace vilových zahrad v Jevanech u Prahy.

cíli - šíření požadavku obyvatel na život ve zdravém upraveném prostředí - uvědomoval si, že vývoj v otázkách plánování a úpravy měst a zeleně nebyl bohužel tehdy v naší zemi srovnatelný s pokrokem tehdejšího stavitelství.

Stručný životopis a přehled díla Otokara Fierlingera

Otokar Fierlinger se narodil 21. května 1888 v Olomouci. Jeho otec Eugen Fierlinger byl učitelem francouzštiny a angličtiny na německé reálné škole – dnešní Slovanské gymnázium. Byl velkým vlastencem, spoluzakladatelem Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Ve velmi dobře situované rodině středoškolského profesora byl Otokar veden ke studiu cizích jazyků, hudby, výtvarné výchovy a vlasteneckému smýšlení. Maturitní zkoušku složil na německé reálce v Olomouci a poté nastoupil na Vysokou školu technickou ve Vídni, kde studoval Fakultu pozemního inženýrství.⁴

První zaměstnání získal roku 1911 u firmy Vítkovické horní a hutní těžířstvo a později krátce v továrně na stroje a vozy v rakouském Simmeringu. Bylo to zřejmě jen počáteční rozhodnutí, protože ve skutečnosti měl o svém odborném zaměření docela jasnou představu. Roku 1913 vstoupil do státní stavební služby na c. k. Místodržitelství v Brně a později přesídlil na okresní hejtmanství v Olomouci, kde zůstal do roku 1919. Po vzniku Československé republiky byl povolán na Ministerstvo veřejných prací, které tehdy mělo v kompetenci aktivity související se stavebnictvím.⁵ V polovině 30. let byl jmenován přednostou oddělení pro plánování a výstavbu měst. Na ministerstvu působil až do své smrti. Možná i díky svým výborným znalostem angličtiny získal v letech 1920–1921 stipendium Rockefellerovy nadace, které mu umožnilo studovat ve Spojených státech amerických na univerzitách Ann Arbor v Michigenu nebo na Harvardu v Cambridge zdravotní inženýrství a krajinářskou architekturu. Stáž doplnil cestami po amerických městech, aby se seznámil s jejich urbanizmem a úpravou parkových zón.⁶ Po návratu do ČSR využil všech nabytých vědomostí a v roce 1923 vypracoval a obhájil disertační práci na téma Severoamerická města, čímž dosáhl hodnosti doktora technických věd. Rok na to se aktivně podílel na českém vydání knihy Zahradní města budoucnosti (1924), napsané zakladatelem tohoto mezinárodního hnutí Angličanem Ebenezerem Howardem. V letech 1930–1937 působil jako řádný docent nauky o stavbě měst na Akademii výtvarných umění v Praze. V té době patřil již k předním znalcům a propagátorům anglosaské a americké krajinářské školy. Jako odborník v otázkách zahradní architektury byl od roku 1936 členem Stavebního výboru Pražského hradu. Stál u počátků českého územního plánování. Přijal také členství ve výkonném výboru Mezinárodní federace pro bydlení a stavbu měst v Londýně. Z jeho iniciativy vznikla obdobná instituce v ČSR při Masarykově akademii práce.⁷ Hojně přispíval do denního tisku i architektonických periodik svými výpisky z mezinárodních

4 MIČOLA, P.: Z minulosti vyrůstá budoucnost. Doc. Dr. Ing. Otokar Fierlinger. *Inspirace*, č. 2, 2012, s. 4–7.

5 Tamtéž.

6 KOLÁŘ, M.: Fierlingerova ‚zapomenutá‘ vila chátrá. Lidovky.cz. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/fierlingerova-zapomenuta-vila-chatra-d8j/-/ln-bydleni.asp?c=A110909_162631_ln-bydleni_wok.

7 KOLÁŘ, M.; DRHA V.: *Edvard Beneš v Sezimově Ústí: vila, zahrada, domov*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, 16 s.

kongresů, zabýval se urbanismem a regionálním plánováním jak na úrovni teoretické, tak i v pojetí vlastních případových studií. Roku 1931 sestavil spolu s architektem J. K. Řihou a rozsáhlým kolektivem knihu *Město a úpravný plán*, základní dokument tehdejší doby pro plánování výstavby měst a obcí.⁸

Díky politické kariéře svého bratra Zdeňka Fierlingera se Otokar dostal i k navrhování přestaveb vil a zahrad několika českých diplomatů. Vrcholným počinem se pak staly práce pro prezidenta Edvarda Beneše v Sezimově Ústí. Architekt po celá třicátá léta pracoval na úpravách Benešovy zahrady a na jejím propojení se sousedními zahradami Ludvíka Strimpla a bratra Zdeňka. Vznikl tím jednotný a dodnes působivý parkový celek. Fierlinger se také zabýval rekonstrukcemi historických zahrad. Spolu s Pavlem Janákem rekonstruoval zahradu Černínského paláce nebo Královskou zahradu u Belvedéru. Podílel se rovněž na urbanistickém začlenění sídliště Baba v Dejvicích do komplexu zeleně.⁹

Těsně před začátkem druhé světové války napsal knihu *Zahrad a obydlí* (1938), ve které formuloval své názory na základní zásady zahradní kompozice. Po okupaci se zapojil do protifašistického odboje, přestože byl již delší dobu vážně nemocný. Organizoval pomoc rodinám pronásledovaných nacisty a podílel se na výrobě a distribuci ilegálních tiskovin.¹⁰ V roce 1941 byl hospitalizován ve Vinohradské nemocnici, kde po nezdařené operaci 8. září zemřel.¹¹

Ateliér Otokara Fierlingera v zahradě Zdeňka Fierlingera v Sezimově Ústí, 1970, převzato z: KOLÁŘ, M.; DRHA V. (2004): Edvard Beneš v Sezimově Ústí: vila, zahrada, domov. Vyd. 1. Praha: Prostor

8 DOSTALÍK, J.: Otokar Fierlinger. Archiweb. 2013, Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&action=show&id=2560&lang=cs>.

9 Tamtéž.

10 Tamtéž.

11 MIČOLA, P.: Z minulosti vyrůstá budoucnost. Doc. Dr. Ing. Otokar Fierlinger. Inspirace, č. 2 2012, s. 4–7.

Přehled díla

Projekty a realizace:

Návrh zahrady Antonína Schauera, Jevany. 30. léta 20. století.

Návrh zahrady kolem vily pana Ř., Jevany. 30. léta 20. století.

Návrh zahrad kolem vily (stavebník neznámý), Jevany. 30. léta 20. století.

Návrh zahrady kolem venkovského sídla Františka Schnöblinga, Strančice. 1931–1932.

Návrh zahrady Alexandra Schücka, Praha-Troja, ulice Nad Kozankou. 30. léta 20. století.

Úpravy vily Hany a Edvarda Benešových v Sezimově Ústí, 30. léta 20. století.

Návrh domu a zahrady pro bratra Zdeňka, Sezimovo Ústí. 1930.

Návrh zahrady Ludvíka Strimpla, Sezimovo Ústí. 30. léta 20. století.

Návrh zahrady Antonína Uhlíře, Praha, sídliště Baba, 30. léta. 20. století.

Návrh zahrady Cyrila Boudy na Babě v Praze, 30. léta 20. století.

Návrh zahrady Ladislava Sutnara na Babě v Praze. 30. léta 20. století.

Úprava „stylové zahrady“ kolem historizující vily, Praha-Trója, ulice Nad Kazankou. 30. léta 20. století.

Návrh zahrady Františka Langera. Praha-Podolí. 30. léta 20. století.

Rekonstrukce „chybně založené“ zahrady. Praha-Smíchov. 30. léta 20. století.

Asanační plán obce Kvasnice, 1. pol. 20. let. 20. století.

Návrhy konceptů hornických kolonií v Košťanech a Břežánkách, 30. léta 20. století.

Rodinná hrobka rodiny Fierlingerů, Olomouc, 20. léta. S Pavlem Janákem.

Projekt tzv. Hradní třídy a Jelení ulice, Praha, 30. léta. S Pavlem Janákem a Janem Sokolem.

Ideová studie úpravy Obory Hvězda, Praha.

Ideová studie úpravy zámeckého parku v Tróji, Praha.

Ideová studie úpravy zámeckého parku v Topolčiankách.

Návrh školy, Sezimovo Ústí, 30. léta 20. století.

Projekty na začlenění sídliště Baba do komplexu zeleně, Praha-Dejvice.

Zahradní úprava okolí Francouzských škol, Praha-Dejvice, 1. pol. 30. let. S Janem Gillarem.

Návrh regulace řeky Ostravice.

Úpravy předpolí letiště Ruzyně, Praha, 1932–1936. S Adolfem Benešem.

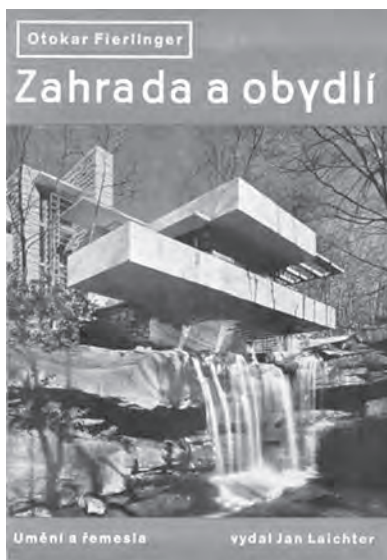
Rekonstrukce giardinetta u Letohrádku královny Anny na Pražském hradě, Praha, 1937–1938.

Rekonstrukce zahrady Černínského paláce v Praze s Pavlem Janákem, 2 desetiletí 20. stol.

Úprava zahrady Cyrila Bartoně z Dobenína při zámku v Nových Hradech u Litomyše, 1936–1939.

Vlastní publikační činnost:

- FIERLINGER, O.: *Domáci staviva: Příspěvek k osídlování, řešení bytové otázky a o ochraně domoviny*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo zemědělství, 1920, s. 32.
- FIERLINGER, O.: K novodobému utváření měst. *Styl*, roč. 1 (6), 1920–1921, s. 85–93.
- FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3. (8), 1922–1923, s. 93–111.
- FIERLINGER, O.: Asanace venkovské obce Kvasnice na Moravě. *Stavba*, roč. 2, 1923, s. 102–106.
- FIERLINGER, O.: Krajinářská architektura v Americe. *Volné směry*, roč. 27, 1929–1930, s. 234–236.
- FIERLINGER, O.: Mezinárodní kongres pro bytovou péči a stavbu měst v Berlíně 1931. *Styl*, roč. 11 (16), 1931–1932, s. 52–59.
- FIERLINGER, O. – ŘÍHA, J. K.: *Město a upravovací plán*. 1. vyd. Praha: Spolek československých inženýrů, 1932, s. 140.
- FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.
- FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. *Styl*, roč. 13 (18), 1933-1934, s. 143.
- FIERLINGER, O.: Regionální řešení rekreačních ploch. *Stavba*, roč. 12, 1934-1935, s. 43–45.
- FIERLINGER, O. – MIKUŠKOVIC, A. K.: K osídlovací otázce v Československé republice. *Stavba*, roč. 12, 1934-1935, s. 133–138.
- FIERLINGER, O.: Kongresy: Mezinárodní kongres pro stavbu měst a bytovou péči v Londýně. *Stavba*, roč. 12, 1934-1935, s. 186.
- FIERLINGER, O.: Příklady budování městských rekreačních ploch. *Architekt SIA*, roč. 35, 1936, s. 142–144.
- FIERLINGER, O. – MIKUŠKOVIC, A. – VANĚČEK, J.: Regionální plánování. Referát na mezinárodním kongresu pro stavbu měst a bydlení v Paříži. *Sborník MAP*, 1937, roč. 11.
- FIERLINGER, O. : *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice*. 1.vyd. Praha: Jan Laichter, 1938, s. 55.
- FIERLINGER, O.: O pražských sadových a rekreačních plochách. *Krása našeho domova*, roč. 31, 1939, s. 33–37.
- FIERLINGER, O.: Plánovací komise pro hl. město Prahu a okolí. *Architektura*, roč. 2, 1940, s. 74.
- FIERLINGER, O.: *Nutnost péče o výstavbu obcí venkovských*. Praha: Ústav pro výstavbu měst. Nákladem Ústavu pro stavbu měst při M. A. P., 1923, s. 29.
- FIERLINGER, O.: Nové úkoly v soudobém urbanismu. *Architekt SIA*, 1936, roč. 36, č. 6.
- FIERLINGER, O.: Rekreační plochy a zeleň ve městech. *Architekt SIA*, 1936, roč. 35, s. 81–89.

Obálka knihy *Město a upravovací plán* (1931), Obálka knihy *Zahrada a obydlí* (1938)

Inspirační zdroje a východiska pro tvorbu Otakara Fierlingera

Otokar Fierlinger po vystudování pozemního stavitelství na Vysoké škole technické ve Vídni a po kratším působení v několika soukromých firmách začíná ve svých dvaceti pěti letech pracovat ve státních službách. Zanedlouho se začíná „specializovat“ v oblasti plánování a výstavby měst. Pravděpodobně z tohoto důvodu absolvuje mezi roky 1920–1921 studijní cestu po Spojených státech amerických. Právě tam se seznamuje s aktuálními trendy v oblasti urbanismu, zahradní architektury i navrhování městských parků a hlavně se světovými díly krajinářské architektury. Přichází do přímého kontaktu s díly reprezentovanými tvorbou F. L. Olmsteda, Ch. Eliota a M. P. Levisa.

Roční studijní cesta strávená na amerických univerzitách měla pro jeho následný profesní vývoj jednoznačný dopad. Pomineme-li skutečnost, že na téma Stavba měst v Americe vypracoval disertační práci, stal se šířitelem pokrokových amerických názorů o tom, jak mají vypadat města, obydlí a zahrady. Fierlingerovy obdivné postoje k otázkám úpravy městské a soukromé zeleně v USA byly již tehdy dobře známou skutečností, čemuž napovídá jeho hojná publikační činnost v tehdejší odborném tisku. Jako člen výboru pro bydlení byl pravidelně vyslán na mezinárodní kongresy věnované především urbanismu. Z tohoto důvodu není možné charakteristiku Fierlingerovy tvorby začít bez krátkého exkurzu za oceán, do Spojených států amerických, které se pro jeho inspirační tvůrčí východiska staly stěžejními.

Tehdejší představitelé veřejných institucí největších amerických měst byli schopni při postupující urbanizaci území vyčlenit přírodně hodnotné lokality,

keré byly posléze začleněny do konceptu soustavy nezastavitelných městských ploch. Zahradně krajinářská tvorba v Americe se v tomto duchu začala rozvíjet již v 60. letech 19. století, kdy byly zakládány významné městské parky.¹² Počátky moderního sadového hnutí, pojímáme-li zabezpečení rekreačních potřeb v tomto smyslu, lze klást již do roku 1853, kdy Olmsted založil v New Yorku Centrální park podle zásady, že park má být městskému obyvatelstvu osvěžením jako volná příroda.¹³ V 70. letech 19. století nabyla v Americe otázka zabezpečení dostatku volných ploch ve městech hlubšího významu. V této době dochází k cílenému městskému plánování, jehož výsledkem je hospodárné rozdělení volných ploch s přírodními cestami po celém zájmovém obvodu města s přizpůsobením městské struktury.¹⁴ V této souvislosti se často Otokar Fierlinger zabývá zejména tvůrčími počiny a zásadami F. L. Olmsteda v oblasti parkových městských soustav, kterými zdůrazňoval skutečnost o zakládání parků, které nebudou strukturu města přerušovat ale vhodně ji doplňovat.¹⁵ V jednom ze svých článků o volných plochách v amerických městech cituje Fierlinger Olmstedův názor na městský park: „Sady nejsou umělá místa pro oddech, nýbrž místa, jež přispívají ku zdraví a zušlechťení mysli návštěvníků. Půvabné přírodní scenérie ve městech jsou tak nutné jako dobrý vzduch, čistá voda, sluneční světlo, nezkalené prachem a kouřem, praktické a nutné jako kanalizace vodovod a dlažba“.¹⁶ Později dochází Olmsted k názoru, že volné parkové plochy mají za účel přivádět přírodu do města a že tedy mají přímou souvislost s plánováním celkové městské kostry.¹⁷

Fierlinger si výrazněji všímá také tvorby K. M. Robinsona. Uvádí jeho požadavky kladené na městský park: „Ochránit krásné přírodní části krajiny a udělat je využitelnými pro lidi, toť první zásadou krajinářského architekta. Americký sad musí poskytnout příležitost k pobytu ve volné přírodě bez cest a nerušený požitek krásných pohledů. Harmonické přechody mezi městem a sady jsou nutny, neboť sad má být dnešním přeplněným městům tím, čím byly katedrály středověkému obyvatelstvu“.¹⁸

Poučení v úpravě o zakládání amerických parků čerpá Fierlinger také z tvorby pozdějšího Olmstedova spolupracovníka Charlese Eliota, který prohlubuje studiem a praktickými poznatky nové zásady a uplatňuje je v založení první sadové soustavy v městě Boston, kterou dává základ k vybudování zvláštní krajinářské školy.¹⁹

12 Central Park v New Yorku, parky v Buffalu, park Belle Isle v Detroitu atd.

13 FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.

14 FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3. (8), 1922–1923, s. 93–111.

15 Ze starší přednášky F. L. Olmsteda: O rozšiřování měst a veřejných sadů. FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3 (8), 1922–1923, s. 93.

16 FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3. (8), 1922–1923, s. 93–111.

17 FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.

18 FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3. (8), 1922–1923, s. 93–111.

19 FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.

Eliot zdůrazňoval, že ulice a městské volné plochy musí být ve vzájemném vztahu. Upozorňoval na skutečnost, že sady oddělené hlučnými obchodními a dopravními ulicemi ztrácejí mnoho ze své hodnoty a využitelnosti a také, že i uspořádání parků je důležitým činitelem při úvaze o šířkách a směrech ulic. Při volbě pozemku pro park se řídil třemi zásadami. První zásada zachovává myšlenku krásné a zajímavé scenérie, druhá se týká plochy, která se nehodí k ulicím a stavbě domů, dle třetí zásady není tvar plochy závislý na přiléhající zástavbě.²⁰ Jeho současník M. P. Levis jde ještě dále ve svých názorech. Hájí postup, že prvotní úvahy o plánování parkové městské soustavy mají předcházet studiu úpravy městského půdorysu. Místo, aby se parky podřizovaly kostře ulic, mají ony z velké části určovat uliční soustavu. Fierlinger zmiňuje také velký projekt architekta Burnhama z roku 1910 na úpravu nábřeží Michiganského jezera.²¹

Za jednu z významných předností americké vyspělosti v oblasti plánování a zakládání městské zeleně považoval Fierlinger již tehdy legislativní zakotvenost včasného plánování, které bylo všeobecně uznávanou a podporovanou skutečností. Samotné zajištění a identifikace volných ploch mnohdy dokonce předcházelo jiným městským potřebám v okruhu 20–30 km od středu města. U menších měst pak rozvrh soustav volných ploch rozhodoval i o směru hlavních cest dříve než ještě tehdy málo vyvinutá doprava. Nezanedbatelnou předností bylo také to, že na vybudování parkových městských soustav dohlížely předem ustanovené několikačlenné „sadové komise“ s předsedou jmenovaným vládou příslušného státu. Úkolem těchto komisí bylo zřizovat parkové soustavy, vydávat příslušné zákony, zabezpečovat a získat pozemky, určovat upotřebením těchto pozemků, regulovat provoz, vypisovat úvěry k hrazení nákladů, vydávat každoroční zprávy atd. Zajímavostí bylo to, že splácení půjček se provádělo tzv. speciálním zdaněním, kterým přispívali sousední majitelé v poměru ke zlepšení svých pozemků²² a tzv. sadovou daní přenesenou na celé obyvatelstvo města v poměru daňové povinnosti jednotlivce. Komisím byly podřízeny správy jednotlivých parků zaměstnávající technický a umělecký personál nejrůznějších oborů.²³

Největší zásluhu o povznesení krajinářského umění přisuzuje v první řadě Fierlinger zakladatelům americké krajinářské školy Olmstedovi a Eliotovi. Praktická i literární činnost obou těchto mužů, založená na studiu starých zahradních slohů a na studiu potřeb moderního života, se stala významnou nejen příkladnými úpravami veřejných ploch v amerických městech, ale současně byla popudem k tomu, aby byly při vysokých školách založeny speciální školy krajinářského umění.²⁴ Úkolem těchto škol bylo získat odborníky zdatné ve způsobech uplatnění přírody ve městech a zajištění volného pohybu obyvatel v domech i mimo ně. Této škole se v Americe brzy

20 FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3. (8), 1922–1923, s. 93–111.

21 FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 145.

22 Cenový vzestup okolních pozemků během 20 let realizace parkových úprav činil až 1200 % oproti ceně nabyté půdy čistě zemědělské.

23 FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3. (8), 1922–1923, s. 93–111.

24 FIERLINGER, O.: Krajinářská architektura v Americe. *Volné směry*, roč. 27, 1929–1930, s. 234–236.

dostalo uznání zejména zřízením speciální výchovy odborníků na vysokých školách.²⁵ V těchto později vzorně organizovaných i vybavených školách byli studenti odborně školeni v otázkách úprav měst, stavitelství a krajinářské architektury, odborného zahradnictví, zeměměřičství atd.²⁶

Long Island – příklad střediska osvěžení ve Spojených státech amerických s mostem Triborough. Sportovní park je dokonale propojen se čtvrtěmi Broughs of Queens, Manhattan a Bronx, 30. léta 20. stol., zdroj: NTM v Praze, Archiv architektury a stavitelství, fond Fierlinger

Počátkem 20. století započala myšlenka o plánování a rozvoji městské parkové soustavy ovlivňovat evropská města. Ve svých literárních pracích vyzdvihuje Fierlinger zejména přínos německých architektů, kteří sledovali americké pokrokové myšlenky a dovedli je využít ve svůj prospěch. Zabývá se zejména osobností H. Kaisera, který již v roce 1904 upozornil na význam vznikajících sadových soustav a rezervací v amerických městech. Později se touto problematikou začali zabývat také W. Hegemann a Th. Goecke.²⁷

Snaha o uplatnění jiných – nových názorů na vzhled volných ploch se v Evropě začíná prosazovat sice již v 90 letech 19. století, ale děje se tak spíše ve smyslu estetickém. V té době vedoucí Vídeňská regulační škola realizující zeleň na způsob pásů kolem města, ustupuje americké škole s funkčním uspořádáním volných ploch v městském půdorysu. Začíná se tak dít zejména po soutěži na plán měst Düsseldorf a Berlín z roku 1910.²⁸ Tato skutečnost souvisí také s pořádáním všeobecné výstavy pro stavbu měst v Berlíně téhož roku. Právě tam budily americké

25 FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.

26 FIERLINGER, O.: Krajinářská architektura v Americe. *Volné směry*, roč. 27, 1929–1930, s. 234–236.

27 FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3 (8), 1922–1923, s. 93–111.

28 FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.

projekty regulací měst Chicaga, Clevelandu, Bostonu, St. Louisu aj., zejména pak zařízení a úprava parků a hřišť, všeobecnou pozornost. Roku 1911 oznamuje Th. Goecke příklon německých odborníků k tzv. klínovému způsobu vedení cest a rezervací do středu města.²⁹ Toto datum Fierlinger považuje za dobu, od které vzrůstá v Německu zájem o tělesnou výchovu, prohlubuje se estetický smysl pro upravenou a chráněnou přírodu. Při srovnání německé a americké tvorby považuje americkou za více naturalistickou, přičemž německá se projevuje více disciplinovanými prostředky v dispozicích a prostorovém pohledu.³⁰

Fierlinger ve svých článcích mnohdy uveřejňoval příklady německých měst, která jsou vzhledem k plánování rozvoje systému městské zeleně hodná následování. V poměrně krátké době vznikají v německých městech parkové soustavy, z nichž považuje za nejvýznamnější projekty měst Frankfurtu, Hamburku, Hannoveru, Kielu, Drážďan a Vratislavi. Veškeré tyto soustavy budované předními německými architekty urbanisty prozrazují silnou vůli, velkorysost a prozíravost německé školy.³¹

Z německých urbanistů se Fierlinger inspiroval Fritzem Schumacherem, vedoucím široké skupiny odborníků, která se podílela na budování města Hamburku se systémem parkových volných ploch.³²

*Velký lidový park v Hamburku vznikl pod Schumacherovým vedením. Park byl založen na pravidelném půdorysu s rekreačními budovami s rozlehlými volnými trávníky, vodními plochami, hřišti nejrůznější povahy, s ozdobnými a botanickými částmi a promenádami pro pěší a jezdecký sport, zdroj: FIERLINGER, O.: *Rekreační plochy a zeleň ve městech. Architekt SIA, roč. 35, 1936, s. 81–89.**

29 FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3 (8), 1922–1923, s. 93–111.

30 FIERLINGER, O.: Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. *Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.

31 Tamtéž, s. 144–145.

32 FIERLINGER, O.: Rekreační plochy a zeleň ve městech. *Architekt SIA*, roč. 35, 1936, s. 81–89.

Urbanistický plán rozvoje města Kolína nad Rýnem, zpracovaný také pod Schumacherovým vedením, si Fierlinger vybral pro bližší pojednání, poněvadž město se v té době počtem obyvatel podobalo Praze.

Soustava volných ploch v Kolíně nad Rýnem, Schumacher, 1927 (tmavá barva v půdorysu města znázorňuje rozsah nezastavitelných ploch městské zeleně, zdroj: FIERLINGER, O.: Příklady budování městských rekreačních ploch. In.: Architekt SIA, roč. 35, 1936, s. 142–144.

Výměra rekreačních ploch byla v Kolíně nad Rýnem stanovena na 3 m² na jednoho obyvatele. Přičemž byly tyto plochy ve městě rozděleny podle plochy zalidnění a dopravní infrastruktury. Hřiště byla zakládána v nejrůznějších podobách (veřejná a spolková) s důrazem zejména na velké trávnikové plochy pro hry, které se zakládaly v takovém rozsahu, aby mohly být užívány střídavě a díky tomu obnovovány (regenerovány). Závodní sporty byly situovány ve zvláštním rozsáhlém a vhodně položeném „sportovním sadě“. Sporty, které vyžadovaly větších ploch (cyklistika, golf, plavání, jízda na koni, atd.), byly kombinovány s většími parkovými plochami a parkovými pásy a letišti. O potřeby automobilového sportu bylo postaráno výstavbou autostrád, které probíhaly za městem a jejichž přírodní rámec byl upraven podle amerických krajinařských zásad. Další velký význam měly parky upravené „anglickým způsobem“, s rozsáhlými trávniky pro volné hry, pohyb a odpočinek na trávě. Parky byly místem shromažďování obyvatel zejména o svátcích. Jinou důležitou rekreační složkou je vodní plocha, a to ať již pro své estetické vlastnosti či pro sport. Proto byly v rekreačním programu zahrnuty četné nádrže, rybníky a sportovní bazény, které zároveň zkrášlovaly pohledy do parkových úprav. Přestože řeka Rýn byla vhodná pro koupání, postavilo se v parcích několik koupališť (500–1000 m délky) s přívodem čisté vody, popřípadě i ohřívání teplem ze spalovacích stanic, vhodně položených v jednotlivých městských oblastech. Jinou částí rekreační soustavy byly školní zahrady s koupališti pro děti. Program počítal s malými zahrádkami, kterých tehdy bylo asi 30 tisíc, dále se zahradnictvím a zelinářstvím pro přímé potřeby města. V parcích se budovaly četné budovy pro rekreaci, lázně a školy. Nejbližší okolí města bylo chudé na zeleň, a proto se zabezpečovaly v širokém okolí města velké soustavy ploch lesů

a přistupovalo se k novému zalesňování, které se vhodně připojovalo na městskou parkovou soustavu. Rozsah programu byl zřejmý z toho, že poměr zelených ploch na jednoho obyvatele vzrostl od r. 1903 do r. 1930 z 3,9 m² na 22,3 m² při celkovém počtu 730.000 obyvatel.³³

Na Německé legislativě si Fierlinger cenil zvláštního zákona o ochraně přírody ve městech, kterým mimo jiné byla regulována nabývací cena pozemků. Jiným vhodným opatřením byla povinnost vlastníků pozemků odstoupit pozemky, např. při scelování, které v některých městech dosahovalo až 50 % hrubé výměry. Německo také využilo příležitosti investiční politiky měst ke zmírnění nezaměstnanosti pracemi zahradnické povahy při zakládání parků.³⁴

Otokar Fierlinger společně se spolupracovníky soustředil poznatky nabyté studiem zahraničních trendů, zejména americké krajinářské školy, v oblasti urbanizace území do knihy *Město a upravovací plán* (1932). Získané informace Fierlinger využil také při mnohých schvalovacích a plánovacích procesech při řešení otázek na území Československé republiky. Nejznámější z nich, na kterých se Fierlinger přímo podílel, jsou Asanační plán obce Kvasnice a projekt na začlenění sídliště Baba v Praze.

Americké krajinářské myšlenky uplatňoval Fierlinger také při návrzích rodinných zahrad. Mínil, že význam zahrady při jednotlivých domech je určen speciálními potřebami individuálního bydlení. Život v domě a možnost pobytu ve volném prostoru kolem něj se musí vzájemně doplňovat. Hájí myšlenky o vnitřní dispozici domu, která je u nových moderních budov výrazně ovlivněna samotnou dispozicí zahrady. Tyto zásady nejlépe prokazovaly moderní dispozice navržené průkopníkem stavebního výtvarnictví především a snad i logicky Američanem F. L. Wrightem, stojícím nejbliže novým zásadám krajinářské architektury.³⁵

Fierlinger hledal tedy nové popudy pro novou formu zahrady v obrodě stavebnictví, které se oprostilo od historizujících složek účelových a estetických a našlo svůj vlastní výraz. Nové stavebnictví vycházelo ze samostatného pojetí funkce a konstrukce stavby. Za průkopnické práce v tomto směru považoval dále realizace A. Loose, L. Sullivana, W. M. Dudoka, Le Corbusiera, W. Gropiuse, M. Tauta, H. Van de Veldeho, L. Miese van der Rohe, J. Hoffmana, R. Mackintosche, z našich architektů J. Kotěru, J. Gočára, B. Fuchse atd. Za hlavní přednosti jimi tvořených budov považoval to, že přinášejí zahradnímu umění nové možnosti kompoziční tím, že se oprostují od veškerých dekorativních zbytečností a malicherností, jak toho žádají nové způsoby a názory životní, které jsou určeny pokrokem techniky, použitím nových konstruktivních prostředků a materiálů.³⁶ Vše to přispívá k zdůraznění potřeby vzdušných a logicky k sobě řazených prostorů a konsekventně i prostorů mimo obydli v zahradě, vázaných k sobě účelem a pohledově. Tyto stavby se vyznačují hladkými plochami stavebních hmot, velkými okny a dveřmi, dobrou volbou materiálu a logickou konstrukcí. Spojitost vnitřku domu s volným prostorem kolem, racionálnímu pojmu

33 FIERLINGER, O.: O pražských sadových a rekreačních plochách. *Krása našeho domova*, roč. 31, 1939, s. 33–37.

34 Tamtéž, s. 33–37.

35 FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. *Styl*, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 144–158.

36 Tamtéž, s. 144–158.

půdorysu, složitějším požadavkům moderního bydlení odpovídá členitost stavby, která se neváže na přísnou osu, naopak vyvolává mnohotvárnost zevnějšího prostoru. Proto přináší nejrůznější možnosti, vyplývající ze vzájemné souvislosti mezi vnitřním a vnějším, čemuž napomáhají terasy, schodiště, krytá loubí a sloupoví konstruktivního charakteru. Estetické přírodní materiály uplatňují se také ve vyšší míře kontrastem k jasně členěným velkým hmotám moderního stavitelství a v pohledu z velkých okenních ploch moderních staveb.³⁷

Vila Alexandra Schücka v Praze–Tróji, foto Josef Sudek, 30. léta 20. stol. , zdroj: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, fond Josef Sudek, sig. GF 56200

Moderní budovy ve svém rozvrhu a zevnějšku ukazují nové myšlení. Případě jsou přejímány staré dobré tradiční tvary, jako je tomu v zemích s vysokou bytovou

37 FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter. 1938, s. 33–55.

kulturou, kde staletý vývoj bydlení ustálil praktické složky půdorysu a podrobnosti bytové potřeby, např. v Holandsku a v Anglii. Všechny tyto přednosti působí na okolí domu a vzniká tím jasný a přehledný půdorys zahrady, odpovídající půdorysu obydlí. Obsahuje prostory účelové, jako příjezdní nebo příchodní, užitkové, hospodářské nebo ozdobné, pravidelné a volné, které samy o sobě mohou být členěny podle povahy terénu a místa. Kombinací rostlin s hladkými plochami moderního domu objevují se nové obrazy a mírní se tím i strohý výraz.³⁸

Otokar Fierlinger přímo doporučoval, aby zahradní architekt byl nápomocen stavebnímu při rozčlenění a orientaci stavby a budoucí úpravě vnějších prostorů. Neboť stavba, podle jeho zásad, musí vyrůstat z podmínek místa a okolí.³⁹

Otokar Fierlinger je známý také jako teoretik zahradního umění, který se při obnovách historických zahrad inspiroval jednotlivými slohovými etapami vývoje zahradního umění. Znamé jsou jeho projekty na rekonstrukci historických zahrad například v Praze.⁴⁰ Ve svých článkách se zabýval vývojem světového zahradního umění. Problematiku vývoje historických zahrad potom shrnul v úvodních kapitolách své publikace *Zahrada a obydlí* (1938). Pomineme-li jeho erudovanost v oblasti vývoje zahradního umění od nejstarších dob (Egyptské civilizace) až po anglickou krajinářskou školu, kterou jistě mnohokrát využil při své odborné činnosti, věnoval se poté hlavně „kultuře anglických zahrad“. Ta si libuje v bohatých záhonech a květinových zahradách a dle jeho názoru vykazuje nejlepší a takřka nedostižné výsledky, co do harmonického uspořádání květin podle jejich velikosti a barev.⁴¹ Za jednoho z nejvýznamnějších propagátorů přirozených květinových zahrad považoval W. Robinsona. K průkopníkům tzv. paletového malířského zahradnictví řadil Gertrudu Jekyllovou. Díla Jekyllové a Robinsona označoval základními poznatky v oblasti kompozic květinových záhonů volného stylu. Z této jejich školy vyrůstá v Německu velký okruh dalších odborníků, kteří se pod vedením Karla Förstra a Camilla Schneidera sdružují kolem časopisu „Gartenschönheit“ a rozvíjejí dále anglické myšlenky, zvláště když vzniká obliba tzv. divokých zahrad na jedné straně, na druhé straně pak zahrad barevně velmi ukázněných o květinové výzdobě pouze určitých barev. V této souvislosti neopomene upozornit na zahrady ve Spojených státech amerických, kde tradiční koloniální dům anglického a holandského původu sám již přispívá k propagaci tradičních květinových zahrad.⁴²

Méně známou skutečností je, že Fierlinger byl obdivovatelem kultury dálného východu, která podle něj ovlivňuje naši evropskou zahradní architekturu. Nesporně přinesla svou formou a způsobem úpravy mnohé cenné popudy novým směřům v zahradnictví. Mínil, že zahrada japonská i čínská není jen místem příjemného pobytu, ale je projevem výtvarným a současně místem náboženského rozjímání.⁴³

38 Tamtéž, s. 33–55.

39 Tamtéž, s. 33–55.

40 Rekonstrukce zahrady Černínského paláce, Královské zahrady v Praze, úpravy zahrad u zámku v Tróji, úpravy při zámku v Nových Hradech u Litomyše.

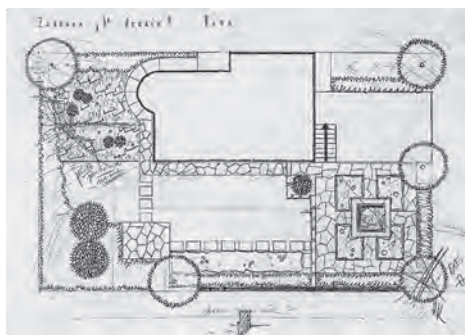
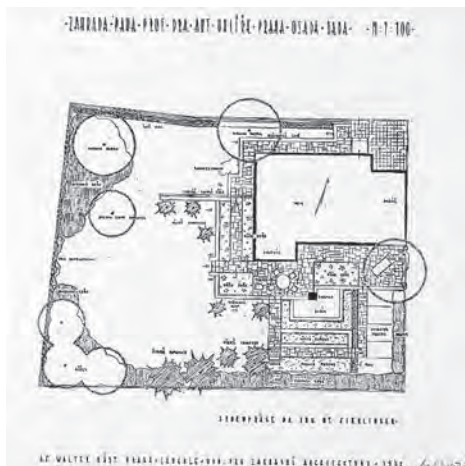
41 FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter. 1938, s. 39.

42 Tamtéž, s. 39.

43 Tamtéž, s. 41.

Ve skutečnosti použilo již evropské zahradnictví různých motivů japonské a čínské zahrady, například zásadu kamenitých a dlážděných cest, vysazování zakrslých rostlin, nebo naučilo se pozorovat drobnou přírodu, jako jsou alpinové a divoké nebo stálezelené partie objevující se v našich zahradách. Stejně mělo vliv i tamní úzké spojení obydlí se zahradou na moderní bydlení v Evropě.⁴⁴

Na soudobé tvorbě rodinných zahrad ve Spojených státech amerických si všímá, že je u nich patrná převaha volné kompozice i při zakládání nejmenších zahrad, a to s důrazem na zachování spíše přirozeného rázu obrazů ve volnějším vázání jednotlivých, byť i jasně vyhraněných účelových úseků zahrady.⁴⁵ To, že se těmito zásadami Otokar Fierlinger řídil, dokládají například realizace malých zahrad kolem vil budovaných ve 30. letech 20. století v osadě Baba v Praze.⁴⁶

Půdorys zahrady Antonína Uhlíře (1932) a zahrady manželů Herainových v Praze na Babě, zdroj: ŠENBERGER, T., ŠLAPETA, V., URLICH, P.: Osiedle Baba: Plany i modele. 1. vyd. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu. 204 s., 2002, ISBN 83-89262-00-2

44 Tamtéž, s. 43.

45 Tamtéž, s. 48.

46 Např. zahrady Antonína Uhlíře, Cyrila Boudy a Ladislava Sutnara.

Osobní fond Otokar Fierlinger

Odborná tvůrčí působnost Otokara Fierlingera je z velké části spjata s hlavním městem Prahou, kam odchází v roce 1919 pracovat na Ministerstvo veřejných prací, později je jmenován přednostou oddělení pro plánování a výstavbu měst. Posléze tam působí také jako docent na Akademii výtvarných umění. Podílí se na obnovách historické zeleně v hlavním městě. Současně projektuje rodinné zahrady v Praze a ve středních Čechách.⁴⁷ Před odchodem do Prahy začíná svou kariéru ve státní službě na c. k. Místodržitelství v Brně a později pracuje na okresním hejtmánství v Olomouci.

V případech získávání ucelených informací o životě a tvorbě Otokara Fierlingera je situace, v porovnání s přinejmenším stejně známými architekty (Josef Vaněk, Josef, Kumpán) o to komplikovanější, že není k dispozici jeho ucelená pozůstalost uložená v některé z českých institucí (pozůstalost J. Vaňka spravují potomci jeho rodiny v Chrudimi, Kumpánova pozůstalost je uložena v NZM v Praze). Při studiu Fierlingerovy tvorby je možné bohužel zatím vycházet pouze z dílčích zdrojů informací z archivů státních institucí.

Nejobsáhlejší z doposud nalezených fondů vztahujících se k Otokaru Fierlingerovi eviduje *Archiv architektury a stavitelství Národního technického muzea v Praze*. Fond Fierlinger původně obsahoval na 150 kusů fotografií⁴⁸, které Fierlinger (případně blízcí spolupracovníci) pořídil při svých četných cestách po Evropských státech, včetně ČSR, Americe a tehdejším SSSR, dva kartony perokreseb s vyobrazeními městských (renesančních) domů a detaily historických portálů a vikýřů. Původně fond obsahoval také několik spisů a plánů k obnově zahrady Černínského paláce v Praze, které byly také částečně poškozeny při povodni v roce 2002. Fond je hodnotný „inspiračními“ dobovými fotografiemi z cest, které ovšem, až na malé výjimky (několik detailů z vlastních realizací v Jevanech a ve Strančicích), neobsahuje jeho vlastní práce.⁴⁹ *Archiv Pražského hradu* (Nová plánová sbírka Pražského hradu) eviduje soubor plánů, skic a náčrtů, jejichž autorem je Fierlinger. Soubor vázaný v pevných deskách (sešit většího formátu, signatura NPS 10 905/5) obsahuje 25 vlastnoručních kreseb, které zachycují varianty řešení Královské zahrady na Pražském hradě. Ve sbírce je také uložena jedna fotografie úpravy giardinetta před Belvederem v Královské zahradě, která zachycuje realizaci záhonů z roku 1946 podle Fierlingrova staršího návrhu.⁵⁰ V *Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze* je uložena skupina snímků moderních zahrad od Josefa Sudka (1896–1976), z nichž většina byla vytvořena pro Otokara Fierlingera. Unikátní sbírka několika desítek doposud určených fotografií zahrad zachycuje realizace, které Fierlinger provedl ve 30. letech 20. století ve Strančicích u Prahy (zahrada Františka Schnöblinga), v Jevanech

47 Jevany u Prahy, Strančice u Prahy.

48 Fond byl částečně poškozen povodní v roce 2002, v současnosti je k dispozici cca 55 kusů fotografií.

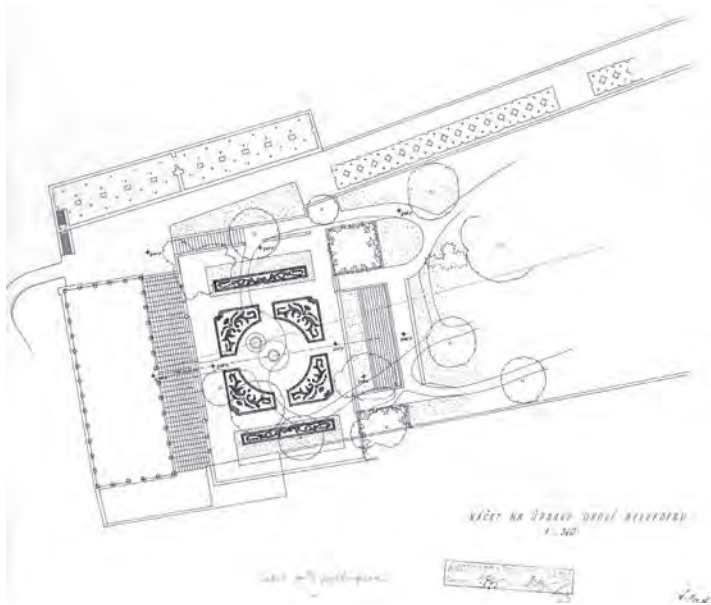
49 Možnost nahlížení do fondu zprostředkovali pracovníci archivu NTM Pavel Pavlíček a Robert Vejvoda.

50 Pořízení náhledů všech Fierlingerových prací zajistil ing. arch. David Šula z Archivu Pražského hradu.

(zahrada Antonína Schauera, zahrada pana Ř.) a v Praze (zahrada Alexandra Schücka, Františka Langera, Karla Struppla, realizace na Pražském hradě a realizace jiných méně známých zadavatelů). Dále je ve sbírce obsažen tučt fotografii Fierlingerových realizací, které se zatím nepodařilo lokalizovat.⁵¹ Z dalších archivů je možné snad ještě uvést *Archiv Akademie výtvarných umění v Praze*, který eviduje původní tiskopisy návrhů na ustanovení Fierlingera honorovaným docentem (1931) a jeho žádost o honorář za jednotlivé semestry z doby jeho působení na AVU v letech 1931–1936.⁵²

Komunikace s dalšími institucemi a archivy, které by potenciálně mohly obsahovat informace k dílu a životu Otokara Fierlingera, nadále pokračuje.

Neopomenutelným zdrojem informací, na základě nichž je možné také interpretovat Fierlingerovo dílo, je jeho vlastní publikační činnost. Kromě nejznámější publikace *Zahrada a obydlí* (1938) se podílel na souborné publikaci *Město a upravovací plán* (1932). V četných článcích odborných periodik se na konci 20. a ve 30. letech 20. století zabýval vývojem světového a domácího urbanizmu, krajinářskou architekturou a rodinnými zahradami. Poměrně rozsáhlý článek (*Soudobé snahy v úpravě zahrad*, *Styl*, roč. 13 (18), rok 1933–1934) věnoval problematice soudobé zahradní tvorby, který doplnil množstvím fotografií, zachycujících jím projektované a realizované zahrady. Většina jeho článků je bohatě graficky doplněna, čtenář si snadno učiní představu o vzhledu parků a zahrad u nás i ve světě.

Náčrt úpravy v okolí Belvederu v Praze, zdroj: Archiv Pražského hradu, Nová plánová sbírka, sig. 11007, inv. č. 255

51 Studium dobových fotografií zahrad pořízených Josefem Sudkem zajistila Mgr. Mariana Holá, pracovnice UPM v Praze.

52 Informaci sdělil PhDr. Luděk Jirásko, CSc., vedoucí Archivu AVU v Praze.

Charakteristika zahradně architektonické tvorby Otokara Fierlingera

„Pohledy z velkých okenních ploch a otevřených dveří do zahrady jsou dekorativními a živými obrazy, stále se měnícími v každém světle a roční době.“⁵³

Přestože Fierlinger považoval projektování rodinných zahrad za nejmenší úkol zahradně krajinářského architekta, viděl při jejich navrhování největší obtížnost v tom, jak docílit různých účinků na poměrně malé ploše bez vzájemného rušení. Další „komplikací“ byla potřeba současně vyhovět zvláštním přáním majitele, která se často nekryjí s uměleckou myšlenkou kompozice. Při navrhování zahrad se vážně zabýval denními potřebami obyvatel domu a funkcí domu, které určovaly především rozsah zahrady. Při dodržení těchto základních ukazatelů, nabývaly jeho zahrady významu obývacích prostorů v přírodě. Fierlinger také doporučil určité schéma řazení prostor v organizaci domu. Z něj je patrná orientace hlavních společenských místností v domě ke světovým stranám. Na schématu umísťuje vstup do domu na severní stranu, kuchyň na severovýchodní, jídelnu na jihovýchodní, krytou terasu na jižní a obývací pokoj s otevřenou terasou na jihozápadní polohu. Výhodou schématu je, že mezi vnitřními místnostmi a zahradou je vsunuta krytá terasa, do které ústí obytné pokoje. Tato dispozice chrání pokoje před deštěm a velkým sluncem a tudíž i přehřátí. Jelikož jsou východy z obytných místností chráněny, mohou být značně široké, aby otevíraly pohledy do zahrady. Z kryté terasy se tím stává žádoucí otevřený obývací prostor, který rozšiřuje účelový půdorys domu. Otevřené terasy jsou buď pokračováním kryté terasy, nebo i zvláštním místem, podle toho mají-li být vystaveny slunci či naopak.⁵⁴

Podobně jako je půdorys domu členěn na jednotlivé části, členil také Fierlinger půdorys zahrady na jednotlivé oddíly, které byly spjaty s funkcí domu. Dispozice jeho zahrad se vyvíjely tedy z půdorysu domu, na který bylo vázáno rozdělení, tvar, barva, struktura rostlin, plasticita terénu, dispozice cest atd. Terasy nechával zřizovat na slunečné straně s důrazem na dostatečné rozměry. Rozvržení zahrady členil v neoptimálnějších případech na několik základních částí. Na *veřejnou část před domem*, která tvoří příchod k domu, a proto bývala více či méně formálně osazena způsobem odpovídajícím charakteru průčelí. Její vhodně zvolená kompozice zprostředkovávala zajímavé až efektní pohledy na průčelí budovy. *Formální poloveřejná část* bývala bohatěji upravena a vyzdobena sochařskými pracemi takovým způsobem, aby poskytla formální pohledy z oken v hlavní ose a byla oživena barevnou perspektivou. Obsahová náplň této části zahrady a uspořádání květin se však vyhýbalo ostrým a nápadným barvám v popředí. *Užitková část* se nacházela při kuchyni a zaujímal zelinářskou plochu, dvůr a různé hospodářské stavby. *Vnitřní část zahrady za domem* koncipoval jednoduše tak, aby zabezpečovala volný a nerušený pobyt rodiny na trávníku a pod stromy. Pokud to dovolovaly podmínky, jednalo se o největší část zahrady, obzvláště pojímala-li hřiště. Různými funkcemi zahrady byly dále určeny detaily a povaha úpravy jednotlivých částí. Například prostor při obývacím pokoji zaujímal obyčejně květinovou

53 FIERLINGER, O.: Zahrada a obydlí: *Základní zásady zahradní kompozice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter. 1938, s. 41–47.

54 Tamtéž, s. 41–47.

zahrada s bohatými barevnými efekty nebo prostor před pánským pokojem, v němž majitel mnoho pracuje, měl poskytovat vyhlídku působící klidně až konejšivě, tedy například na volnou plochu trávníku.⁵⁵

Detail úpravy v zahradě manželů Schaueroových, foto Josef Sudek, 30. léta 20. stol., zdroj: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, fond Josef Sudek, sig. GF 52881

Jeho zahrady ovšem nepůsobily uzavřeně. Jednotnost všech částí k sobě byla pozorovatelem pocíťována z více pohledů.⁵⁶ Vše bylo spjata jednotící myšlenkou v jeden celek tak, aby zahrada a dům při strukturální soudržnosti jednotlivostí byly rozmanité a aby při procházení zahradou vznikaly logické a zároveň kontrastní účinky, které sledují základní motiv, avšak v určitém pořádku a kompozici.⁵⁷ Přechody mezi jednotlivými prostory byly nenásilné. Zdivo, dlažba a květinová výzdoba zdůrazňovaly rozdělení ploch a plasticitu přirozeného a uměle formovaného terénu na způsob teras.⁵⁸ Mnohotvárnost jeho zahrad umocňovalo použití vodních ploch jako složky dekorativní. Umísťování drobných výtvarných prvků – plastik, váz a jiných předmětů přinášelo do jeho zahrad žádoucí akcent, barevnost a přispívalo k celkové zajímavosti zahrad. Stejně tak považoval za důležitá různá odpočívadla i hladké zdi a jiné objekty stavebně účelového významu. Přirozeného charakteru krajiny a možnosti pěkných výhledů dokázal vždy využít.⁵⁹

Osovosti v jeho zahradách nebylo dosahováno pomocí pravidelných tvarů, šlo spíše o vyvážení pohledů. Nepravidelné, volně řešené části v zahradě, převládaly nad geometrickými úpravami. Například parter před budovou, ve smyslu obdélníkové

55 FIERLINGER, O.: *Krajinářská architektura v Americe. Volné směry*, roč. 27, 1929–1930, s. 234–236.

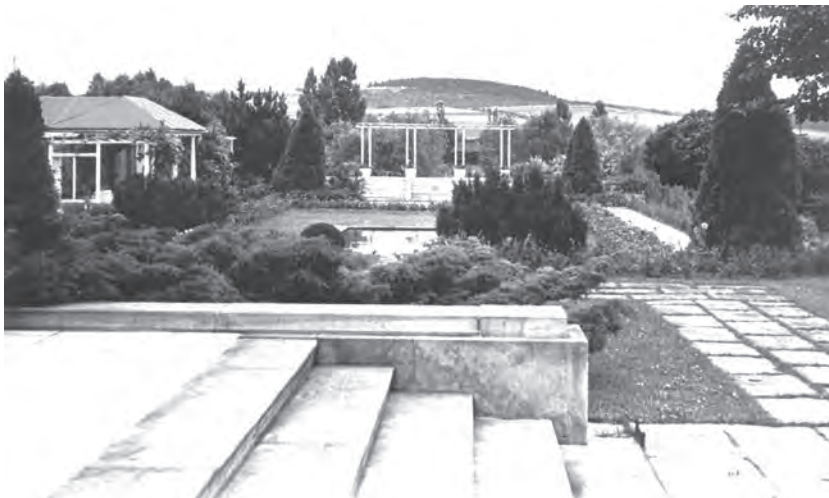
56 Tamtéž, s. 234–236.

57 FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter., 1938, s. 41–47.

58 Tamtéž, s. 41–47.

59 Tamtéž.

části před domem se v zahradě nevyskytoval takřka vůbec.⁶⁰ Geometrické řešení se nacházelo v bezprostřední blízkosti domu. Tvořily jej kryté či otevřené terasy, upravené terénní stupně, někdy vymezená trávnicková plocha spolu s bazénem. Kromě pravidelných linií využíval Fierlinger v těchto partiích půlkruh, čtvrtkruh nebo jen kruhové segmenty.⁶¹ Poměrně častým motivem jeho zahrad se staly suché květinové zidky a chodníky z kamenných desek volně položených v trávnickové ploše.

Formální parter s bazénem v zahradě F. Schnöblinga, 30. léta 20. stol. , zdroj: NTM v Praze, Archiv architektury a stavitelství, fond Fierlinger

Zahrada nesměla být, dle jeho názoru, panoptikem různých výzdob, umělých alpin, bazénů a cizokrajných rostlin zvláštních efektů. Funkčnost zahrady považoval za první podmínku jejího rozvrhu a její vyrovnanost nejvyšším cílem i při nejjednodušších prostředcích. Dekorativní tendence a úmysly vždy podřizoval konkrétnímu účelu. Snažil se používat výhradně jen domácí druhy stromů, keřů a květin.⁶² Bylo-li to jen trochu možné, vždy šetřil původní lesní porost pozemku a krajinářské motivy.⁶³ Nevytvářel bloky stromů stejné barvy či stejného habitu. Spíše využíval barevných přechodů a rozdílných odstínů jednotlivých druhů stromů nebo rozmanitosti odstínů různých jehličnanů.⁶⁴

60 Tím se, mimo jiné, také odlišoval od svých současníků (J. Vaněk, J. Kumpán), jejichž zahrady dodržovaly hlavní osu, která dělila zahradu v podstatě na dvě shodné části.

61 ŽALÁKOVÁ, L.: *Zhodnocení díla významných českých sadovníků v první polovině tohoto století*. Diplomová práce. Lednice: Katedra biotechniky krajinné zeleně Zahradnické fakulty Vysoké školy zemědělské v Brně. 1992, s. 80–93.

62 FIERLINGER, O.: *Krajinářská architektura v Americe. Volné směry*, roč. 27, 1929–1930, s. 234–236.

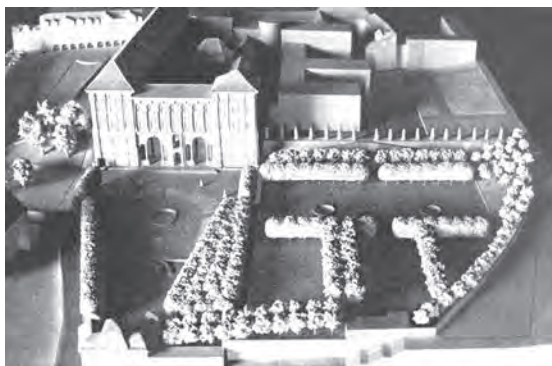
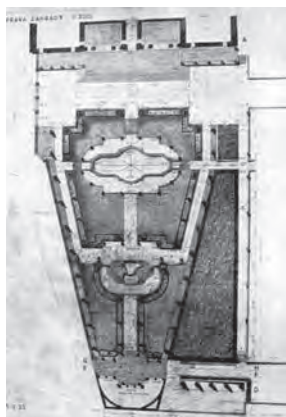
63 FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter. 1938, s. 41–47.

64 ZÁMEČNÍK, R.: *Zahradně architektonická tvorba meziválečného období*. Diplomová práce. Lednice: Ústav zahradní a krajinářské architektury Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně. 2012, s. 88–92.

Rekonstrukce zahrady Černínského paláce v Praze, spolupráce s Pavlem Janákem

Před zahájením prací na projektu obnovy zahrady byl proveden průzkum, na jehož základě byl zjištěn pouze schématický návrh renesančního rozdělení zahrady, které bylo navrženo současně se stavbou paláce Francescem Carattim.⁶⁵ Další fází ve formování zahrady, která se uskutečnila v letech 1718–1721, představovala realizace návrhů nového architekta Františka Maxmiliána Kaňky.⁶⁶ Ta se také stala výchozí pro rekonstrukci zahrady Pavlem Janákem a Otokarem Fierlingerem ve druhém desetiletí 20. století.

V průběhu rekonstrukce byla odkryta 1–2 m vysoká naspávka a odstraněny zbytky vojenských staveb. Z původních kašen byly nalezeny pouze dlažby, zbytky zdí a některých detailů výzdoby. Rekonstrukce těchto objektů se musela omezit na zřízení jejich základních tvarů s vynecháním pravděpodobných barokních plastických výzdob. Rozsah rekonstrukce staré části se přidržel přísného barokního dělení s využitím sklonu terénu pro plastický účinek trávnickových ploch orámovaných květinovou výzdobou. Byla navržena také nová část zahrady související se stavebními úpravami paláce Pavlem Janákem a jeho novou přístavbou v intencích dobových idejí 30. let 20. století. Nová část navazuje na část původní osovým dělením, orientovaným též k novostavbě úředního křídla paláce. Po levé straně této části bylo umístěno tenisové hřiště, po pravé manipulační zahradnický prostor, jak bylo žádáno v zadání. Rozdělení jednotlivých ploch bylo dosaženo hmotou stříhaných stěn stromů.⁶⁷

Plán definitivní úpravy staré části zahrady Černínského paláce a Celkový projekt zahrady v modelu, zdroj: FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad.

In.: Styl, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 143–158

65 Po jeho předčasném úmrtí je dokončením zahrady pověřen Domenico Egid Rossi.

66 Patřilo mezi ně zejména vybudování terasy u paláce, znovu osazení horního bazénu i mramorových kaskád dolní kašny a také výstavba pavilónu – oranžérie.

67 FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. *Styl*, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 144–158.

Návrhy na úpravu Královské zahrady v Praze

Znalosti z oblasti zahradního umění využil Fierlinger také při úpravě zahradní části před letohrádkem královny Anny na Pražském hradě, která vznikla v době renesance. Původní povaha zahrady byla zcela setřena četnými přeměnami doby barokní a romantické. Když bylo rozhodnuto, že se přistoupí k rekonstrukci zahrady, vytipoval Fierlinger konkrétní část, která svými rozměry zaručovala uzavřený celek. Při zahájení prací se potvrdilo, že skutečně v těchto místech byl již původně prostor zaručující uzavřený celek. Místo bylo původně odděleno ozdobným plotem na zděném soklu. Plošné dělení nové úpravy odpovídalo zásadám renesančním, zdůrazňovalo centrální dispozici s původní kašnou uprostřed. Výzdoba střední části se přidržovala způsobu doby vyspělé renesance, z níž byly květiny vyloučeny a barevný efekt byl zaručen barevným pískem.

Vizualizace zahradní úpravy před Belvederem v Královské zahradě, zdroj:
FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice*. 1. vyd.
Praha: Jan Laichter. 1938, s. 55

Zimostrázový desén čtyř parterů na způsob bludiště byl spjat dekorativním zimostrázovým rámem, který sledoval zásadu o geometrické plošné uzavřenosti jednotlivých dekorativních oddílů. Vnitřní desén parterů provedl Fierlinger ve variantách.⁶⁸

68 FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter. 1938, s. 25–26.

Úprava giardinetta před Belvederem v Královské zahradě, realizace záhonů z roku 1946 podle Fierlingrova staršího návrhu, zdroj: Archiv Pražského hradu

Zahradní úprava souboru vil v Sezimově Ústí

(vila H. a E. Benešových, vila L. Strimpla a Z. Fierlingera)

Otokar Fierlinger je u veřejnosti zejména známý díky začlenění tří venkovských vil v Sezimově Ústí do konceptu parkově upravené zahrady. Vilu si tam ve 30. letech 20. století nechali postavit podle projektu Pavla Kropáčka manželé Hana a Edvard Benešovi. V jejich sousedství současně vyrostly vily dalších pracovníků ministerstva zahraničí Ladislava Strimpla a bratra Otokara Fierlingera Zdeňka.

Letecký snímek vil se zahradami, zdroj: KOLÁŘ, M.; DRHA V.: Edvard Beneš v Sezimově Ústí: vila, zahrada, domov. Vyd. 1., Praha: Prostor, 2004, s. 349, ISBN 80-7260-117-2

Vila Hany a Edvarda Benešových byla vystavěna v letech 1930–1931 podle projektu architekta Petra Kropáčka. V roce 1937 byly dodatečné úpravy vily realizovány podle projektu Otokara Fierlingera.⁶⁹ Vypracování projektu i stavba probíhaly za přímé účasti manželů Benešových. Podle jejich představ měl dům připomínat venkovské stavení na jihu Francie. Návrh zahradních úprav v duchu anglické krajinářské školy byl Otokarem Fierlingerem několik let, za účasti Benešových, citlivě upravován.⁷⁰

Již při projektování vily bylo počítáno s jejím propojením s okolní vznikající zahradou. Kromě hlavního vstupu je zahrada přístupná několika vedlejšími vchody ve vile. Obytné terasy přístupné z reprezentativních místností v přízemí vily,⁷¹ salla terena situovaná v pohledu na vyhlídku – Kazatelnu, další terasy přístupné z prvního nadzemního podlaží⁷² a také dvůr s krytým posezením, který je upraven na způsob patia s centrálním vodním prvkem, dokonale propojují vilu se zahradou. Fasády budovy byly hojně porostlé popínavými dřevinami, které se pnuly po speciálních trellážích.

Zahradní průčelí vily s obytnou terasou v době před přestavbou (1937), zdroj: FIERLINGER, O. (1938): Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice. 1. vyd., Praha: Jan Laichter, 1938, s. 55

69 Byl přistaven na severozápadní fasádu nový trakt se sallou terenu a terasu před jihozápadním průčelím zastínila obloučkovitá lodžie.

70 KOLÁŘ, M., ČECHUROVÁ, J.: *Vila Hany a Edvarda Benešových*. 2. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky, 2010, [24] s.

71 Terasa byla podle projektu O. Fierlingera z roku 1937 zastřešena a vznikl nad ní rozlehlý balkon přístupný z místnosti v 1NP.

72 Terasa byla podle stejného projektu zastavěna a vnikla z ní další místnost.

Při postupné realizaci okolní zahrady zvolil Fierlinger přístup založený na vzájemné provázanosti nepravidelné a pravidelné zahradní kompozice.⁷³ V bezprostřední blízkosti domu převažuje formální úprava, jejímž nejvýraznějším projevem je pravidelný květinový parter lemovaný stříženými plůtky ze zimostrázu a ukončený v závěru osy okrasným bazénem. Před hlavním zahradním průčelími vily se nachází okrasný obdélníkový bazén lemovaný smíšenými záhony. Nedaleko od parteru podél původní příjezdové cesty k dalším vilám byl postaven tenisový kurt. V pohledové ose směřující od vily k řece byla zřízena vyhlídková terasa na způsob růžovny s pergolou doprovázenou pravidelnými záhony. Z další vyhlídky zvané Kazatelna je výhled na soutok Lužnice s Kozským potokem. Dále od vily se projevuje již výhradně volná zahradní dispozice inspirovaná přírodními motivy. V travnatých plochách byly vysázeny skupiny listnatých a jehličnatých dřevin a solitér. Do bohatého zahradního programu protkaného nepravidelně vedenou sítí cest bylo zakomponováno, ve svahu klesajícím k řece, rozlehlé alpinum s otevřenou zahradní besídkou původně využívanou také jako převlékárna.

Kromě plastik a keramických váz umocňovaly rozmanitost zahradních zákoutí drobné zahradní stavby – altány, pergola. Komunikace citlivě vedené rozlehlým areálem propojovaly jednotlivé objekty s prostory pro meditaci a sport.⁷⁴

V roce 1932–1938 se rozloha parcely zvětšila o pozemky, které Benešovi postupně přikupovali. Rozšířením získala zahrada parkový charakter a přírodní hranice.⁷⁵ V zahradě se rovněž nalézaly doplňkové a užitkové stavby. Naproti tenisovému kurtu stál skleník obklopený zelinářskou zahradou. K uskladnění zahradní techniky sloužil malý domek z lomového kamene zasazený ve svahu nedaleko vily. Na okraji pozemku byl v roce 1936 vybudován dům s bytem domovníka a kanceláří prezidentova tajemníka. Před domem se nacházela garáž a dvůr se samostatným vjezdem.⁷⁶

Výsadbu rostlin v zahradě prováděli v průběhu její postupné realizace nejen zahradníci ale i Benešovi osobně. Zahradničení se pro ně stalo jednou z hlavních relaxačních činností.⁷⁷

Na dohled od vily manželů Benešových si nechal postavit *dům Ludvík Strimpl*.⁷⁸ Okolí této vily bylo upraveno obdobným, ale méně „honosným“ způsobem

73 V zásadě šlo o to, že pro kompoziční ztvárnění zahrad byly různými zah. architekty v tomto období užívány dva základní způsoby označované jako styl volný a geometrický. Přičemž jejich charakteristiky vycházejí z typických zákonitostí užívaných při pojetí pravidelné a nepravidelné zahradní kompozice. Běžná byla kombinace obou přístupů, kdy se využívalo pravidelného členění zahrady v nejbližším okolí budovy. Dále od domu se projevovalo členění nepravidelné s rozptýlenou zelení, která často, v závislosti na rozloze parcely, tvořila tzv. izolační plášť celé zahrady. Více např. viz. ZÁMEČNÍK, R.: *Zahradní architektonická tvorba meziválečného období*. 2012.

74 KOLÁŘ, M., ČECHUROVÁ, J.: *Vila Hany a Edvarda Benešových*. 2. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky. 2010, [24] s.

75 Zahradu na jedné straně vymezovala řeka Lužnice a Kozský potok, na straně druhé Starotáborský les.

76 KOLÁŘ, M.; DRHA V.: *Edvard Beneš v Sezimově Ústí: vila, zahrada, domov*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, 19 s.

77 KOLÁŘ, M., ČECHUROVÁ, J.: *Vila Hany a Edvarda Benešových*. 2. vyd. Praha: Úřad vlády České republiky. 2010, [24] s.

78 L. Strimpl se původně věnoval malířství a grafice. Po válce se vydal dráhou diplomata (vyslanec v Belgii, šéf diplomatického protokolu ministerstva zahraničních věcí).

jako zahrada Benešových. V přízemí vily, směrem k řece, byla situována hlavní obytná terasa lemovaná květinovými záhony. Před západním průčelím vily byl vyčleněn pravidelný čtvercový parter s centrálním okrasným bazénem lemovaný záhony, do kterého se otevíralo velké francouzské okno. Na křížení cest pod vilou bylo založeno alpinum. Travnaté plochy se skupinami a solitérami dřevin byly protkány sítí pěších cest, které byly navázány na poslední z objektů v této lokalitě – *zahrada s vilou Zdenka Fierlingera*.⁷⁹

Vila L. Strimpla, 1937, zdroj: KOLÁŘ, M.; DRHA V.: Edvard Beneš v Sezimově Ústí: vila, zahrada, domov. Vyd. 1., Praha: Prostor, 2004, s. 349, ISBN 80-7260-117-2

Otokar Fierlinger pro svého bratra Zdeňka navrhl kromě zahrady také jeho vilu, která odpovídala jeho zásadám o spojitosti domu o zahrady. Fierlinger se při projektování bratrova letního bydlení inspiroval stylem venkovských domů Jana Kotěry.⁸⁰ Dům byl dotvořen otevřenými verandami a obytnými terasami doprovázenými květinovými záhony. Reprezentativní místnosti v přízemí se otevíraly do zahrady velkými francouzskými okny. Také v případě této zahrady řešil Fierlinger nejbližší okolí domu pravidelným způsobem.⁸¹ Dále od domu se kromě velkého sadu vysázeného v pravidelném sponu, uplatňovaly výhradně úpravy ve volném stylu.

Ve stejném období byl v sousedství vily vybudován domek správce a ateliér Otokara Fierlingera. „Stateček“, jak se o objektu Fierlingerovi vyjadřovali, byl dokončen v roce 1934, kdy došlo k přístavbě obydlí řidiče a služky, kolny a stáje pro dobytek.

79 Z. Fierlinger po studiích působil u americké firmy. Po vzniku ČSR se stal diplomatem. Jako vyslanec působil v řadě zemí Evropy i světa. V r. 1937 se stal vyslancem v Sovětském svazu.

80 Charakteristický vzhled vila získala až v roce 1951, kdy nechal Zdeněk Fierlinger vystavět zděné loubí a štít na západní fasádě byl upraven jako krytá veranda s rozměrným oknem se zaoblenými rohy.

81 Šlo o vyhlídkové posezení-terasu čtvercového tvaru s pravidelnými záhony geometrického půdorysu a rovnou příjezdovou komunikaci ukončenou v prostoru před východním průčelím vily s centrální umělecky pojatou studnou.

Zdeněk Fierlinger zde ve 30. letech choval krávu a od 50. let, kdy zastával vrcholné státní i stranické funkce, pak menší stádo ovcí. Pozemek ohraničovala řeka Lužnice a jehličnatý porost Starotáborského lesa.⁸²

Dům Z. Fierlingera s obytnými terasami a alpinem v popředí, 30. léta 20. stol. , zdroj: FIERLINGER, O.: Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice. 1. vyd., Praha: Jan Laichter, 1938, 55 s

Úprava jednotlivých zahrad v Sezimově Ústí se měla již od prvopočátku vzájemně doplňovat ve hmotě a v průhledech. Zahrady Benešových, Strimpla a Fierlingera byly vzájemně propojeny v jeden harmonický celek. Jednotlivé zahrady nebyly původně ani oploceny.⁸³

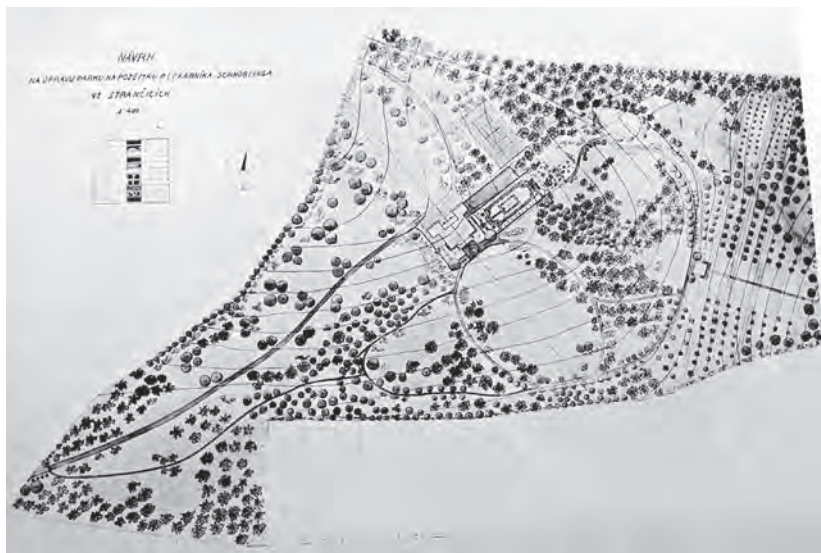
82 KOLÁŘ, M.; DRHA V.: *Edvard Beneš v Sezimově Ústí: vila, zahrada, domov*. Vyd. 1. Praha: Prostor, 2004, 19 s.

83 KOLÁŘ, M.: Fierlingerova ‚zapomenutá‘ vila chátrá. Lidovky.cz. Dostupné z: http://www.lidovky.cz/fierlingerova-zapomenuta-vila-chatra-d8j-/ln-bydleni.asp?c=A110909_162631_ln-bydleni_wok, 2013.

Letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích u Prahy

Lokalitu ve Strančicích si za své sídlo zvolil v r. 1930 František Schnöbling,⁸⁴ pražský podnikatel v oboru farmacie. Vila postavená ve stylu pozdní moderny v klasicizujícím pojetí podle projektu Tomáše Šaška, byla zasazena do krajinářsky pojaté zahrady o rozloze 7,5 ha.

Větší venkovské sídlo, jak ho Fierlinger označoval, se zahradou ve Strančicích se v mnohém podobalo zahradě Benešových v Sezimově Ústí. Zahrada byla ztvárněna dle krajinářských zásad s výrazně formální úpravou bezprostředně navázanou na vilu a s užitkovou částí v podobě velkého ovocného sadu. Zahrada byla založena v roce 1931 a od roku 1932 docházelo k postupnému rozšiřování zahrady přibíráním nových ploch. Zahrada byla rozšířena ještě v roce 1933 o další plochu na straně severozápadní.⁸⁵

Půdorys zahrady ve F. Schnöblinga, 1930–1931, zdroj: FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. Styl, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 143–158

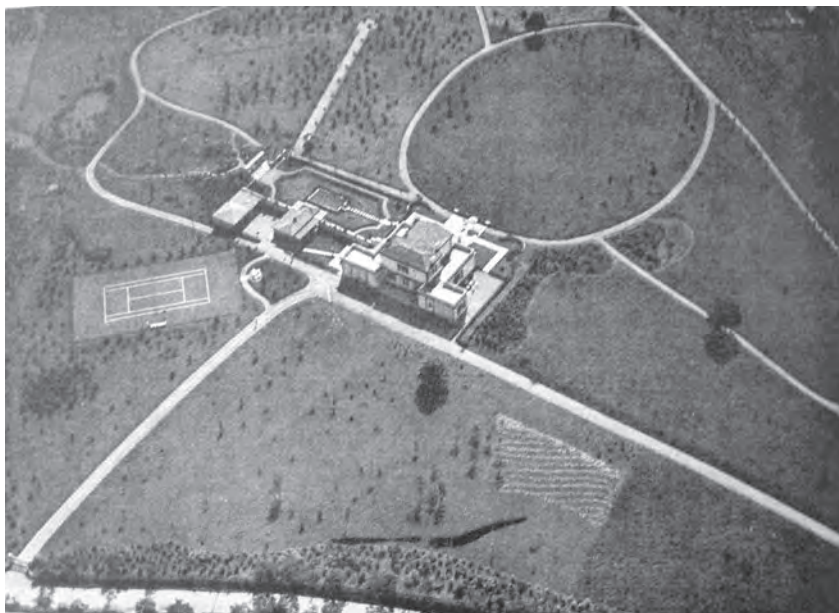
Celý rozsáhlý areál obsahoval kromě centrálního objektu vily s drobným hospodářským dvorem na východě, původně také při severním okraji parku tzv. srub – obydlí pro návštěvy. Na východní straně příjezdové komunikace, směřující od hlavního zahradního vstupu k vile, bylo situováno velké tenisové hřiště orientováno severojižním směrem. Ze severní strany bylo hřiště osazeno bohatými jehličnatými

⁸⁴ V období první republiky se stal majitelem šesti pražských závodů – továrny na zubní a kosmetické přípravky značky Thymolin-Fr. Schnöbling, velkoobchodu s léčivými, léčivými séry a očkovacími látkami, lékárny U Zlaté koruny na Malém náměstí v Praze, lékárenské laboratoře, generálního zastoupení zahraničních farmaceutických továren na lékárenské a veterinární speciality a na výrobu zubních preparátů.

⁸⁵ FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. Styl, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 144–158.

porosty. Tato část zahrady s výrazně rekreační funkcí byla situována nedaleko hlavní reprezentativní části zahrady – květinového parteru s centrálním bazénem, avšak bez jakéhokoli negativního kontaktu s ní. V zahradě bylo na vhodných místech postaveno několik vyhlídek, odpočívadel a altánů.⁸⁶

Fierlinger v jednom ze svých článků⁸⁷ věnovaných zahradní architektuře připojuje také krátký popis Schnöblingovy zahrady. Poukazuje na velkou rozlohu zvlněného terénu zahrady, který si žádala koncentraci pravidelné části při vile s horizontálním vyrovnáním terénu, zřízení koupaliště a krytého posezení proti hospodářskému dvoru. Tato část byla po vzrůstu vysazených stromů při podélné cestě a na ukončující terase s pergolou prostorově ohraničena. Násypu na straně východní bylo použito pro zřízení přirozeného alpina, které spadalo k rybníku situovanému v luční ploše.⁸⁸

Letecký snímek části zahrady F. Schnöblinga, 1932, zdroj: FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. In.: Styl, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 143–158

Před východním průčelím vily byl tedy situován reprezentativní, formálně ztvárněný květinový parter s centrálním bazénem. Z obytné terasy u vily k němu vedlo široké schodiště. Parter vážící se osově na průčelí vily byl tvořen obdélným koupacím bazénem lemovaným květinovým záhonem a osazen velkou vázou. Parter tvořící obytnou terasu byl od ostatní plochy zahrady ze severu oddělen plotem za nímž byl

86 Použitý typ otevřeného altánu obdélníkového půdorysu se sedlovou střeou krytou dřevěným šindelem byl takřka shodný jako v zahradách v Sezimově Ústí.

87 FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. *Styl*, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 144–158.

88 Tamtéž, s. 144–158.

situován hospodářský dvůr, od jihu byl oddělen opěrnou zdí vyrovnávající terén s živým plůtkem. V ose bazénu, na severní straně, byl zřízen dřevěný altán popnutý dřevinami. Na východním okraji parteru byl vytvořen umělý násyp, pohledově k bazénu pojatý schodišťovými stupni. Na jeho vrcholu byla postavena dřevěná konstrukce, v podobě vstupní brány osově svázána s bazénem. Za násypem se rozkládalo rozlehlé alpinum klesající k východu.⁸⁹ Od vily vedla k bazénu cesta pojatá pravidelnými kamennými deskami volně posazenými v trávniku. Parter byl po obvodu lemován úzkou mlatovou pěšinou, která byla z vnitřní strany doprovázena rabatovým záhonem osazeným nízkými odrůdami růžových keřů.

Formální parter s bazénem a pergolou v zahradě F. Schnöblinga, zdroj: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, fond Josef Sudek, sig. GF 52868

Na dobových fotografiích je možné sledovat přímou, pravidelně komponovanou cestu od alpina, resp. bazénu směrem k jihovýchodu – je nasnadě se domnívat, že se jedná o vyhlídkovou promenádu, neboť v těchto místech se otvírá krásný pohled do údolí Strančického potoka, který byl zvláště v době realizace vily romantický, protože zástavba nedosahovala takových rozměrů a hustoty jako dnes. Jihovýchodním směrem od Alpina, za obvodovou cestou, která vede pod svahem, v místech, kde se již terén opět vyrovnává, bylo vyhloubeno přírodní jezírko a osazeno smutečními vrbami a břizami.^{90 91}

Ostatní část zahrady Schnöblingovy vily je možné členit na část severní nad vilou a část jižní pod vilou. Ze severní strany pozemku je situován hlavní vstup do

89 Mezi zástupci dřevin, kteří přežili v alpinu do současnosti zaujmou borovice španělská (*Abies pinsapo* 'Glaucia') a javor dlanitolistý ze skupiny japonských javorů (*Acer palmatum* 'Dissectum'). Kompozici v okolí bazénu a Alpina do značné míry v současnosti tvoří stálezelené rododendrony.

90 Vedle nich dále rostou např. zlaté a sivé cypřišky (*Chamaecyparis pissifera* 'Plumosa', *Ch. pissifera* 'Filifera Aurea').

91 HRUBÁ, T.: Rukopis. Strančice: nepublikováno. 2012.

zahrady, který směřuje k severnímu průčelí vily, kde je také umístěn reprezentativní vchod do vily. Severní hranice zahrady je určena veřejnou komunikací spojující obce Strančice a Všestary. Tomu byla podřízena také převážná část výsadeb podél hranice pozemku, která v těchto místech tvoří bohatý izolační plášť odcloňující pohledy z komunikace. Zbývající plocha byla osazena rozvolněnými skupinami dřevin⁹² v travnatých plochách. Těžiště celkové kompozice leží v jižní až jihovýchodní části zahrady, která je komponována ve vazbě na jižní průčelí vily s terasou a se symetricky vysazenými lipami po stranách. Pohled z terasy představuje hlavní kompoziční osu směřující přes louku do volné krajiny. Výsadby po obvodu louky sledují tvar elipsy.

Běžnou součástí tehdy zakládaných zahrad, byl prostor pro užitkovou část. Nebylo tomu jinak ani v tomto případě. Plocha vyhrazená pro pěstování ovocných dřevin a zemědělských plodin byla situována dále od vily, mimo okrasnou část v jižní poloze parcely. Zásobní zahradnictví bylo příčně členěno komunikací po jejichž stranách se rozkládaly obhospodařované plochy s rozsáhlým ovocným sadem a plochami pro pěstování zemědělských plodin.

Celkový pohled na zahradu F. Schnöblinga od jihovýchodu, 40. léta 20. stol. , zdroj: Archiv NPÚ ÚOP středních Čech

Realizace Schnöblingovy zahrady podle Fierlingerova projektu zaujímá společně s jeho zahradními realizacemi pro Benešovi, Strimplovi a Fierlingerovi v Sezimově Ústí přední místo na poli zahradně architektonické tvorby, která vznikala u vilových staveb obdobného typu v době první republiky. Velkolepé venkovské sídlo rozkládající se na ploše takřka 8 ha není možné srovnat s žádnou jinou existující prvorepublikovou zahradou.

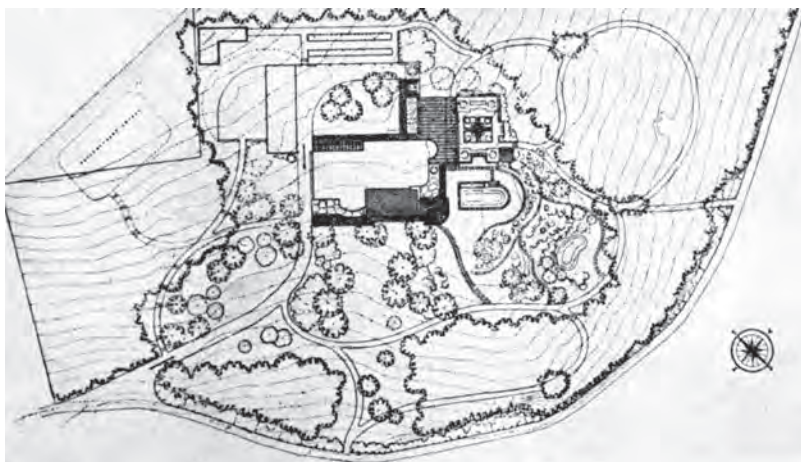
92 Z jehličnanů vynikají například jedle kavkazská (*Abies nordmaniana*), douglaska (*Pseudotsuga menziesii* 'Glauca'), z listnatých stromů převládají javory. K nalezení jsou hlohy (patrně *Crataegus crus-galli*) nebo jírovce drobnokvěté (*Aesculus parviflora*).

Zahrada manželů Schauerových v Jevanech u Prahy

Projekt svého sídla svěřili Schauerovi v roce 1933 architektu Vladimíru Grégrovi. Ze spolupráce stavebníka, architekta a stavitele se zrodil skvost prvorepublikové architektury. Výsledek umocnilo působivé rozvržení zahrady, dílo Otokara Fierlingera, které se vyznačovalo respektem k hodnotám místní krajiny.⁹³

Antonín Schauer byl významný prvorepublikový právník se zahraniční klientelou.⁹⁴ Zahrada se mu stala zejména místem odpočinku a také ho společensky reprezentovala.

Otokar Fierlinger při projektování zahrady od počátku plně respektoval značně různorodou povahu parcely, na které se měl rozvinout budoucí bohatý zahradní program. Od počátku byla respektována také původní vegetace – na místě se rozkládal jehličnatý les. Fierlinger, s důrazem na přírodní hodnoty ponechal exempláře statných stromů a pod jejich korunami začal rozvíjet vysoce obytnou zahradní úpravu. V okolí vily byly vyčleněny volné travnaté plochy s několika původními vysokými dřevinami, tak aby byl zabezpečen dokonalý přístup světla do interiéru vily. Dále od vily byly dřeviny ponechány v hustějším sponu nebo přecházely ve skupiny dřevin.⁹⁵

Půdorys zahrady manželů Schauerových, 30. léta 20. stol. , zdroj: FIERLINGER, O.: Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1938, 55 s

Fierlinger ve vztahu k návrhu této zahrady zdůrazňuje velmi důležitou skutečnost, kdy zahrada navržena společně s obydlím může ovlivnit rozvržení budovy, tj. rozdělení hlavní obytné budovy s terasami, příjezdní část, nádvoří, hospodářství,

93 ZÁMEČNÍK, R.: *Zahradně architektonická tvorba meziválečného období*. Diplomová práce. Lednice: Ústav zahradní a krajinné architektury Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, 2012.

94 A. Schauer řídil správní rady velkých peněžních ústavů, působil jako poradce velkých průmyslových podniků a od roku 1936 zasedal v právní radě předsednictva ministerské rady.

95 ZÁMEČNÍK, R.: *Zahradně architektonická tvorba meziválečného období*. Diplomová práce. Lednice: Ústav zahradní a krajinné architektury Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, 2012.

koupaliště a podle toho být členěna na část volnou, ozdobnou, divokou v místě opuštěného lomu, užitkovou, rekreační, atp.⁹⁶

Pojetím zahrady Schauerových prezentuje Fierlinger naprosto odlišný způsob v chápání zahradního prostoru v porovnání s jinými neméně známými architektky první republiky (Josef Kumpán, Josef Vaněk). Kompozice zahrady nesleduje jasné členění na jednotlivé funkční části, nýbrž jeho koncepce vychází ze vzájemného a nenásilného prolínání jednotlivých částí v harmonický celek. K členění zahrady je využíváno zejména přírodní povahy terénu a stávající vegetace. Ostatní dělení pak zajistila nehomogenní hmota vily.

Úprava sleduje úmysl, aby účelové pojetí zahrady bylo sice jasně vyznačeno, avšak aby přechody mezi jednotlivými prostorami byly nenásilné. Zdivo, dlažba a květinová výzdoba, zdůrazňuje rozdělení ploch a reliéf přirozeného a uměle formovaného terénu.⁹⁷

Převážná část zahrady sleduje krajinářské motivy, které respektují přírodní poměry lokality. S formální úpravou bylo možné se setkat pouze v nejbližším okolí vily, zejména před jihozápadním průčelím. Tento prostor byl pojat pravidelně členěným parterem a tvořil hlavní reprezentativní část zahrady, současně byl důležitým pohledovým prvkem pozorovatelným z terasy v prvním patře.⁹⁸ Poměrně pravidelné schéma v sobě snoubil rekreační bazén umístěný v boční ose květinového parteru. Půdorys niky bazénu se zaoblenou stranou je přenesen do půdorysného schématu květinové zídky, která odděluje trávník. Bazén byl opatřen schody pro vstup do vody a zvýrazněn odpovídající sochařskou výzdobou. Pod bazénem směrem k západu byl značně svažité terén, v místě původního lomu upraven do podoby přírodní „skalnaté“ stylizace se zakrslými dřevinami a alpínovými společenstvy. Při úpatí svahu bylo zřízeno přírodní jezírko. Za budovou vily bylo vymezeno vnitřní nádvoří, do kterého ústila hlavní příjezdová komunikace. Na jedné ze stran bylo nádvoří uzavřeno hmotou budovy a na druhé samostatně situovaným hospodářským domem, na nějž navazoval užitkový dvůr se zeleninovými záhony. Později v zahradě přibyl skleník, hřiště a kuželník.

Vizualizace jihovýchodního prostoru zahrady Schauerových, 30. léta 20. stol. , zdroj: FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1938, s. 55

96 FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter. 1938, s. 41–53.

97 Tamtéž, s. 41–53.

98 ZÁMEČNÍK, R.: *Zahradně architektonická tvorba meziválečného období*. Diplomová práce. Lednice: Ústav zahradní a krajinářské architektury Zahradnické fakulty Mendelovy univerzity v Brně, 2012.

Vila manželů Schauerových se vyznačovala vysokým standardem bydlení, který se také výrazně promítl do zahradního prostoru. Zahrada byla v bezprostřední blízkosti vily doplněna zahradním altánem, který byl situován na vyvýšeném místě mezi květinovým parterem a nad koupacím bazénem. Vila byla dokonale svázána se zahradou díky své vzdušné architektuře, která umožňovala prolínání exteriéru a interiéru. Jedno celé křídlo je totiž postaveno na pilířích pod nímž je situováno posezení. Zajímavým detailem bylo situování keramických váz, kterých Fierlinger užíval na koncích kamenných zídek nebo na terasách. Na svou dobu moderní přístup představovalo hojné užití nášlapných kamenů a betonových desek v travnatých plochách a v záhonech.⁹⁹

Jihovýchodního průčelí vily s bazénem a obytnými terasami a fotografie detailu zahradní úpravy s altánem v zahradě Schauerových, 30. léta 20. stol., zdroj: Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, s. 55

Fierlinger sympatizoval se stavebními architekty, kteří projektovali v duchu funkcionalistických zásad. Vila postavená pro manžele Schauerovi zaujímá významné místo v historii moderní architektury. Fierlinger při projektování zahrady dokonale využil přednosti této architektury, kterou mistrně vložil do zahrady, která představuje jeden z nejhodnotnějších příkladů zahrad, které u funkcionalistických vil za první republiky vznikly.

Zahrada Alexandra Schücka v Praze-Tróji

Vila navržená architekty Ernstem Muhlsteinem a Viktorem Fürthenem v roce 1929 pro ředitele Odkolkových pekáren Alexandra Schücka v sobě snoubí typické znaky funkcionalistické architektury. Otokar Fierlinger si v případě této zahrady nechal obzvláště záležet na tom, aby zahrada plynule navázala na architektonickou podstatu vily v celku i v detailech. Geometrická kompozice navzájem se protínajících kvádrů,

⁹⁹ Tamtéž, s. 117–123.

pásových oken, otevřených teras a štíhlých pilířů byla dotvořena zahradou, jejíž těžiště tvořila zahradní terasa založená na výrazných geometrických vztazích.

Hlavní zahradní průčelí orientované k jihu bylo doplněno balkonem přístupným z reprezentativních místností v přízemí. Z jídelny v přízemí domu je rovněž přístupná velká obytná terasa, která je se zahradou spojena přímým schodištěm. Odstupňovaná hmota budovy, orientovaná k jihovýchodu postupně přechází v prosklenou verandu na východě. Nad verandou je vytvořena soukromá terasa přístupná z ložnice v prvním nadzemním podlaží. Toto schéma postupného řazení jednotlivých hmot budovy umožnilo dokonalý přístup slunce do interiéru vily. Jako obytná terasa byl upraven také celý povrch střechy, z níž se naskýtaly nejkrásnější výhledy do Královské obory a na výstaviště.

Květinový parter s bazénem v zahradě A. Schücka, 30. léta 20. stol., zdroj: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, fond Josef Sudek, sig. GF 52867

Z verandy v přízemí vily vybíhá směrem k východu hlavní pohledová osa přes reprezentativní květinový parter, který byl z důvodu značné svažitosti terénu řešen na způsob velké terasy. Severní hrana parteru byla omezena opěrnou zdí, nad kterou byl svah osazen ovocnými stromy. V nejnižší položené části tohoto svahu byla situována vyhlídková pergola spojená s parterem přímým schodištěm. Jižní hrana parteru byla od ostatní plochy omezena nízkou atikou, která byla v centrální části prolomena, čímž bylo vytvořeno přímé travnaté spojení se zahradní úpravou rozkládající se pod terasou. Květinový parter byl v ose východního průčelí vily ukončen samostatně stojící konstrukcí pro proucí rostliny, kterou Fierlinger označoval za květinovou zeď. V nikách konstrukce byly umístěny dvě lavičky. Samotný parter byl pojat jako dlážděná terasa, ve které bylo omezeno několik geometrických záhonů osazených letničkami, trvalkami a kvetoucími keři.¹⁰⁰ Střed parteru Fierlinger ozvláštnil mnohohranným bazénem, který stejně jako například v zahradě Schauerových v Jevanech v sobě vkusně snoubil funkci estetickou i rekreační.¹⁰¹ Reprezentativnost místa zdůrazňovala sochařská výzdoba v podobě stojící ženské figury instalované na podstavci u vily. Část zahrady pod parterem byla řešena volným způsobem s pěším okruhem cest. Do zahradního programu bylo v této části poято několik starších exemplářů ovocných stromů. Ve zbývající ploše byly vysázeny solitérní stromy a keře.¹⁰² Podél uličního plotu byl volen hustý clonící porost keřů. Svah nad vilou byl zpevněn opěrnými suchými zídkami, které byly osazeny skalničkami.

Vztah domu a zahrady byl umocněn také vložením terasovité struktury pravidelných čtvercových záhonů mezi schodiště a vozovou cestu směřující od zahradního vstupu k vile a osazen nízkými polštářovitými a suchomilnými skalničkami.

Jihovýchodní průčelí vily A. Schücka s prosklenou verandou a sochou na terase, 30. léta 20. stol. , zdroj: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, fond Josef Sudek, sig. GF 56116

100 Z dobových fotografií je zřejmé, že dva největší čtvercové záhony byly osazeny nízkými letničkami stejné výšky a tři geometrické záhony situované nejbliže k vile byly osázeny rododendrony. Při opěrné zdi byly zřízeny dva úzké a dlouhé záhony osazené růžemi pěstovanými na kmínku s podrostem.

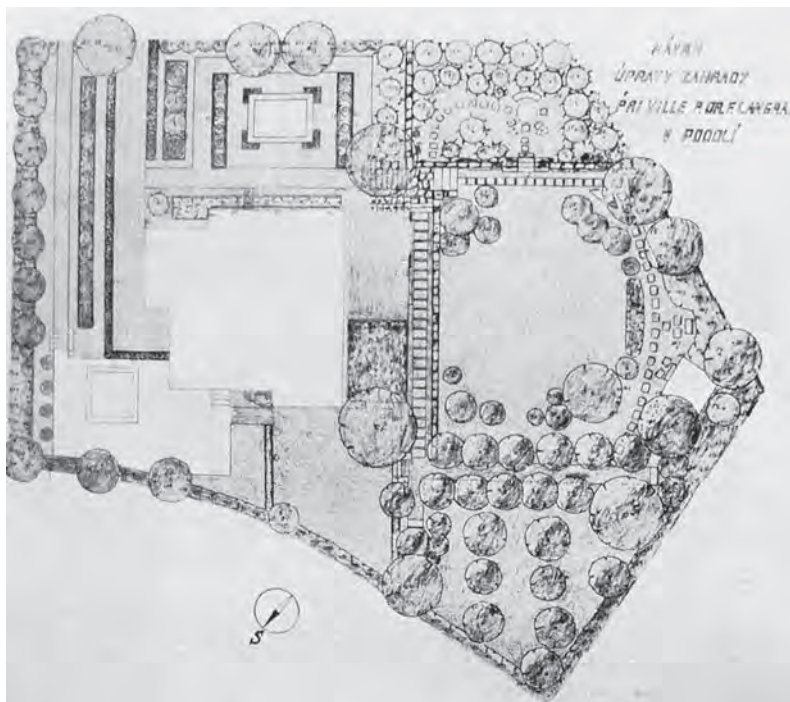
101 Zvolený tvar bazénu přímo doplňoval formu funkcionalistické architektury. Na jeho hladině se projevvalo zrcadlení. U bazénu bylo umístěno odpočívadlo se zahradním nábytkem. Bazén byl v letních měsících využíván jako příjemné osvěžení. Vstup do bazénu byl umožněn po schodišťových stupních.

102 Zaujímou např. statné keře *Magnolia sp.*, stromy *Picea pungens*, *Abies conkolor*.

Na příkladu zahrady Alexandra Schücka je možné dokumentovat Fierlingerovo permanentní úsilí vedoucí k přímé spojitosti zahrady a domu. Plynulé navázání na moderní bytový styl stanovený architekty domu, učinilo ze zahrady další obytnou a vysoce reprezentativní místnost pod širým nebem, kterou Fierlinger dokazuje plnohodnotné porozumění a schopnost práce v historickém i zcela moderním architektonickém prostoru.

Zahrada Františka Langera v Praze-Podolí

Projekt rodinného domu pro lékaře, spisovatele a dramatika Františka Langera vytvořil architekt Karel Honzík. Stavba byla realizována v letech 1929–1930. Zahrada na půdorysu nepravidelného pětiúhelníku o výměře 1418 m² byla následně provedena podle projektu Otokara Fierlingera z roku 1929.

Půdorys zahrady F. Langera, 30. léta 20. stol. , zdroj: FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. Styl, roč. 13 (18), 1933 – 1934, s. 143 – 158

Langerův dům představuje typický příklad funkcionalistické stavby s typickými atributy,¹⁰³ která byla zasazena do svažitého pozemku. Na sestupné parcele rozvinul architekt Honzík kompozici budovy založené na horizontálním odstupňování hranolů, což umožnilo vznik několika teras s atraktivními výhledy také na Pražský hrad

¹⁰³ Železobetonová konstrukce, puristická fasáda, pásová horizontální okna, ploché střechy s terasami atd.

a Vyšehrad. Kromě prostorných teras situovaných v několika výškových úrovních se významným prvkem stavby, zhodnoceným v budoucím zahradním programu, stála vyhlídková terasa před hlavním vstupem do domu s otevřenou zahradní místností v přízemí.

Uliční průčelí vily F. Langera s nově založenou zahradou, 30. léta 20. stol. , zdroj: Památník národního písemnictví, Praha, fond František Langer

Otokar Fierlinger při řešení okolí domu stanovil dělení zahrady účelově na jednotlivé části. První z nich tvořil vstupní prostor před uličním průčelím domu, který byl pojat pravidelným způsobem. Ve středu plochy je zapuštěn menší obdélníkový bazén užívaný jako koupaliště pro děti, který byl v rozích doprovázen trvalkovými záhony. Po stranách bazénu byly vyčleněny, ve směru od průčelí k ulici, dva úzké záhony s kvetoucími keři pěstovanými na kmínku s podrostem. Tato část zahrady byla současně nejvýše položeným místem v zahradě odděleným od zbytku zahrady opěrnou zdí a propojena přímým schodištěm. Schodiště sestupovalo do zahradního prostoru, který Fierlinger označoval za divokou zahradu, protože tam byla díky výškovému rozdílu vytvořena suchá zídka s alpinem. V alpinu dominoval imobilní kamenný stůl, jehož okolí bylo vydlážděno na sucho kladenými plochými kameny. V suché zídce v záhonu nad ní a ve spárách v dlažbě byla vysazena pestrá skladba polštářovitých suchomilných trvalek a zakrslých dřevin. Před jihozápadním průčelím vily byl vymezen větší volný travnatý prostor s tzv. trávnickovým hřištěm.¹⁰⁴ Dále od domu byla situována ovocná část zahrady a u severního průčelí domu se nacházel hospodářský dvůr. Před severovýchodním průčelím vily, kde je pozemek nejužší byl sestupný terén překonán vybudováním několika suchých květinových zídek a propojen se vstupním prostorem zahrady schodištěm a pěší cestou. V zahradě mělo být podle Fierlingrova popisu postaveno také loubí. Z dochovaného půdorysu zahrady je zřejmé, že v nejvýchodnějším rohu bylo postaveno odpočívadlo nebo mohlo jít také

104 Termín užil Fierlinger v: FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. *Styl*, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 144–158.

o altán. K spíše intimnímu odpočívadlu, bylo totiž částečně umístěno v porostu mimo hlavní pohledy, vedla pěší cesta pojatá z nášlapných kamenů.

Zahrada byla od okolních pozemků i od ulice izolována výsadbami jehličnatých a listnatých stromů a keřů a také pomocí tvarovaných živých plotů. V izolačním pláští byly vysázeny běžné druhy keřů a stromů,¹⁰⁵ v prostoru zahrady například liliovník tulipánokvětý (*Liriodendron tulipifera*), jasan americký (*Fraxinus americana*) nebo odrůdy cypřišů (*Cupressus*).

Menší zahrada při moderním domě, jak byla Fierlingerem označována, je charakteristická rytmickým a funkčním uspořádáním. Logickým způsobem bylo využito výškových rozdílů ke zřízení teras a schodišť, které oddělovaly zahradní prostory.

Detail zahradní úpravy pomocí suchých zídek a schodišť, 30. léta 20. stol. , zdroj: FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní komposice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 1938, 55 s

F. Langer při práci na zahradě, 30. léta 20. stol. , zdroj: *Památník národního písemnictví*, Praha, fond František Langer

Zahrada (pana Ř.) v Jevanech u Prahy

Ve vilové čtvrti v Jevanech u Prahy projektoval Fierlinger ve 30. letech 20. století několik větších zahrad, jejichž podstatu tvořil citlivě rozvolněný jehličnatý les, který na pozemcích rostl před stavbou vil. Jevany začaly být totiž už na přelomu 19. a 20. století vyhledávaným výletním a rekreačním místem Pražanů.¹⁰⁶ Po první

105 *Picea pungens*, *Picea abies*, *Larix decidua*, *Pinus strobus*, *Taxus baccata* atd.

106 Atraktivní přírodní lokalita s několika rybníky s hotelovým a jiným ubytovacím zázemím je vzdálena jen asi 35 km od centra Prahy.

světové válce si tam svá letní sídla budovaly významné osobnosti podnikatelského, politického i uměleckého světa.¹⁰⁷

Popisovaná zahrada byla založena na poměrně strmém svahu po dokončení vily, kterou projektoval architekt Ladislav Machoň ve funkcionalistickém stylu.

Půdorys zahrady v Jevanech (pana Ř.), 30. léta 20. stol. , zdroj: FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. In.: Styl, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 143–158

Pravidelná vila založená na půdorysu obdélníku je charakteristická pravidelnou hmotovou skladbou, která byla v prvním patře obohacena vystupujícím balkónem, který je přístupný velkými francouzskými dveřmi ze všech místností. Na východní straně byl odstoupením patra vytvořen zastřešený prostor otevřený k východu a k jihu. Výtvarnou funkci na jinak zcela hladkých fasádách převzaly dřevěné okenice v prvním patře. Samozřejmostí byla plochá střecha využívaná také jako vyhlídková terasa se slunečními lázněmi. Obytná plocha přízemí vily byla zvětšena velkou terasou obepínající jižní a západní průčelí budovy. K západní stěně vily byla připojen polootevřená a částečně krytá místnost užívaná jako zahradní posezení s nábytkem. Prostora byla ze severní strany tvořena plnou stěnou. Západní a jižní stěny byly prosklené. Střecha byla asi z jedné čtvrtiny stabilní, zbylá plocha střechy byla mobilně kryta výsuvnou markýzou.

107 Výstavbu vlastních letních sídel v Jevanech započala spisovatelka Gabriela Preissová. V roce 1906 si nechala postavit vilu od věhlasného architekta Josefa Fanty.

*Jihozápadní průčelí vily v Jevanech (pan Ř.) s obytnými i květinovými terasami a stylovým odpočívadlem, 30. léta 20. století, zdroj: URBAN, M. (1933–34): *Architektura a žijící svět*. In.: *Styl*, roč. 13 (18), s. 1 – 3.*

Úpravu zahrady Fierlinger podřídil povaze terénu a architektonické podobě stavby. Před západním průčelím vily byla získána trávnicková plocha na půdorysu výšeče čtvrtkruhu, jehož okraj tvořilo alpínkové společenstvo s květinovými terasami. Mezi touto částí zahrady a tenisovým hřištěm bylo vytvořeno promenádní spojení doprovázené alejí stromů. Pod travnatou plochou byl terén upraven terasováním. V tomto případě se jednalo o vyzděné opěrné zídky z pálených bílých cihel. Na terasách vzniklo několik dlouhých záhonů, které byly osazeny květinami. Před jižním průčelím se pozemek prudce svažuje, čehož bylo využito k založení alpína se zakrslými dřevinami. V okolí vily bylo založeno ještě několik záhonů, které měly charakter podrostových společenstev, neboť v ploše byly citlivě ponechány starší jehličnaté a listnaté stromy, pod kterými se rozvíjel zahradní program. Zahrada nad vilou i směrem k jihu měla charakter rozvolněné přírodní zahrady s travnatými porosty se soliterními dřevinami uvolněnými ze zápoje. Několik dřevin bylo také nově vysazeno. Mnohem větší část lesnatého pozemku, západně od vily, byla ponechána téměř bez zásahu. Bylo v tam vybudováno tenisové hřiště spojené s reprezentativní částí zahrady zmiňovanou promenádou. V blízkosti hřiště byl ještě vytvořen volný travnatý prostor zaobleného půdorysu míněný pravděpodobně jako trávník pro společenské hry. Mezi hřištěm a trávíkem byl postaven odpočinkový altán. Zbývající část lesnatého pozemku byla protkána nepravidelnou sítí cest a doplněna několika odpočívadly.

Jižní průčelí vily se svahem upraveným jako rozsáhlé alpinum a detail úpravy jižní terasy s ponechaným původním stromem, 30. léta 20. stol. , zdroj: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, fond Josef Sudek, sig. GF 52855 a URBAN, M.: Architektura a žijící svět. In.: Styl, roč. 13 (18), 1933–34, s. 1–3.

Výše popisovaný výběr několika zahrad realizovaných ve 30. letech 20. století Otokarem Fierlingerem charakterizuje jeho nadání, které se vyznačovalo citlivostí ve výběru rostlin, pochopením genia loci místa, odhadem potřeb a životního stylu budoucích obyvatel a dokonalým uchopením vazeb mezi historickým i moderním stavitelstvím a zahradou. Pravděpodobně také jeho technické vzdělání mu umožnilo dobře se orientovat v oblasti architektury a stavitelství, které využil při navazování četné spolupráce mezi projektanty a stavebními architekty, což se kladně odrazilo ve výsledné podobě a provázanosti budovy se zahradou.

Fierlingerova stopa v dnešní době

Přestože na území České a Slovenské republiky existuje množství realizací, které byly provedeny podle návrhu urbanisty, zahradního a krajinářského architekta doc. Dr. Ing. Otokara Fierlingera, mají o nich ve většině případů jejich současní uživatelé jen nepatrné povědomí.

Poměrně známou informací je, že Fierlinger pracoval v Sezimově Ústí soustavně několik let na úpravách **zahrad** svého bratra **Zdeňka Fierlingera**, **Ludvíka Strimpla** a zejména na podobě **zahrady Hany a Edvarda Benešových v Sezimově Ústí**. Tento zcela výjimečný kompoziční počín založený na vzájemné provázanosti všech tří vil s jejich zahradami v detailech i celku, společně s okolní nezaměnitelnou krajinou, představuje jeho nejznámější dílo, kterým se zapsal do československých

Víla se zahradou H. a E. Benešových, foto R. Zámečník, 2013

dějin moderního zahradního umění. Zahrady založené jako vzájemný propletenec vegetačních a architektonických struktur plní v současnosti funkci nevyčerpatelného zdroje poznání o kompozičních a funkčních zásadách, panujících vztazích mezi architekturou a vegetační složkou díla o barvách, strukturách i texturách rostlin.

Víla se zahradou Z. Fierlingera, foto R. Zámečník, 2013

Vila se zahradou L. Strimpla, foto R. Zámečník, 2013

Několik jeho poměrně zachovalých realizací je možné nalézt ještě dnes ve vilové lokalitě **Jevany u Prahy**, kde Fierlinger realizoval nejméně tři **zahrady u vrcholně funkcionalistických vil**. Nejznámější z nich je rozlehlá zahrada situovaná kolem vily, kterou si nechal ve 30. letech 20. století postavit významný prvorepublikový právník **Antonín Schauer**. Vila snoubící v sobě veškerý pokrok moderního bydlení v duchu funkcionalistických pravidel byla zasazena do stávající lesnaté polohy se starým lomem s výhledem do okolní krajiny. Fierlinger si této realizace velmi cenil, o čemž svědčí také to, že ji několikrát publikoval v odborném tisku. Považoval ji za příklad realizace, kdy bylo možné zásady o spojitosti domu a zahrady splnit do posledního detailu. Zahrada, navržená současně s obydlím, mohla totiž ovlivnit rozvržení budovy, tj. situaci hlavní budovy s terasami, příjezdní část, nádvoří, hospodářství, koupaliště a podle toho být členěna na část volnou, ozdobnou, divokou v místě opuštěného lomu, užitkovou, rekreační atp. Vila, kterou za bývalého režimu využíval například sovětský velvyslanec a jiní představitelé tehdejšího režimu prošla po čtyřicetiletém nevhodném užívání v posledních letech pečlivou obnovou v režii současného soukromého majitele.

Družicový snímek zahrady manželů Schauerových, 2013, zdroj: GEODIS, seznam.cz

Podle projektu Otokara Fierlingera se realizovala zahrada, svou rozlohou srovnatelná s realizacemi zahrad v Sezimově Ústí, ve **Strančicích u Prahy**. Významný farmaceutický průmyslník **František Schnöbling** si tam nechal vybudovat vskutku honosné venkovské sídlo na pozemku o výměře 7,5 ha. Zahrada mající charakter krajinářského parku s původně formální okrasnou částí v okolí vily je od začátku 70. let využívána jako dětské centrum. Přestože vila prošla několika stavebními úpravami je její typický historizující charakter stále zachován. V rozsáhlé okolní zahradě, která je zachována ve své původní rozloze neprobíhá dlouhá desetiletí ani základní údržba.

Nemovitost prošla restitučním procesem, jehož výsledkem bylo navrácení areálu potomkům původního majitele.

Z důvodu svého jedinečného architektonického pojetí souboru vily s dalšími objekty a rozsáhlou zahradou byl na konci roku 2012 zpracován návrh na prohlášení celého souboru stavební a zahradní architektury za kulturní památku.¹⁰⁸

Jižní průčelí vily se zahradou F. Schnöblinga, foto R. Zámečník, 2013

108 Proces schvalovacího řízení návrhu na prohlášení věci za kulturní památku nebyl zatím ukončen.

V Praze Tróji byla podle Fierlingerova projektu realizována **zahrada** pro ředitele Odkolkových pekáren **Alexandra Schücka**. Úprava této zahrady ve vilové čtvrti byla provedena v přímém spojení s vilou, což vyžadovalo zřízení obytné terasy, která s vilou tvořila neoddělitelnou součást. Bohužel tato stěžejní část zahrady prošla necitlivou úpravou jejímž výsledkem je pouze zatravněný parter. Technické konstrukční prvky zahrady jsou zachovány, stejně jako kosterní dřeviny. V 70. letech 20. století sloužila vila jako rezidence generálního tajemníka UV KSČ Gustava Husáka. Kulturní památka vila se zahradou je v majetku města, které ji pronajímá Jihokorejské republiky. Ta v ní zřídila rezidenci svého velvyslance.

Východní terasa zahrady A. Schücka, foto R. Zámečník, 2013

Na stejné ulici (Nad Kazankou) jako leží zahrada Schückovy vily, provedl Fierlinger **úpravu starší zahrady u historizující vily**. Pseudobarokní dispozice vily vyžadovala prodloužení centrální osy, k níž byla navázána příčná osa prostoru s bazénem. Strmá část zahrady nad vilou byla vyrovnána ve stupních.¹⁰⁹ Vila, která je kulturní památkou v soukromém vlastnictví, prochází rekonstrukcí. Menší zahrada v okolí je ve svém kompozičním rozvržení zachována. Bazén s altánem v jeho dotyku jsou zachovány ve svém tvaru a hmotách, avšak s povrchovou úpravou materiálů.

V Praze-Podolí byla podle Fierlingerova návrhu realizována zahrada pro spisovatele, dramatika a lékaře **Františka Langera**. Vila společně se zahradou byly v roce 2002 prohlášeny za kulturní památku. Přestože je zahradě v současné době zajišťována pouze základní péče, je v ní možné nalézt většinu původních technických prvků (cesty, dlažby, bazén, schodiště, opěrné suché a zděné zídky). Zachováno je také částečně původní stromové patro.

109 FIERLINGER, O.: Soudobé snahy v úpravě zahrad. *Styl*, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 144–158.

*Část zahradního průčelí vily s původními technickými prvky v zahradě,
foto R. Zámečník, 2013*

Za Fierlingerův významný počín v oblasti urbanizmu můžeme považovat výslednou podobu rozvržení vilové čtvrti Baba v Praze. Podle Fierlingerova návrhu bylo také několik zahrad – **zahrada Antonína Uhlíře, Cyrila Boudy a Ladislava Sutnara** – realizováno v této lokalitě.

Pravděpodobně nejnámější Fierlingerovou realizací z oblasti památek zahradního umění je **obnova zahrady Černínského paláce**, na které spolupracoval společně s architektem Pavlem Janákem. Z doby jeho působení pro Pražský hrad je zachováno několik jeho studií a projektů na úpravy v Královské zahradě. Podle jeho projektu byl upraven například prostor giardinetta před Belvederem. Tato realizace byla provedena podle jeho návrhu až po jeho smrti v roce 1946. Současná úprava parteru již z jeho předlohy nevychází. Podle návrhu Otokara Fierlingera byla pravděpodobně **upravena část zahrady** na Pražském hradě zvaná **Na Baště**. Poměrně velká plocha byla zpevněna mlatovým povrchem v němž byly v pravidelném rastru vysazeny zeravy. Před krytým vstupem do paláce byla vymezena obdélníková plocha, která byla řešena na způsob japonské stylizace. Úprava je zachována v plném rozsahu. Výsadby v japonizující části působí spíše přerostlým dojmem.

Zahrada Na Baště, Pražský hrad, 30. léta 20. stol. , zdroj: Uměleckoprůmyslové museum v Praze, fond Josef Sudek, sig.GF 50983

Výše uvedený výčet dochovaných (známých) realizací Otokara Fierlingera není pochopitelně konečný. Je možné ho považovat za výčet, který je autorovi v době tvorby textu znám. V průběhu pokračující badatelské činnosti v oblasti zahradní a krajinářské architektury meziválečného období se předpokládá identifikace dalších dochovaných nebo alespoň částečně dochovaných objektů. Snad za úplný výčet projektů, které sám vytvořil nebo na nich spolupracoval, výčtově uvádí kapitola Životopis a přehled díla.

Závěr

Doc. Dr. Ing. Otokar Fierlinger se do doby svého pobytu ve Spojených státech amerických inspiroval z evropských zdrojů. Jako člen výboru Mezinárodní federace pro bydlení byl pravidelně delegován na mezinárodní kongresy věnované především urbanismu. Byl velkým zastáncem koncepce zahradních měst Ebenezer Howarda. V Americe si ovšem ověřil, že zásluha o použití zeleně jako funkčního prvku městského prostředí přísluší v první řadě práci amerických architektů, kteří při stavbě

měst zaváděli a prakticky realizovali pojem soustavného budování volných ploch, navržených v určitém vztahu k jiným městským prvkům. Tamní využití zeleně pro účely rekreační, hygienické, sociální a dopravní bylo, podle jeho názoru, příkladem spojující praktický účel s výtvarným za současného zavádění nového oboru – krajinářská a zahradní architektura.

Otakar Fierlinger navrhoval zahrady s vysokým porozuměním a jemným estetickým smyslem pro prostorový účinek, tvar, barvu i jemný přírodní detail. Jako jeden z prvních architektů upozorňoval na krásu rostliny v přírodě na poetické kouzlo palouku nebo neumělé zídky s nahodile rostoucími rostlinami. Měl pochopení pro potřeby nové architektury, smysl pro moderní umění a znalost zásad a vývoje historické zahrady. Spojoval přirozené nadání a všechny tyto vědomosti s velkým rozhledem v urbanismu a snažil se i pro kompozici zahrad a krajiny nalézt vytyčené zásady. Rozuměl také zahradě historické, byl úspěšně činný při obnově bývalé Královské zahrady u letohrádku Belveder, zahrady Černínského paláce i zámku v Troji.¹¹⁰

Prameny a literatura

Archiv akademie výtvarných umění v Praze

Národní technické muzeum v Praze, Archiv architektury a stavitelství, fond Fierlinger

Archiv Pražského hradu, Nová plánová sbírka, NPS 10 905/5

Archiv Uměleckoprůmyslového muzea v Praze, fond Josef Sudek

Památník národního písemnictví, Praha, fond František Langer

DOSTALÍK, J.: Otakar Fierlinger. Archiweb. Dostupné z: <http://www.archiweb.cz/architects.php?type=arch&action=show&id=2560&lang=cs>.2013.

FIERLINGER, O. , ŘÍHA, J. K.: *Město a upravitelství*. 1. vyd. Spolek československých inženýrů. Praha 1932.

FIERLINGER, O.: *Krajinářská architektura v Americe. Volné směry*, roč. 27, 1929–1930, s. 234–236.

FIERLINGER, O.: *O pražských sadových a rekreačních plochách. Krása našeho domova*, roč. 31, 1939, s. 33–37.

FIERLINGER, O.: *Rekreační plochy a zeleň ve městech. Architekt SIA*, roč. 35, 1936, s. 81–89.

FIERLINGER, O.: *Řešení rekreačních otázek v kulturní cizině. Architekt SIA*, roč. 32, 1933, s. 144–145.

FIERLINGER, O.: *Soudobé snahy v úpravě zahrad. Styl*, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 143–158.

110 STARÝ, O.: Dr. Ing. Otakar Fierlinger. *Architektura: spojené časopisy stavby, styl, stavitel*, roč. III, 1941, s. 209.

FIERLINGER, O.: Soustavy volných ploch ve městech amerických. *Styl*, roč. 3. (8), 1922–1923, s. 93–111.

FIERLINGER, O.: *Zahrada a obydlí: Základní zásady zahradní kompozice*. 1. vyd. Praha: Jan Laichter, 55, [IV], 1938.

HRUBÁ, T.: Rukopis. Strančice. nepublikováno. 2012.

KOLÁŘ, M.: Fierlingerova ‚zapomenutá‘ vila chátrá. Lidovky.cz. Dostupné

z: http://www.lidovky.cz/fierlingerova-zapomenuta-vila-chatra-d8j-/ln-bydleni.asp?c=A110909_162631_ln-bydleni_wok.2013.

KOLÁŘ, M., ČECHUROVÁ, J.: *Vila Hany a Edvarda Benešových*. Vydal Úřad vlády České republiky, 2. vyd. 2012, ISBN 978-80-7440-026-1. [24] s.

KOLÁŘ, M.; DRHA V.: *Edvard Beneš v Sezimově Ústí: vila, zahrada, domov*.

Vyd. 1. Praha: Prostor, 349 s., 2004, ISBN 80-7260-117-2.

MIČOLA, P.: Z minulosti vyrůstá budoucnost. Doc. Dr. Ing. Otokar Fierlinger. *Inspirace*, č. 2, s. 4–7, 2012.

ŠENBERGER, T., ŠLAPETA, V., URLICH, P.: *Osiedle Baba: Plany i modele*. 1. vyd. Wrocław: Muzeum Architektury we Wrocławiu. 204 s., 2002, ISBN 83-89262-00-2.

STARÝ, O.: Dr. Ing. Otokar Fierlinger. *Architektura: spojené časopisy stavby, styl, stavitel*, roč. III, 1941, s. 2009.

URBAN, M.: *Architektura a žijící svět*. *Styl*, roč. 13 (18), 1933–1934, s. 1–3.

ZÁMEČNÍK, R.: *Zahradně architektonická tvorba meziválečného období*. Diplomová práce. Lednice: Ústav zahradní a krajinářské architektury, Zahradnická fakulta Mendelovy univerzity v Brně. 2012, 159 s.

ŽALÁKOVÁ, L.: *Zhodnocení díla významných českých sadovníků v první polovině tohoto století*. Diplomová práce. Lednice: Katedra biotechniky krajinné zeleně, Zahradnická fakulta Vysoké školy zemědělské v Brně. 1992, 115 s.

Josef Kumpán – zahradní architekt (úvodní studie)

Josef Kumpán – landscape architekt

Josef Kumpán se významným způsobem podílel na rozvoji měst, kde šířil zájem o plochy veřejné i soukromé zeleně. Ovlivnil tak vznik a podobu mnohých veřejných prostranství, která se zdají být v současné době tak samozřejmá. Šíře jeho odborných vědomostí a množství navrhovaných úprav se může zdát až neuvěřitelná.

Josef Kumpán significantly contributed to urban development, which promote interest in the area public and private green spaces. Influenced the emergence and form of many public spaces, which appear to be now so self-evident. The breadth of his expertise and amount of the proposed modifications may seem almost unbelievable.

Příspěvek vznikl na základě podpory při řešení DF13P01OVV003 - Zahradně-architektonická tvorba v kontextu realizace cílů národního obrození během 1. Československé republiky, který naplňuje tematické priority TP 1.1 a TP 1.4 Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity, financovaného Ministerstvem kultury ČR.

Součástí Archivu Národního zemědělského muzea Praha je rozsáhlý archivní osobní fond zahradního architekta Josefa Kumpána.

Josef Kumpán se narodil 23. prosince 1885 v Mladé Boleslavi. Vychodil zde obecnou školu a v Litoměřicích absolvoval nižší reálku. Ve známých Eisenbergských koniferových školkách v Jezeří u Mostu pod dozorem zahradního inspektora Emanuela Ordnungu získal výuční list v oboru zahradnictví. Eisenbergské školky vynikaly v prvé řadě znamenitými koniferovými kulturami, holandským způsobem sestřihování tisíců, buxusů a pěstováním peren. Školky zasílaly své konifery do celého světa. Ordnung také proslul svým vynálezem tzv. dubových kbelíků, do kterých se rok před transportem vsadil konifery, vysoké 10 i více metrů. Velké množství statných, dendrologicky vzácných jedinců zde Ordnung pěstoval několik let v koších, aby tak umožnil přesázení a transport de facto v každém věku stáří rostliny. Doporučoval zde např. bezostnatou růži Mme, Sancy de Parabére, ale i další jako A. Hofer, Perle von Britz, Tausendschön, Wartburg, Helena, Lina Strasheim.¹

Archiv Národního zemědělského muzea Praha (dále jen Archiv NZM Praha), Seznam vývozní Export-Verzeichnis, Eisenbergské školky stromové Jezeří u Mostu

K dispozici máme i pracovní kalendář Eisenbergských školek, kde si lze velmi dobře představit, co předcházelo Kumpánově vyučení v zahradnickém oboru.

1 RUBLIČ, J.: Vrskmaň, Chomutov, Červený Hrádek a Jezeří. *Československé Zahradnické Listy*, roč. XXVII., č. 27, 1930, s. 209-211; Archiv Národního zemědělského muzea Praha (dále jen Archiv NZM Praha), Seznam vývozní Export-Verzeichnis, Eisenbergské školky stromové Jezeří u Mostu (Čechy).

„I. leden:

- 1) *svědomité ošetřování řízků konifer a stále zelených dřevin ve skleníkách. Udržeti stejnoměrnou teplotu. Teplota v 7:00 ráno nemá být nižší než 8-10 stupňů, ve dne může stoupat až na 12-14°C. Ku stříkání a zalévání použít jen čistou vodu, která má přibližnou teplotu půdy ve skleníku (asi 10-12°C).*
- 2) *Zakořenělé řízky konifer sázet do květináčů. (Směs země: ½ rašeliny s pískem, ostatní listovka a pařeništní zem.). Pozor na křehké kořínky!*
- 3) *Roubování Ampelopsis Veitchi na 10 cm dlouhé kusy kořenů od Ampel. Quinquifolia. Po roubování zakládají do vušeleny v bedničkách a později sázet do květináčů a postavit ve skleníku.*
- 4) *Roubování druhů Laburnum, Betula, Carptnus, Chtonanthus, Corylus, Quercus na podložky na jaře neb na podzim sázené do květináčů, jakmile poupata podložek začínají rozvířiti. Následující druhy roubovat: Na podložku Laturnum. Genista Andreana aj. druhy, které máme v katalogu, dále Laburnum Vossi a Watevevi na Carpinus: Carpinus fastigiata, na Quercus: Quercus: Quercus ped. Fastegrata aj.....*
- 5) *Roubování vysokokmenných angreštů a rybízů ve Fíkovně (příručí z Ervenic musí vypomoci.) Jen dobře vyzrálých roubů užití. Šlechtěné stromky s kořeny namáčejte do koše z hlíny, rašeliny a kravince a úzce zakládají: teplotura ve Fíkovně nesmí klesat pod 0°C.*
- 6) *Vylepšování pařeništních oken a pletení rákosových příkrývek.*
- 7) *Je-li půda rozmrzlá, přehazovat komposty, připravit rašelinu (s močůvkou) pro jaro, případně hned míchat s konpostem a rozvážeti na plochy určené k jarnímu přesázení konifer.*
- 8) *Při velkém nápadu sněhu, konifery sklepat.*
- 9) *Pozor na okousání některých druhů konifer (Juniperus hiternica, zakrslé smrčky, Fagus aj.) zající a králíky.*

II. Únor:.....

III. Březen

- 1) *Roubování konifer: začítí asi v polovině března. Začátkem měsíce zakládají pařeniště pro roubování konifer, aby nebyly příliš horké při založení šlech. konifer. Podložky nutno 3 neděle před roubováním postavit ve skleníku s teploturou 8-10°C.....*
- 2) *Začínatí s expedicí konifer a stále zelených dřevin. Opatrně zacházet se zemními baly! Nikdy zaslat konifery se špatným balem.*
- 3) *Sázení raných bramborů.*
- 4) *Staré skleníky (bez topení) osazovat s ranou zeleninou (salát, kedlubny a květák)*
- 5) *Mateční keře lístkových oříšků odkrýt, zakořenělé výhony odříznout a hned školkovatí na připravenou plochu. 1leté výhony matečních rostlin znovu zakládají pro množení.*

- 6) *Stříhání ovocných stromů...*
- 7) *Ribes aureum odříznouti z matečních rostlin a ihned naškolkovati. Mateční rostliny hnojit rašelinou neb zetlelým hnojem.*
- 8) *Vysázení v zimě roubovaných vysokokmenných angreštů a rybízů při teplém, zasmušeném počasí. Kořeny namáčeti do koše z hlíny, kravince a rašeliny. Po vysázení častěji stříhat.*
- 9) *Uklízení luk.....*

IV. Duben:

- 1) *Dokončení roubování konifer*
- 2) *Roubované konifery po 3-4 týdnech postavit vzpřímeně, podložky poněkud zkrátit a důkladně zalít.*
- 3) *Hlavní expedice konifer*
- 4) *Koncem měsíce začít s přesazováním konifer brzy vyrážejících (Abies, Juniperus.)Dle možnosti větší konifery vždy přesazovati na tabulích nablízku položených. Přesazené konifery častěji stříkati.*
- 5) *Sázení podnoží pro konifery a Fagus, Betula do květináčů.*
- 6) *Postavit do studených pařenišť; po zakořenění okna sundat*
- 7) *Stříkání ovocných stromů před rozvíjením poupat*
- 8) *Veškeré prázdné studené pařníky osázet salátem.*
- 9) *Školkované vysokokmenné angrešty a rybízy častěji stříkat.*
- 10) *Pereny a s Phloa panicul. V družích, Aster Amellus rozmnožovati řízky.*
- 11) *Okurky sázeti do teplého skleníku.*
- 12) *Roubování vysokokmenných bříz ve volné půdě²*

Po vyučení a absolvování Vyšší zahradnické školy lednické v letech 1904-1907 odjel mladý Kumpán do tehdejší vlasti všech snaživých českých zahradníků do Německa. Prošel přední německé a pak i francouzské závody. V Německu například pracoval hned po studiích u berlínské firmy Köhler a Koch a ve Francii zase studoval zahradní architekturu André Le Nôtra ve Versailles, kde byl zaměstnán ve školkařském závodě Moser a syn.

2 SOA Litoměřice, archivní fond Velkostatek Nové Sedlo-Jezeří (1556-1948).

Umělý tvar ovocnického stromu z Versailles - Školkařský závod Moser a syn
Archiv NZM, OF Josef Kumpán

Po několika letech praxe zakotvil jako vedoucí architekt sadovnického velkozávodu firmy Jacob Ochs v Hamburku. Od 1. ledna (1910) převzal u této firmy vrchní správu centrální technické kanceláře. Tehdy ho majitel firmy zařadil mezi své vážené spolupracovníky a v tehdejší tisku se mu dostalo velké pochvaly. „Kumpán tvoří v zemi s dobrou valutou a je proto cennější, že můžeme konstatovati, že jeho práce jsou nicméně jednoduché a věčné. Přímé zprostředkování praktického použití zahrady a její obytné ceny jsou mu samozřejmostí. Dovede zařaditi rostlinu dle prostorové ideje a ukáží ji v předem chtěném a možném stupni. Cesta, již se bralo jeho povolání vedla ho mezi jinými také přes Hamburk. Zná proto vysoké zahradnické ideály Lichtwarkovy, zná ze spolupráce co jsou to široce pojaté ideje Miggeho.³ V jeho kresbách potěší nejprve zdravá naivnost čáry. Potom však poznáváme, že mu záleží na onom vyšším, čeho požadujeme od našeho názoru na zahradu, na vypracování typu. Ale jeho typ to již má v sobě, že vždy nejen požaduje, ale i dává vyznání účelnosti. Má býti něco vyššího jistě pro onoho, kde cítí s vážností dneška, než aby stavěl účel nad zevšeobecněnou myšlenku zahrady nebo parku? Má vždy opět zanikati zeleň v zelení? Typ nesený ideou prostoru nenávidí sentimentálnosti! I Kumpán má dosti příležitosti, aby v okruhu své působnosti srážel hlavy profesionální i laické sentimentality bující až k směšnosti. Nad to víme i od nás, co to znamená zasazovati se pro pravé sadové hodnoty. Návrhy Kumpánovy jsou více než uměleckým vyjádřením se odborníka za našimi hraničičky. Je to silné vyznání myšlenky obytné zahrady a novým názorem na zahradu vůbec.“

3 BURCKHARDT Lucius; HUBENTHAL Heidrun; STADLER Klaus; UHLIG Günther; WILKENS Michael: *Lebrecht Migge - Gartenkultur des 20. Jahrhunderts*. Worpssweder Verlag. Bremen 1981, ISBN 3-922516-27-0. s. 166.

Zároveň pobyt v Hamburku využil k dalšímu sebevzdělávání a navštěvoval zde jako hospitant umělecko-průmyslovou školu.⁴

*Kanceláře firmy Jacob Ochs v Hamburku v obchodním domě „Bieberhaus“⁴⁵
Archiv NZM, OF Josef Kumpán

Reklama firmy Jacob Ochs
Archiv NZM, OF Josef Kumpán

4 ŠÁROVEC, František. Mladý padesátník. K jubileu arch. Josefa Kumpána. *Československá zahradnická jednota* (dříve Pražská zahradnická burs) 1936, s. 6.

5 Za druhé světové války byl obchodní dům „Bieberhaus“ zničen při náletech na Hamburk v noci z 24. na 25. července 1943.

Bohužel první světovou válkou byla jeho odborná činnost na delší dobu přerušena. V roce 1915 narukoval, prošel důstojnickou školou v Liberci a odtud odešel na frontu. Nejdříve prošel srbskou frontu, později italskou i ruskou.⁶ V zákopech u Kirilibaba onemocněl zápallem ledvin. Vrátil se do zázemí a po absolvování rekonvalescence převzal velitelství vojenské vyměňovací stanice v Roudnici. Po válce se stal kapitánem v záloze. Tak jako na každého, kdo se v tuto dobu ocitnul na frontě, zanechala válka i na Josefa Kumpána ne moc hezké vzpomínky. Jeho prožitek byl tak silný, že ještě v roce 1935 ke svým padesátinám na toto téma napsal krátký fejeton v dobovém tisku, kde se zároveň vyznává ke svému vztahu k přírodě.

„Již v útlém mládí jsem se do Tebe zamiloval. Obdivoval jsem Tvou neodolatelnou krásu, Tvou moudrost a spravedlnost, kterou jsi vždy ke všem lidem projevovala. Stali jsme se nejlepšími přáteli. Každou radost jsi se mnou dvojnásob sdílela, v dobách smutku měla jsi pro mne nejlídnější slova útěchy. V bratrovražedné světové válce, kde se často kolem mne rozvířilo hotové peklo, a pomyšlení na zdravý návrat do domova zdálo se skoro ironickým, chránila jsi můj život. Tvou vůli dostal jsem se opět ke kulturní práci, kterou rád ve Tvůj prospěch vykonávám.

Miloval jsem Tě a miluji Tě stejně vroucně jako kdysi, když jsem tvrdost života ještě neznal. Stárnu a Ty jsi si zachovala svou svěžest. Úsměv na Tvých lících nepozbyl půvabů ale i Tvou neoblomnou přísností stáváš se hádankou pro všechny, kteří chtějí Tvou duši prozkoumat.

Ano, milá přírodě, v Tvém náručí je blaze žít! Hřejivé paprsky Tvého věčného slunce ozdravují tělo i duši člověka. Muhutné hory, řeky a moře, tajuplné lesy a úrodné pláně jsou posvátným chrámem, kde se člověk pokorně sklání před Tvým majestátem.

Jsem tomu povděčen, že jsem si vyvolil své povolání v nejbližším styku s Tebou. A když lidská nesnášenlivost a sobeckost dráždí mé nervy, uchyluji se do Tvých tichých lesů a hájů, které tak zázračně uklidňují. Tvá spravedlnost posiluje a víra v Tebe povzbuzuje k práci, která dělá život radostnější. Přeškoda, že mnoho lidí Tobě nechce rozumět!

Josef Kumpán“

V roce 1919 si v Praze na Smíchově v Nádražní ulici č. 16 založil projekční kancelář, kde se věnoval projektování „vkusných zahrad a sadů každého druhu a každé velikosti ve všech místech Československé republiky a mírného podnebí vůbec.“ Později svou kancelář přestěhoval do Vodičkovy ulice, kde se dostal do sporu s jakousi Marií Durasovou, učitelkou z Plzně, která na Kumpána 29. září 1931 podala stížnost na policejním ředitelství v Praze. Marie Durasová se dostala s Josefem Kumpánem do sporu kvůli soše, kterou měl vystavenou ve výkladní skříní své projekční kanceláře a na kterou se „vzahuje zákon proti pornografii mládeže pohoršující a odmítá jí na soukromou domluvu odstraniti.“⁷ Nakonec přesídlil na Malé náměstí č. 11.

6 ŠÁROVEC, František. Mladý padesátník. K jubileu arch. Josefa Kumpána. Československá zahradnická jednota (dříve Pražská zahradnická bursa) 1936, s. 6.

7 Národní archiv, policejní ředitelství, 1931, září, 29., stížnost Marie Durasové.

Policejní ředitelství

v Praze.

Měřovaná žádá se zakročiti proti Josefu Kumpo-
novi, obelodníku květinami v Razě II. Vodňácká ul., který
má ve svém ukladě sochas, na nich se vztahují zákon proti
pornografii mládeže potvrzující, a odmítá je na soukromou
domluvu odstraniti.

Marie Durasová, učitelka,
č. 6 v Plzni.

v Plzni, 29. září 1931.

1931, září, 29., stížnost Marie Durasové
Národní archiv, policejní ředitelství

*Reklama Josefa Kumpána – zahradního architekta
Archiv NZM, OF Josef Kumpán*

Během svého bohatého projekčního života se podílel nejen na navrhování soukromých zahrad, větších soukromých parků, ale i zámeckých zahrad, mezi které lze bezesporu zařadit např. znovuzřízení Fürstenberské zahrady, zámeckého parku v Lenoře, úpravu zámeckého parku na Zbraslavi, projekt sadovnické úpravy v Lánech nebo návrh na úpravu sadu na Valech na Pražském Hradě, za který byl poctěn cenou. Mezi úpravy veřejných sadů lze zařadit úpravu v Hradci Králové, Kolíně, Kralupech, Plzni, Prešově, Prostějově, Roudnici, Rakovníku, Žilině, Znojmě a dalších. Mezi Kumpánovu činnost jsou však zastoupeny četné úpravy hřbitovů a hrobek, školních a ústavních zahrad, nemocničních a lázeňských sadů např. v Bělovsi anebo v Trenčianských Teplicích, botanických zahrad, restauračních sadů, sokolských cvičišť, sadovnických úprav výstavišť i sadů kolem pomníků padlých. Kumpán upravil i celé zahradní kolonie jako Vořechovku, Zlín, Moravskou Třebovou, Hradec Králové apod.

Na druhou stranu se snažil o své poznatky podělit ve formě publikací a příspěvků, které především uveřejňoval v časopise Krása našeho domova – měsíčník pro okrašlování, zalesňování, pro ochranu domoviny a ruch cizinecký,⁸ Československých zahradnických listech a Naše zahrádka. Zároveň Svaz

8 Časopis Krása našeho domova vydával v letech 1904 - 1951 Svaz okrašlovací a ochranný. Josef Kumpán byl jeho spoluredaktorem, později samotným redaktorem.

okrašlovací a ochranný v Praze začal od roku 1936 vydávat časopis „*Okrašlovací rádce – praktické návody pro okrašlování domova*,“ kde se Josef Kumpán stal jeho redaktorem. Časopis vycházel čtyřikrát ročně a měl se zabývat otázkami, náměty a návrhy, které „*by směřovaly k praktickému okrašlování našeho domova a jeho okolí. Chceme budí zájem o krásný zevnějšek a čistotu našich měst a vesnic, o krásu ulic a sadů, jimiž chodíme, o vkusnou stavbu domů a zahrad, v nichž bydlíme. Smysl pro krásu jest právě tak nerozlučným majetkem člověka, jako smysl pro mravnost a obecný prospěch. Avšak není u všech lidí stejně vyvinut. Tak se často stává, že i při nejlepší vůli okrašlovací docílí se pravý opak toho, co bylo zamýšleno: vkus se zvrátí v nevkus. Je tedy nutno vychovávat, ukazovat správné cesty k uplatnění estetické kultury, která zasahuje i do všech složek životních a sociálních.*“⁹ Časopis bohužel v roce 1938 přestal existovat.

Většinu svých publikací¹⁰ vydával na vlastní náklady. Např. v knize „*Sadová úprava vesnic*“ se snažil přispět odbornou radou obecním úřadům, okrašlovacím spolkům při sadových úpravách návsi a jiných veřejných prostranství. Doporučoval navazovat na starou tradici předků a zároveň ji citlivě doplnit o prvky nové doby. Zároveň se zaměřil na vhodné stromy pro použití na volných prostranstvích a na zakrytí nevzhledných objektů. Náležitou pozornost zde věnoval úpravě zahrádek na venkově a výběru rostlin. Upozorňoval i na chyby, ke kterým docházelo díky kopírování vzorů městských zahrádek a sadů. Naznačoval, jak by se vesnice měla v budoucnu upravovat a k čemu by se mělo přihlížet. Pro jednotlivé účely připojil seznamy vhodných květin a stromů. Spis doplnil 15 snímky náměstí, průjezdných cest, zahrádek, pomníků padlých, čtyřmi svými projekty a návrhy zahradních besídek. Mezi další Kumpánovu publikaci patří i „*Novodobá zahrada hlavní zásady při zakládání nebo přeměňování zahrad domácích*,“ kterou tentokrát nevydal on sám, ale nakladatelství J. V. Procházky. Odborná a laická veřejnost byla obsahem přímo nadšena. Recenze nešetřily superlativy např. „*Když jsme uvedené dílo v našem listě avizovali, netušili jsme, že budeme překvapeni literární prací mezinárodní úrovně. Kolega Kumpán zvětšil výsledky své praxe v takové formě, která na první pohled prozrazuje vytříbený vkus pro vše krásné – i pro reprezentační dílo naší odborné literatury.*“¹¹

Zejména ve třicátých letech 20. století Josef Kumpán patřil mezi neúnavné kritiky pražské radnice, která se podle jeho slov stala „*velkým nepřitelem sadovnictví, jemuž v cizině i nejmenší městečka věnují největší pozornost.*“¹² Mezi první konflikty

9 Okrašlovací Rádce – praktické návody pro okrašlování domova. roč. I., č. 1, 1936.

10 KUMPÁN, J.: *Novodobá zahrada. Hlavní zásady při zakládání nebo přeměňování zahrad domácích*. Praha 1920; KYNCL, J.; HNĚVKOVSKÝ, J.; KUMPÁN, J.: *Domáci zahradnictví*. Praha: Orbis 1928, 236 s.; KYNCL, J.; HNĚVKOVSKÝ, J.; KUMPÁN, J.: *Domáci zahradnictví*. Praha: Orbis 1926, 191 s.; KUMPÁN, J.: *Novodobá zahrada: Hlavní zásady při zakládání nebo přeměňování zahrad domácích*. Praha: F. Macháček, 1920; KUMPÁN, J.: *Před založením zahrady*. Praha I (Male nám. 11): vlastním nákladem, 1938; KUMPÁN, J.: *Sadová úprava vesnice: Zahrady na venkově: Nepostradatelná příručka pro obecní úřady, okrašlovací spolky a majitele zahrad na venkově: Obsahuje mimo jiné seznamy a popisy rostlin, jez se hodí k vysazování na návěs a do venkovských zahrad*. Praha: vlastním nákladem; KUMPÁN, J.: *Zahradní besídky a jejich rostlinná výzdoba*. Praha (Malé nám. 11): vlastním nákladem, 1938.

11 Fronta.

12 KUMPÁN, Josef: Soutěž na ústřední hřbitov pražský – bez spolupráce sadovníka!

z pražskou obcí lze zařadit realizaci Kumpánova vítězného projektu na sadovou úpravu Mírového náměstí v Praze. Při navrhování osázení Kumpán respektoval tři důležité momenty: aby monumentální socha míru jako dominující bod celého sadu vynikala a nebyla rušena vysokým porostem; aby zvolené rostliny harmonicky doplňovaly architekturu kostela, okolních budov a symetrii celého sadu; aby komunikační roztržštěná plocha náměstí byla sladěna v jeden klidný celek a oživena květinami. Pokračování architektury vysokých věží kostela sv. Ludmily a jejich přechod do přírody měly vytvořit dva bloky vysokých topolů. V pozadí topolů naplánoval dva stinné háje, obehnané živým, nestřihaným plotem s řadou laviček. Plocha před kostelem vykazovala ucelené klidné trávníky, jejichž okraje u cest zdobily jednobarevné květiny. Obě strany elektrických kolejnic doprovázely okrasné, krásně kvetoucí stromky s malou korunou, které byly spojeny od koruny ke koruně kvetoucími řetězy pnoucích růží. K zvýšení zelené architektury a s ohledem na to, aby pohled z vyšších poschodí okolních budov na sad nebyl rušen, použil Kumpán po stranách chodníků deštníkově střihaných platanů. Později ke svému velkému překvapení Kumpán zjistil, že sadový úřad provedl bez jeho souhlasu na návrhu radikální změny a tím se jeho umělecká hodnota stala zcela bezpředmětnou. Nejhůře nesl použití 350 kusů nestřihaných tisů, které svým nestejným vzrůstem, architektonické tvary celého náměstí tříštily. O tomto nevhodném osázení se tehdy rozepsala celá řada denních listů a Kumpán musel čelit nelichotivým a oprávněným poznámkám nejen pražské, ale i mimopražské odborné a laické veřejnosti.

Kumpán upozorňovat na neutěšený stav pražského sadovnictví i v době, kdy pražská obec vyhlásila soutěž na velkorysý sadovnický projekt na vybudování ústředního pražského hřbitova o celkové rozloze 60 ha. Pražská městská rada vypsal zmiňovanou veřejnou soutěž na úpravu hřbitova na Chodově v květnu roku 1929.¹³ Oceněné projekty měly tehdy získat finanční odměny v celkové hodnotě 100 000 Kč. Tehdy pražské úřady zcela ignorovaly spolupráci s odborníky, kteří měli mít zásadní slovo v porotě pro posuzování došlých návrhů. V porotě zasedali zástupci hlavního města Prahy v čele s náměstkem primátora, Ferdinandem Kellnerem, stavebním architektem Čeňkem Kříčkem, vrchním stavebním radou Ing. Antonínem Novým, stavebním architektem Ad. Foehrem, místním starostou Bráníku Ing. Ottou Cvrkem, vrchním městským fyzikem MUDr. Ladislavem Procházkou. Za technické prezidium byl přizván Ing. arch. J. Zlatník, ředitel stavebních úřadů a za stavební úřad Ing. J. Šejn, vrchní stavební rada s Ing. arch. M. Petřů a Ing. Arch. Janem Almerem, vrchním stavebním radou za odbor 7. zádušní oddělení.¹⁴ Celkem se porota skládala pouze ze stavebních architektů a inženýrů, což potvrzuje Kumpánovu kritiku, že „*obec pražská v důležitých kulturních otázkách ostentativně ignorovati porady odborníků, musíme proti tomu nejeenergičtěji protestovat a i veřejné kruhy na tuto nepřístojnost upozorňovati. Jsme odborníky, ale zároveň poplatníky města Prahy. Hospodaří se i našemi penězi a máme právo žádati, aby se hospodařilo účelně, aby se respektovala porada odborníka tam, kde jeho spolupráce je nevyhnutelně zapotřebí.*“¹⁵

13 KUMPÁN, Josef: K soutěži na návrh nového hřbitova pražského. *Československé zahradní listy*, roč. XXVII., č. 52, s. 409-410.

14 KUMPÁN, Josef: Soutěž na ústřední hřbitov pražský – bez spolupráce sadovníka!

15 Tamtéž.

Kumpán se i přes tuto kritiku soutěže zúčastnil spolu s prof. Ing. Dr. M. Babuškou,¹⁶ který projektoval předepsané hřbitovní stavby. V prosinci porota došle návrhy vyhodnotila, ocenila a v třicetistránkovém protokolu uveřejnila výsledek soutěže. První cena udělena nebyla, druhou cenu 22 000 Kč obdržel architekt Hübschmann, tři třetí ceny po 15 000 Kč obdrželi: Ing. arch. Sokol, Ing. arch. Hruška a Ing. arch. Studničny, dále Ing. Dr. Chochol, konečně Ing. arch. Koutský a Ing. arch. Dr. Ježek.

Bohužel oceněné návrhy neodpovídaly představám moderního hřbitova, především po stránce sadové úpravy. Mnozí ze soutěžících zapoměli, že tehdejší doba určovala hřbitovům jiný ráz než pouze šablonovité, strnulé rozdělení polí. Hlavní problém byl především v tom, že se soutěže zúčastnili stavební architekti a inženýři. Kumpánův návrh se vymykal, protože vykazoval nejen Babuškovu stavební část, ale především sadovou úpravu. Je zcela evidentní, že se jednalo o komplikovaný úkol, protože spadal nejen do gesce stavebního ale zároveň i zahradního architekta, což evidentně splňoval pouze jediný došlý návrh „Pax,“ tedy ten Kumpánův.¹⁷ Návrh byl zvláště po stránce zahradní úpravy v celku zajímavý, a proto jej porota doporučila, aby byl zakoupen za 8 000 Kč. Kumpán věnoval velkou péči dekorativní úpravě, jak při koncepci větších celků, tak i v jednotlivostech. Porota zhodnotila jeho zahradnickou úpravu za bohatou, plnou rozmanitých námětů, které by působily ve svém konečném provedení velice opulentně.¹⁸

Druhé místo architekta Hübschmanna popsala porota následujícími slovy: *„Při celkové účelnosti celého řešení jest závadou projektu okolnost, že myšlenka projektu založena je jen na přesnosti technického řešení. Následkem toho základní jednotné schéma převládá a potlačuje jakékoli další možnosti detailního řešení. Následkem toho sadová úprava není řešena uspokojujícím způsobem.“*¹⁹

Později se objevil v Československých zahradnických listech článek Emila Edgara,²⁰ který velmi kritizoval celý průběh soutěže a především zakoupení Kumpánova návrhu. K jeho projektu se vyjádřil poměrně nelichotivými slovy: *„Letošní soutěže zúčastnil se pouze jediný zahradní architekt J. Kumpán. „Co ten chce, u čerta, na té galejí?“ Podle názoru poroty spleť si přeče hřbitov se zahradou! Vedle těch příliš velkorysých dispoic architektonických vypadá trochu malicherně a romanticky. Analýsa formové stránky přijde na volné skloubení několika tvarů bez velké jednotící ideje, vůdčí myšlenky. Situování a uspořádání čestných hrobů připomíná vzor vídeňský*

16 Prof. Ing. arch. Dr. Techn. Milan Babuška (1884–1953), český architekt, absolvent architektury ČVUT, zároveň studoval hru na housle. Před první světovou válkou krátce pracoval jako architekt, působil rovněž jako dirigent České filharmonie. Byl jmenován profesorem na průmyslové škole v Jaroměři a současně s profesurou pracoval jako soukromý projektant. Specializoval se především na projekty škol a průmyslových staveb, lázeňských budov. Jeho nejznámější uskutečněnou stavbou zůstávají budovy Technického a Národního zemědělského muzea na Letné.

17 ŠANSKÝ, B.: Poučení ze soutěže na úpravu ústředního hřbitova pražského. *Krásna našeho domova* 1931, s. 10.

18 KUMPÁN, Josef: K soutěži na návrh nového hřbitova pražského. *Československé zahradní listy*, roč. XXVII., č. 52, s. 409–410.

19 Tamtéž

20 EDGAR, Emil: Dvě soutěže hřbitovní. Jak vypadá dnešní soutěž na tomto pozadí? *Československé zahradnické listy*, roč. XXVII., č. 51, s. 403–406.

(tamní ústřední hřbitov), detaily mají německé předlohy. V menších úkolech (viz. Např. projekt zahrady p JUDr. C. V. v jeho brožuře „Před založením zahrady“ ukázal se Kumpán přísnějším a monumentálnějším než zde, kde měl zvládnouti plochu téměř 60 hektarů. Byl-li odsunut na poslední místo (zakoupení), je to porážka, při které může autorovi chyběti vědomí porážky.“²¹

O něco později se Kumpána zastali jeho kolegové²² nejvíce však František Škrobánek, který Kumpána velmi dobře znal a věděl, že se o hřbitovní otázku zajímal daleko před tím a nepatřil v době vypsání oné soutěže k žádným nováčkům. Tehdy měl dávno za sebou návrh hřbitovů pro města Kolín, Přerov, Kralupy atd. Škrobánek se tehdy vyjádřil, že „i tentokráte zakoupení jeho návrhu neznamena pro něj porážku – naopak znamená uznání práce zahradního architekta i u těch kruhů, které považovaly dosud jeho výkony za méněcenné nebo za takové, bez kterých lze se při kulturních otázkách obejít.“²³

V roce 1938 se opět Kumpán věnoval velkému projektu nového hřbitova městského typu a to v Třebíči. Výměra tohoto nového hřbitova dosahovala celých 7 ha a kolem něj Kumpán rezervoval větší sadovou plochu pro pozdější rozšíření hřbitova. Hřbitov měl být zřízen podle zadání městské rady v několika etapách a ohraničen po stranách provizorním drátěným plotem. Zároveň mu městská rada povolila si přizvat stavebního architekta, kterého si Kumpán mohl zvolit sám, což se tak stalo, a proto oslovil architekta Jana Chládku z Prahy. Ani zde si Kumpán neodpustil poznámku, která zcela jasně i po těch letech narážela na problém se hřbitovem na Chodově. V Zahradnických listech napsal, že „po odevzdání hotového projektu neskrblila městská rada velmi lichotivým dikuvzdáním. Neuvádím to pro vlastní reklamu, ale z toho důvodu, že v dřívějších dobách v hřbitovních otázkách opomíjený zahradní odborník může se v budoucnosti státi vedoucím faktorem tam, kde dosud diktoval stavbení architekt. Bude ovšem záležiti na tom, jak se bude o hřbitovní otázky zajímati a v tomto směru školiti.“²⁴ Celý projekt Kumpán vyhotovil během roku 1938 podle následujícího stavebního programu:

I. **Celková úprava hřbitovní plochy a nejbližšího okolí**

- A. **Ohrazení pozemku hřbitova a přilehlého městského zahradnictví s náležitým počtem stálých a pomocných vchodů a vjezdů**
- B. **Povšechné rozvržení celé hřbitovní plochy a vymezení příslušných ploch**
 - a) *Pro vlastní pohřebiště s rozdělením na příslušná oddělení a části*
 - b) *Pro veškeré hřbitovní budovy*
 - c) *Pro cesty a volná prostranství s úkryty pro obecnstvo*
 - d) *Pro zahradní, trávníkové a okrasné úpravy*

21 Tamtéž.

22 ŠUSTÁČEK, Ladislav: Meditace hřbitovní. *Československé zahradnické listy*, roč. XXVIII., č. 2, s. 12-13; KAŠPAR, J. J.: Hřbitovní soutěž. *Československé zahradnické listy*, roč. XXVIII., č. 2, s. 13-14; ŠKROBÁNEK, J. Fr.: K soutěži na organizaci ústředního hřbitova pražského. *Československé zahradnické listy*, roč. XXVIII., č. 2, s. 14.

23 ŠKROBÁNEK, J. Fr.: K soutěži na organizaci ústředního hřbitova pražského. *Československé zahradnické listy*, roč. XXVIII., č. 2, s. 14.

24 KUMPÁN, Josef: Příklad novodobého hřbitova. *Zahradnické listy*. Roč. XXXIX, č. 7-8., s. 57-60.

- e) *Pro skládky a jiné plochy hospodářské povahy a hospodářský dvůr*
- f) *Situativní dispozice pro kontrolní trubní sondy pro pozorování spodních vod*
- C. *Pohřbívání do země. Vymezení potřebných oddělení a ploch*
 - a) *Pro hroby čestné a jinak významné (pruských vojinů z roku 1866 a vojinů ze světové války 1914-1918), náhrobné kameny starých rodů Mimo to čestné místo pro uctění mimořádné významné události*
 - b) *Pro rodinné hrobky*
 - c) *Pro řadové hroby dospělých*
 - d) *Pro řadové hroby dětské, malé i větší*
 - e) *Pro mausolea apod. zvláštní pohřebiště*
 - f) *Pro případné hroby šachtové*
- D. *Pohřbívání žehem: urnový háj bez kolumbária.*
- E. *Hřbitovní zahradnictví s náležitou plochou pro školky, pařeniště, hospodářské místnosti, plochy atd.*
- F. *Příjezdné a obvodové komunikace, vstupní náměstí s úkryty pro obecnostvo, odvodnění a odpad vody, osvětlení, přívod a rozvětvení pitné a užitkové vody, telefon atd.*
- II. **Stavební objekty dle detailního stavebního programu.**
 - A. *Ohradní zeď o náležitém stavebním a architektonickém vybavení s příslušnými stálými a nouzovými vchody a vjezdy*
 - B. *Obřadní budova situovaná dominujícím způsobem na hřbitovním prostranství*
 - C. *Budova hřbitovní správy situována poblíž hlavního vchodu*
 - D. *Úkryt pro obecnostvo náležitě veliký, částečně polootevřený, částečně otevřený, spojený s umývárnou a záchody*
 - E. *Hospodářský dvůr*
- III. **Hřbitovní zahradnictví**
- IV. **Zevní úprava okolí hřbitova**
 - a) *Úprava uličního svršku*
 - b) *Kanalizace a odpad vod*
 - c) *Přívod vodovodní vody a rozvedení její po hřbitově*
 - d) *Domovní a uliční osvětlení pro potřeby soukromé a veřejné*
 - e) *Telefonní instalace s ústřednou a přístroji v jednotlivých budovách²⁵*

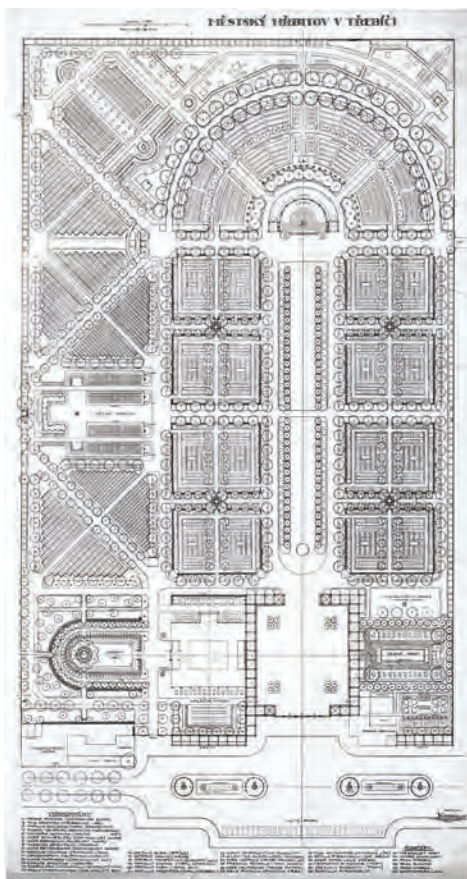
Kumpánův hotový projekt (celkem dvacet výkresů), který obsahoval vše, co zde bylo výše vyjmenováno, má k dispozici archiv Národního zemědělského muzea Praha.²⁶ V průvodní zprávě k projektu Kumpán popsal nejdříve sadovou úpravu. Jeho návrh nového městského hřbitova v Třebíči vypracoval s ohledem na požadavky novodobé hřbitovní kultury. Hřbitov neměl sloužit výhradně jako tzv. pohřbívací plocha, „*nýbrž jeho organizace a sadová úprava má poskytovat i pozůstalým takové estetické požitky, které jim budou pobyt na hřbitově příjemňovati.*“²⁷ Z tohoto důvodu Kumpán upustil od přísně symetrického řešení hřbitovní plochy a obřadní budovu umístil

25 Tamtéž.

26 Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 412/V/Z/66-417/V/Z/66; 624/V/Z/66-635/V/Z/66.

27 KUMPÁN, Josef: Příklad novodobého hřbitova. *Zahradnické listy*. Roč. XXXIX, č. 7-8., s. 57-60.

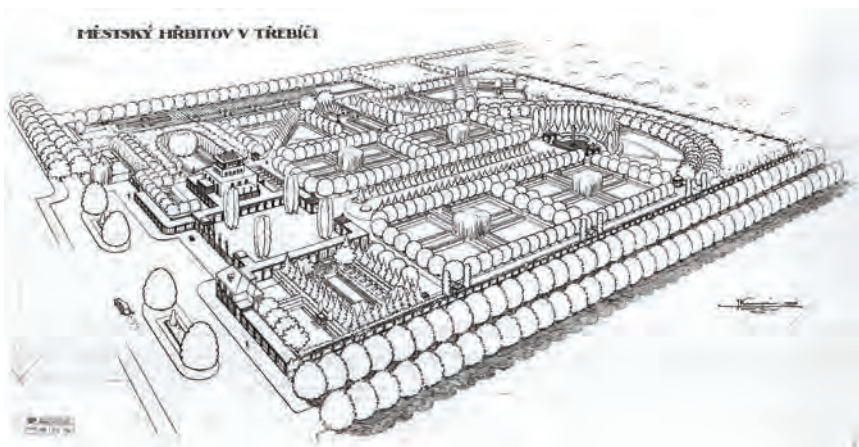
tak, aby byla blízko hlavního vstupu na hřbitov, ale zároveň aby nebránila pohledu na sadově vyřešenou hlavní osu hřbitova. Hlavní osu tak směřoval k vyvýšenému mohutnému kříži, kolem kterého uspořádal úkryty proti špatnému počasí. Rozdělení celé hřbitovní plochy tak Kumpán provedl tak, aby se návštěvník hřbitova mohl velmi snadno orientovat. Zároveň pamatoval na to, že hřbitov je v celoročním provozu a proto navrhl osázení stálezelenými rostlinami. Pohled na dekorativně upravenou hlavní osu navrhl osázet oboustrannou kulisou jehličnanů a jednotlivé části hřbitova tvořily malé thuyovým plotem ohraničené části. Osázení uvnitř thuyového plotu bylo v každém oddělení odlišné, aniž by to narušilo soulad celkového vzhledu hřbitova. Kumpán upozorňoval na to, aby každá vegetační stěna byla vytvořena z jednoho druhu keřů, které se příliš nerozrůstají do šířky. Dále všechny hlavní cesty osázel vždy jiným druhem okrasných stromů, aby tak předešel jednotvárnosti.²⁸

Městský hřbitov v Třebíči

Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 624/V/Z/266

28 Tamtéž.

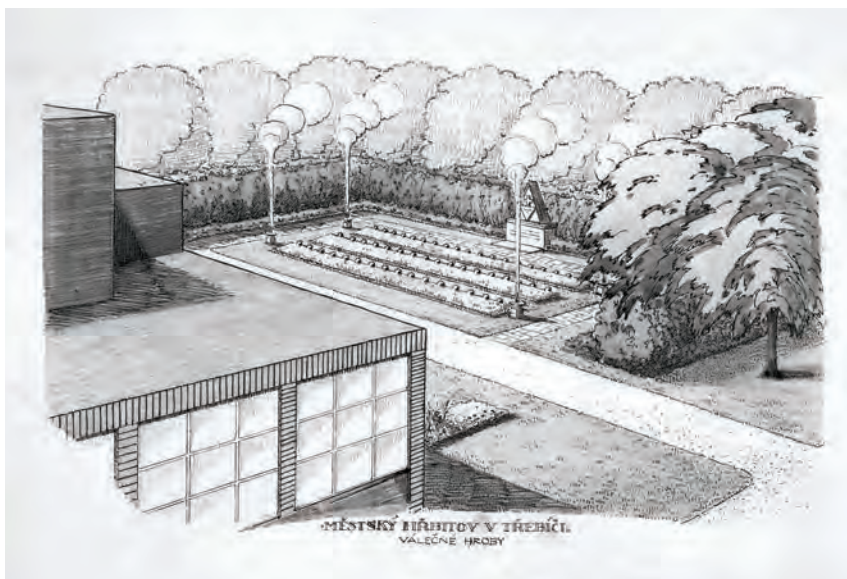
Městský hřbitov v Třebíči
 Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 627/V/Z/266

Městský hřbitov v Třebíči, pohled na hlavní cestu hřobového pole
 Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 412/V/Z/266

Městský hřbitov v Třebíči, urnový háj
Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 413/VZ/266

Městský hřbitov v Třebíči, válečné hroby
Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 414/VZ/266

Městský hřbitov v Třebíči, pohled na hlavní kříž
Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 415/V/Z/266

Městský hřbitov v Třebíči, střed dětského hřbitova
Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 416/V/Z/266

Městský hřbitov v Třebíči, pohled do čestného hřbitova
Archiv NZM, OF Josef Kumpán, inv. č. 417/V/Z/266

Součástí osobního fondu Josefa Kumpána je i nenápadný spis, který se týká hřbitovů, jejich organizace a sadových úprav. Vzhledem ke skutečnosti, že tuto zajímavou studii nelze v žádném dobovém periodiku dohledat, pouze velmi malé části, ale ne jako celek, rozhodla jsem se ji vydat závěrem úvodní studie k životu a tvorbě zahradního architekta Josefa Kumpána.²⁹

Josef Kumpán

Hřbitov, jeho organizace a sadová úprava (urnové háje)

Edice

1r

Již v mládí jsem rád navštěvoval hřbitovy. Snad proto, že jsem miloval květiny, které nebyly na našem venkovském hřbitově hojně zastoupeny. Hřbitov jako celek mne tak nezajímal – tím více ale jednotlivé, pestrými květinami osázené hroby. Obdivoval jsem zajímavé květy různobarevných kosatců, vnímal vůni pivoňek a nevinných lilií, nad kterými smuteční růže skláněla visuté větévky své trnité koruny. Sledoval jsem se zájmem, jak se okolo železného křížku otáčely lodyhy svlačce neb nenáročné řeřišnice. Za to jsem nenáviděl hroby s kamennými deskami bez květin

²⁹ Archiv NZM, OF Josef Kumpán, Hřbitov, jeho organizace a sadová úprava (urnové háje).

a vždy jsem si v duchu naivně představoval, jak se těm ubohým mrtvým pod tíhou těchto kamenů asi špatně odpočívá. Když jsem později navštěvoval hřbitovy v cizině, poznal jsem, že tyto v celé jejich kompozici od našich hřbitovů liší. Pozoroval jsem, že hroby nejsou vždy uspořádány v jednotvárných řadách, že bylo snahou projektanta, do hřbitova a jeho okolí vnést pomoc zajímavého uspořádání rostlinstva rozmanitost, dokonce upravovati celé části hřbitova jako okrasné sady. Kdo měl příležitost shlédnouti na cizozemských hřbitovech růžovny, rybníky s vodotrysky, stinné aleje a přiléhající velkorysou sadovou úpravou – ten jistě neměl dojem, že se nachází na poli mrtvých, nýbrž v krásném veřejném sadě. A to proto, že jsou hroby za pomoci zelené architektury v útulných zakoutích a shlucích tak vtípně umístěny, že je lze v nejrůznějších případech z hlavních cest viděti.

Tyto poznatky z ciziny, doplněné vlastními zkušenostmi z mé dlouholeté odborné činnosti použil jsem při projektech hřbitovů, které v tomto spise předvádím. Necht' tyto slouží jako příklady k prohloubení naší hřbitovní kultury, která je sice na vzestupu – ale ještě pokulhává za ideálem, který mi pro krásnější úpravu našich hřbitovů tane na mysli.

2v

Více krásy na naše hřbitovy

Umírající člověk brání se přírodě a bojuje s ní o každíčkou vteřinu – ale při plném zdraví věnuje velmi málo estetickým otázkám onoho místa, kde jeho aktivní činnost na tomto světě bude jednou skoncována. Neutěšený vzhled mnohých našich hřbitovů nabádá nás proto k přemýšlení, zda-li bychom neměli kultu mrtvých věnovati trochu více pozornosti.

Naše jednotvárné hřbitovy podobají se – a to chci zdůraznit – více skladištím opracovaného kamene než místům klidného odpočinku našich drahých zesnulých. Při vyslovování slůvka „hřbitov“ zmocní se mnohých lidí jakýsi nemilý pocit. Před očima se jim kmitne kus odloučeného pozemku, obehnaného vysokou zdí, kde lidské pozůstatky jsou ukládány v jednotvárných řadách do lůna země, aby zde prodělaly přirozený proces rozkladu. Více i méně vkusné náhrobky orientují pak navštěvovatele hřbitova o osobách, jichž tělesné pozůstatky byly zde uloženy.

Slovo „hřbitov“ stalo se však strašidelným jen proto, poněvadž mnozí obecní činitelé považují hřbitov pouze za skládku mrtvých těl, kde se musí šetřiti místem a kde hraje krasocit podřadnou roli. Při budování hřbitova je výpočet pohřben plochy pro ně velmi jednoduchý: V naší zemi zemře ročně průměrně tolik a tolik lidí, pro jeden hrob potřebujeme určitou plochu – proto zřídíme hřbitov v té velikosti, který odpovídá úmrtnosti obyvatelstva naší obce. Zapomíná se však na to nejhlavnější, na zpestření hřbitova útulnými zákoutími, stinnými alejemi a na bohaté vysazování rostlinstva, jehož vlivem se stane hřbitov vytouženou „zahradou mrtvých.“ A rostlinstvo potřebuje k svému vzrůstu také určitou plochu, tak že hřbitovní plocha musí býti větší, než by bylo normálně k pohřbívání zapotřebí. Je sice pravdou, že se na hřbitově odbývá zase jen k udržování jejího nekonečného bytí. Ale touto hmotou jsou tělesné pozůstatky

3r

Člověka, který si – pokud je ještě živý – dělá o posmrtném životě ty nejrůznější představy. Z psychologického stanoviska můžeme u pozůstalých pozorovati, že se u hrobu nějaké jím milé osoby cítí duševně s ní spojeni. A nyní si představme to nevhodné a kamennými výroky znešvažené prostředí, v kterém tyto city musí projevovati. Ono je ve většině případů tak ponuré a smutné, že delší pobyt a soustředění myšlenek jsou zde nemožné.

Hřbitov nesmí být místem odstrašujícím, z kterého návštěvník rád zase prchá – ale opravdu líbeznou zahradou, jejichž krása zmírňuje bol a žal a která vždy mile vítá k novému pobytu pozůstalých.

Hlavní rysy novodobého hřbitova

Pojednává-li tento spis o sadové úpravě hřbitova, netýká se to květinové výzdoby jednotlivých hrobů, která se řídí osobním

4v

Vkusem pozůstalých a je často obdivuhodná. Nám se jedná hlavně o velkorysý základ hřbitova, který musí být ve všech jednotlivostech od odborníka tak promyšlen, jako návrh na úpravu vkusné zahrady. Na hřbitově se musí střídati slunce se stínem, aleje s útulnými zákoutími, které zároveň poskytují zpěvnému ptactvu vhodný útulek. Nesmí se nám naskýtati pohled na nepřehledné řady křížků a náhrobků, ale vhodným osázením musíme vykouzlit omezené prostory, kde vždy několik hrobů tvoří malé útulné hřbitůvky, poskytující pozůstalým klid a soustředování myšlenek. Mezi řady náhrobků vysázíme živé ploty z krásně kvetoucích neb vždy zelených keřů a jehličin, které tvoří pro náhrobky vhodné pozadí a zakrývají nepěkné zadní stěny náhrobků sousedních hrobů.

Vegetační úprava předpokládá ovšem větší rozlohu hřbitova, čím se náklad na jeho zřizování zvětší; také udržování sadových ploch, řez živých plotů atd. vyžaduje hmotné výdaje. Tento obnos musí se pak procentuelně připočítati k poplatku za místo na hrob. Bude-li hřbitov krásnou zahradou mrtvých, každý občan tento větší poplatek rád zaplatí.

Projektanti hřbitova

S ohledem na převládající otázky zahradního umění a techniky při budování novodobých hřbitovů přijde jako projektant v první řadě v úvahu zahradní architekt (specialista), jehož dalším spolupracovníkem bude stavební architekt. Ten na základě zahradním architektem vypracovaného předběžného návrhu celé organizace hřbitova a určení místa pro stavby vyhotoví návrhy hřbitovních architektur, vchodu a oplocení. Zdůrazňuji tento postup z toho důvodu, poněvadž zdařilá kompozice celého hřbitova je závislá na hospodárném umístění hrobů – ale estetický rámeček hrobů je zase závislý od správného umístění rostlinstva. Je naprosto nemyšlitelné, aby technik vyhotovil organizaci hřbitova a zahradní architekt

5r

Snad dodatečně dělal návrh na osázení hřbitova. Velikost jednotlivých hrobových polí řídí se dle zamýšleného upotřebení a druhu rostlinstva, jeho vegetační podmínky a budoucí vzrůst ovládá pouze zahradní architekt. Naproti tomu může stavební architekt zdařilou komposicí a slohem hřbitovních staveb nemálo přispět k celkovému estetickému vzhledu hřbitova.

Jen po úzké spolupráci obou jmenovaných odborníků, zahradního i stavebního architekta může povstati kulturní dílo, které jak po hospodářské tak i estetické stránce bude v budoucnosti plně vyhotovováti.

Jedná-li se jen o návrh menších hřbitovů bez architektur neb rozšíření stávajících hřbitovů, tu ve většině případů zvládne tuto úlohu zahradní architekt sám.

Volba místa

Pro zřízení hřbitova jsou z hospodárných důvodů nejvhodnější pravouhlé pozemky v rovině a na vysočině, snadno z obce dosažitelné a dle možnosti obklopené zelenou kulisou lesů neb sadů. Odtok spodních vod a směr převládajících větrů má být směrem od obce. Nejhlavnější požadavek je, aby hladina spodní vody byla nejméně půl metru pod dnem hrobu a aby kvalita půdy urychlila proces setlení mrtvol. K tomu účelu hodí se nejlépe půdy kopné, prodyšné a suché (písečné, méně jílovité). Při výkopu hrobu do obvyklé hloubky 2 m nesmí se objeviti ani skála ani voda. Z výše uvedených důvodů je žádoucí, aby před zakoupením hřbitovního pozemku bylo na něm uděláno několik sond do hloubky 2 m.

Vyskytne-li se v některé části hřbitova spodní voda, nutno tuto část pomoci drenáže odvodniti. Okolí hřbitova nechť se prohlásí za nezastavitelné. Také se nedoporučuje přímo za ohradní zdi hřbitova

6v

Zřizovati silnice neb jízdní cesty. Může-li míti hřbitov od hlavní silnice určitý odstup tzv. „předhřbitovní“, stane se tím důvěrnější. Vkusná úprava předhřbitovní je pak nejlepší vizitkou pro krasocit obce, které hřbitov přináleží.

Vchod a ohrazení

Hřbitov vyžaduje pocit uzavřenosti a proto je jeho nejideálnějším ohrazením zeď. Ona se musí přizpůsobiti terénu, může být rovná, odstupňovaná, její koruna může sledovati přirozené pohyby terénu, což často můžeme na hřbitovech okolo venkovských kostelů sledovati. Při velké rozloze hřbitova a kde není nebezpečí vniknutí polní zvěře na hřbitov, může se použiti i plotu drátěného, za který se uvnitř hřbitova vysází živý plot. Je-li za hřbitovní zdí zelená kulisa lesních stromů a ohrazení zděné, mohou se místa u zdi by hradiťi pro rodinné hrobky. Délka zdi mezi pilíři musí odpovídati velikosti hrobek, v šířce pilíře vznikne cestička, která dovoluje přístup k hrobkám ze strany. U těchto obvodových hrobek nejsou náhrobky žádoucí, zvláště takové, které přečnívají přes zeď. Mnohem krásněji se vyjímá ve zdi upevněná pamětní deska, která může

býti i umělecky vypravena. Zeď se nechá popnouti samopnoucím vínem, břečťanem malolistým. Pro jiné popínavé rostliny jako růže, plamének, podražec atd. nutno na zdi upevniti mřížoví, na které se pak rostliny přivazují.

Úprava vchodu na hřbitov není také žádnou podřadnou záležitostí, když si uvědomíme, že vkusný vchod je vlastně visitkou celého hřbitova. U vchodu je vždy velká frekvence, proto musí býti dostatečně

7r

Volného místa. Vsunutím vchodu o několik metrů do hřbitova získá tento na vzhledu. Šířka vrat má obnášeti nejméně 3m, mimo toho nesmí scházeti průvodní dvířka pro obecnost, když jsou vrata zavřená. Vrata a dvířka musí býti v dolní části zabezpečeny proti vniknutí psů a koček a na venkově v zimě proti vniknutí hlodavé zvěře. Před vchodem nutno pamatovati na parkoviště vozů a automobilů, pak také na jednotnou úpravu prodejních stánků, které svou architekturou musí tvořiti součást hřbitova.

Cesty

Pro každý hřbitov je vyznačené, že vykazuje mnoho cest. Vždyť ke každému z těch nezčetných hrobů musí býti pohodlný přístup. Není ovšem podmínkou, že všechny cesty musí býti upraveny jako upevněné chodníky – v určitých částích hřbitova postačí i trávnické cesty, jak se s nimi pravidelně na každém venkovském hřbitově setkáváme. Cesty slouží k styku mezi jednotlivými částmi hřbitova. Jejich tvar bude ve většině případů rovnoběžka, poněvadž pravoúhlý tvar hrobů podminuje z hospodářských důvodů rovné ohraničení hrobových polí, čím je určen i tvar příslušných cest. I když se cesty kříží v pravém úhlu, nemusí býti jednotvárné, postaráme-li se o jejich ukončení architektonickým objektem. Také příliš dlouhé cesty musí vésti v dílčích úsecích k určitému cíli, k nějaké významné hrobce, odpočívadlu neb basénu. Zde pak cestou odbočíme o její celou šířku, což se může v další úseku opakovati – aniž by to bylo na závalu praktickému účelu cesty.

8v

Na hřbitovech rozeznáváme cesty provozní, kde se může pohřebním vozem jezdit, pak vedlejší cesty komunikační, které umožňují styk mezi jízdni cestou a hrobovými poli. Při projektování hřbitova je správná organizace cestové sítě pro projektanta nejtěžším úkolem. Tento je úkol pro něj ještě složitější, jedná-li se o svahovitý terén a kde není úmysl, prováděti nákladné zemní práce.

Hlavní osová cesta větších hřbitovů má býti nejméně 5-6 m široká (na venkově postačí 2-3 m), hlavní cesta pro pěší 2-3 m, vedlejší cesty komunikační 1-1,50 m. V hrobových polích s řadovými hroby postačí mezi hroby vzdálenost 30 cm a mezi řadami hrobů 70 cm. Cesty jsou však zároveň směrodatné pro rychlou orientaci na hřbitově. Přehledně uspořádání hlavní kostry cestové sítě usnadňuje orientaci zvláště tam, kde je hřbitov na několik stejných polí rozdělen. Okružní komunikační cesta, která vede od vchodu hřbitova v klidné čáře hřbitovem a končí zase u vchodu, přispěje na větším hřbitově mnoho k dobré orientaci. Významné architektury na křižovatkách cest, které se navštěvovatel snadno zapamatuje, volby různých šířek cest a pak hlavně osázení cest

vždy jiným druhem stromů a keřů přispívají také do jisté míry k orientaci na hřbitovech velkých rozměrů.

Hospodářské cesty (k zahradnictví, odpadkům, do infekčního oddělení) musí být projektovány tak, aby se nedotýkaly provozu hřbitova.

9r

Náhrobky

Na našich hřbitovech je mnoho dobrých ale také mnoho špatných kamenických výrobků, jichž hromadění na omezené ploše vedle sebe a bez zeleného pozadí stává se vzhledu celého hřbitova osudnými. Hřbitov dělá pak dojem vzorkovny nejružnějších kamenických výtvorů z nejrozmanitějšího materiálu, který se dokonce až z ciziny dováží. To by určitě nemuselo být. Představme si kupř. na venkovském hřbitově náhrobek vyleštěného černého mramoru s vytesaným zlatým písmem a opatřeným fotografií zesnulého. Jako pěsti do tváře uhodí jemně založeného pozorovatele tato nevkusná pietní památka. Jaká temná skvrna v krásné české krajině. Nehledě k nepoměrně vysokým výdajům za tento prvotřídní nevkus musíme si uvědomiti, že se tímto objektem ničí svéráz našeho českého venkova, kde bychom marně někde hledali lomy černého mramoru – za to ale našli výborný pískovec pro stejné účely.

Hřbitov je místem, kde se má i v umění sochařském projevovati hluboký cit, kde se musí tvořiti krása důvěrná bez křiklavosti, vychloubáčnosti a okázalosti – zvláště v dnešní době pokroku a socialisace. Uprostřed bohaté zeleně mohou být i prosté náhrobky působivé, mají-li citový vztah k zemřelému. Brutálním vpádem tovární tuctové práce nastal však již koncem minulého století úpadek ve výzdobě hřbitovní. Jeho zbytky najdeme ještě dnes na starších částích hřbitovů. Formy dnešních náhrobků jsou sice již vkusnější a dokonce i opravdu vkusné – bohužel se použití ještě příliš mnoho leštěného cizokrajného kamene, který není schopen teplejšího účinku a nesroste s přírodou tak, jako pískovcové náhrobky, jimž zelená partie dává náladové hodnoty. Upotřebení bílého neb černého mramoru mělo by být na hřbitovech úředně zakázáno. Hřbitovní řády měly by stanoviti i přípustnou velikost náhrobků, jak tomu je již dávno v cizině.

Nejdeálnějším umístěním náhrobků bylo by ono, kdyby

10v

Tyto mohly být ze všech stran obklopeny zelenou kulisou tak, že by je sousední náhrobky pohledově nerušily. To však při omezeném místě není ve všech případech dobře proveditelné. Proto se musíme snažiti, alespoň pro řady náhrobků vytvořiti zelené pozadí z krásně kvetoucích, vždyzelených neb stříhaných keřů resp. Konifer, o kterých je na jiném místě v tomto spise pojednáno.

Voda

Rostlinstvo potřebuje k svému vývinu závlivku. Proto musí být na hřbitově postaráno o náležitou vodní síť a v každém hrobovém úseku o vodní nádrž. Vodní nádržky

a studny jsou vítanými architektonickými objekty, které mohou na křižovatkách neb jako pohledové ukončení cest k pěknému vzhledu hřbitova velmi přispět. Samozřejmě musí se vodní potrubí vést tak, aby nepřekáželo ani pohřbívání ani vegetaci rostlinstva, tedy v cestách. Ponechávat pro čerpání vody pouze hydranty, není hospodárné, poněvadž při nedostatečném uzávěru hydrantu voda vytéká do okolí. Je lépe v ústupu umístiti třeba sebe menší nádrž, která při vkusné úpravě bude tvořit dekorativní doplněk hřbitova. V klidných zákoutích umístěná ptačí napajedla s blízkým odpočívadlem na pozorování ptactva poskytuje ptactvu vítaný útulek a pozorujícímu obecenstvu příjemné rozptýlení.

11r

Rostlinná výzdoba hřbitova

Hrob jako čerstvá rána v povrchu zemském vyžaduje sám o sobě rostlinnou výzdobu, která tuto ránu smířlivě zakryje. Rostlina je symbolem věčného znovuzrození a mluví k srdci, tak jako k nám na hřbitově mluví k srdci něco neznámého, tajuplného o vzniku, zajetí a znovuzrození všeho vezdejšího, náповěď života a změny bez konce.

Hřbitov je objektem vysoce etického a estetického významu. On je sice v prvé řadě určen pro pohřbívání. To ale naprosto nevylučuje, aby při jeho budování byly uplatněny estetické momenty, jedná-li se o důstojný rámec jednotlivých hrobových řad a polí, které jsou pak za pomoci vhodného rostlinstva slučovány v jeden harmonický celek. Kdyby se na hřbitově jednalo jen o hroby bez těžkopádných náhrobků, pak bychom neměli příčinu propagovat jeho sadovou úpravu – ale při hromadění kamenických výrobků z nejrůznějšího materiálu je nutno, celkovou organizaci hřbitova usměrnit sadovou úpravou a pro náhrobky vytvořit působivé pozadí.

Již okolí hřbitova vyžaduje vegetační oživení. Nemá-li hřbitov přírodní zelený rámec lesa, nutno jej uměle vytvořit a vysázeti mimo hřbitovní zeď na předem rezervovaném pásu jehličnaté stromy, které i v zimě svým zeleným šatem krásí. V tomto případě mohou se bezprostředně uvnitř hřbitovní zdi umístiti hrobky. Není-li však možno, zelenou kulisu mimo hřbitova uskutečnit, pak se doporučuje, uvnitř obvodní zdi alespoň částečně vysázeti stromy a jehličnany, mezi které se mohou i hroby a hrobky zajímavě umístiti. Sadová úprava má již před hřbitovem začínat. Předhřbitoví má svou vkusnou úpravou poukazovat na místo posvátného klidu, které je vyhrazeno odpočinku zesnulých.

Hřbitovní zeď nechť zakrývají popínavé rostliny (břečťan, samopnoucí víno). Hřbitovní partie

12v

bezprostředně uvnitř vchodu musí být tak upravena, aby nebylo hroby vůbec neb co nejméně vidět. Vchod na hřbitov má být vábný, slohově krásně založený, aby v každém návštěvníku vyvolal pocit osvěžení a nikoli pocit smutku. Osázení hlavních cest vysokokmennými stromy má tvořit výraznou kostru hřbitovní zeleně, jejichž účelem je, poskytovat stín a orientovat návštěvníka hřbitova. Z toho důvodu je na větších hřbitovech výhodné, každou cestu osazovat odlišnými druhy stromů a sice tak,

aby aleje stromů velkolistých navazovaly na aleje stromů s olistěním drobnolistým neb barevným, které by navštěvoval hřbitova mohl při pochůzce snadno rozeznati. Stromy s velkou korunou sázíme na vzdálenost 7-8 m, s malou korunou na 5-6 m, okrasné stromečky na 4 m. Není podmínkou, že osázení cest musí být dvouřadové. Často vyplní jednořadová alej také účel svého poslání. V tom případě však musíme stromy umístiti na onu stranu cesty, odkud svítí polední a odpolední slunko, aby poskytovaly návštěvníkům stín. Nedoporučuje se na hřbitově sázet stromy, jejichž plody znečišťují hroby neb pod kterými se vegetace na hrobech nemůže vyvinout (kupř. kaštiny).

V alejích není úmyslem sázeti stromy tak daleko od sebe, aby se koruny stromů mohly v plné kráse vyvinouti: alej sleduje zde více účel architektonický, kde hustěji za sebou následující pně stromů tvoří perspektivně se zkracující linky, vedoucí k určitému cíli. Jehlancovité stromy: topoly, jilmy, duby atd. musí se však sázeti na takovou vzdálenost, aby se mohly v plné své kráse reprezentovati. Blízko hrobů doporučuje se sázeti jen takové druhy stromů, které mají řádkou korunu (dřevořez, jerlín, bříza atd.).

Do dětského oddělení

13r

hodí se okrasní stromy s malou korunou jako čilimníky, okrasná jablíčka, šeříky, kaliny, hlohy.

Výběr druhů alejových stromů pro hřbitov není omezený:, uvádím v následujícím jen ty nejhlavnější

Stromy s velkou korunou:

Buk /*Fagus sylvatica*/

Jasan /*Fraxinus excelsior, americana*/

Javor mléčný /*Acer platanoides*/

Jilm /*Ulmus campestris, vegeta*/

Klen /*Acer pseudoplatanus*/

Liliovník /*Liriodendron tulipifera*/

Lípy všechny druhy /*Tilia grandifolia, tementosa, argentea*/

Platan /*Platanus orientalis*/

Topol /*Populus Simonsii, alba*/.

Stromy s menší korunou:

Babyka /*Acer campestre*/

Bříza /*Betula alba, lenta*/

Březovec /*Gleditschia triacanthos*/

Hloh /*Crataegus monogyna, coccinea*/

Javor /*Acer tataricum*/

Jerlín /*Sophora japonica*/

Jeřáb /*Sorbus aucuparia*/

Líska americká /*Corylus Colurna*/

Pajavec /*Negundo aceroides*/

Trubač /*Catalpa speciosa*/.

Stromy s barevným olistněním:

- Červenolisté: *Babyka /Acer campestre Schwerinii/*
Buk /Fagus sylvatica atropurpurea
Dub (Quercus pedunculata atropurpurea/
Javor /Acer platanoides Schwedleerii/
Jilm /Ulmus montana atropurpurea/
Slivoň /Prunus Pissardii/
- Žlutolisté: *Buk /Fagus sylvatica Zlatia/*
Jilm /Ulmus Dampieri Wredei/
Olše /Alnus glukosa aurea/
Plavec /Negundo aceroides odessanum/
Trubač /Catalpa syringifolia aurea/
- Stříbrolisté: *Jeřáb /Sorbus Aria/*
Lípa /Tilia argentea/
Oliva /Elaeagnus angustifolia/
Solníček /Halimodendron argenteum/
Topol /Populus alba nivea/
Vrba /Salix alba argentea/
- Bělopestře: *Buk /Fagus sylvatica fol. Arg. Marmoratis/*
Jasan /Fraxinus americana fol. Arg. Marg./
Javor /Acer picím/
Jilm /Ulmus campestris arg. Marg./
Plavec /Negundo aceroides fol. Arg. Marg./
- Žlutopestře: *Pajavec /Negundo aceroides fol. aureo varg./*

14v

Stromy s malou kulovitou korunou:

- Akát /Robinia Bessoniana/*
Jasan /Fraxinus excelsior globosa/
Javor /Acer platanoides globosum/
Jilm /Ulmus campestris umbraculifera/

Smuteční stromy:

- Používají se více u odpočívadel a u basénů.*
Bříza /Betula pendula elegant, Youngii/
Buk /Fagus sylvatica pendula/
Jasan /Fraxinus excelsior pandula/
Jilm /Ulmus montana pendula/
Vrba/Salix alba Stellina/

Živé ploty

Hřbitov je sadovým objektem, kde se mohou živé ploty ve všech možných tvarech uplatnovati. Zde se musí šířiti místem. Nejrůznější druhy keřů a jehličin slouží náhrobkům jako pozadí a nesmí zabírat mnoho místa. Na neomezenější ploše použijeme přísně stříhaných plotů, na větších volných plochách vysázíme kvetoucí keře – které se nerozrůstají příliš do šířky – jako volné nestříhané živé ploty resp. Stěny. Je nutno dbáti toho, aby každá zelená stěna byla utvořena z jednoho druhu keřů. Uvnitř hrobového pole může býti použito i více různých druhů keřů, což zde přispěje i k lepší orientaci. Stříhané ploty vyžadují ovšem více péče a ošetřování, čím se výdaje za udržování hřbitova zvětší. Tuto okolnost nutno bráti při projektování hřbitova zvláště v úvahu.

Keře pro vysoké stříhané ploty:

Babyka (*Acer campestre*)/
Buk (*Fagus sylvatica*)/
Dřevořez (*Gleditschia triacanthos*)/
Dub (*Quercus pedunculata*)/
Habr (*Carpinus betulas*)/
Hloh (*Crataegus coccinea, monogyna*)/
Javor (*Acer tataricum*)/
Jilm (*Ulmus campestris, montana*)/
Moruše (*Morus alba*)/
Oliva (*Elaeagnus angustifolia*)/
Platan (*Platanus orientalis*)/
Topol (*Populus pyramidalis, Bolleana*)/

Keře pro střední stříhané ploty:

Čimíšník (*Caragana arborescens*)/
Dřín (*Corhus Mas, sanguinea*)/
Kalina (*Virburnum opulus*)/
Pustoryl (*philadephus pubescent*)/
Řešetlák (*Rhamnus cathartica*)/
Šeřík (*Syeiga vulgarit*)/
Zimolez (*Lonicera tatarica*)/

15r

Keře pro nižší stříhané ploty:

Dříšťál (*Berberis vulgarit, atropurpurea*)/
Kdoule (*Cydonia Japonka*)/
Meruzalka (*Ribes alpinum*)/
Pámelník (*Symphoricarpus racemosus*)/
Ptačí zob (*Ligustrum vulgare, ovalifolium*)/
Skalník (*Cotoneaster Simonsii*)/
Zimostráz (*Buxus arborescens*)/

Jehličnany pro živé stříhané ploty:

Cypřiš /*Chamaecyparis Lawsoniaha, pisifera*/
Jalovec /*Juniperus chinensis, communis*/
Smrk /*Picea excelsa*/
Tis /*Taxus baccata, Eróta*/, pro stín
Zerav /*Thuja occidentalis, virdis, Ellwangeriana, Wareana*/

Kvetoucí keře pro nestříhané vysoké ploty:

Bélas /*Chionanthus virginiana*/
Čilimník /*Cytisus Laburnum*/
Dřín /*Cornus florida*/
Halesie /*Halesia diptera*/
Hloh /*Crataegus monogyna fl. Albo pl., fl. Roseo pl.*/
Kalina /*Viburnum opulus sterile*/
Okrasná jablůčka (*Pirus Malus, Scheideckerii*)
Sakura /*Prunus serrulata*/
Šeříky /*Syringa v. druzích, Josikae Japonka*/
Škumpa /*Rhus cosinus*/
Vilín /*Hamamelis Virginiana*/
Žanovec /*Colutea abroboresuens*/

Kvetoucí keře pro nestříhané střední ploty:

Kdoule /*Cydonia Japonka*/
Klokoč /*Staphylea colchica*/
Kysilník /*Pyracantha coccinea*/
Meruzalka /*Ribes Gordonianum, sanguineum*/
Muchovník /*Amelanchier arbutifolia*/
Pustoryl /*Philadelphus v. druzích*/
Růže /*Rosa rubiginosa*/
Šeřík /*Syringa persica*/
Tavolník /*Spiraea arguta, Van Houtte*/
Trojpek /*Deutzia v. druzích*/
Zákula /*Kerria Japonka fö.pl.*/
Zanice /*Diervilla v. druzích*/

Kvetoucí keře pro nízké okrasné ploty:

Čilimník /*Cytisus praeco, kewensis*/
Čilko /*Fuchsia gracilit, Riccartonii*/
Hortensie /*Hydrangea paniculata gfl., Imperatrice Eugenie*/
Kdoule /*Cydonia Maulei*/
Mochna /*Potentilla Friedrichsenii*/
Pustoryl /*Philadelphus Lemoinei, microphyllus*/
Tavolník /*Spiraea Thunbergii, Bumalda, albiflora*/
Trojpek /*Deutzia gracilit, Lemoinei*./

Keře s barevným olistěním:

Bez černý /*Sambucus nigra aurea*/, žlutý
 Dříšťál /*Berberis atropurpurea*/ červený
 Líska /*Corylus Avellana atropurpurea*/ červená
 Olivka /*Elaeagus angustifolia*/ stříbrolistá
 Rakytník /*Hippophae ehamnoides*/ stříbrolistá
 Růže /*Rosa rubrifolia*/ červená
 Shepherdie /*Shepherdia argentea*/ stříbrolistá
 Slivoň /*Prunus pissardii*/ červená.

Keře s pyramidálním vzrůstem, které se hodí i k osázení cest a musí být od sebe dostatečně vzdálené:

Akát /*Robinia pseudoacacia fastigiata*/
 Bříza /*Betula verrucosa fastigiata*/
 Dub /*Quercus pedunculata fastigiata*/
 Habr /*Carpinus betulas columnaris*/
 Jilm /*Ulmus campestris Dampieri, monumentalit*/
 Topol /*Populus alba Bolleana, pyramidalis*/.

Lesní hřbitov

Lesní hřbitov je vlastně v hřbitov přeměněný les. Předpokladem pro jeho založení je prostorný pozemek s vyspělým listnatým, jehličnatým neb smíšeným lesním porostem. Tím je hned z počátku zaručena působivost již stávající vegetace, tajuplné šelestění lesních stromů, střídání světla a stínu. Známé lesní hřbitovy v Boru u České Lípy a v Gottwaldově jsou vzorem zajímavého uložení tělesných pozůstatků zesnulých na pozemcích, kde posvátnost lesního porostu dává celku zvláštní ráz útulnosti a klidu. Zřizovati lesní hřbitovy uměle – totéž vysazovati lesní sadbu nebylo by hospodárné a také nikdy by nebyl docílen onen dojem, s kterým se setkáváme v hotovém lesním prostředí. Pro zřízení lesního hřbitova je zapotřebí poměrně velké lesní plochy, poněvadž nelze zde hroby hospodárně v řadách umísťovat i – brání tomu kořeny stromů a různé jiné okolnosti, které vyžadují individuální umístování hrobu v zákoutích, na okrajích průseků, pod starými významnými stromy atd. Organizace lesního hřbitova je velmi odlišná od organizace normálního hřbitova. Cesty bývají nepravidelné, poněvadž se musí řídit dle stávajícího porostu, nesmí krásné skupiny porostu rušiti a musí sledovati stávající pohyby terénu. Proto je orientace na lesním hřbitově pro navštěvovatele obtížnější a musí se usnadniti umístěním vkusných orientačních tabulek neb architektonických objektů na rozcestích.

Co se týká volby rostlinstva pro výzdobu lesního hřbitova nutno bráti ohled na charakter lesa a voliti takové rostlinstvo, které se v tomto prostředí k sobě dobře hodí. Bylo by nesmyslné, doplňovati ku příkladu dubový les pestrolistým plavcem neb červenolistým

javorem atd. V lesním hřbitově můžeme upotřebiti více vždyzelených keřů, poněvadž je zde menší nebezpečí jich zmrznutí – koruny stromů zachycují také nebezpečné sluneční paprsky, které zvláště na jaře vždyzelenému rostlinstvu mohou býti škodlivé.

18v

Z vždy zelených keřů můžeme zde jako porost sázeti: Aukuby /*Aucuba Japonka*/, bahenky /*Andromeda floribunda*, *Japonka*/, cesmíny /*Ilex aquifolium*/, jamovce /*Phillyrea dekora*/, kaliny /*Virburnum rhytidophyllum*/, mahonie /*Mahonia aquifolium*/, pěnišníky /*Rhododendron Satawbiense*, *Cunninghams White*, *maximum*/, ptačí zob /*Ligustrum obalifolium*/.

Konifery: jalovec /*Juniperus communis*, *chinensis*, *hibernica*/, jedle kanadská /*Tsuga canadensis*/, tis /*Taxus baccata*, *hibernica*, *Eróta*/, zerav /*Thuja occidentalis*/.

Okrasné keře, které se hodí do lesního hřbitova, poněvadž snášejí polostín: Babyka /*Acer camestrel*/, bez červenoplodý /*Sambucus racemosa*/, brslen /*Evonymus europaeus*/, dřín /*Cornus Mas*/, habr /*Caroinus betulas*/, kalina /*Virburnum Lančana*, *opulus*/, lýkovec /*Daphne Mezereum*/, meruzalka /*Ribes alpinum*/, muchovník /*Amelanchier canadensis*/, pámelník /*Syphoricarpus racemosus*, *orbiculatus*/, pustoryl /*Philadelphus všechny druhy*/, řešetlák /*Rhymnus Frangula*/, střemcha /*Prunus Padus*/, svída /*Cornus sanguinea*/, tavolník /*Spiraea sorbifolia*/, zakula /*Kerria Japonka fl. Pl.*/, zimolez /*Lonicera tatarica*, *coerulea*, *nigra*/.

V lesním hřbitově se trávníku nedaří. Je tedy důležité, osázeti půdu takovými rostlinami, které snesou postín a v brzku tvoří zelenou pokryvku pod stromami. Jsou z keřů: Barvínek /*Vinca minor*/, brslen /*Evonymus radicans*/, břečťan /*Hedera Helix*/, dříšťál /*Berberis buxifolia nana*/, medvědice /*Cotoneaster Dammeri*/, šícha /*Empetrum nigrum*/, vřez /*Calluna vulgaris*/, zimolez /*Lonicera pileata*/.

Pereny pro výše uvedený účel: Bohýška /*Funkia v druzích*/, fialka /*Viola odorata*/, kamejka /*Lithospermum prostratum*/, kopytník /*Asarum europium*/, konvalinka /*Convallaria majalis*/, lomikámen /*Saxifraga umbrou*/, primulky /*Primula Juliae*/, rozchodník /*Sedum spurium*/, škornice /*Epimedium v druzích*/, zběhovec /*Ajuga reptans*/.

Mimo toho jsou veškeré kapradiny nejvhodnějšími rostlinami k utvoření zelených ploch v polostínu i stínu.

Alekové stromy do lesního hřbitova nesázíme. Doporučuje se, ve vysokém lese určité partie vykáceti, jiné partie prosvětлити a doplniti novým porostem. Zvlášť krásně skupiny izolujeme vykácením nejbližšího porostu. Nepostačuje, aby nad hroby byly klenba korun stromů, která žádný paprsek slunce nepropustí tak – že se na hrobech nemůže nějaká vegetace vyvinouti – hroby potřebují světlo, třeba jen polostín. K založení lesních hřbitovů hodí se nejlépe lesy dubové a borové – okolnost, že je zde větším dílem špatná půda, která se musí zlepšovati kompostem, ornici neb rašelinou, což zdražuje výdaje za úpravu pohřebních míst.

19r

Hřbitov na venkově

Úprava hřbitova na venkově zdá se býti zdánlivě jednoduchým úkolem, a proto se jí věnuje malá pozornost. Ale zde se nemusí řaditi jednotvárně hrob k hrobu. Vhodným

osázením nechají se provést oku lahodící změny v hřbitovním obraze, ujme-li se projektu odborník. Venkovský hřbitov má se vyznačovat jednoduchostí a prostotou. Při jeho osázení musíme volit takové rostlinstvo, které je pro venkov typické a které najdeme i v starých selských zahrádkách. Jsou to šeříky, čilimníky, kaliny, pustoryl, mechové růže atd. Oblíbeným stromem pro stromořadí je lípa, jejichž dobré vlastnosti zvláště náš venkov oceňuje. Na malé hřbitovy se s pohřebním vozem zřídka jezdí; proto musí být před hřbitovem dostatečně volného místa pro otáčení povozů. Důležité je, aby vchodem nemohla v zimě prolézat hlodavá zvíř, jejichž obětí jsou čilimníky, okrasná jablčka aj.

23v

Urnové háje

Urnové háje jsou zařízeními novější doby, ve které pohřbívání žehem nabývá stále většího rozsahu. Pro umístění zpopelněných pozůstatků zesnulých v urnovém háji jsou však dány jiné předpoklady, než pro pohřbívání mrtvol do země. Při ukládání popelnic odpadávají veškeré zdravotní otázky a následkem spotřeby menší pohřbivací plochy a skoro stejné velikosti popelnic je možno, urnový háj architektonicky jednodušeji a vkusněji upravit, než normální hřbitov.

Urnový háj se buď přičleňuje k hřbitovu, tvoří jeho součást – neb obklopuje krematorium jako samostatný objekt. Z počátku byly umísťovány popelnice do výklenků zdi architektonicky rozšířeného krematoria, do tzv. kolumbárií, později byly při nedostatku místa zřizovány sadově upravené vegetační plochy – urnové háje – s kterými se dnes skoro v každém větším městě setkáváme. Nejradiálnějším převrat pro umísťování zpopelněných lidských pozůstatků se projevil v Anglii, kde aspoň v 75 % všech případů se popel prostě rozptýluje po travnatých plochách sadů k tomu účelu vyhrazených. Urnové háje jsou obdobou lesních hřbitovů. Zde se naskytují nejružnější možnosti umístění popelnic: v náhrobcích, na podstavcích (tzv. stély), na jednotně upravených zidkách, atd. Vydátně se na plochách ušetří, vyřeší-li se část urnového háje tak, aby převládala drobná místa, vyhrazená na tzv. Pultové desky, pod nimiž se popel v schránkách pochovává přímo do země, aniž by bylo zapotřebí zřizovat vespod betonové sklípky. Pro květinovou výzdobu musíme ovšem také s určitou plochou počítati. Poněvadž se při ukládání popelnic nekonají velké obřady, nemusí být přístup k ní tak pohodlný, jako k hrobům při pohřbívání do země. Postačí často 60 cm široká cestička, nejlépe vydlážděná kamennými plotnami. Hlavní orientační cesty musí však být alespoň 2-3 m široké.

24r

Před krematoriem neb obřadní budovou nutno počítati a prostorným shromaždištěm. Po vegetační stránce upravují se urnové háje více architektonicky, používá se hojně stříhaných plotů tisových neb théových. Tis, který se zvláště ve stínu osvědčuje, a thuye jsou jehličiny, které snesou nejpřísnější řez. Rozhraničení mezi jednotlivými urnovými hroby může být utvořeno z vzdyzelených nízkých keřů, které snesou taktéž řez. Jsou to zimostráž /*Buxus sempervirens*/, brslen /*Evonymus radicans*, *arg.varg.*/,

zimolez /*Lonicera pileata*/, ožanka /*Teucrium chamaedrys*/ a dřívák /*Berberis buxifolia nana*/. I různé nízké pereny lze k tomuto účelu použít.

Část urnového háje může se volně osázeti břízami, jeřáby a duby, pod kterými se umístí nepravidelně popelnice. Plocha pod stromami budiž osázena břečťanem, barvínkem, kopytníkem, rozchodníkem a může se zpestřit kvetoucími i jinými rostlinami lesního charakteru, které snesou polostín a které se vysazují pak ve větších shlucích.

Prameny a literatura

Osobní fond Josefa Kumpána

Archiv Národního zemědělského muzea Praha, Seznam vývozní Export-Verzeichnis, Eisenbergské školky stromové Jezeří u Mostu (Čechy)

SOA Litoměřice, archivní fond Velkostatek Nové Sedlo-Jezeří (1556-1948)

Národní archiv, policejní ředitelství

BURCKHARDT Lucius; HUBENTHAL Heidrun; STADLER Klaus; UHLIG Günther; WILKENS Michael: *Lebrecht Migge - Gartenkultur des 20. Jahrhunderts*. Worpsweder Verlag. Bremen 1981, ISBN 3-922516-27-0. s. 166.

EDGAR, Emil: Dvě soutěže hřbitovní. Jak vypadá dnešní soutěž na tomto pozadí? *Československé zahradnické listy*, roč. XXVII., č. 51, s. 403-406.

KAŠPAR, J. J.: Hřbitovní soutěž. *Československé zahradnické listy*, roč. XXVIII., č. 2, s. 13-14.

KUMPÁN, J.: *Novodobá zahrada. Hlavní zásady při zakládání nebo přeměňování zahrad domácích*. Praha 1920.

KUMPÁN, J.: *Novodobá zahrada: Hlavní zásady při zakládání nebo přeměňování zahrad domácích*. Praha: F. Macháček, 1920.

KUMPÁN, J.: *Před založením zahrady*. Praha I (Malé nám. 11): vlastním nákladem, 1938.

KUMPÁN, J.: *Sadová úprava vesnice: Zahrady na venkově: Nepostradatelná příručka pro obecní úřady, okrašlovací spolky a majitele zahrad na venkově: Obsahuje mimo jiné seznamy a popisy rostlin, jež se hodí k vysazování na náves a do venkovských zahrad*. Praha: vlastním nákladem.

KUMPÁN, J.: *Zahradní besídky a jejich rostlinná výzdoba*. Praha (Malé nám. 11): vlastním nákladem, 1938.

KUMPÁN, Josef: Soutěž na ústřední hřbitov pražský – bez spolupráce sadovníka!

KUMPÁN, Josef: K soutěži na návrh nového hřbitova pražského. *Československé zahradní listy*, roč. XXVII., č. 52, s. 409-410.

KUMPÁN, Josef: Příklad novodobého hřbitova. *Zahradnické listy*. Roč. XXXIX, č. 7-8., s. 57-60.

KYNCL, J.; HNĚVKOVSKÝ, J.; KUMPÁN, J.: *Domáci zahradnictví*. Praha: Orbis 1928.

KYNCL, J.; HNĚVKOVSKÝ, J.; KUMPÁN, J.: *Domáci zahradnictví*. Praha: Orbis 1926

Okrašlovací Rádce – praktické návody pro okrašlování domova. roč. I., č. 1, 1936.

RUBLIČ, J.: Vrskaň, Chomutov, Červený Hrádek a Jezeří. *Československé Zahradnické Listy*. roč. XXVII., č. 27, 1930, s. 209-211.

ŠÁROVEC, František. Mladý padesátník. K jubileu arch. Josefa Kumpána. *Československá zahradnická jednota* (dříve Pražská zahradnická bursa) 1936, s. 6.

ŠUSTÁČEK, Ladislav: Meditace hřbitovní. *Československé zahradnické listy*, roč. XXVIII., č. 2, s. 12-13;

ŠÁNSKÝ, B.: Poučení ze soutěže na úpravu ústředního hřbitova pražského. *Krásna našeho domova* 1931, s. 10.

ŠKROBÁNEK, J. Fr.: K soutěži na organizaci ústředního hřbitova pražského. *Československé zahradnické listy*, roč. XXVIII., č. 2, s. 14.

České Eldorado¹ Chotkovské krajinářské úpravy na Kutnohorsku

Czech Eldorado
Choteks' Landscaping in Kutná Hora

Příspěvek rekapituluje chronologicky krajinářské úpravy Chotků na Kutnohorsku počínaje Janem Karlem přes Jana Rudolfa až po Rudolfa Karla. Všímá si krajinářských aktivit v celém regionu a dává je do souvislosti s kariérou Jana Rudolfa, do jehož období spadá rozhodující část investičních aktivit a změnou priorit následujících generací Chotků a proměnou postavení šlechty ve společnosti. Ukazuje, že forma okrasného statku byla jedinou možnou formou, jak do krajinářského parku zapojit přes 2000 hektarů půdy, vytvořit tak české Eldorado a přesto vytvářet prostřednictvím zemědělství a lesnictví finanční zdroje pro budování a údržbu parku, zámku Kačina a řady dalších staveb. Nerovnováha mezi zdroji a náklady na údržbu voluptuárních objektů vedla k omezení péče v posledních generacích Chotků na dvousekhektarový areál bezprostředně obklopující Kačinu a po pozemkové reformě na nejbližší dvacetihektarové okolí zámku.

The contribution summarizes chronologically the landscaping of Chotek family in the area of Kutná Hora from Jan Karel and Jan Rudolf to Rudolf Karel. It takes note of the landscaping activities in the region and puts them into the context of the career of Jan Rudolf to whose period the significant investment activities belongs. It shows that the form of decorative estate was the only possibility, how to the landscape park involve over 2000 hectares (4,94 acres) of land, to create a Czech Eldorado and still produce resources for the construction and maintenance of the park through farming and forestry. The imbalance between supply and expense of maintenance of residential objects led to restrictions of care in the last generations of Chotek family and the area immediately surrounding Kačina and after land reform also the nearest large area around the castle faded out.

Článek byl zpracován jako součást projektu „Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století.“ Projekt je realizován s podporou Ministerstva kultury ČR v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI), č. DF13P01OVV001.

¹ Podle chotkovského archiváře a knihovníka, ředitele novodvorské školy a prvního historiografa Chotků Josefa Ledra bylo Eldorádem nazýváno Novodvorskó za časů Jana Rudolfa i jeho potomků. LEDR, J.: Děje panství a města Nové Dvory, Kutná Hora 1884, s. 158.

Ještě v první polovině 18. století patřil rod Chotků k poměrně chudým šlechtickým rodům. Vlastnil malý statek Bělušice poblíž Žatce, k němuž Václav Antonín Chotek připojil vyženěnou Jeviňoves, později známou jako Veltrusy. Staršímu, méně úspěšnému synovi Janu Karlovi, předal Bělušice, mladšímu, průbojnějšímu a úspěšnějšímu Rudolfovi, Veltrusy. Rudolf dosáhnul vůbec nejvyšší státní funkce v rámci rodu Chotků – stal se nejvyšším kancléřem monarchie. V rodinném životě mu však štěstí nepřálo. Měl jedinou dceru Marii Brigitu, která poté co ovdověla, se odmítla provdat za bratra zemřelého muže a naopak si tajně proti vůli rodičů, kteří usilovali pro ni o dědictví po jejím muži, vzala mladšího hraběte Malabaila Canala. Zřejmě tato skutečnost měla velký vliv na Rudolfovo rozhodnutí roku 1771 zřídit z Veltrus fideikomisa a ustanovit jeho dědění v mužské majorátní linii. Tím z dědictví vyloučil svoji nezdrámnou dceru. Jan Karel již v roce 1764 koupil panství Nové Dvory na Kutnohorsku a po smrti mladšího bratra Rudolfa roku 1773 Veltrusy zdědil jeho jediný syn Jan Rudolf. Když Jan Karel roku 1787 zemřel, spojil Jan Rudolf všechna tři panství – Bělušice, Veltrusy a Nové Dvory, ve svých rukou a poté, co roku 1798 zemřela i jeho matka, se samostatně ujal hospodaření na téměř 5 000 hektarech. Okamžitě zřídil ústřední správu svých velkostatků, aby zmobilizoval finanční zdroje na realizaci svých směšných plánů týkajících se rozvoje rodových sídel a krajiny je obklopující.²

Z rukou Jana Rudolfa přešla spojená chotkovská panství do rukou jeho vnuka Jindřicha, neboť nejstarší syn Jan Nepomuk předčasně zemřel. Od něho převzal panství Rudolf Karel, ale ten v důsledku hospodářské krize a duševní choroby, jež se rozvinula po smrti jeho jediného syna a manželky, panství vysoce zadlužil. Záchranu panství umožnilo dosazení sekvestrační správy a prohlášení Rudolfa Karla za marnotratníka. Panství se podařilo po hospodářské stránce zachránit. Převzal ho Emerich, který se vrátil z rakouského Aichachu. Zemřel roku 1911 a tehdy se chotkovské statky rozdělily na dvě samostatné části – veltruskou a bělušickou část spravoval nejmladší z bratrů Arnošt Chotek, novodvorskou zdědil po bezdětném Emerichovi synovec Quido Thun-Hohenstein.

Chotkovský rod však nereprezentovala pouze majorátní větev, ale i větve mladších sourozenců. Z nich nejvýznamnějším byl Karel, syn Jana Rudolfa, který se stal po vzoru otce významným státním úředníkem a zakoupil si severočeské panství Velké Březno. To bylo spojeno s veltruskou větví roku 1927 v rukách Karla Maria (II) Chotka. Větev Heřmana Chotka, spojená s panstvím Dolní Krupá na Slovensku, vlastnila v Čechách zámek Ratměřice. Ferdinand Chotek byl majitelem zámku ve Volšovech a přechodně byly v chotkovských rukách i další objekty.³ U všech zámeckých objektů byl i zámecký park.

V současné době probíhá ve spolupráci Národního zemědělského muzea Praha a Památkového ústavu projekt programu aplikovaného výzkumu a vývoje

2 K dějinám rodu Chotků srovnej CERMAN, I.: *Chotkové, Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008. K ekonomice Chotkovských statků TYWONIAK, J.: *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*. Sborník archivních prací, 1973, s. 6–102.

3 Jedná se např. o zámek a park Jemniště, které vlastnil Jan Nepomuk Chotek. Po jeho smrti zůstal jeho manželce. Velkobřezenská větev vlastnila zámeček a park ve Starých Čivčích u Pardubic. Marie Brigitta Chotková, podruhé provdaná Malabaila Canalová, vlastnila zámky a zámecké parky v Dolní Láryni, Bartošovicích a Dukovanech.

národní a kulturní identity „Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století“, v jehož rámci NZM postupně mapuje všechny parky, zahrady a krajinářské úpravy Chotků v českých zemích a alespoň letmo se zmíní i o nečeských državách Chotků. V letošním roce byla pozornost soustředěna na Novodvorské panství ležící v okrese Kutná Hora.

V posledním desetiletí byly chotkovské krajinářské úpravy na Kutnohorsku předmětem řady výzkumných aktivit. V centru pozornosti byl především kačinský park. V letech 2006 byl podniknut P. Šimkem a kolektivem rozsáhlý terénní i archivní průzkum širšího okolí Kačiny v rámci studie „Regenerace zámeckého parku Kačina“.⁴ Na něj navazovala podrobná projektová dokumentace „Regenerace“ a následně v letech 2010–2013 vlastní realizace stavby financované z Operačního programu životní prostředí.⁵ Lesy ČR, vlastníci lesní část zámeckého parku, paralelně realizovaly regeneraci jejich části připravenou stejným autorským kolektivem. Badatelský průzkum i vlastní realizaci představil v roce 2012 odborný seminář konaný na Kačině. Širšími krajinářskými úpravami Chotků v rámci Kutnohorska se zabývala ve své diplomní práci nejprve Markéta Flekalová⁶ a poté v ještě širších souvislostech i výzkumný projekt „Implementace opatření Evropské úmluvy o krajině v intenzivně zemědělsky využívaných oblastech nesoucích stopy historických krajinářských úprav“ – pilotní studie Nové Dvory-Kačina, řešený na půdě Výzkumného ústavu krajiny a okrasného zahradnictví v Průhoncích a Přírodovědecké fakulty UK Praha v letech 2006–2011. Jeho výstupem jsou, vedle dílčích studií, dva svazky *Vývoje krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*.⁷

I tato publikace však ponechává stranou „vedlejší“ chotkovské krajinářské úpravy situované do okrajových částí chotkovského Novodvorského panství na straně jedné a drobné stavby zahradní architektury v okolí Kačiny na straně druhé. Krajinářskými úpravami na Radvančicku se zabývá P. Novák, drobná zahradní architektura v širším okolí Kačiny je předmětem článku Martina Vlčka v *Pramenech NZM* 51.⁸

Jan Karel Chotek zakoupil Novodvorské panství roku 1764 od uherského hraběte Karla Batthyanyho za 400 000 zlatých. Až do roku 1781 zastával nepříliš prestižní funkci předsedy Invalidní komise při Dvorské válečné radě a neměl příliš času na správu svého panství. Proto se začal intenzivně věnovat Novým Dvorům

4 ŠIMEK, P. a kol.: *Regenerace zámeckého parku*. Studie. Kačina. Lednice 2006.

5 ŠIMEK, P. a kol.: *Regenerace zámeckého parku Kačina*. Dokumentace pro stavební řízení. Uherský Brod 2008.

6 FLEKALOVÁ, M.: *Stopy Chotkovských úprav krajiny Kutnohorska*. Diplomová práce. Lednice na Moravě 2004.

7 LIPSKÝ, Z., ŠANTRUČKOVÁ, M., WEBER, M. a kol.: *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách I a II*. Praha, 2011, 2012.

8 Obě studie jsou založeny důsledně na studiu archivního materiálu. Článek NOVÁKA, P.: *Zapomenutá Chotkovská krajinářská úprava na Radvančicku využívá fond Ústřední správa Chotkovských velkostatků*, inv. č. 819, kt. 323. Příspěvek M. VLČKA: *Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačině za hraběte Jana Rudolfa Chotka* vychází z fondu Rodinný archiv Chotků, inv. č. 1793, kt. 115, okrašlování a inv. č. 1795, kt. 116, stavební záležitosti. UDU, osobní fond Z. Wirth LXXV/XXXV, kart. 75.

až od přelomu 70. a 80. let. Soustředil se na nížinnou novodvorskou část panství jako celek a stranou jeho pozornosti zůstaly pouze okrajové části panství a jeho oddělená radvančická část. Ke krajíně přistupoval komplexně a je úkolem dalšího výzkumu prokázat, zda se jednalo o jeho zásluhy, nebo snahy jeho jediného syna Jana Rudolfa, jak mu je připisuje Ledr.⁹ Chotkové totiž zdědili po Věžnících a po nich následujících majitelích intenzivně obdělávanou, poměrně výnosnou, avšak nepřilíš malebnou krajinu s minimem lesů, s velkým počtem rybníků obklopených rozsáhlými podmáčenými loukami s jedinou poměrně malou zámeckou zahradou v Nových Dvorech.

Krajinářské úpravy panství zahájil Jan Karel roku 1775 vypuštěním Svatoanenského rybníka u Nových Dvorů. Z dob předposledního majitele Nových Dvorů před Chotky, Pachtu z Rájova, však zůstal zachován kanál vyhloubený ve dně rybníka, po kterém Pachta jezdil se společností s „námořní lodí“ k altánu „na rybníce“, či spíše na jeho hrázi za rybníkem.¹⁰ Tento altán zřejmě již v době Jana Karla neexistoval a obtíže, spojené se zamokřením těsného okolí zámku a nepochybnou existencí komárů, převážily nad estetickými důvody, a proto rybník vypustil. U ústí kanálu zůstala zachována loděnice. Nechtěně vypuštěním rybníka rozhodl o izolování této části terénu od ostatních chotkovských úprav, které byly nejprve směřovány do Novodvorské zahrady a bažantnice a později do prostoru kačinské bažantnice, kde začal budovat park jeho syn Jan Rudolf.

V letech 1776–1782 nechal dovézt Jan Karel mnoho druhů rostlin, semen a sazenic stromů z obchodů a školek z Prahy, Vídně, Pardubic, Poděbrad, Zbivoва, ale i z Berlína, Starého Srbiště a Londýna. Poradcem mu byl MUDr. František Třebický, kutnohorský lékař a zeť hospodářského správce novodvorského panství Františka Steindorfa. Část sazenic a semen byla umístěna do nově založené botanické školky za špitální budovou v Nových Dvorech a část byla volně vysazena do krajiny. Jan Karel cíleně, avšak nepřilíš plánovitě, začal zakládat remízy u jednotlivých vesnic s bezlesým okolím. Rovněž obohatil druhovou skladbu stávajících lesů pod výběžky Železných hor, stejně jako novodvorskou a kačinskou bažantnici, o nové druhy stromů jako byly jírovce, jedlé kaštiny, moruše, rychle rostoucí topoly a modřiny a podél cest vysazoval aleje.¹¹ Dosud poněkud fádni krajina se tak přeměnila v pestrou mozaiku ploch lesů, rybníků, luk a převažujících polí vzájemně propojenou alejemi. Z rozsahu prací a množství zalesňovaných lokalit je zřejmé, že Jan Karel přistupoval k přeměně krajiny jako k budování rozsáhlého anglického parku, jehož integrální částí se staly hospodářsky využívané plochy.

Ve dvou případech začal budovat zahradní stavby určené nejenom jako hospodářská stavba, ale i jako výletní cíl a místo zábavy. První z nich, tzv. Gotickou ruinu, postavil v roce 1785 v nově vysázeném a pravoúhlo sítí cest rozděleném lese Libuši na vrcholu Kačinského hřbetu. Byla využívána jako zděný přízemní zastřešený

9 LEDR, J.: *Děje panství a města Nové Dvory*. Kutná Hora, 1884, s. 156.

10 Tamtéž, s. 132. Kanál stále ještě zavodněný je zachycen ještě na druhém vojenském mapování z let 1852–1853.

11 K druhovému složení jednotlivých alejí viz Státní oblastní archiv Praha, fond Rodinní archiv Chotků, inv. č. 1793, kt 115.

lovecký objekt uvnitř vybavený nábytkem.¹² Skutečnou ruinou je teprve od druhé poloviny 19. století. Druhý objekt neumíme přesně lokalizovat. Jednalo se o kačinský pavilon, který stál někde poblíž kačinské bažantnice a byl budován v 80. letech. Poté, co se konečně v prvním desetiletí 19. století rozběhla stavba zámku Kačina, byl rozebrán a materiál byl použit na stavbu zámku. Jiná dispozice hospodářských budov zámku naznačuje, že kačinský pavilon stával zřejmě na jejich místě.¹³

Jan Karel se pustil i do obnovy zámecké zahrady v Nových Dvorech. Ponechal její původní barokní dispozici z dob Věžníků, ale celou zahradu zjednodušil. Její jádro tvořila pravidelná stromová výsadba, která zčásti nahradila dřívější složitější úpravu parteru. Zachována zůstala kašna, oranžérie i plocha pro letní pěstování pomerančových keřů v nádobách. Přestavěn na zimní divadlo byl myslivecký pavilon Saletka, původně věžníkovské letní divadlo a nově bylo vybudováno zahradní divadlo ohraničené stromy. Výrazně byla posílena zahradnická a školkařská funkce zahrady, kde na méně exponovaných místech mimo hlavní průhled ze zámku na areál kláštera resp. kostela sv. Anny, byly zřízeny produkční plochy sloužící pro potřeby panství i pro rozsáhlou obchodní činnost.¹⁴

Jan Karel rovněž změnil dispozici zámku. Zrušil jižní arkádové průčelí a tím otevřel průhled do novodvorské bažantnice. Vysázel zde „botanicou alej“ pestrého druhového složení a tím opticky propojil zámek s bažantnicí. Průhled opticky zakončoval románský kostel ve Svatém Jakubu. Obnovil věžníkovskou pravidelnou hvězdicí cest v bažantnici, z níž zůstal pouze trojzubec cest zachycený prvním vojenským mapováním. Hlavním bodem, k němuž směřoval centrální průhled z novodvorské bažantnice, bylo kutnohorské panorama s chrámem sv. Barbory, druhý boční průhled směřoval na Kaňk, nejvyšší krajinnou dominantu v okolí. Zlikvidoval rovněž parkovou úpravu před západním průčelím, kde nechal postavit chlévy. Po přestěhování Chotků na Kačinu byla posílena hospodářská role Nových Dvorů, a to jak samotného zámku, který se stal sídlem hospodářské správy panství, tak i zahrad, v nichž převládala produkční funkce.¹⁵

Pokračovatelem okrašlovací činnosti na Novodvorskú byl syn Jana Karla Jan Rudolf. Jeho znalosti o zahradním umění a o botanice byly velmi rozsáhlé, což dokazuje dodnes chotkovská knihovna, kde tato oddělení patří k nejobsáhlejším a některé knihy obsahují vpisky Jana Rudolfa.¹⁶ Jeho deníky a korespondence ukazují, že na svých cestách – ať již v době profesní přípravy nebo později při cestách úředních i soukromých s rodinou – navštěvoval často parky a zahrady nejrůznějších šlechtických sídel.¹⁷

12 TLAPÁK, J.: Chotkovské krajinářské úpravy na bývalém Novodvorském panství. *Vědecké práce NZM 30*, Praha 1993, s. 145.

13 SOA Praha, fond Rodinný archiv Chotků, inv. č. 1793, kt. 115. Mapy území mezi Novými Dvory a Sv. Mikulášem, Ústav dějin umění, WDXIII 2487, inv. č. 05921.

14 K rozboru funkcí zahrady srovnej: BORUSÍK, P.: *Nové Dvory, obnova zámecké zahrady*. Dokumentace pro stavební řízení. Třeboň, 2010. s. 3–7.

15 Tamtéž.

16 STEJSKALOVÁ, E.: *Knihy o anglických zahradách na zámku Kačina. Kamenná kniha*. Sborník k historickému romantismu – novogotice. Sychrov 1997.

17 ŠIMEK, P. a kol.: *Regenerace zámeckého parku*. s. 16, uvažuje i o inspiraci zámeckým parkem ve Worlitz a Belvederem ve Výmaru.

O jeho hlubokém zájmu o zahradní umění svědčí i korespondence s Nicolassem Josephem Jacquinem a Richardem van der Schottem, předními osobnostmi oboru přelomu 18. a 19. století. Jeho obdiv k velkým mužům zahradního umění našel výraz v budování jejich pomníků v chotkovských zámeckých parcích. Na Veltrusech nechal postavit van der Schottovi pomník a Hirschfeldovi obelisk. Na Kačíně zamýšlel vybudovat velkolepý památník N. J. Jacquinovi. Tvořil ho dvojitý stromový rondel o průměru 204 metrů, rozdělený hvězdicí cest na osm výsečí, která je vzájemně spojena dvojitými okružními cestami s vnitřním stromovým rondelem, skrývajícím vodní plochu s ostrovem. Na ostrově měl stát osmiboký pavilon s kupolí s pilonem uvnitř, na němž měla být umístěna Jacquinova busta. Pavilon nebyl zřejmě z úsporných důvodů postaven, rondel však existuje dodnes, stejně jako projekt památníku a Jacquinova busta, dnes umístěná v chotkovské knihovně. Při výsadbě mělo být použito 147 druhů domácích i cizokrajných dřevin.¹⁸

Chotkovský park na Kačíně je tradičně připisován Nicolasi Jacquinovi, přičemž není zcela jasné, zda se jedná o otce Nicolase Josepha nebo syna Josepha Franze. Dochovaná korespondence však nedokazuje, že by se Jacquin na koncepci parku autorsky podílel ve smyslu vytvoření projektové dokumentace. Neumělost některých náčrtů jednotlivých zahradních partií spolu se seznamy rostlin a konkrétními pokyny k výsadbám psanými rukou Jana Rudolfa Chotka spíše naznačují, že autorem je Jan Rudolf Chotek. Svoje záměry s Jacquinem, který zřejmě Kačinu vůbec nenavštívil, korespondenční formou a lze předpokládat i během svých vídeňských úředních pobytů, konzultoval. Snad budoucí detailní studium deníků a korespondence Jana Rudolfa ukáže, zda platí domněnka M. Webra a jeho kolektivu, že se Jacquin podílel autorsky na koncepci vybraných partií parku, kterými byl Jacquinuhugel – arboretum a Jacquinplatz – rondel navržený jako Jacquinův památník.¹⁹ Minimálně v případě rondelu však půjde spíše o trvalé uchování památky na významného botanika Jacquina na Kačíně než o autorskou spoluúčasť.

Pro tuto skutečnost mluví ještě jeden fakt, a to chotkovská krajinářská úprava u Radvančic. Její vznik včetně motivace celé úpravy ve stručnosti popsal Ledr. Kopcovitá, lesnatá, nebažinatá a tudíž zdravá krajina kolem Radvančic Jana Rudolfa Chotka a zejména jeho manželku Sidonii natolik zaujala, že se zde rozhodl připravit ženě překvapení. Svolal poradu (místních) řemeslníků a ti mu podle jeho požadavků, které vycházely ze vzorů publikovaných v knihách o především anglické zahradní architektuře, během let 1794–1796 vybudovali patnáct staveb, využili kaskádu čtyř rybníků, upravili tok potoka, vytvořili síť cest, pročistili a novými výsadbami doplnili lesní porosty a při stavebních objektech vybudovali vysoké záhony s vonícími květinami.²⁰ Vybudování areálu, který byl každoročně využíván Chotky během letních několikadenních pobytů, stálo necelých 40 000 zlatých.

Právě radvančický „park“, který dostal jméno po manželce Jana Rudolfa Sidonii les, představoval pro Jana Rudolfa jako poučeného, ale neškoleného

18 SOA Praha, fond Rodinný archiv Chotků, inv. č. 1793, kt.115, folio 101.

19 WEBER, M.; ŠANTRUČKOVÁ, M.; ŠTROBLOVÁ, L.: *Dobový obraz osobnosti Jana Rudolfa Chotka v krajinářských úpravách Kačiny na Kutnohorsku*. Acta Pruhoniciana 95, 2010, s. 23.: c.d. s. 83.

20 LEDR, J.: *Děje panství a města Nové Dvory*. s. 164–165.

zahradního architekta objekt, na němž si mohl vyzkoušet své znalosti i praktické dovednosti a realizovat své představy. Výběr stavebních objektů dokazuje Chotkovu osobní angažovanost. Postaveny byly nejenom stavby sériově stavěné v té době v řadě zámeckých parků, jako byla rybářská či uhlířská chýše, poustevna nebo kaple, či ruina vodního hrádku, stavby připomínající jednotlivé evropské i mimoevropské země, jako byla švýcarská, dům anglického pachtýře či americká rostlinárna, ale i stavby inspirované literárními díly. Podle Shakespearovy komedie Dva příbuzní byla postavena Palemonshutte a podle básně Emilie von Berlepsch pavilon Serenity. Radvančický park nese pečeť sice poučené, ale přece jen amatérské ruky svého tvůrce, neboť mezi jednotlivými objekty chybí pohledové vazby, jejich rozmístění je nahodilé a jednotlivé stavby byly zřejmě špatně založeny, neboť vyžadovaly neustálé opravy.

Sidoniin les byl zamýšlen jako privátní místo relaxace Chotků, čemuž odpovídá jeho uzavřenost, umožňující se izolovat od okolního světa a také dva vzdálenější výletní cíle – temply vybudované v tři kilometry vzdáleném Hetlíně a Borové.

Pro účely relaxace byly využívány i další objekty na Novodvorském panství. Prokázán je příklad Červeného domku při silnici Nové Dvory-Svatá Kateřina, přestavěný pro příležitostné pobyty hraběcí rodiny po roce 1791. Červený domek, zvaný podle barvy své fasády, byl zahrnut do celkové kompozice kačinského parku, neboť ležel při vodním toku, po kterém mohly po dobudování parku jezdit Chotkové na lodičkách z Kačiny ke starému zámku v Nových Dvorech. Po smrti Jana Rudolfa byl přeměněn v hájovnu.²¹

Bez větší přestávky pokračovalo i zvelebování okolí Nových Dvorů po smrti Jana Karla v roce 1787. Od roku 1789 zde byl upravován vodní režim, terén i cestní síť a formovány byly i porosty. V této době se již rozhodl pro místo budoucího staveniště nového rodového sídla – budoucího zámku Kačina a jednal s architekty o plánech stavby. Krajinářské úpravy se proto začaly stále více soustřeďovat na širší okolí budoucí stavby, tj. na kačinský hřbet a oba jeho svahy. Zde byla postupně přemodelována stará barokní obora – bažantnice, do níž byla vsazena hvězdice cest s pavilonem, později nahrazeným vázou na jejím průsečíku a vysázena tzv. Malá bažantnice. Vysázena byla i alej v budoucím hlavním průhledu od zámku směrem na Kaňk a přes Mikulášský rybník na Železné hory. Až pod zámecké návrší byl doveden vodní kanál, na němž byl zřízen malý rybník.²²

Podzemním tunelem z něho vedla voda do sklepení s trkačem, který hnal vodu na vodní věž, jež během stavby zámku zásobovala zedníky vodou. Později byl trkač použit k zásobování zámku vodou. Nad rybníčkem byl vybudován Templ. Nad dalším rybníčkem ve Velké oboře byla postavena rybářská chýše. Další drobné stavby vznikaly až do konce prvního desetiletí i v dalších částech zámeckého parku. Pouze nepatrný zbytek z nich se zachoval, existenci některých z nich dokládají

21 V roce 1866 zde krátce odpočíval během prusko-rakouské války s vojenským štábem pruský princ Bedřich viz. ZAVADIL, A.: *Kutnohorská sloven i obrazem*. Kutná Hora 1911, s. 128. Původní, dnes zatrubněný vodní tok vedl nad jez na Klejnáře, a tudíž jízda na loďce k Novým Dvorům byla možná. Dnešní tok ústí pod jezem a jízdu proti proudu již neumožňuje.

22 Detailní chronologie krajinářských úprav viz ŠIMEK.2006, s. 32–33.

terénní indicie a část z nich zřejmě zůstala jen v plánech. Některé ze staveb, realizovaných podle archivních pramenů, dnes již neumíme ztotožnit se současnými stavbami.

Z dochovaných je to Platanový mostek a kaplička věnovaná Sidonii Chotkové. Nedochoval se vyhlídkový pavilon na Jacquinově kopci ani altán poblíž „výhybky“ na vodním kanálu v oboře, ani váza v průsečíku cest, po nichž zůstaly pouze základy. Existenci Templu, rybářské chýše a Japonského domu na ostrovech v Mikulášském rybníce dokládají pouze archivní materiály účetní povahy.²³ Velkolepé přístaviště na břehu Mikulášského rybníka na hlavní pohledové ose před zámkem, navržené projektantem zámku Kačina Ch.F. Schurichtem, zůstalo jen na papíře.

Ještě v 90. letech uvažoval Jan Rudolf o parku v měřítku celého panství a věnoval se vzdálenějším lokalitám, které tvořily významné krajinné dominanty a které mohl využít při zasazení očekávané stavby zámku Kačina do krajiny, aby je vzájemně propojil se zámkem.

Roku 1796 si pronajal od Thun-Hohensteinů v sousedních Žehušicích pustý vrch Kamajka, který nechal osázet stromy, a vybudoval zde pavilon ve stylu maurské Alhambry.²⁴

O dva roky později pronajal od sedleckých cisterciáků nejvyšší bod v okolí Kutné Hory, haldami a propadlinami po důlní činnosti rozrytý vrch Kaňk, a nechal ho osázet domácími i cizokrajnými stromy. V druhém desetiletí 19. století zde nechal vybudovat rodový památník v podobě empírového mauzolea, nad nímž se tyčí mohyla s kamenným sloupem a železným křížem na vrcholu, připomínající faráře Chodka, kterého Chotkové považovali za svého příbuzného, jenž byl svržen husity do kutnohorských šachet. Na tento památník nasměřoval hlavní osu zámku Kačina a jí podřídil průhled Velkou bažantnicí.

Jedna z vedlejších os zámku směřovala k Třebešicím na holý vrch Skalka. Roku 1799 zde Jan Rudolf vybudoval dřevěný pavilon s věžičkou a celý pahorek nechal osázet vysokými stromy a exotickými keři. Pohledově ji navíc propojil alejí s románským kostelem sv. Bonifáce v nedalekých Loších.

V 80. letech byl Jan Rudolf na vrcholu své úřední dráhy, avšak v roce 1789 přišel první pád, v roce 1792 druhý a Chotek odešel na deset let do penze.²⁵ A právě v těchto letech se velice intenzivně věnoval zvelebování svých panství a chystal stavbu nového rodového sídla na Kačině. Po smrti matky v roce 1798 se ujal samostatně správy svých panství a okamžitě zřídil jejich ústřední správu. To mu umožnilo zintenzivnit práce na krajinářských úpravách, a to jak na Novodvorsku, tak i na Veltrusech, kde probíhala od konce 80. let rekonstrukce parku po velké povodni spojená s budováním řady pavilonů.

23 Účetním materiálem prokázána stavba Japonského domku spolu s maurským pavilonem na Kamajce, eventuálně čínským domem v Radvančicích, dokazuje, že ani na Kutnohorsku se Chotkové nevyhýbali exotickým stavbám, jejichž znalost do Evropy přinesl W. Chambers. Jeho publikaci *Über die Orientalische Gartenkunst eine Ubhandlung aus dem Englischen* měl J. R. Chotek ve své knihovně.

24 Vileminin pavilon je označován jako maurský či turecký. Jeho konkrétní inspirační zdroj – maurskou Alhambru, v jejímž stylu postavil William Chambers pavilon v anglické Kew Garden, objevil M. Vlček – viz jeho příspěvek v tomto čísle Pramenů NZM.. Fyzicky zlikvidován byl pavilon až v 50. letech 20. století.

25 K průběhu úřední kariéry, srovnej CERMAN, I.: *Chotkové, Příběh úřednické šlechty*. s. 301–458. Kvantifikace příjmů z úřední činnosti, která výrazným způsobem doplňovala příjmy z provozu velkostatků, dosud čekají na své zpracování.

Na kačinském hřbetě se již nahromadily skládky stavebního materiálu, ale započítí stavby zámku se stále oddalovalo. V roce 1801 byla stavba zámku sice vykolikována v terénu, ale než bylo roku 1806 poprvé kopnuto do země, stihl Jan Rudolf ještě rok předtím zrekonstruovat Veltrusy.²⁶

To již byl od roku 1802 nejvyšším purkrabím Království českého, ale roku 1805 musel i tuto funkci opustit a měl tak dostatek času se věnovat stavbě zámku i komponované krajiny kolem něho. Současně však přišel o významný zdroj příjmů, což vedlo k soustředění se na stavbu zámku a na krajinářské úpravy v jejím nejbližším okolí. Od roku 1806 se stavěl zámek a paralelně s ním i Templ, Platanový mostek, rybářská chýše na ostrově i vodní věž. Stavba poměrně intenzivně pokračovala až do roku 1809.

Tedy se Jan Rudolf během napoleonských válek stal civilním velitelem Vídně. Po pádu Vídně byl obviněn panovníkem ze zbabělosti a propuštěn, ale i nyní se Chotek, kterému tehdy padl syn, dokázal obhájit a stal se nejprve konferenčním ministrem a v roce 1810 prezidentem Dvorní kanceláře v legislativních záležitostech. Zde jeho kariéra končí. Na zvelebování chotkovských panství mělo Chotkovo úřední angažmá neblahý vliv. Nedostatek času, kvůli němuž stavbu často řídili místo Jana Rudolfa jeho synové, spolu s finančními problémy způsobenými současnou prací na více místech i odrazem celofíšských událostí vrcholících roku 1815 státním bankrotem, vedly postupně v letech 1812–1815 k minimalizaci prací jak na zámku, tak i v parku.²⁷ Od roku 1816 práce opět zintenzivnily. Urychleně byl budován především zámek Kačina, kde se teprve nyní začalo budovat severní kolonádové křídlo s pavilonem kaple a divadla, ale v témže roce se budoval např. pavilon při Platanovém mostku a zřejmě i mauzoleum na Kařku.

O zahradních stavbách z následujících let máme jen minimum informací. Dochovala se však řada plánů, většinou signovaných stavitelem Kačiny J. P. Joendlem, k nimž však chybí účty, a další archivní materiály dokládající jejich realizaci. Na straně druhé ale „turistický“ průvodce Antona Vogela z roku 1823 popisuje okolí Kačiny jako rozsáhlý upravený park s řadou pavilonů a dalších staveb.²⁸ Vogel v této době chápal park ještě v měřítku celého panství, neboť do něho zahrnoval i novodvorskou zámeckou zahradu, bažantnice, obory a remízy na různých místech panství. V okolí Mikulášského rybníka popisoval především aleje a stromové skupiny, což vede k pochybnostem, zda stavby skutečně vznikly.

Poslední plán – přístřešku na lodě – vznikl v roce 1822 a z téhož roku je dochován Joendlův popis plánovaných pavilonů.²⁹ V témže roce nechal Jan Rudolf vypustit Ovčárecký rybník u Nových Dvorů a založil zde oboru se systémem průseků navazující na alej vycházející z hvězdice cest v novodvorské bažantnici. V roce 1823 napustil Mikulášský rybník, přičemž není jasné, zda byly na ostrovech vybudovány všechny zamýšlené stavby.

26 J. R. Chotek dokonce krátce uvažoval o opravě Novodvorského zámku a ze shromážděných zásob materiálu chtěl postavit na Kačině pouze velkolepý pavilon.

27 Na stavbě zámku, kde se dochovaly podrobné údaje, v těchto letech pracovalo pouze 4–11 zedníků a 4–9 přidavačů. SobA Praha, fond RA Chotek, inv. č. 1794–1795.

28 VOGEL, A.: *Beytrage zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Praha, 1823, s. 63.

29 Ústav dějin umění, W-D-III 708, W-D-III 703.

Stupňující se finanční obtíže v důsledku vysokých stavebních nákladů, které přesahovaly příjmové možnosti chotkovských velkostatků, vedly Jana Rudolfa Chotka k soustředění se na dostavbu zámku. V roce 1823 se do zámku s nedostavěnou kaplí slavnostně nastěhoval. Bylo mu tehdy 75 let a zřejmě se toužil dožít toho, kdy si nového zámku užije.³⁰ V této době ještě neexistovalo ha-ha vymezející zámecký park od okolní krajiny, ani brány areálu. V únoru roku 1824 zemřela manželka Sidonie, v dubnu nejstarší syn Jan Nepomuk a v srpnu i sám Jan Rudolf Chotek.

Poručenský správce majorátního dědice Jindřicha, vnuka Jana Rudolfa Chotka, hrabě Hoyos, všechny stavby okamžitě zastavil. Poslednímu stavbyvedoucímu Kačiny, Antonínu Archemovi, dalo značnou práci, aby dosáhl povolení alespoň zašalovat okenní otvory neosazené okenními křídly, dokončit střešní plášť a objekt zabezpečit proti chátřání. Postupně byly sice dokončovací práce obnoveny, ale týkaly se již pouze zámku a nejbližšího okolí.

Vzdálenější části parku již nebyly dobudovávány, naopak, do popředí zájmů nového majitele panství se dostaly jiné hodnoty, především prosperita spravovaných statků.³¹ V roce 1829 vybudoval myslivnu na Kaňku. Budování ha-ha okolo zámku Kačina, započaté roku 1822, završil v roce 1833 vztyčením brán do areálu. Již dva roky předtím zde postavil skleník, roku 1835 rostlinárnu a opravil hospodářský dvůr. Jeho stavební aktivity se týkaly především takových staveb, které se daly využít i hospodářsky, byť dotvářely krajinnou kompozici.

Energicky se zbavoval, podle jeho názoru, nepotřebných objektů. V roce 1840 vypověděl nájem Kamajky a ta byla vrácena Thun-Hohensteinům. V roce 1843, pouhé dvacetiletí po slavném napuštění, nechal tentokrát trvale vypustit Mikulášský rybník a bahnem zúrodněná pole začal využívat k pěstování cukrovky. Jedinými neehospodářskými stavbami, které postavil, byla rodinná hrobka v Nových Dvorech z roku 1929 a poté kaplička na Vojanském kopečku v kačinském parku na památku matky, Sidonie Chotkové, vybudovaná v roce 1856–1857. Důraz na podnikání provázené macešským chováním vůči krajinářským úpravám děda Jana Rudolfa však měl pozitivní dopad na prosperitu panství. V roce 1841 založil v Ovčárech lihovar a v roce 1860 i cukrovar. Oba provozy výrazně pomohly při překonání finančních problémů, které způsobil Jan Rudolf nadměrnými investičními aktivitami.

Stejně jako Jindřich Chotek se na pouhou údržbu areálu soustředil jeho syn Rudolf Karel. Pokračoval ve zbavování se všeho, co nepřinášelo zisk. Postupně kácel jednotlivé aleje vyžadující údržbu, v roce 1870 nechal srovnat se zemí objekty v Sidoniině lese a v roce 1881 prodal rodové mauzoleum Kaňk Kutné Hoře. Hospodářská krize 70. let spolu s rodinnou tragedií vedla k úpadku velkostatku, na který byla uvalena sekvestrační správa, a samotný Rudolf Karel byl bratry prohlášen za marnotratníka.

30 Muži rodu Chotků se běžně dožívali věku kolem osmdesátky, avšak velký vzor Jana Rudolfa, nejvyšší kancléř strýc Rudolf, se dožil pouze 65 let, přičemž poslední dva tři roky již byly velmi špatné.

31 Správy majetku se Jindřich ujal velmi energicky – výměnou vrcholného managementu statků. Revize hospodaření zjistila dluh ve výši 338 543 zlatých, pro následující dvě léta nebylo ani na chod hraběcí domácnosti. Voluptuární výdaje – mezi nimi i dostavbu Kačiny a parku měli Chotkové hradit ze svých dědických podílů. Srovnej: LIPSKÝ, Z.; ŠANTRUČKOVÁ, M.; WEBER, M.: a kol.: *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011. s. 93–94.

Jak Jindřich, tak i Rudolf Karel Chotek, první z nich zčásti, druhý vůbec, se nevěnovali úřední kariéře. To mělo za následek, že již nepotřebovali honosné reprezentační sídlo, které by dávali na odiv celé společnosti. Naopak převážily motivy relaxace někde v klidu, v ústraní, kde se mohli uzavřít před celým světem, který již pro šlechtu neměl příliš pochopení a vytěšňoval ji stále z více pozic ve veřejném životě, a setkávat se zde s úzkým kruhem přátel.

Potřebě soukromí však do krajiny otevřený park příliš nevyhovoval. Kačina již od třetí třetiny 19. století nehostila početnou šlechtickou společnost, ale spíše jen úzký rodinný kruh jejího majitele, na kterého navíc začaly doléhat ekonomické starosti. Tak se stalo, že začal luční a později i polní partie tvořící mozaiku v parkové kompozici postupně zalesňovat a v parku začal hospodařit jako v běžném produkčním lese. Park se tak postupně pro veřejnost uzavřel, byť na vyžádání ho bylo možné navštívit.³²

Úplná izolace parku vystihující ekonomickou degradaci jeho vlastníka po první pozemkové reformě a společenský úpadek po zrušení šlechtictví nastaly v meziválečném období, kdy byl zámek od silnice izolován pásovou výsadbou lesa. Poslední šlechtický majitel Kačiny, Quido Thun-Hohenstein, synovec bezdětného Emericha Chotka, se již staral pouze o nejbližší okolí zámku. Zámek sice nechal opravit, ale tím se zadlužil natolik, že musel počátkem 30. let uprchnout před dluhy do rodné Itálie. Za války areál získal vysoký důstojník wehrmachtu Hans von Ziegorsser a bylo zde zřízeno výchovné středisko Hitlerjugend. Po válce byl zámek s parkem znárodněn a v roce 1950 ho získalo Zemědělské muzeum, které zde sídlí dodnes. Teprve v letech 2010–2013 byl zámecký park a souběžně s ním i novodvorská bažantnice ve vlastnictví Lesů ČR revitalizován.³³

Novodvorská zahrada sloužila za potomků Jana Rudolfa Chotka jako produkční zahradnictví a v meziválečném období byla část rozparcelována. V roce 2011 Obecní úřad Nové Dvory nechal zpracovat projekt revitalizace zámecké zahrady, který ale dosud nebyl realizován.³⁴

Ostatní části bývalé velkorysé chotkovské krajinářské úpravy byly ponechány procesu přirozeného vývoje, respektive zániku. Jednotlivé stavby se rozpadly, remízy a zalesněné pahorky byly obhospodařovány jako hospodářský les, případně ponechány sukcesí. Dnes již velkolepý Chotkův záměr v krajině Kutnohorska vidí jen odborníci. Veřejnost z Chotkova odkazu vnímá již jen zámecký park a oboru na Kačině v její okleštěné formě a o většině staveb již nemá ani potuchy.

Potvrdila se skutečnost známá všem badatelům zabývajících se dějinami podnikání. První generace Chotků, zastoupená Janem Karlem, park založila, druhá, reprezentovaná Janem Rudolfem, ho zvelebila a vybuodovala zámek a třetí a následující

32 Na návštěvu kačinského parku se svými žáky vzpomínal např. čáslavský kantor a významný archeolog Kliment Čermák. Obdobně Kačinu navštívil i učitel evangelického pedagogia v Čáslavi autor Broučků Jan Karafiát. Návštěvu si bylo možno vyjednat i v meziválečném období, přestože majitel zámku nebyl přítomen, jak dokládají výpovědi dnešní nejstarší generace.

33 ŠIMEK, P a kol.: *Regenerace zámeckého parku Kačina Dokumentace pro stavební řízení*. Uherský Brod 2008, týž: *Regenerace národní kulturní památky Kačina – část obora Dokumentace pro stavební řízení*. Uherský Brod 2008.

34 BORUSÍK, P.: *Nové Dvory Obnova zámecké zahrady*. Dokumentace pro stavební řízení. Třeboň, září 2010.

generace, představované Jindřichem a Rudolfem Karlem, dědictví prohospodařily. Vedly k tomu důvody subjektivní – změna priorit – zde dostalo přednost podnikání před péčí o park a v případě Rudolfa Karla i mamotratnost. Z důvodů objektivních se na úpadku podílela hospodářská krize a zejména postupné odsouvání šlechty na okraj společnosti, které první pozemkovou reformou dostalo institucionalizovanou podobu.

Jak uvádí Flekalová, na Novodvorsku nenacházíme park uzavřený do sebe imitující ideální krajinu, ale oslavu živé přírody ve spojení s aktivitami lidí. Harmonický obraz krajiny byl podmíněn propojením estetických principů a ekonomických funkcí krajiny.³⁵ Na druhé straně v měřítku více jak 2000 hektarů, jak celý park Jan Karel a Jan Rudolf koncipovali, jiná forma parku než okrasný statek nebyla ani možná, neboť pokud by vyloučili pozemky v parku z obdělávání, neměli by na čem hospodařit. Nelze se divit, že Jindřich a Rudolf Karel pečovali pouze o přibližně 200 hektarů a zbývajících pozemky intenzivně obhospodařovali, i tak bylo problém v dobách hospodářských krizí i takto zmenšené dědictví po předcích udržet. Po pozemkové reformě, která odňala poslednímu šlechtickému majiteli hospodářskou základnu, z níž by zámek a park udržoval, bylo Quidem Thun-Hohensteinem udržováno pouze 20 hektarů v těsném okolí zámku. I to ho spolu s opravou zámku zadlužilo natolik, že musel před dluhy utéci.³⁶

Prameny a literatura

Státní oblastní archiv Praha, fond *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*.

Státní oblastní archiv Praha, fond *Velkostatek Nové Dvory*.

Státní oblastní archiv Praha, fond *Rodinný archiv Chotků*.

Ústav dějin umění, *sbírka grafiky*. W-D-III 708, W-D-III 703, WDXIII 2487.

BORUSÍK, P.: *Nové Dvory Obnova zámecké zahrady*. Dokumentace pro stavební řízení, Třeboň, září 2010.

CERMAN, I.: *Chotkové Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.

FLEKALOVÁ, M.: *Stopy chotkovských úprav krajiny Kutnohorska*. Diplomová práce. Lednice na Moravě, 2004.

LEDŘ, J.: *Děje města a panství Nových Dvorů*. Kutná Hora 1884.

LIPSKÝ, Z.; ŠANTRUČKOVÁ, M.; WEBER, M.: a kol.: *Vývoj krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011.

LIPSKÝ, Z.; ŠANTRUČKOVÁ, M.; WEBER, M.: a kol.: *Současnost a vize krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha 2013.

35 FLEKALOVÁ, M.: *Stopy chotkovských úprav krajiny Kutnohorska*. Diplomová práce. Lednice na Moravě, 2004. s. 132.

36 Blíže k ekonomickému pozadí meziválečných stavebních aktivit a údržby celého areálu. NOVÁK, P.: *Meziválečná oprava zámku Kačina a její ekonomické souvislosti*. Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013, v tisku.

NOVÁK, P.: *Meziválečná oprava zámku Kačina a její ekonomické souvislosti*. Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013, v tisku.

STEJSKALOVÁ, E.: Knihy o anglických zahradách na zámku Kačina. *Kamenná kniha*. Sborník k historickému romantismu – novogotice. Sychrov, 1997.

ŠIMEK, P.: *Regenerace zámeckého parku Kačina*. Studie. Lednice, 2006.

ŠIMEK, P.: *Regenerace zámeckého parku Kačina Dokumentace pro stavební řízení*. Uherský Brod 2008.

ŠIMEK, P.: *Regenerace národní kulturní památky Kačina - část obora Dokumentace pro stavební řízení*. Uherský Brod 2008.

TLAPÁK, J.: Chotkovské krajinářské úpravy na bývalém Novodvorském panství. *Vědecké práce NZM 30*, Praha, 1993.

TYWONIAK, J.: *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*. Sborník archivních prací 1973. s. 6–102.

VOGEL, A.: *Beytrage zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Praha 1823.

WEBER, M.; ŠANTRUČKOVÁ, M.; ŠTROBLOVÁ, L.: Dobový obraz osobnosti Jana Rudolfa Chotka v krajinářských úpravách Kačiny na Kutnohorsku. *Acta Pruhoniana* 95, 2010.

ZAVADIL, A.: *Kutnohorsko sloven i obrazem*. Kutná Hora, 1911.

Kačinský park a Chotkové v druhé polovině 19. a první polovině 20. století

The Park of Kačina and Chotek Family in the 2nd Half of the 19th and the 1st Half of the 20th Century

Příspěvek ukazuje na konkrétním příkladě zámeckého parku na Kačíně a rodu Chotků dopad změn společenského postavení šlechty v důsledku modernizace společnosti na osudy zámků a zámeckých parků. Proces postupného omezování vlivu šlechty a její zatlačování na okraj společnosti se odrážel v úniku do intimity obývaných areálů, kde se péče soustřeďuje na jádro parkových úprav, jež se často přirozenou sukcesí v okrajových neudržovaných částech, případně ploty, uzavírají před veřejností.

In the second half of the 19th and the first half of the 20th century many changes in the social status of the nobility as a result of the modernization of the society came about. The contribution shows the impact of these changes on the destiny of castles and castle parks and gives us a concrete example of the castle park Kačina and the Choteks' family. The process of gradual reduction in the influence of the nobility and its pushing to the fringe of the society is reflected in the flight in intimacy of inhabited areas where the care is focused on the inner parks, which are often closed to the public.

Článek byl zpracován jako součást projektu „Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století.“ Projekt je realizován s podporou Ministerstva kultury ČR v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI), č. DF13P010VV001.

Zámecké parky a v obecnější rovině celá zámecká sídla jsou neoddělitelně spojeny s životem šlechty. Ta však od konce 18. století procházela procesem modernizace. Tento proces nemohl zůstat bez odrazu v zámeckých parcích a obecně v zámeckých sídlech. Předložený příspěvek dokládá tyto vazby na příkladu Chotků a Kačiny. Autor si je vědom, že generalizace zjištěných poznatků vyžaduje ještě potvrzení na dalších objektech, a v tomto smyslu se jedná spíše o hypotézy, které si autor ověřil krom Kačiny pouze na Mariánské zahradě Šliků u Jičína.¹

¹ Zde je výrazná změna hodnotového žebříčku kolem poloviny 19. století, kde před umělecké stavby a historické ruiny se dostalo hospodaření. Modernizace hospodaření spočívala v těžbě čediče z čedičových suků tvořících významné pohledové body v krajině. Na Veliší Šlikové neudělali nic pro to, aby zůstaly zachovány ruiny hradu, na Loretě těžbu ukončili, až když těžba začala ohrožovat základy stavby a bylo odtěženo prostranství, kde se shromažďovali věřící během kázání. Soustředili se pouze na údržbu zámeckých areálů a jejich bezprostředního okolí. Na straně druhé však umožnili turisticky přístupní Prachovské skály, které byly v jejich vlastnictví.

K nejdůležitějším milníkům na cestě modernizace patří zrušení nevolnictví, kterým ztratila šlechta dispoziční právo na pohyb a životní osudy svých poddaných. Dalším je přijetí občanského zákoníku, kdy se šlechta i poddaní stali z hlediska zákona formálně rovnými. Třetí významný milník představuje rok 1848, kdy je zrušeno poddanství a šlechta musí vyřešit problém, čím nahradit levnou pracovní sílu. Současně vzniká konstituční monarchie, absolutní moc panovníka je omezena říšskou radou a nešlechticům se otevírá cesta do nejvyšších pater zemské a říšské politiky a veřejného života obecně.

Modernizačním tendencím v ekonomické oblasti se šlechta dokázala poměrně rychle přizpůsobit.² Důležitou roli v tom hrála skutečnost, že v první polovině 19. století získávala kromě běžných poddanských dávek i nemalé finanční zdroje z postupně reluovaných robot. Po roce 1848 na řadě panství již roboty neexistovala a tam, kde zůstala zachována, výkupem robot získala šlechta dodatečné zdroje na modernizaci hospodaření.

Kolem poloviny 19. století se také definitivně lámou rodové šlechtické strategie, týkající se vzdělání dětí, resp. synů. Dřívější model, kdy se synové věnovali úřednické kariéře v pokud možno co nejvyšších státních úřadech, službě v armádě, případně v církevní správě, se nyní mění. Předurčený dědic panství – po roce 1848 velkostatku – se začíná věnovat hospodářské správě svých statků. Někteří šlechtici tomuto novému poslání podřídili i svoji vzdělávací strategii a místo studia právních a správních věd se věnovali studiu věd hospodářských.³ Šlechta se stále více začíná osobně věnovat řízení svých hospodářských provozů. Zatímco dříve hospodářskou správu ochotně nechávala na svých hospodářských úřednících a zajímal ji jenom výtěžek hospodaření, nyní přestává na tuto činnost pohlížet s despektem a část šlechticů v ní nalézá smysl svého života. Kolem sebe vidí řadu vzorů lidí z nižších vrstev – Liebig, Lanna, Škoda a řada dalších. Nehledí na ně zprvu jako na konkurenci, obvykle s nimi nejsou v konkurenčních vztazích, ale vadí jim skutečnost, že za podnikatelskou činnost jsou povyšováni do šlechtického stavu. Obdobně se jim nelíbí, že lze do šlechtického stavu povýšit i za dlouholeté úřednické služby či službu v armádě. Tento svůj odpor vyjadřují tím, že se historická šlechta vůči šlechtě nobilitované uzavírá, nekomunikuje s ní a případné sňatky považuje za morganatické.⁴ A to i přesto, že v řadě případů nobilitovaná šlechta byla bohatší než historická a žila okázalejším způsobem života. Nešlechtici pronikají i do říšské rady a do zemských sněmů, kde voličské právo závisí na vlastnictví zemskodeskových statků, které se postupně zčásti přesouvají do rukou neurozených osob, i do státních úřadů a armády.⁵

2 K ekonomickým aktivitám šlechty srovnej: MYŠKA, M.: Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoasní éry (Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“). *Časopis Slezského muzea*, série B, 36, 1987, s. 46–65.

3 Charakteristické bylo hospodářské vzdělání např. u Schwarzenbergů, kteří jako jeden z mála šlechtických rodů neopustili podnikání ve vlastní režii ani v době krize 70. let, kdy ostatní rody hospodářské dvory i podniky potravinářského a dalšího průmyslu hromadně propachtovávaly.

4 K složité problematice vztahů historické a nobilitované šlechty srovnej: ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006.

5 Počátkem 20. století bylo již jen 16 % zemských poslanců šlechtici. V téže době historická šlechta tvořila polovinu diplomatického sboru a 28 % důstojníků rakouské armády bylo šlechtického původu. BEZECNÝ, Z.: *Přilíš uzavřená společnost. Oričtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*. České Budějovice 2005, s. 28–30.

Výsledkem modernizačních tendencí probíhajících v 19. století ve společnosti, je pocit šlechty, že je stále více obkličována nešlechtici, kteří mají stejná práva i majetek jako oni. Ze skupiny stojící vysoko nad ostatními společenskými vrstvami se postupně stává sice nejvyšší společenská vrstva, ale stále více izolovaná od ostatní společnosti.

Tento pocit frustrace se odrážel i v uspořádání šlechtických sídel, jejich interiérů i zámeckých parků a zahrad obklopující šlechtická sídla. Ještě v době klasicismu se budují šlechtická sídla jako otevřené domy, kde se přijímají významné státnické návštěvy. Hlavní společenský sál, který se nově dostává z patra do přízemí, bývá často francouzskými okny propojen s terasou a zahradou.⁶ Volně krajinářsky pojatý park bez jasně vymezené hranice přechází do okolní krajiny, jejíž z dálky viditelnou dominantu tvoří zámek. V polovině 19. století však s ekonomickými a politickými změnami dochází k posunu vnímání sídla a jeho zahradního okolí samotnou šlechtou. Do popředí se dostává místo estetiky ekonomika a místo rybníků, dotvářejících genius loci řady zámeckých parků, se objevují pole s cukrovkou, zajišťující výrazně vyšší výnos a místo extenzivně pastvou obhospodařovaných luk se objevují pole s obilím či les, k němuž záhy přibývá novostavba pily. Dobytek je sveden do chlévů. Pod neúprosným tlakem ekonomiky a současně i jako obrana před ní šlechta omezuje rozsah svých parků a komponovaných krajin, často obětuje vzdálenější části dřívě parkových úprav a koncentruje se na jádro svých parků. Obdobný proces se odehrává i uvnitř zámeckých staveb. Prostory pro přijímání státních návštěv se proměňují v přijímací pokoje pro vítání rodinných přátel, mizí klasicistní otevřenost a přehlednost uspořádání nábytku podél stěn v prospěch vytváření „útulných“ obytných ostrůvků uvnitř salónů.⁷ Interiéry ani nepočtené novostavby zámků, tím méně přestavby zámeckých objektů, již nehledají vzory v současnosti, ale plánovitě se romanticky obracejí do minulosti, kdy šlechtic byl ještě neomezeným pánem nad životem a smrtí svých poddaných. Rádoby středověký vzhled zámku však skrývá moderní nábytek vyhovující požadavkům druhé poloviny 19. století, byť si zachovává např. gotickou formu.⁸

Uzavírání šlechtické společnosti se neustále prohlubuje, až se po vzniku republiky ze šlechty stane veřejný nepřítel, kterého je jako zrádce národa třeba v rámci „odčiňování Bílé hory“ exemplárně potrestat.⁹ Nástrojem trestu se stává pozemková reforma, později pojmenovaná na první. Ta odebírá šlechtickým velkostatkářům velkou část pozemků – teoreticky jim ponechává 150 hektarů zemědělské a 250 veškeré půdy, ale řadou výjimek a zásluhou šikovných advokátů zůstává řadě šlechtických rodů podstatně více. I tak však je ekonomická situace řady velkostatků podlomena. Řada šlechticů, kteří se k národnímu hnutí stavěli se sympatiemi či ho tolerovali, se cítili podvedeni a vznik republiky považovali za historický omyl. Jejich frustrace

6 VLČEK, P.: *Encyklopedie českých zámků*. Praha 1994, s. 20.

7 KRÍŽOVÁ, K.: *Šlechtický interiér 19. století v dobových zobrazeních ze zámeckých sbírek*. Praha, 1993, 213 s. s. 102–103.

8 Např. přestavba zámku Žleby z let 1849–1868 dostal novou „středověkou“ hradbu symbolicky umožňující romantický úkryt před nepřijemnou současnou realitou.

9 Srovnej: HOLEČEK, J.: *Česká šlechta výklady časové a historické*. Praha, 1918. Na schematicnost tohoto pohledu a nechtěné dopady na veřejný život, včetně vlivu na osudy zámků a parků upozorňoval Josef PEKAŘ v *Omylech a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha 1923.

z vývoje společnosti se prohlubovala, což se odráželo v dalším prohlubování izolace šlechty ve společnosti. Zrušení šlechtických titulů, ačkoli okolím šlechtické rodiny nebylo dodržováno, šlechtu pouze utvrdilo v tom, že republika v nich vidí nepřítele a zrušení fideikomisu – přestože některým šlechticům uvolnilo ruce v disponování se svěřeneckými pozemky, zlomilo právní ochranu historicky významných celků šlechtického movitého i nemovitého majetku a otevřelo cestu k jejich postupné likvidaci.¹⁰

V zámeckých parcích se tento pocit vyděděnosti ze společnosti odrážel stále větším uzavíráním parků vůči okolní krajině. Zatímco dříve se lesy vysazovaly tam, kde byla reálná vidina vysokého výtěžku jako lesy hospodářského určení, nyní se vysazují lesy jako izolační pásy, které uzavírají sídlo před zraky kolemjdoucích. Bývalé dominanty krajiny tak mizí a jsou z dálky viditelné pouze z nadhledu. Izolaci zdůrazňují ještě ploty a brány, které se objevují i u sídel, které dříve ploty neměly nebo měly ha-ha. V interiérech směřovaly změny k maximalizaci pohodlí nejenom pro členy rodiny, ale i pro rodiny přátel, pro něž byly vybavovány samostatné hostinské apartmány či pokoje. Velmi vzácně se v první polovině 20. století objevuje i využívání soukromých sídel k účelům turistického ruchu, vždy je však vyčleněna část interiéru, případně i parku, která slouží pouze potřebám rodiny a veřejnost sem nemá přístup.¹¹

Zatímco období kapitalismu šlechtu z větší či menší části zruinovalo ekonomicky, v období socialismu bylo přikročeno k plánovité likvidaci šlechty jako společenské vrstvy. Revize první pozemkové reformy připravila šlechtu o zbytek pozemkového majetku.¹² Část šlechty poté uprchla za hranice, část byla kriminalizována a zbytek musel žít zavděk podřadnými povoláními. Výjimkám bylo povoleno dožít někde v ústraní na jejich zámcích.¹³

Do této doby uzavřené soukromé objekty se nyní otevírají veřejnosti – alespoň ty nejvýznamnější z nich. Drobné vesnické zámky byly předány státním statkům, lesům, JZD či pro sociální, zdravotní a školské účely a byly přestavěny, případně ponechány svému osudu. Obojí mělo na jejich památkovou podstatu stejně zhoubný vliv. Veřejnosti přístupné zámky spravované památkovou péčí postupně zpřístupňovaly jednu prohlídkovou trasu za druhou. V nich se prezentovala

10 . Zákon o zrušení šlechtictví byl 61. vydaným zákonem od vzniku republiky a byl vydán již 10. 12. 1918. Zákon o zrušení rodinných fideikomisů byl vydán roku 1924 pod číslem 179 v úzké souvislosti s prováděním pozemkové reformy, jejíž realizaci měl umožnit.

11 Vůbec prvním šlechtickým objektem zpřístupněným veřejnosti byl Frýdlant – původní hrad patřící rodu Clam-Gallasů. Později byla veřejnosti zpřístupňována rodová muzea např. Lobkoviců v Roudnici. Počet zpřístupněných šlechtických objektů se výrazně zvýšil v meziválečném období, nikoliv však zásluhou šlechty, ale proto, že část objektů (hlavně zříceniny) byla v rámci pozemkové reformy předána Klubu českých turistů. Část převzal a zpřístupnil i stát.

12 Řada šlechticů nevnímala rozdíl mezi první a druhou pozemkovou reformou. Lapidárně to vyjádřil baron Rajský z Dubnic na Vilémově při otevření Chotkovské expozice na zámku Kačina v roce 1998, kdy na dotaz na rozdíl obou reforem odpověděl následovně: „Víte, ono je jedno, jestli se ten zloděj jmenoval Masaryk nebo Gottwald.“

13 K příběhům šlechty v období socialismu v populární formě viz VOTÝPKA, V.: v trilogii *Příběhy, Návraty a Paradoxy české šlechty*. Litomyšl 2002–2005. Např. hrabě Zdeněk Sternberk, který za války podporoval partyzány a stal se prvním předsedou Místního národního výboru, dožil jako kastelán na svém vlastním hradě Český Sternberk.

především umělecko-historická hodnota sídel a jejich zařízení, později i stručné dějiny rodu, který zámek vlastnil. Obdobně jako zámky se otevírají veřejnosti i zámecké parky.¹⁴ Stávají se oblíbeným korzem obyvatel z okolí, někdy jsou využívány i jako divadlo či kino v přírodě a často jsou „vylepšovány“ o novodobé výsadby nejčastěji v těsném okolí zámku, zatímco partie parku ve vzdálenějším okolí jsou ponechány svému osudu a postupně se přeměňují v les. Čestnou výjimku tvoří některé parky ve správě památkových ústavů, které respektují původní kompozici a za cenu nemalých nákladů se snaží udržovat park jako celek. Takové štěstí nemají parky obklopující venkovské zámečky, kde sídlí zemědělské podniky či školská, sociální a zdravotní zařízení. Zde se běžně kácelo a naopak se zde budovaly nové ryze účelové stavby a původní park připomíná dnes často již jen několik stromů v těsném sousedství zámku.

Plnohodnotná rehabilitace zámeckých parků a do jisté míry i zámků samých, musela počkat až na období po roce 1989. Jsou však obvykle provázány kompetenčními spory mezi památkáři a ochránci přírody a obecně trpí nedostatkem financí.

Obecně popsaný model vývoje vztahu šlechty k jejich sídlu lze velmi dobře dokumentovat na příkladě zámku Kačina a jejího parku. Hospodaření před estetickým zážitkem a reprezentací získalo navrch již za Jindřicha Chotka od třicátých let 19. století.¹⁵ Na Kačině vybudoval skleník a zahradnictví, opravil mikulášský hospodářský dvůr, vybudoval lihovar a cukrovar v Ovčárech s definitivní platností vypustil Mikulášský rybník a vykácel stromořadí k němu. Převážnou část esteticky hodnotného přírodně krajinářského parku přeměnil v užitečnější bažantnici. Jindřich započal ještě politickou kariéru, nikdy však nepostoupil výše než do funkce krajského komisaře. Poté ji opustil a intenzivně se věnoval správě svých statků. V regionálním měřítku se věnoval i filantropii v souladu se šlechtickou ctí i podpoře školství. Byl i místopředsedou Vlasteneckého muzea království českého v Praze. V 50. letech si vysloužil pozornost policejních orgánů, neboť přijal na Kačině v době jeho kutnohorského pobytu Karla Havlíčka Borovského.¹⁶

Jeho syn Rudolf Karel, jenž převzal velkostatek, se již od počátku věnoval pouze podnikatelské dráze. Aktivně se rovněž zapojil do činnosti řady spolků, které byly zaměřeny na podporu rozvoje podnikání. Stál v čele Lihovarnického a Pivovarnického spolku pro Čechy, byl předsedou První české Pojišťovny, Pražsko – duchcovské dráhy, stál u zrodu Matice rolnické, vydavatelství odborné zemědělské literatury určené především malorolnickým kruhům. Byl poměrně svobodomyšlně orientovaný, neboť si vyvzdoroval sňatek s ženou z nobilitované šlechty, což bylo považováno za mesalianci. Na rozdíl od svých předků, kteří byli zemsky vlastenecky orientovaní,

14 Veřejnosti se dostávají do rukou publikace seznamující s hrady a zámky – nejenom průvodce po jednotlivých objektech, ale i série *Hrady, a zámky a tvrze v Čechách na Moravě a ve Slezsku* z let 1981–1986 místy nepřilíš zdařile nahrazující Sedláčkovy obtížně dostupné Hrady a zámky. Karel Hieke předložil veřejnosti základní popis zámeckých parků v publikaci *České zámecké parky a jejich dřeviny* v roce 1984 a o rok později v publikaci *Moravské zámecké parky a jejich dřeviny*.

15 Srovnej: CERMÁN, I.: *Chotkové Příběh úřednické šlechty*. Praha, 2008, kapitola Od panství k velkostatku, s. 513–525.

16 V pozvání Karla Havlíčka nelze hledat nic více než pouhou zvědavost, které zřejmě později litoval. Na Havlíčkův úpěnlivý dopis o pomoci při koupi nebo nájmu hospodářského dvora, který by mu pomohl se ctí odejít do ústraní a zde se věnovat nepolitické spisovatelské dráze, se neobtěžoval Jindřich Chotek vůbec odpovídat.

Rudolf Karel měl pochopení i pro české národní hnutí. V době bojů o státoprávní vyrovnání, kdy Češi usilovali o stejné postavení v říši, jaké měly Uhry, vydává zřejmě na protest proti perzekuci Vlastenecko-hospodářské společnosti, jejímž byl členem, nařízení o povinném českém úřadování na chotkovských velkostatkách. Reakce na sebe nedá dlouho čekat. Chotek není potvrzen starostou kutnohorského okresního zastupitelstva samotným panovníkem a starostou se stává významný kutnohorský vlastenec, trávící 50. léta pod policejním dohledem dr. Štětka.¹⁷ To muselo Chotka velmi urazit. Stahuje se z veřejné činnosti, roku 1873 nastupuje hospodářská krize, Chotkovi umírá jediný syn a poté manželka a Rudolf Karel se nervově hroutí. Začíná žít rozmařile, je bratry prohlášen za marnotratníka a utíká do Uher, kde si bere o čtyřicet let mladší druhou manželku. Vzápětí v roce 1894 umírá. Jeho působení na Kačíně bylo spojeno s vybavením části interiéru novým historizujícím nábytkem, včetně výměny části topidel a zřejmě i vytapetování části pokojů. V parku se věnoval především zalesňování – nechal osázet svahy pod silnicí ke Kateřině, část Malé bažantnice i prostor okolo Rondelu. Prodal rovněž vrch Kaňk i s rodovým památníkem a vykácel stromořadí k Ovčárům i k Malínu. Jeho péče o park se soustřeďovala na nejbližší okolí zámku.

Po smrti Rudolfa Karla v roce 1894 převzal zadlužené panství, od něhož se odloučily Veltrusy s Bělušicemi, jeho mladší bratr Emerich. Pomocí sekvestora postupně obnovil prosperitu velkostatku.¹⁸ Sám však již nepodnikal a hospodářské dvory a další provozy pronajímal. Po léta žil na zámku v Aigenu u Salzburgu a po návratu českému prostředí příliš nerozuměl a v místních politických záležitostech se neangažoval. Poměrně výrazně se však angažoval v zámeckém parku. Zřejmě až s jeho příchodem se zde objevují některé exotické a dosud zde méně obvyklé dřeviny, jako byl jedlovec, nahovětvovec, dřezovník či nepůvodní druhy borovic. Ještě viditelnějším počinem bylo uzavření čelního průhledu zámku pásem lesa vysázeného mezi ha-ha a silnicí, pod Vojanským kopečkem, či v oboře Na Ostrůvkách. Kačinu tak definitivně uzavřel kruh vzrostlé vegetace, který jediným úzkým průhledem umožňoval výhled obyvatelům zámku ven do krajiny, opačný pohled však mezi stromy téměř zanikl. Emerich tak popřel samotný princip výstavby zámku jako dominanty krajiny.

Emerich zemřel bezdětný a Kačinu zdědil jeho synovec Quido Thun-Hohenstein. Ten v mládí nastoupil vojenskou kariéru, ale poté, co zdědil novodvorský velkostatek s Kačinou, ji opustil a věnoval se správě svého majetku, a to ne příliš důsledně, navíc nedokázal svůj životní styl přizpůsobit finančním poměrům. Po válce se sice rozhodl provést generální opravu Kačiny, ale podcenil vliv pozemkové reformy, která mu ponechala pouze dva dvory – Nové Dvory a Svatý Mikuláš. Lesy byl nucen odprodat Kutné Hoře a postupně se zadlužoval, až počátkem 30. let prchl před věřiteli do rodného Trenta.¹⁹ Na zámku se tato doba odrazila zavedením elektřiny do zámku,

17 Srovnej: VANĚČKOVÁ, J.: *Rudolf Karel Chotek – první kutnohorský okresní starosta*. Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013, v tisku.

18 Převážně správní stránkou sekvestrace a celého hospodaření se podrobně zabývá TYWONIAK, J.: V *Ústřední správě Chotkovských velkostatků*. Sborník archivních prací 1973, s. 6–102. Ekonomika velkostatku v této zlomové době však stále čeká na své zpracování.

19 Srovnej: NOVÁK, P.: *Meziválečná oprava zámku Kačina a její ekonomické souvislosti*. Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013, v tisku.

nahrazením trkače na zásobování užitkovou vodou čerpadlem a některými drobnějšími úpravami. Poměrně výrazně se doba jeho spravování Kačiny odrazila v parku. Park nechal oplotit dřevěným plotem, v místě vstupů nechal doplnit dřevěné brány. V parku nechal vysázet rozsáhlé šefíkové skupiny, které zámek pohledově téměř dokonale izolovaly od okolní krajiny. V rámci tohoto uzavřeného prostoru, který odpovídal jeho izolovanosti ve společnosti, neboť se považoval za Itala, tedy cizince, jenž se nikdy neoženil a na Kačinu zajížděl jen občas, se však snažil udržet jeho útulnost a přitažlivost. Na rozdíl od drobných staveb v oboře, které podlehly přirozenému zániku, stavby ve vnitřním parku pečlivě upravoval. Nešlo pouze o kapličku, ale i o dnes nedochovaný altán na Jacquinově kopečku či loubí z okrasné vinné révy za pavilonem knihovny. Podél obvodové komunikace u zámku nechal vysázet záhony růží. I přestože Quido Thun-Hohenstein uprchl do ciziny, zůstal na Kačině správce, který pravidelně udržoval park. Podle vzpomínek pamětníků se soustředil na každodenní uhrabávání cestiček a péči o květinové záhony.²⁰ Vzdálenější části parku byly ponechány svému osudu a park se začal postupně přeměňovat v les.

V roce 1945 byl zámek, jehož majitelem se v nucené dražbě stal vysoký důstojník wehrmachtu, znárodněn. Quido Thun-Hohenstein se sice snažil získat Kačinu zpět, ale jako státnímu příslušníku Itálie – tedy poražené válečné mocnosti, vrácení majetku nepřicházelo v úvahu. Ze stejného důvodu pak v 90. letech nepřicházely v úvahu ani restituce. Zámek byl v roce 1945 zčásti vyrabován místním obyvatelstvem a zčásti Rudou armádou, jejíž štáb zde sídlil.²¹ Poté se stala svozovým depozitářem národní kulturní komise, s cílem vybudovat zde muzeum klasicismu a empíru. V roce 1950 však nečekaně dostalo Kačinu tehdy z Prahy vysídlené Československé zemědělské muzeum, které zde postupně vybuďovalo své expozice.²² Park opět zpřístupnilo veřejnosti a v 60. letech ho používalo ve spolupráci s obcí a okresem k pořádání letních kulturních představení, byl zde i letní parket a čas od času se zde konaly i výstavy pod širým nebem, případně jezdecké závody. Na přelomu 60. a 70. let si někteří muzejní pracovníci uvědomili, že náplň zemědělského muzea a zámecký park mají styčné body a vybuďovalo zde venkovní expozici denívek, poté tzv. botanickou zahradu se zhruba stovkou druhů léčivěk.²³ Zámecká instalace se na Kačinu vrátila až po změně společenských poměrů v 90. letech.²⁴ Snaha prezentovat šlechtu jako specifický společenský fenomén se ze zámeckých a muzejních expozic přelila ven do parku po roce 2000, kdy muzeum přistoupilo k vybuďování dvou naučných

20 Přestože Quido Thun-Hohenstein na zámku pobýval jen příležitostně, dovoloval žadatelům z řad škol v okolí či spolků, za doprovodu správce, návštěvy zámeckého parku. Do zámku je však nepouštěl. Pamětníci z řad potomků tehdejšího služebnictva uvádějí, že nábytek byl téměř celoročně schován pod přehozy, aby se nezaprášil.

21 K situaci roku 1945 viz SokA Kutná Hora, *fond Okresní úřad Kutná Hora*, inv. č. 1282, karton 549, protokoly o výsleších, seznam mobiliáře zámku.

22 K okolnostem získání Kačiny Zemědělským muzeem NOVÁK, P.: NzM Kačina – Muzeum českého venkova. *Prameny a studie* 38, Praha, 2001. s. 27. Vzájemné vztahy muzea a památkářů byly až do 90. let silně vyostřené, což znemožňovalo využití přirozeného potenciálu celého areálu.

23 První venkovní expozice, tzv. botanická zahrada, vznikla až roku 1975. Jejím autorem byl Ing. A. Hájek, který rovněž realizoval její novou podobu v roce 2001 v prostoru zámeckého zahradnictví.

24 Vznik zámecké expozice umožnila až generační výměna uvnitř NzM i na straně památkářů, kdy dosavadní konfrontaci ve vzájemných vztazích nahradila spolupráce.

stezek věnovaných parku a oboře. Současně bylo přistoupeno roku 2010 k regeneraci zámeckého parku, na níž se podařilo získat dotace z operačního fondu životní prostředí.

Prameny a literatura

Státní okresní archiv Kutná Hora, fond Okresní úřad Kutná Hora.

CERMAN, I.: *Chotkové Příběh úřednické šlechty*. Praha, 2008.

HOLEČEK, J.: *Česká šlechta výklady časové a historické*. Praha, 1918.

KŘÍŽOVÁ, K.: *Šlechtický interiér 19. století v dobových zobrazeních ze zámeckých sbírek*. Praha 1993.

NOVÁK, P.: NZM Kačina – Muzeum českého venkova. *Prameny a studie* 38, Praha 2001. s. 27–30.

NOVÁK, P.: *Meziválečná oprava zámku Kačina a její ekonomické souvislosti*. Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013.

PEKAŘ, J.: *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy*. Praha 1923.

TYWONIAK, J.: Ústřední správa Chotkovských velkostatků. *Sborník archivních prací*, 1973. s. 6–102.

VANĚČKOVÁ, J.: *Rudolf Karel Chotek – první kutnohorský okresní starosta*. Cuthna Antiqua 5, Kutná Hora 2013.

VLČEK, P.: *Encyklopedie českých zámků*. Praha 1994.

ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta rakouského císařství*. Praha 2006.

MYŠKA, M.: Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoasní éry (Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“). *Časopis Slezského muzea*, série B, 36, 1987.

Zapomenutá Chotkovská krajinářská úprava u Radvančic na Kutnohorsku

Forgotten Choteks' Landscaping at Radvančice near Kutná Hora

Příspěvek seznamuje se zapomenutou krajinářskou úpravou Chotků u Radvančic na Kutnohorsku. Zde v tzv. Sidoniině lese vybudoval Jan Rudolf Chotek pro svoji manželku a pro rekreaci své rodiny soubor patnácti staveb umožňující několikadenní pobyt spojený s projíždkami a procházkami, lovem ryb a zvěře i výlety do vzdálenějšího Hetlína a Borové, kde nechal nad umělým vodopádem vybudovat malé chrámky. Po dostavění Kačiny, přestavbě Veltrus a po dobudování tamějších parků, zůstaly zdejší budovy opuštěny a musely být roku 1870 strženy pro zchátralost.

The paper introduces the forgotten Choteks' landscaping at Radvančice near Kutná Hora. Here in so called "forest of Sidonia" Jan Rudolf Chotek built for his wife and for his family a complex of fifteen buildings allowing a few days' stay with drives and walks, fishing and hunting, and trips to distant Hetlín and Borová where he let to build small temples above the artificial waterfall. After he completed the construction of Kačina and rebuild Veltrusy and after the completion of the local parks, local buildings remained abandoned and had to be torn down in 1870 because of decrepitude.

Článek byl zpracován jako součást projektu „Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století.“ Projekt je realizován s podporou Ministerstva kultury ČR v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI), č. DF13P010VV001.

Se jménem rodu Chotků jsou spojeny především zámecké parky ve Veltrusech a na Kačině, případně na Velkém Březně. Chotkové však měli vliv i na další parky a krajinářské úpravy, a to např. na zámku v Ratměřicích, kde Chotky dodnes připomínají nejvyšší sekvojovce v České republice, či v Dolní Krupé na Slovensku, kde se nám zachovalo jedno z nejslavnějších šlechtických rozáříí. Vedle těchto zámeckých parků však Chotkové realizovali některé další krajinářské úpravy, které nemají charakter zámeckého parku. Někdy jde o jednotlivé, v krajině rozptýlené objekty, jindy o kumulaci objektů, které pak v souhrnu tvoří jednotlivý vzájemně provázaný celek drobných staveb, terénních úprav a porostů. Takovouto krajinářskou, dnes již zapomenutou a v terénu již téměř zaniklou, úpravou je Sidoniin les u Radvančic na Kutnohorsku.

Radvančice spolu s dalšími vesnicemi Utěšenovice-Borová a Hetlínem tvořily samostatnou část novodvorského panství, kterou Chotkové koupili roku 1764 s centrální částí Novodvorského panství. Tento, od Nových Dvorů cca 25 km vzdálený okrsek, přikoupil k Novým Dvorům jejich majitel ze 17. a první poloviny 18. století baron Bernard Věžník roku 1709. Důvodem koupě byly zřejmě lesy, neboť těch bylo v okolí Nových Dvorů minimum. Zatímco pro novodvorskou část panství bylo charakteristické vysoké zastoupení polí, případně zahrad a sadů, pro radvančickou část to byly lesy a louky či pastviny. I krajina kolem Nových Dvorů a Radvančic byla odlišná. Zatímco novodvorské okolí bylo odlesněné a rovinaté, Radvančice byly obklopeny zvlněnou, mírně kopcovitou krajinou. V sousedství Nových Dvorů byla řada velkých mělkých rybníků s širokými pásy podmáčených břehových porostů plných komárů. Na Radvančicku bylo pouze několik malých rybníků, zato však řada potůčků s poměrně vysokým spádem, a tudíž rychlým tokem, kde se komárům příliš nedařilo.

Stav archivních pramenů neumožňuje ověřit motivaci Chotků, proč právě zde vybudovali rozsáhlý „park“. Musíme tak věřit prvnímu historiografovi Chotků, učiteli a později archiváři a knihovníkovi Chotků, Josefu Ledrovi. Ten měl přístup k veškerému archivnímu materiálu v době, kdy byl uložen ještě v původním uspořádání přímo u Chotků a měl možnost si i s pravnukem zakladatele radvančického „parku“ osobně promluvit. Ledr ve své publikaci *Děje panství a města Nových Dvorů* píše: „*V roce 1794 Jan Rudolf s manželkou Sidonií navštívil Radvančický les a krajina se jim zalíbila, v tajnosti, aby byla hraběnka překvapena, Jan Rudolf svolal řemeslníky a dal během roku postavit letohrádek s pohledem na rybník Luisenteich, pak kuchyň o jednom poschodí, dům pro služebnictvo a hájovnu Flondu, všechny cesty v lese byly upraveny a pěkný park založen...*“¹ V následujících dvou letech byly postaveny ještě další budovy.

I když lze jen obtížně od sebe oddělit reprezentaci a rekreaci, je z charakteru budov zřejmé, že motiv reprezentace zde stál v pozadí a v popředí byla rekreace. Chotkové sem totiž v létě každoročně zajížděli a určitou dobu zde pobývali. Již předání celého areálu hraběnce Chotkové mělo slavnostní ráz. Opět ho popisuje Ledr: „...*druhého roku se vydal (Jan Rudolf) s chotí do Radvančic, napřed jeli synové Ferdinand a Václav, když rodiče přijížděli, vyjeli jim vstříc dva rytíři v brnění, s průvodem, a zvali je do lesa, hraběnka velice překvapena novými budovami, uspořádána zde slavnost za zvuků známé Novodvorské hudby.*“² Po hraběnce Sidonii Chotkové byl zdejší „park“ nazván Sidoniiným lesem. Celý areál sloužil jako oblíbený výletní cíl pro vícedenní vyjížďky z Nových Dvorů. Využíván byl především v době, kdy ještě nestál zámek Kačina a kdy se budoval veltruský park. Přestože práce na radvančickém „parku“ probíhaly podle dochovaných archivních materiálů ještě v roce 1808, všechny podstatné budovy umožňující příjemný pobyt a projížďky či procházky po okolí vznikly již v letech 1794–1796.

1 LEDR, J.: *Děje města a panství Nových Dvorů*. Kutná Hora, 1884, s. 164–165. Od Ledra převzal téměř doslovně popis Sidoniina lesa Antonín ZAVADIL, jenž v roce 1911 publikoval v Kutné Hoře dvoudílnou monografii *Kutnohorská sloven i obrazem*. Odtud – již bez citací – přebírají informace všechny od té doby vydané průvodce a další publikace zmiňující se o Radvančicích.

2 Tamtéž.

K bližšímu poznání motivace Chotků pro budování jednotlivých zámků, parků a krajinářských úprav je nutné si připomenout průběh úřední kariéry Jana Rudolfa Chotka a postup realizace staveb dvou nejvýznamnějších objektů ve vlastnictví Chotků – Veltrus a Kačiny. V roce 1789 Chotek požádal Josefa II. o zproštění funkce kancléře sjednocené dvorské kanceláře ze zdravotních důvodů. Za nimi se skrýval nesouhlas s urbaniální reformou, která zatížila nejenom poddané, jak tomu bylo dosud u všech reforem zvykem, ale nově i šlechtu.³ Císař mu vyhověl a z Chotka politika a jednoho z nejvyšších státních úředníků se stal soukromý podnikatel-velkostatkář. Odstoupení z funkce se Chotkovi vyplatilo, veřejnost, vhodně podporována manželkou Jana Rudolfa a celým příbuzenstvem, pochopila skutečné důvody odstoupení Jana Rudolfa a viděla v tomto činu projev jeho morální síly a hrdinský skutek. Císař byl pro hromadný odpor šlechty i poddaných nucen krátce před svou smrtí urbaniální patent odvolat a jeho nástupce povolal roku 1791 Jana Rudolfa zpět do státní služby. V roce 1791 byl postaven do čela obnovené Dvorské komory, ale hned následujícího roku byl tento úřad při reorganizaci ústředních úřadů zrušen a Chotek opět přišel o místo. Bylo mu sice nabízeno místo ministra cenzury, ale tato instituce by musela být pro něj teprve vytvořena, a navíc by se tak Jan Rudolf vrátil k počátkům své kariéry, kdy již stejné místo zastával, a tak nakonec s díky odmítl. Stal se tak na deset let opět soukromou osobou.

Počátky budování zámeckého parku na Kačině a přestaveb veltruského parku spadají do druhé poloviny 80. let, kdy Jan Rudolf zastával funkci kancléře a kdy již měl vyřešeny majetkové poměry se svojí sestřenicí Marií Brigitou a soustředil tak do svých rukou správu všech tří rodových panství – Bělušic, Veltrus a Nových Dvorů. Stal se tak vlastníkem více jak 5 000 hektarů půdy s více než dvacítkou hospodářských dvorů. Z titulu své úřední funkce patřil mezi úzkou skupinu nejvýše postavených lidí v monarchii. Nebylo tudíž divu, že v této době také konkretizoval své představy o stavbě reprezentativního zámku na Novodvorském panství, později nazvaného Kačina a objednal u pařížského architekta Poyeta projekt zámku. Následoval odchod z veřejného života, poté triumfální návrat, vzápětí následovaný dalším odchodem, který nepochybně v Chotkovi, který se po celý život nedokázal rozhodnout, zda chce sloužit veřejnému blahu v státní správě nebo být soukromou osobou žijící z výnosů svých statků, zasel hlubokou nedůvěru v politiku i ve schopnosti a stálost názorů panovníka.

A do této doby spadá budování „parku“ u Radvančic. Zřejmě kvůli znechucení z veřejného života se Jan Rudolf stáhnul na své velkostatky, jejichž správě se začal intenzivněji věnovat. Budování již rozběhnutých projektů na Veltrusech, a zejména na Kačině, se výrazně zpomalilo a před polovinou 90. let se do popředí dostaly Radvančice a zdejší krajinářská úprava. Vedle potřeby odpočinout si v krásném nerušeném prostředí můžeme při jejich budování tušit ještě jeden motiv. Touhu něco krásného rychle a levně vybudovat, a to podle vlastních představ. Realizace parků ve Veltrusech a na Kačině postupovala jen velmi pozvolna vpřed a osudy projektů

3 K okolnostem odstoupení Jana Rudolfa z funkce blíže CERMAN, I.: *Chotkové Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008, s. 385. Zde i celková charakteristika osobnosti Jana Rudolfa i průběh jeho úřední kariéry.

zámku Kačina dokládají, že Jan Rudolf narážel při zadání projektu zámku na neochotu architektů podřídit se jeho zadání. Poyet navrhl v podstatě dvojnásobně velký zámek, ale projekt mu byl vrácen a pohádali se o jeho zaplacení. Později i architekt Schuricht, podle jehož plánů se Kačina stavěla, musel projekt přepracovávat a zámek zmenšovat. Průběh výstavby pak ukázal neustálé zasahování Jana Rudolfa do stavby zámku.⁴ Někdy ani doporučení renomovaných znalců nepomohlo a Jan Rudolf si proti jejich názoru, zdůvodněného často statikou a dalšími objektivními důvody, prosadil své estetické představy.

Radvančice tak pro Jana Rudolfa představovaly ideální objekt, na němž si mohl odzkoušet reálnost svých představ, a to jak o parku, tak i o jednotlivých stavbách. Pro nedostatek pramenů musíme opět věřit Ledrovi, který popsal vznik záměru vybudovat u Radvančic „park“ vybavený řadou drobných staveb tak, že Chotek prostě svolal řemeslníky a zadal jim vybudování staveb.⁵ Z dochovaného archivního, převážně účetního, materiálu je zřejmé, že na stavbě se podíleli téměř bez výjimky pouze místní řemeslníci.⁶ Od nich tudíž nelze čekat patřičnou invenci pro vybudování parku a staveb v něm. Je tudíž pravděpodobné, že jim Jan Rudolf Chotek poměrně přesně specifikoval své představy, jak dané území upravit a jak by měly jednotlivé stavby vypadat.

Jan Rudolf Chotek nebyl vzděláním architekt, ani zahradní architekt, svůj studijní plán si během studijní cesty po západní Evropě sestavoval sám a přizpůsoboval ho potřebám své zamýšlené kariéry státního úředníka. Studoval tudíž především právní a správní vědy, ale o architekturu a zahradní architekturu měl hluboký zájem. Dokladem tohoto zájmu jsou početné publikace z těchto oborů uložené v Chotkově knihovně na Kačině. Mezi nimi je i řada spisů o anglických zahradách, které obsahují vzorové nákresy jednotlivých zahradních staveb, které se objevovaly ve většině evropských parků.⁷ Zde můžeme předpokládat ideové vzory pro stavby realizované v Radvančicích.

Nepřimo pro ně svědčí i opakované vysoké náklady na údržbu a opravy jednotlivých objektů i způsob jejich provedení převážně ze dřeva s nedostatečně hlubokými poddimenzovanými základy a dalšími stavebními závadami, které musel pouhé desetiletí po založení staveb napravovat J. P. Joendl, v té době přestavující pro Chotky zámek Veltrusy a realizující stavbu zámku Kačina.⁸ Pouhá kresba stavby

4 Průběh výstavby zámku předává přehledně nejnověji LIPSKÝ, Z. et al.: *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha 2011, s. 69–73.

5 LEDR, J.: *Děje města a panství Nových Dvůrů*, s. 164–165.

6 Státní oblastní archiv Praha, fond *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*, inv. č. 819, kt. 323. Dalším důvodem zaměstnávání pouze místních řemeslníků byla jejich láce. Většinou se jednalo o řemeslníky z blízkého okolí, případně z Kutné Hory. Charakteristické je, že nakupoval v zbraslavického žida, který mu v podstatě monopolně za zvýhodněnou cenu dodával hřebíky a další železářské zboží. Často v Radvančicích pracovali i řemeslníci, kteří tam v pozdějších letech byli posíláni ze stavby zámku Kačina.

7 Ke knihám o zahradní architektuře v Chotkovské knihovně srovnej: STEJSKALOVÁ, E.: *Knihy o anglických zahradách na zámku Kačina. Kamenná kniha. Sborník k historickému romantismu – novogotice*. Sychrov 1997, s. 222–235.

8 Dopis o stavebních závadách J. P. Joendla J. R. Chotkovi z 24. 5. 1808, SOA Praha, fond *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*, inv. č. 819, kt. 323.

spolu s malou invencí místních řemeslníků a pravděpodobně i tlak na láci a rychlost výstavby ze strany Jana Rudolfa, který je velmi výrazný a archivně doložitelný při stavbě Kačiny, se takto negativně projeví při výstavbě budov v Sidoniině lese. Zdejší stavby sice již od poloviny 90. let 18. století začaly sloužit svému účelu – krátkodobým, především letním pobytům panstva, ale dlouho svému účelu nesloužily. V roce 1823 se Chotkové nastěhovali na zámek Kačina obklopený dvousethektarovým zámeckým parkem, jehož budování bylo dokončeno shodně s rekonstrukcí veltruského parku počátkem 30. let 19. století.

Toho se již Jan Rudolf nedožil, zemřel v roce 1824, a jeho vnuk Jindřich, který spojená panství převzal, měl odlišné priority. Zajímalo ho spíše podnikání než zvelebování zámeckých parků i samotných zámků. Po úmrtí Jana Rudolfa nechal dokonce zastavit stavbu nedokončené Kačiny a poté sice povolil dokončovací práce, ale jen v minimálním objemu a např. zámecká kaple je až dosud nedostavěna.⁹ Důvodem byla nízká výnosnost panství spolu s ohromnými investicemi, jimiž jeho děd svůj majetek zatížil. Snažil se proto neproduktivní výdaje co nejvíce omezit a v rámci šetření omezil i výdaje na opravy a údržbu. Ty postihly velmi citelně především Radvančice, neboť důvod pro jejich pravidelné návštěvy výstavbou reprezentativního zámku Kačina a rozsáhlého parku, který ho obklopoval, víceméně zmizel. Omezování údržby vedla k dožití velké části dřevěných staveb a k jejich stržení v roce 1870.¹⁰ Chotkové se nadále chovali k Radvančicím jako k užitkovému lesu.

Přestože se nedochoval – a pravděpodobně ani nikdy neexistoval – plán na vybudování radvančického „parku“, je z nedatovaného plánu Václava Františka Chotka (1787–1807), syna Jana Rudolfa, vidět nejenom jeho kompozice, ale i ideové a programové záměry jeho tvůrce.¹¹ Zobrazuje však pouze centrální část Sidoniina lesa a zcela stranou ponechává Hetlín a Utěšenovice-Borovou, kde rovněž existovaly krajinářské úpravy včetně drobných staveb.¹² Jádro území však nepochybně tvořil Sidoniin les, nazývaný rovněž Velkým lesem u Radvančic. Naopak úpravy u cca 5 km vzdáleného Hetlína a u vesnic Utěšenovice-Borová sloužily jako vzdálenější výletní cíl přístupný při projížděce na koni nebo kočárem, eventuálně během půldenního či celodenního výletu pěšky.

Radvančický „park“ je ztělesněním romantických představ o divokosti a nedotčenosti přírody, o dalekých zemích i o dávné minulosti, stejně jako oslavou přátelství i radosti ze života. Chotek krajinu jen minimálně upravoval, spíše jen do vhodných míst zasadil řadu budov, a vytvořil tak variaci na angločínský „park“, kde velkou část tvořily produkční plochy – zde nikoliv pole, ale lesy, louky a rybníky.

Na plánu Václava Františka Chotka je zachycen les o výměře přibližně 220 hektarů, v něm se nachází pět rybníků a patnáct menších staveb. Podle plánu i podle

9 Obdobně se zachoval k některým krajinářským úpravám v širším okolí Kačiny. Zde však postupoval výběrově. Např. Vilemíninu kopečku s maurským gloriem neprodloužil smlouvu o pronájmu, a stavba tak připadla Žehušickým Thun-Hohensteinům. Ve stejném roce 1840 však vykupuje od Kutné Hory vrchol Kaňku s rodinným památníkem.

10 LEDR, J.: *Děje města a panství Nových Dvůrů*., poznámka č. 383 na str. 165.

11 Státní oblastní archiv Praha, fond *Velkostatek Nové Dvory*, inv. č. 2748, kt. 513.

12 Borová je v archiváliích označována jako Borovina.

dochovaných vyobrazení některých staveb jde o les smíšený, s výraznou převahou smrku. V lese je pět větších lučních ploch, obvykle v sousedství rybníků, a několik menších pasek. Lesem prochází poměrně hustá síť cest a pěšin. Cesty byly pravidelně udržovány. Většina cest byla mlatových, hlavní okružní cesta byla štětovaná. Volný vstup do areálu znemožňovala vrata na hlavních přístupových cestách.

Plán je možné konfrontovat s dochovaným archivním materiálem i několika kresbami, dvěma oslavnými básněmi a jedním turistickým popisem.¹³ Archivní materiál se skládá především z pravidelných, obvykle dvoutýdenních hlášení, z celoročního vyúčtování a torz jednotlivých účtů a korespondence. S mezerami je dochován z let 1794–1808.¹⁴ Z archiválií lze poměrně přesně rekonstruovat průběh stavebních prací. Je z nich patrna i skutečnost, že účel budov, resp. jejich název, se v průběhu výstavby měnil, neboť budován byl např. i holubník či „kurník“ pro bažanty, které v Chotkově plánu ani v Ledrově popisu chybí.

Z popisu prací lze alespoň z části poznat i charakter jednotlivých staveb. Minimálně hlavní budova, později nazvaná Sidoniiným domem, byla zděná. Ostatní budovy byly dřevěné, obvykle však na zděných základech. Ideové vzory jednotlivých staveb je nutné hledat v publikovaných projektech jednotlivých zahrad v západní Evropě a v zahradnických příručkách, které měl Jan Rudolf ve své knihovně. Jejich konkrétní výběr, rozmístění v terénu a vytvoření výkrmných vazeb však bylo dílem Jana Rudolfa, a ten se tak stal tvůrcem konkrétní podoby „parku“ u Radvančic.

Charakter celé krajinařské úpravy nejlépe vystihuje její dobový název Sidoniin les. Základ tvoří les, nelesní plochy tvoří cca 20 % celkové plochy, a z nich polovina jsou rybníky. Při projektování parku Jan Rudolf pouze ve velmi omezené míře upravil stávající porosty a konfiguraci terénu. Nechal vykácat několik malých mýtin v souvislém lesním porostu, mírně upravil tvar a velikost luk, rozmístil jednotlivé stavební objekty a vybudoval cestní síť tak, aby vedla ke každé stavbě. V celém lese nechal vybudovat jednu hlavní komunikaci, která obkroužila většinu staveb, takže návštěvník si mohl při projíždce touto cestou udělat ucelenou představu o charakteru Sidoniina lesa. Jednotlivé stavby nebyly nijak propojeny vzájemnými průhledy, spíše jen byly tušit než vidět skrz vysokomenný prosvětlený les z okružní cesty.

„Parku“ chybí jednotící koncepce a nese pečeť neškolené ruky svého tvůrce. Jan Rudolf si zde velmi pravděpodobně otestoval svoje schopnosti vytvořit park podle vlastních představ. Skutečnost, že na Kačině i ve Veltrusech tuto práci svěřil školeným zahradníkům je dokladem reálného ohodnocení vlastních schopností. Na obou zámcích a v obou parcích se svěřil do rukou renomovaných architektů

13 SOA Praha, fond *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*, inv.č. 819, kt. 323., vyobrazení Sidoniina domu a hetlínského Dryaden Tempelu ve sbírkách NZM (inv. č. 112 820 a 112 821), vyobrazení Amerického domu a Palemonovy chýše ve sbírkách Ústavu dějin umění (G 0967 a G 0999), básně: GERBEZ, J. L.: *Landliche Gemalde*. Vídeň 1802, s. s. 148–160. DE LIGNE, Charles Joseph: *Malanges militaires, litteraires et sentimentaire.*, díl XXVI, Paříž 1811, s. 284–285, VOGEL, L.: *Beytrage zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Praha 1823, s. 55.

14 Chybí ročníky 1779 a 1804, avšak v jednotlivých ročnících chybí některá čtrnáctidenní hlášení. Dochovanost archivního materiálu klesá směrem k současnosti a z některých ročníků jsou dochována pouze torza materiálu.

a zahradníků a ponechal si pouze roli zadavatele, který vyžaduje průběžné konzultace.¹⁵ Mnohokrát architektům svými požadavky způsobil značné problémy, neboť museli řadu věcí přeprojektovat tak, aby byly nápady Jana Rudolfa realizovatelné.¹⁶

Centrum Sidoniina lesa tvořila hlavní budova neboli Sidoniin dům. Šlo o empírové přízemní obdélné zděné stavení s předsunutým rizalitem se sloupy, s mansardovou střechou s vikýři prosvětlujícími pokoje v podkroví. K této budově jako jediné existuje samotným Janem Rudolfem načrtnutá skica půdorysu přízemí. Přízemí obsahovalo tři společenské sály včetně jídelny, v podkroví byly umístěny čtyři další pokoje – ložnice.¹⁷ Zde hraběcí rodina bydlela během svých příležitostných pobytů. Dlážděným chodníkem byl spojen se sousedním domem s kulečnickem. Pouze z této budovy se dodnes zachovala 1,5 metru vysoká torza kamenného zdiva, u dalších budov jsou dochovány pouze základy, resp. základové rýhy, z nichž byl snaživými vesničany vybrán stavební kámen.

V těsném sousedství hlavní budovy se nacházely další tři stavby. Zatímco z hlavní budovy byl výhled přes louku na Luisin rybník, tyto další budovy byly utopeny v lese. Nad, resp. za hlavní budovou, spíše na pomyslném než skutečném vršku celé krajinné úpravy, stála kaple. Jednalo se o stavbu oválného půdorysu na zděných základech se sloupy a věžičkou, v níž byl umístěn zvon. Již v roce 1796 byla kaple vysvěcena a sloužila k pořádání bohoslužeb v době přítomnosti panstva. V blízkém sousedství hlavní budovy byl rovněž přízemní dřevěný pavilon s biliárem a také jednopatrová kuchyně a dále dům pro služebnictvo.¹⁸

Teprve po dokončení těchto základních budov začal Chotek v následujících dvou letech přistavovat další budovy. Výběr budov prozrazuje člověka se značným přehledem o zahradách, parcích a architektuře v celé Evropě. Inspirace Rousseauem je zřejmá, ostatně Jan Rudolf se s ním během své kavalírské cesty do Francie setkal osobně a po celý život zůstal jeho obdivovatelem.¹⁹

Inspirací domácím prostředím prozrazuje rybářská chýše. Stála zřejmě na sloupech na Olšovém rybníce a vedle ní ještě jeden objekt trojúhelníkového půdorysu, snad z tyčí, na nichž byly pověšeny sítě a další rybářské náčiní popisované Gerbezem. Domácího původu je i uhlířská chýše, u níž známe výjimečně i její vzhled. Tvořily ji kuželovitě do sebe vzepřené kmeny stromů s mezerami vycpanými mechem,

15 Na Veltrusech byl park vyprojektován podle teoretických východisek Ch. J. Hischfelda ředitelem vídeňských schonburských zahrad Richardem van der Schottem. Na Kačíně je autorem projektu parku ředitel vídeňské botanické zahrady Nicholas Jacquin. V obou případech šlo již o přírodně krajinářský park typu okrasného statku.

16 V průběhu stavby zámku Kačina je v archívních materiálech na řadě míst doloženo přímé zasahování Jana Rudolfa do stavby. Např. v případě pilastrů v rondelu v hlavní budově nebyla Jacquinovi nic platná konzultace s prof. Fischerem, Chotek si prosadil náhradu původních sloupů za pilastry a musela být dodatečně zesílena zeď, aby převzala statickou funkci sloupů.

17 Z torza stavby je patrné, že se zde nejednalo o nijak velké místnosti. Celá budova měla základní rozměr 12 x 7,5 metru, u boků stály úzké přístěnky, snad schodiště. Přízemí bylo rozděleno na tři zhruba stejně široké místnosti, přičemž největší místnost byla velká přibližně 4 x 5,5 metrů.

18 Na Chotkově plánu jsou tyto dva objekty nazvány jako hájovna a chladírna. Hájovna, velikosti Sidoniina domu má složitý půdorys, dodnes se dochovala zřejmě propadlina po sklepu a součástí byla i stáj pro krávu. Dům pro služebnictvo byl největší stavbou o půdorysu 17 x 9 metrů. Nezachovalo se z něj nic.

19 CERMAN, I.: *Chotkové Příběh úřednické šlechty*. Praha, 2008, s. 439–440.

středověk měla připomínat zřícenina Lesního hradu na ostrově uprostřed rybníka. Ryze účelovou budovou byla hájovna Flonda. Ta jako jediná sloužila svému účelu i po zániku areálu až do počátku 20. století.

Evropskou či světovou dimenzi inspirace představoval švýcarský dům, dům anglického pachtýře i tzv. americká rostlinárna. Dochovaná rytina ukazuje, že nejde o oranžerii či skleník, jak zdánlivě napovídá jeho název, ale o venkovský dům v americkém stylu.²⁰ Z plánů je patrné, že se jednalo o menší stavby, podle měřítko na Chotkově plánu dlouhé do 12 metrů a široké do 5 metrů. Podle stavebních účtů šlo o dřevěné stavby na zděných základech, které byly zřejmě ohozeny po vzoru lidových staveb „do kožichu“. Anglický pachtýřský dům byl hrázděný. V jeho těsném sousedství byla v prokáceném lesním porostu umístěna rozsáhlá, zdí oplocená ohrada, jejíž zbytky se dodnes dochovaly. Zřejmě se zde pásli dobytek.

Bližšímu poznání staveb s vlastním jménem v názvu pomáhá rozsáhlá báseň Chotkova rodinného lékaře J. L. Gerbeze. Ten navštívil koncem první poloviny 90. let 18. století jednotlivá Chotkovská panství a mezi nimi i Sidoniin les a své romantické dojmy vyjádřil v básnické sbírce *Landliche Gemälde*.²¹ Podle ní Palämonshütte byla chýše kryta rákosem na pastvinách, mezi ní a rybníkem byla louka, sloužící jako bělidlo. Inspiraci k této stavbě našel Chotek v Shakespearově pozdní komedii *Dva příbuzní*, kde jeden z hrdinů Palemon se po útěku z vězení ukrývá v chýši na pastvinách. Vyobrazení této stavby prozrazuje především její bílá barva, stavební materiál nelze rozlišit. Zřejmě se jednalo o roubenou, pravidelně bílenou stavbu. Další stavbou je *Serenity*. Podle Gerbeze byla inspirovaná básní německé básničky Emilie von Berlepsch *Heiterkeit*, publikované ve sbírce *Sommerstunden*. Tato báseň je často nazývána hymnou radosti a oslavuje radost ze života, přátelství a přírody, stejně jako klid a vyrovnanost. Poprvé ji autorka přednesla při slavnostním vysvěcení zahradního domku v místě jejího působení. V Radvančicích její konkrétní podobu neznáme, avšak Gerbez ji řadí mezi stavby typu chýše.²² Ideově je protějškem veltruského pavilonu přátelství.

Gerbez ze všech staveb v Sidoniině lese vymezuje stavby kolem hlavní budovy, které označuje jako malé paláce. Charakter staveb popisuje rovněž průvodce po zajímavých místech Kutné Hory a jejího okolí od A. Vogela.²³ Autor popisuje stavby tvářící se zevnějšku jako chudé vesnické chýše, které jsou však uvnitř překvapivě přepychově vybaveny. Zcela nekonkrétní popis celé krajinné úpravy obsahuje i romantická báseň od Ch. J. de Ligne.²⁴ Podle ní má celá krajinařská úprava převážně lesní charakter a působí dojmem vznešenosti, divokosti a současně útulnosti.

20 Podle Gerbeze (c. d. s. 152) měla stavba navozovat dojem staveb z dob, kdy Kolumbus přistál u břehů Ameriky a Cook na Tahiti.

21 Sbírkou obsahuje vedle Sidoniina lesa i báseň Vileminin kopec a především Veltrusy, kde jsou popsány jednotlivé stavby rozmístěné v parku. Přestože autor zde popisuje především romantické dojmy, které v něm navštívené místo vyvolalo, lze z básně poznat i některé reálné prvky staveb, především jejich stavební materiál případně velikost a zejména původ jejich názvů.

22 Podle Chotkova plánu se jednalo o kruhovou, resp. oválnou, stavbu o průměru cca 5 metrů. Ledr však stavbu tohoto jména neuvádí a naopak uvádí poustevnu. Ideově – radost a vyrovnanost se nevyklučují a Chrámek přátelství ve Veltrusech ukazuje, že ideovou náplň je možné dodatečně měnit.

23 VOGEL, A.: *Beytrage zur Geschichte von Kuttenberg und Steiner Umgebung*. Praha, 1823, s. 55.

24 DE LIGNE, CH. J.: *Malanges militaires, literaires et sentimentaires*. díl XXVI, Paříž 1811, s. 284–285,

Jednotlivé stavby, především hlavní budova, byly trvale vybaveny nábytkem, tapetami, koberci, obrazy a dalšími zařizovacími předměty, které umožňovaly příjemný několikadenní pobyt. Zatímco panstvo za příležitostných pobytů bydlelo v Sidoniině domě, služebnictvo obývalo nedaleký dům pro služebnictvo. V hájovně Flonda žil se svou rodinou hajný. Kde měl svoje stanoviště hlídač, není zřejmé. Soupis ložního prádla ukazuje, že celková kapacita všech staveb, tedy i těch obývaných dočasně služebnictvem, mírně přesahovala dvacet osob. Provozně byl Sidoniin les spojen s radvančickým dvorem.²⁵ V maštálích v radvančickém, necelý kilometr vzdáleném, dvoře rovněž našli dočasné ustájení i kočároví a jezdeckí koně, které měli k dispozici Chotkové během svého pobytu.

Po většinu roku byl areál opuštěný, nicméně výkazy ukazují, že zde po celou dobu stavby i poté byl noční hlídač. Funkci denního hlídače zřejmě suploval hajný se svojí rodinou.

Poslední stavba byla realizována až počátkem 19. století. V Sidoniině lese chyběla vyhlídka. Jan Rudolf Chotek proto, již na bloudovském katastru, vykácel část lesa a na okraji této mýtiny navrhl umělý pahorek a na něm vybudoval vyhlídkovou plošinu.

Z Gerbezova básnického popisu Sidoniina lesa je z části zřejmá i druhová skladba zeleně. Stromové patro bylo tvořeno listnáči, především duby, olšemi, topoly, jilmy a buky. Jehličnany, podle vyobrazení jednotlivých staveb zcela převažující, zastupovaly smrky, borovice a modřiny a dále blíže nespecifikované keře.²⁶ Z dalších rostlin Gerbez uvádí především vlhkomilné rostliny, jako je rákos a sítiny. Jmenuje však i některé květiny a aromatické rostliny, jako jsou hvozdík, mateřídouška, tymián, balzámín, zvonky a fialky. Většinou šlo o rostliny nízké a vonící, které byly pěstovány na „kanapích“, tj. zvýšených záhonech, k nimž se nemuselo panstvo příliš ohýbat.

Součástí programové náplně „parku“ byla i lovecká louka s loveckým chodníkem, a dále „Lärchenmais“, paseka s ponechanými modřinovými výstavky sloužící k přirozené obnově modřinu i k jeho obdivování, neboť modřin – jediný opadavý jehličnan, nahrazující ve zdejším klimatu cedr – představoval v této době novinku. První chotkovské dovozy modřinu z Tyrol pocházejí z počátku 70. let 18. století. Zvukový dojem z parku, kromě zvuků lesní zvěře, dotvářely i bublající a šumící potůčky s malými vodopády, v pečlivě upravených a udržovaných korytech spojující jednotlivé rybníky.

Se Sidoniiným lesem souvisel i hetlínský a utěšenovický okrsek. Zde byla postavena vždy jediná stavba, která však vyžadovala terénní úpravy. V Hetlíně, byl upraven tok potoka tak, že zde vznikl větší spád – na terénním zlomu byl navršen umělý pahorek. Skrz něj, klenutou chodbou, protékal potok a na pahorku byl vyzděn chrámek Dryaden Tempel. Jednalo se o kruhovitou sloupovou stavbu, která sloužila jako výletní cíl, avšak neumožňovala pobyt přes noc. V rozporu s tím lidová pověst do dnešní doby jen minimálně dochovaným ruinám přisoudila charakter letohrádku nazývaného Hučadla, podle vody podtékající stavbu a padající malým vodopádem do koryta

25 Jeho správce Prokop František Nitsch, a později snad jeho syn Vilém František Nitsch, posílal pravidelné výkazy o stavbě a údržbě celého areálu včetně staveb, jež posílal hospodářské správě do Nových Dvorů.

26 Gerbez pro borovice používá dvoje označení Föhren a Kiefer. Nelze vyloučit, že se jedná o dva druhy borovic – sosnu – borovici lesní a tehdy již známou a dováženou borovici černou.

potoka, nedaleko od stavby vtékajícím do rybníka Vidlák. K Templu byla vybudována přístupová mlatová cesta, další terénní úpravy se týkaly rybníčku zadržujícím vodu pro vodopád.²⁷ Lesy okolo Hetlína a Chotkové využívali jako oboru. Druhá odloučená lokalita – vesnice Utěšenovice a Borová, dnes již tvořící jediný celek, byla až dosud považována za vesnice bez jakékoliv krajinářské úpravy. Z archiválií k Sidoniinu lesu však vyplynulo, že i zde došlo k dílčím krajinářským úpravám. Především zde byly vybudovány mlatové cesty a byl postaven Templ. Jak vypadal, ale nevíme. Nezmiňuje se o něm ani Gerbez, který zdůrazňuje vodopád na potoce a rybník se pstruhy.

Krajinářské úpravy v okolí Radvančic zřejmě sloužily jako pokusná plocha, na níž si Jan Rudolf Chotek tříbil svoje představy o zahradním umění a zahradní architektuře před tím, než se s plným nasazením pustil do rekonstrukce parku ve Veltrusech a budování parku na Kačině. Po dobu, kdy nebyly Veltrusy ještě klasicistně upraveny a zámek Kačina ještě nestál a k dispozici byl vedle pražského domu pouze starý barokní zámek v Nových Dvorech, Radvančice sloužily jako příležitostný letní byt pro rodinu Jana Rudolfa Chotka. Jakmile byla dobudována stálá sídla včetně jejich parkového okolí, byly Radvančice ponechány svému osudu a pro zchátralost musely být stavby posléze strženy.

Dnes již lze v terénu identifikovat pouze zříceniny hlavní budovy, základové rýhy po kuchyni, snad i po Palemonově chýši a Biliáru, a rybník s ostrovem, kde se v bujném porostu skrývají ruiny Lesního hradu. Z domku anglického pastýře zůstal pouze základ zdi ohrazující pastvinu. Téměř v plném rozsahu zůstala zachována poslední Chotkovská stavba v Sidoniině lese, a to vyhlídkový kopec u Bludova, kterému ovšem byla přisouzena úloha husitské pozorovatelny.²⁸ Dnes již nikdo o Chotkovských krajinářských úpravách v okolí Radvančic neví. Existuje zde však reálná možnost, že místní akční skupina Lípa pro venkov, sídlící v tři kilometry vzdálených Zbraslavicích, finančně zajistí naučnou stezku, která by veřejnost s minulostí této krásné krajiny seznámila.

27 Dochované vyobrazení antikizujícího Templu na pahorku, z něhož vyvěrá malý vodopád, jehož název Dryaden Tempel bei Sidonienwalde vedl k mylce, že se jedná o stavbu v Sidoniině lese. Tamější kaple však měla podle popisu prováděných zednických a tesařských prací jiný charakter a především ležela mimo vodní tok. Název dokládá, že sami Chotkové považovali Sidoniin les s Hetlínem a Borovou za jeden celek.

28 Viz panel z roku 2012 instalovaný na úpatí umělého kopce.

Prameny a literatura

Státní oblastní archív Praha, fond *Ústřední správa Chotkovských velkostatků*.

Státní oblastní archív Praha, fond *Velkostatek Nové Dvory*.

Národní zemědělské muzeum, *sbírka obrazů*, inv. č. 112 820, 112 821.

Ústav dějin umění, *sbírka grafiky*, inv. č. G 0967, G 0999.

GERBEZ, J. L.: *Landliche Gemalde*. Vídeň 1802.

DE LIGNE, Charles Joseph: *Malanges militaires, litteraires et sentimentaire*., díl XXVI, Paříž 1811.

VOGEL, L.: *Beytrage zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Praha 1823.

CERMAN, I.: *Chotkové Příběh úřednické šlechty*. Praha 2008.

LEDR, J.: *Děje města a panství Nových Dvorů*. Kutná Hora, 1884.

LIPSKÝ, Z. et al.: *Vývoj krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011.

STEJSKALOVÁ, E.: *Knihy o anglických zahradách na zámku Kačina. Kamenná kniha. Sborník k historickému romantismu – novogotice*. Sychrov, 1997.

ZAVADIL, A.: *Kutnohorské sloven i obrazem*. Kutná Hora, 1911.

Realizované a nerealizované projekty zahradních staveb v zámeckém parku na Kačíně za hraběte Jana Rudolfa Chotka

Realized and unrealized projects of the garden buildings in the park on
Kačina, for Jan Rudolf Count Chotek

Hrabě Jan Rudolf Chotek nechal v letech 1802–1822 vybudovat nedaleko obce Svatý Mikuláš empírový zámek Kačina. V jeho okolí vyrostla řada malých staveb, které tvořily nedílnou součást nově založeného anglického parku. Do dnešní doby se dochovala jen malá část těchto objektů. I přesto představují tyto stavby zajímavou ukázkou klasicistní zahradní architektury v českých zemích.

Jan Rudolf Count Chotek left to build near the village of Svatý Mikuláš Empire-style chateau Kačina in the period 1802–1822. The surrounding area has grown a number of small buildings, that form an integral part of the newly established English park. Until now preserved only a small portion of these objects. Even though these buildings represent an interesting example of Empire-style garden architecture in the Czech lands.

Zatímco historie zámku Kačina se stala námětem již řady odborných publikací a článků, parkovým stavbám, které nechal v jeho okolí postavit hrabě Jan Rudolf Chotek (1748–1824), byla doposud věnována jen okrajová pozornost. Přitom drobná zahradní architektura měla v očích vzdělaného aristokrata prakticky stejný význam jako velkolepá budova empírového zámku zbudovaného v letech 1802–1822.¹ Můj příspěvek se snaží toto „bílé místo“ v historii kačinského parku alespoň zčásti vyplnit.

Hrabě Jan Rudolf Chotek soustředil ve svých rukou rozsáhlý rodový majetek. V roce 1771 získal po smrti svého strýce panství Veltrusy, které však až do roku 1786 spravoval spolu se Stefanií Aloisií (1707–1786), vdovou po Rudolfu Chotkovi (1706–1771). Roku 1787 zdědil po otci novodvorské panství, ale podobně jako v případě Veltrus, na něm byl nucen hospodařit společně se svou matkou Annou Marií Terezií (1711–1798). V roce 1791 přikoupil k panství Nové Dvory statek Hlízov. Roku 1798, po smrti matky Jana Rudolfa, vzniklo konečně jednotné chotkovské dominium, které se skládalo z fideikomisu ve Veltrusech a alodiálních panství Nové Dvory a Bělušice.²

Silná hospodářská základna a dostatek finančních prostředků umožnily hraběti Janu Rudolfu Chotkovi zahájit v posledním desetiletí 18. století velkorysé

1 KUTHAN, J.: *Aristokratická sídla období klasicismu*. Praha, 1999, s. 114–119.

2 CERMAN, I.: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha, 2008, s. 342 a 343.

stavební a krajinářské úpravy na veltruském a novodvorském panství. Podnět k přeměně staršího barokního parku ve Veltrusech na „moderní“ krajinářský park anglického typu daly dvě velké povodně, které se prohnaly zámeckým areálem v letech 1784 a 1785.³ V rámci úprav celého parku zde do konce 18. století vyrostla řada nových zahradních staveb (např. Modrý pavilon, Holandský pavilon, Chrám přátel venkova, Čínská bažantnice, Laudonův pavilon a Červený mlýn). Čilý stavební ruch ve Veltrusech neustal ani po roce 1800, kdy současně s přestavbou barokního zámku probíhala v přilehlém parku výstavba dalších objektů (pavilon Marie Terezie, Dórský pavilon, Egyptský kabinet a Egyptský most).⁴

Podobnou proměnou prošel i les v Radvančicích, malé enklávě novodvorského panství ležící 20 km jižně od Kutné Hory. Radvančický les byl původně využíván hospodářsky, ale v roce 1794 zde nechal hrabě Jan Rudolf Chotek vybudovat letohrádek pro manželku Sidonii a několik dalších menších staveb. Parkové úpravy a výstavba nových objektů v tzv. Sidoniině lese pokračovaly i v následujících letech. Jak píše Josef Ledr: „R. 1795 a 1796, postaveny tam ještě tyto budovy: Švýcarský dům, poustevna, uhlířská a rybářská chatrč, kaple s hodinami a zvonem, americká bylinárna, anglický dům, dům s kulečником; opodál v lese stál chrámek a vodopád. Všechny budovy ty byly ze dřeva, ozdobeny parkety, čalouny a opatřeny přiměřeným nářadím a obrazy. Náklad na všechny budovy obnášel 39.450 zl. 24 kr. konv. č.“⁵ Jedinečný doklad toho, jak vypadal radvančický lesopark krátce po svém dokončení, představuje mědirytina vytvořená podle kresby hraběte Václava Františka Chotka (1778–1807), jednoho ze synů Jana Rudolfa.⁶ Osud se ale k této jedinečné ukázce klasicistní zahradní architektury zachoval macešsky: v následujících letech začaly stavby ze Sidoniina lesa postupně chátrat, až byly nakonec v roce 1870 strženy.⁷

Již na konci 80. let 18. století uvažoval hrabě Jan Rudolf Chotek o výstavbě nového reprezentativního sídla na panství Nové Dvory. Jelikož přestavba starého novodvorského zámku se jevila jako neekonomická, rozhodl se postavit novou rezidenci na písčité vyvýšenině ležící nedaleko vesnice Svatý Mikuláš. Výstavba zámku Kačina, vybudovaného v nejčistších formách palladiánsky orientovaného neoklasicismu, byla provázena rozsáhlými krajinářskými úpravami, kdy: „Do barokně-klasicistního rámce krajiny byl zasazen přírodně krajinářský koncept, vycházející z pojetí anglických krajinných parků typu okrasného statku. Přímou součástí parkové upravované krajiny se staly i hospodářsky využívané pozemky.“⁸

Počátek terénních a parkových úprav lokality nazývané v archivních pramenech „U Husy“ (název Kačina se začíná užívat až kolem roku 1814) lze datovat do roku 1789. V tomto roce: „bylo místo k stavbě určené planirovano... a r. 1790

3 JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011, s. 89.

4 KUTHAN, J.: *Aristokratická sídla období klasicismu*. Praha, 1999, s. 165–168.

5 LEDR, J.: *Děje panství a města Nových Dvorů*. Kutná Hora 1884, s. 164 a 165.

6 SOA Praha, Velkostatek Nové Dvory, inv. č. 2747, kart. 513, Plán Sidoniina lesa u Radvačic.

7 LEDR, J.: *Děje panství a města Nových Dvorů*. Kutná Hora, 1884, s. 165.

8 JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011, s. 68.

vysázena byla topolová alej až k rybníku Mikulášskému a mnoho stromů v okolí budoucího zámku vysazeno.⁹ Objekt zámku byl ještě v duchu barokní estetiky umístěn do průsečíku hvězdice krajinných os, které: „opticky vtahovaly krajinné dominanty za hranicemi komponovaného areálu do obrazu krajiny a v opačném pohledu naváděly zrak k zámecké budově.“¹⁰ Hlavní osa byla orientována východozápadním směrem (kolmo na podélnou osu zámku) a vedla od Kačiny čtyřřadou topolovou alejí k dnes již zrušenému Mikulášskému rybníku. Přes vodní hladinu pokračovala dále na východ až k obci Habrkovice, jež ležela na hranicích novodvorského panství. K zahradnímu průčelí zámku se sbíhal trojzubec dalších parkových os. První z nich procházela přes rybníček s Templem ke kamenné váze ve Velké bažantnici a odtud dál na západ ke Kaňkovským vrchům. Druhá směřovala přes Malou bažantnici ke Starému Kolínu a třetí k Ovčárům. Další dvě vedlejší osy vedly od hlavního průčelí zámecké budovy, první ke Svatému Mikuláši a druhá k Rohozci.¹¹

Na zakončení průhledových os byly často umisťovány drobné zahradní stavby, které tvořily nedílnou součást nově budovaného krajinářského parku na Kačině. Většinu z nich navrhl architekt Johann Philipp Joendl (též Jöndl, Jendl), jenž od roku 1807 vedl stavbu zámku „U Husy“.¹² Některé nerealizované architektonické projekty v areálu parku byly dílem Christiana Friedricha Schurichta, autora původního plánu Kačiny.¹³

9 LEDR, J.: *Děje panství a města Nových Dvorů*. Kutná Hora, 1884, s. 162.

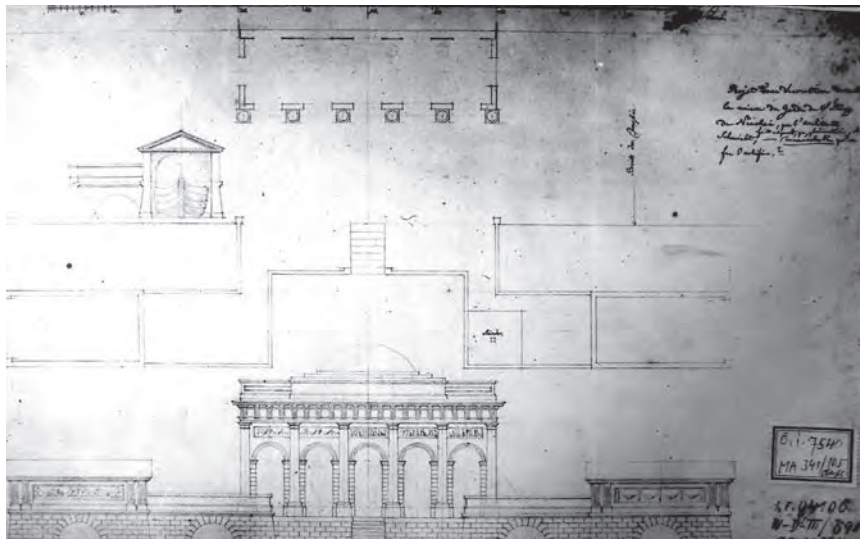
10 JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011, s. 76.

11 RIEDL, D.: Kačina (Kutná Hora) – zámecký park. *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 2004, s. 154 a 155.

12 Johann Philipp Joendl (1782–1870), architekt a stavitel, vystudoval v letech 1806–1807 nově založenou pražskou polytechniku, kde úzce spolupracoval s prvním profesorem tohoto ústavu Georgem Fischerem. První kontakt s hrabětem Chotkem navázal v Nových Hradech. Od r. 1811 působil ve funkci c. k. ředitele staveb v Čechách. Joendl byl členem řady učených společností (mj. Jednoty pro povznesení průmyslu v Čechách a Společnosti Národního musea). Problematice architektury se věnoval i teoreticky a vydal několik praktických učebnic architektury; druhá v pořadí (*Unterricht in der Land-Baukunst überhaupt und bezügluch auf Privat- und Gemeindegebäude ind Landstädten, Marktflücken und Dörfern*) byla přeložena i do češtiny a stala se první česky napsanou učebnicí v daném oboru. Joendl se aktivně zabýval i zahradní a venkovskou architekturou. Od roku 1807 začíná pracovat pro hraběte Jana Rudolfa Chotka. Mezi Joendlovy nejvýznamnější realizace staveb náleží: dostavba zámku Kačina podle upraveného projektu Ch. F. Schurichta (po 1807), návrhy a realizace drobných zahradních staveb na novodvorském panství, spoluúčast na přestavbě domu U tří stříbrných hvězd na Malostranském náměstí (1812–1813), návrhy klasicistních pavilonů v zámeckém parku ve Veltrusech (1814), úprava zámku v Čimelicích (1817), hřbitovní kaple s vratislavskou hrobkou v Čimelicích (1817–1822), plány na přestavbu zámku v Hlízově (1818), úpravy zámku v Libochovicích (1821–1847), přestavba zámku v Hrubém Rohozci (1822), úprava zámku v Tažovicích (po 1830), přestavba jerusalémské koleje na Starém Městě pražském (1841–43) a oprava kostela sv. Jana Evangelisty v Blovicích (1844). VLČEK, P.: Joendl Johann Philipp. In: VLČEK, P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia 2004, s. 288.

13 Christian Friedrich Schuricht (1753–1832), saský dvorní architekt, začínal svá studia architektury na drážďanské akademii, kde je k roku 1777 veden jako stipendista. V roce 1782 vstoupil do služeb saského kurfiřta (od r. 1806 saského krále), kde zprvu zastával funkci stavebního inspektora. V letech 1786–1787 vykonal studijní cestu po Itálii. Roku 1799 byl jmenován dvorním stavitel a v roce 1816 se stal vrchním zemským architektem. Schuricht byl i plodným ilustrátorem; jeho práce zdobí stránky knih C. C. L. Hirschfelda (*Theorie der Gartenkunitz*) a J. F. von Rackwitz (*Geschichte und Darstellung des Geschmacks der verschiedenen Völker in Beziehung auf die innere Auszierung der Zimmer und auf die Baukunst*). Schuricht se proslavil svými ryze klasicistními stavbami. K jeho nejvýznamnějším realizacím patří: návrh interiéru Římského domu na zámku ve Weimaru (1794), spoluúčast na přestavbě zámku Kuckuckstein v Leibstadtu u Pirny (1798–1802), Belvedere na Brühlově terase v Drážďanech (1814), čínský pavilon na zahradě zámku Pillnitz (1814) a nový palác v Pillnitz (1818–1826). VLČEK, P.: Schuricht Christian Friedrich. VLČEK, P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha, 2004, s. 595.

A právě posledně jmenovaný architekt byl tvůrcem velkolepého projektu kamenného přístaviště lodí a pavilonu na Mikulášském rybníku.¹⁴ Obě nerealizované antikizující stavby měly vyrůst na konci topolové aleje směřující od zámku k rybníku a představovaly tak určitou protiváhu velkolepé zámecké budovy, která dominovala širokému okolí. Z Schurichtova návrhu je patrné, že přístaviště i pavilon byly stejně jako budova zámku členěny přísně symetricky.

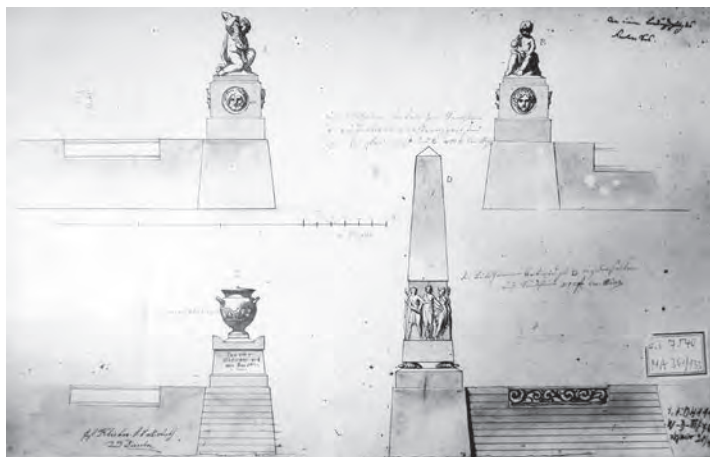
Schurichtův plán přístaviště lodí a pavilonu na břehu Mikulášského rybníku.
Archiv NZM Praha, inv.č. 7540, MA 341/135

Výškově odstupňované vyhlídkové terasy rámují úzké schodiště vedoucí od hladiny rybníku k budově pavilonu, jehož vstupní průčelí člení arkády a toskánské sloupy nesoucí kladí a atiku. Co se týče užití sochařské výzdoby, je Schurichtův návrh v duchu klasicistní estetiky velmi uměřený; vlysy s figurálními a ornamentálními reliéfy vyplňují pouze cvikly na hlavním průčelí pavilonu a vodorovná pole krajních vyhlídkových teras. Větší důraz na význam sochařské složky je patrný u variantních návrhů přístaviště, jejichž autorem je sochař Joseph Klieber.¹⁵ Tento umělec měl již bohaté zkušenosti

¹⁴ Schurichtovo autorství dokládá poznámka hraběte Jana Rudolfa Chotka vepsaná do plánu. Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/135 (inv. č. 04106, W-D-III/698), Schurichtův plán přístaviště lodí s pavilonem na Mikulášském rybníku, nedatováno.

¹⁵ Joseph Klieber (1773–1850), významný rakouský sochař a malíř první poloviny 19. století, byl synem sochaře Urbana Kliebera. Svá výtvarná studia začal roku 1785 na škole technického kreslení v Innsbrucku, později odešel do Vídně, kde studoval u sochaře J. B. Strauba. Do tajů odlévání kovů ho zasvětil sochař Johann Martin Fischer. V roce 1810 začal pracovat pro knížete Jana Josefa I. z Lichtenštejna. Klieberovy sochy, zdobící řadu lichtenštejnských rezidencí, získaly svému tvůrci velký vzhlas, a proto byl v roce 1814 jmenován tajným radou a prozatímním ředitelem rytecké a medailérské školy na vídeňské akademii. O rok později se stal definitivním ředitelem této výtvarné školy a svou funkci vykonával až do roku 1845. Během života získal Joseph Klieber řadu ocenění včetně Velké zlaté civilní medaile (*Grosse goldene Zivilmedaille*). Available: http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Klieber.

s realizací sochařské výzdoby u zahradních staveb v Lednicko-valtickém areálu.¹⁶ Klieber navrhl pro Kačinu několik druhů pískovcových soch, jež měly být osazeny v rozích vyhlídkových plošin. Jedna varianta počítala s vytvořením sousoší ženy s dítětem, případně velké mísy s „věčným ohněm“, spočívající na soklu zdobeném figurálními motivy.¹⁷ Jiné Klieberovy návrhy využívaly v sochařské výzdobě symboliku tradičně spojovanou s vodním živlem (plastiky dětí držících ryby nebo raky, kruhové reliéfy s hlavami antických vodních božstev) nebo bohatě zdobené okrasné vázy a obelisky nesené kovovými želvami.¹⁸

*Podoba nerealizované sochařské výzdoby na vyhlídkových terasách přístaviště.
Autorem návrhů byl sochař Joseph Klieber.
Archiv NZM Praha, inv.č. 7540, MA 341/133*

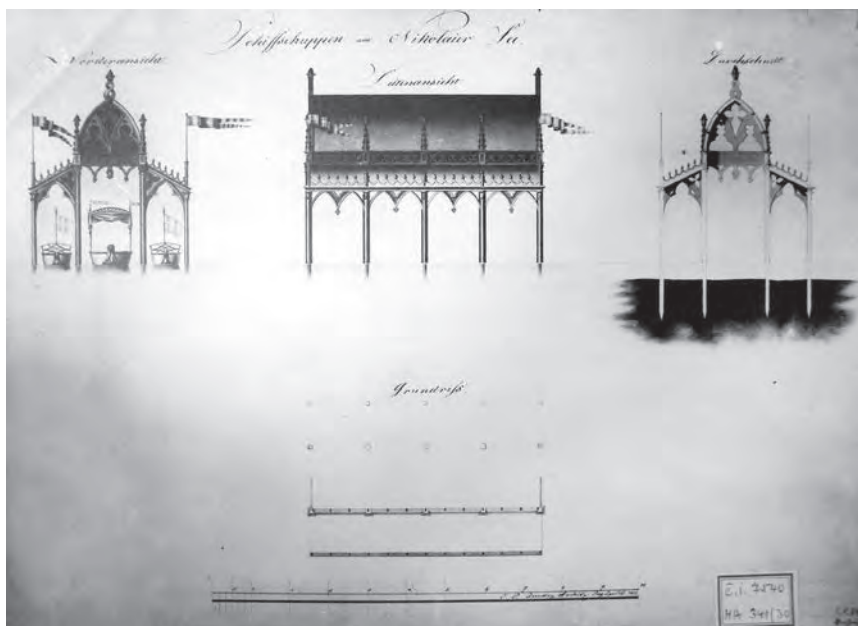
V blízkosti kamenného přístaviště na Mikulášském rybníku byl plánován dřevěný přístřešek pro loďky. Stavbu inspirovanou gotickými formami navrhl Johann Filipp Joendl v roce 1822.¹⁹ Pojal ji jako trojlodí gotického chrámu, kdy širší a převýšená „střední loď“ sloužila jako přístaviště větších plavidel, zatímco užší a nižší „boční lodě“ poskytovaly ochranu před nepřízní počasí menším loďkám.

16 Kniže Jan Josef I. z Lichtenštejna pověřil Josepha Kliebera provedením sochařské výzdoby u následujících staveb z Lednicko-valtického areálu: chrám Tří Grácií (alegorie vědních a uměleckých oborů), Apollónův chrám (plastický vlys s motivy řecké báje o Apollónovi, skupina amoretů s lyrou a sochy múz) a Kolonáda na Rajstně (basreliéfy s alegorickými výjevy). Available: <http://www.lva.cz/cs/turistika/salety-lva/>.

17 Podle Klieberových poznámek stála protějšková sousoší ženy s dítětem celkem 500 zlatých. Na stejnou částku vyšly i dvě kamenné mísy s bohatě zdobenými podstavci. Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/132, Klieberův návrh sochařské výzdoby vyhlídkových teras z přístaviště na Mikulášském rybníku, nedatováno.

18 Pokud by se hrabě Chotek rozhodl osadit vyhlídkové terasy přístaviště sochami chlapců, vyšla by ho objednávka na 400 zlatých. Dvojice obelisků byla o něco dražší (500 zlatých), zatímco dvě vázy se daly pořídit jen za 200 zlatých. Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/133 (inv. č. 04111, W-D-III/703), Klieberův návrh sochařské výzdoby vyhlídkových teras z přístaviště na Mikulášském rybníku, nedatováno.

19 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/30, Joendlův návrh přístřešku pro lodě na Mikulášském rybníku, 26. dubna 1822.

*Joendlův návrh dřevěného přístřešku pro loď na Mikulášském rybníku z roku 1822.
Archiv NZM Praha, inv.č. 7540, MA 341/30*

Díky dochovaným plánům známe i podobu plavidel, jež měla v tomto přístřešku kotvit. Pro zábavu hraběcí rodiny a jejich hostů byly navrženy lodě podobné benátským gondolám a malé šlapací loďky.²⁰

K nejvýznamnějším parkovým stavbám, vybudovaným za života hraběte Jana Rudolfa Chotka v okolí Kačiny, patří nepochybně vyhlídkový pavilon na Kamajce. Kamajka je malá skalnatá vyvýšenina vystupující nad rovinatou krajinou mezi obcemi Rohozec a Chotusice. Drobná terénní dominanta zaujala pozornost hraběte Chotka, který zde hodlal vybudovat letohrádek a park. Při realizaci tohoto záměru se však objevil jeden zásadní problém: Kamajka ležela na žehušickém panství, které patřilo hraběcí rodině Thunů. Jan Rudolf Chotek proto začal vyjednávat o pronájmu této lokality s hraběnkou Vilemínou z Thunu. Výsledkem jednání byla smlouva z 1. října 1796, podle níž získal hrabě Chotek do pronájmu lom a skálu Kamajka o výměře 4 jiter a 390 čtverečních sáhů za roční nájem 37 zlatých a 51 krejcarů a 5 zlatých za honební právo.²¹ V roce 1819 prohlásil Jan Rudolf Chotek tuto smlouvu za dědičnou, ale roku 1840 získali Kamajku zpět majitelé žehušického panství, když hrabě Jindřich Chotek odmítl tento dědičný nájem vykoupit.²²

20 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/34, Návrh šlapací loďky, nedatováno.

21 Uzavření smlouvy mezi oběma aristokraty dosvědčili svými podpisy a pečeti kníže Jan Clary-Aldringen a hrabě H. J. Lobengl. Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 284, Smlouva o pronájmu Kamajky, 1. října 1796.

22 LEDR, J.: *Děje panství a města Nových Dvůrů*. Kutná Hora, 1884, s. 160.

Sotva oschly podpisy na smlouvě, začalo se na Kamajce s úpravou terénu a do té doby pusté návrší bylo postupně osázeno stromy a křovinami.²³ Na vrcholu pahorku, pojmenovaného na počest majitelky žehušického panství Vilemínin pahorek (*Wilhelminenhügel*), nechal hrabě Jan Rudolf Chotek postavit letohrádek v maurském slohu. K exoticky působícímu pavilonu vedl můstek, který se vypínal nad malou roklinou. Nedaleko vyhlídky vyrostla i budova hájovny.

Dobový pohled na maurský pavilon s mostkem a parkové úpravy na Kamajce. Jako předloha pro akvatintu Benedikta Piringer (1780–1826) posloužila kresba hraběnky Terezie von Thürheim. NZM Praha, Sběrka obrazů a grafiky, inv.č. 112 841

Hrabě Chotek nepochybně našel inspiraci k vybudování letohrádku na Kamajce v dobové literatuře věnované problematice anglických parků. V zámecké knihovně na Kačině se dochovala řada tisků věnovaných popisům slavných zahrad a parků obklopujících sídla významných anglických aristokratů. Většina z nich je doplněna nádhernými rytinami zachycujícími podobu drobných dekorativních staveb, které tvořily nedílnou součást každého parku vybudovaného v „anglickém stylu“. Například v knize významného anglického dvorního architekta Williama Chamberse (1727–1796), věnované slavným zahradám v Kew (vyšla v Londýně roku 1763), nechybí mezi ukázkami tamních exotických zahradních staveb obrázek Alhambry, jež se nápadně podobá pavilonu na Kamajce.²⁴ Anglickou inspiraci nezapřou ani skici plánovaného letohrádku, jejichž autorem je sám hrabě Jan Rudolf Chotek. Nákrasy tvoří součást nedatovaného dokumentu, v němž stavebník řeší konečnou podobu stavby označované v textu jako Alhambra.²⁵

23 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 304–306, Přehled a vyúčtování prací provedených na Kamajce od 1. října 1796 do konce roku 1797, 31. prosince 1797.

24 STEJSKALOVÁ, E.: Knihy o anglických zahradách na zámku Kačině. MŽYKOVÁ, M. (ed.): *Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice*. Zámek Sychrov 1997, s. 224.

25 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 272–273, Ideový koncept hraběte Jana Rudolfa Chotka týkající se stavby letohrádku na Kamajce, nedatováno.

*Dvě skici plánovaného letohrádku na Kamajce.
Jejich autorem je hrabě Jan Rudolf Chotek.
SOA Praha, RA Chotků, inv.č. 1793, kart. 115, fol. 272*

V odborné literatuře bývá někdy uváděno, že stavba pavilonu začala s odstupem až půl století od dokončení parkových úprav Kamajky.²⁶ Archivní dokumenty ale dokazují, že zahradnické a stavební práce probíhaly současně. Základy stavby byly položeny již v prosinci roku 1796.²⁷ Při stavbě pavilonu se využíval kámen lámáný v sousedním lomu, případně dovážený z okolí Bernardova.²⁸ Kámen z lomu u Kamajky později posloužil i při budování zámku Kačina a vyhlídkového pavilonu na Skalce

26 RIEDL, D.: Žehušice (Kutná Hora) – zámecký park a obora. *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 2004, s. 435.

27 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 304, Přehled a vyúčtování prací provedených na Kamajce od 1. října 1796 do konce roku 1797, 31. prosince 1797.

28 V roce 1797 byl pro potřeby stavby letohrádku a myslivny vytěžen v blízkém lomu kámen v hodnotě 45 zlatých a 18 krejcarů. O rok později dodaly lomy na Kamajce a v Bernardově 39 ½ kubických sáhů kamene za 45 zlatých 47 krejcarů. Roku 1799 byl na stavenišť vyhlídkových pavilonů na Kamajce a Skalce u Třebešic dovezen lomový kámen v objemu 70 ½ sáhů³ a v ceně 33 zlatých a 29 krejcarů. SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1795, kart. 116, fol. 133 a 134, Přehled nákladů na stavbu Kačiny od r. 1792 do r. 1823, nedatováno.

u Třebešic.²⁹ V roce 1797 byla věnována větší pozornost výstavbě sousední hájovny.³⁰ Ale již v příštím roce se stavební práce na letohrádku rozeběhly plným proudem. Zedníci dokončili hrubou stavbu pavilonu a kameníci na ni osadili kamenné prvky. Tesaři zakryli celý objekt šindelovou střešou a pracovali i na dřevěném mostku.³¹ V roce 1799 byly veškeré stavební práce na Kamajce zastaveny a probíhala zde pouze výsadba stromů a keřů.³² Roku 1800 se zedníci na staveniště vrátili a zaměřili se na provádění fasádnických prací v exteriéru i interiéru vyhlídkového pavilonu. Nádeníci, pod dohledem zahradnického učně Karla Černého, zintenzivnili práce na parkových úpravách návrší.³³ V roce 1801 byla stavba letohrádku na Kamajce úspěšně dokončena.³⁴ Jak bylo u většiny tehdejších staveb obvyklé, byl i tento nový vyhlídkový pavilon opatřen oslavným nápisem.³⁵ Celkové finanční náklady na vybudování letohrádku, mostku, hájovny a parku na Kamajce dosáhly výše 10 529 zlatých a 58 krejcarů. Není jisté bez zajímavosti, že v dochovaných účtech, týkajících se stavební činnosti na Kamajce, se často objevují jména řemeslníků, kteří se o několik let později podíleli na výstavbě Kačiny.

Za hraběte Jana Rudola Chotka byly provedeny i drobné úpravy v interiéru pseudogotické zříceniny nazývané Libuše, která stojí uprostřed lesního porostu přiléhajícího k cestě z Kačiny do Rohozce. Tento objekt, jehož jméno postupně přešlo i na okolní les, nechal roku 1785 postavit otec Jana Rudolfa, hrabě Jan Karel Chotek (1704–1787). V blízkosti stavby, jež měla evokovat střílnu středověkého hradu, pořádali majitelé novodvorského panství za příhodného počasí „snídaně v trávě“ a jiné zábavy.³⁶ Dokladem toho, že se v pseudogotické zřícenině nacházely i obytné

29 Třebešice tvořily jednu z enkláv novodvorského panství. K obci, jež leží 6 km východně od Kutné Hory a 4 km severozápadně od Čáslavi, přiléhá lokalita Skalka tvořená skalními výchozy na pravém břehu říčky Klejnárky. Roku 1799 dal hrabě Jan Rudolf Chotek osázet Skalku vysokými stromy a exotickými keři. Na pustém návrší byl zbudován jednoduchý pavilon s věží a ve skalních útvech vysekány cesty. Hrabě Chotek rovněž nechal vysázet stromy od Skalky až k hospodářskému dvoru a kostelu sv. Bonifáce ve vesnici Lochy. Proběhla i úprava toku Klejnárky, jejíž břehy byly opatřeny hrází. Letohrádek na Skalce se do dnešní doby nezachoval. JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011, s. 87.

30 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 304–306, Přehled a vyúčtování prací provedených na Kamajce od 1. ledna 1796 do konce roku 1797, 31. prosince 1797.

31 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 307–310, Přehled a vyúčtování prací provedených na Kamajce od 1. ledna do konce roku 1798, 31. prosince 1798.

32 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 311–312, Přehled a vyúčtování prací provedených na Kamajce od 1. ledna do konce roku 1799, 31. prosince 1799.

33 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 313–314, Přehled a vyúčtování prací provedených na Kamajce od 1. ledna do konce roku 1800, 31. prosince 1800.

34 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 315–320, Přehled a vyúčtování prací provedených na Kamajce od 1. ledna do konce roku 1801, 31. prosince 1801.

35 Nápis, vyvedený zlateným písmem, byl vrytý do desky z šedého mramoru. Text nápisu zněl následovně: WILHELMS HÜGEL DEM FROHEN LAENDLICHEN GENUSSE NACHBARLICHER EINTRACHT WAR DIESER LUSTORT GEWIDMET DOCH ES VERSCHWAND VOR SEINER VOLLENDUNG DIE FREUNDIN DEREN GEIST DIESE GEGEND BELEBTE ALS DAURENDES DENKMAHL DER FREIGSTEN FREUNDSCHAFT SEY ER NUN DER EDLEN GEWEIHT. Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., oddělení dokumentace, osobní fond Zdeněk Wirth, sig. LXXV/35, kart. LXXV, fol. 53, Poznámkový lístek s textem nápisu z pavilonu na Kamajce, nedatováno.

36 TLAPÁK, J.: K chotkovským krajinářským úpravám a stavební činnosti na Novodvorskou na přelomu 18. a 19. století. *Vědecké práce Národního zemědělského muzea* 30, 1993, s. 145.

místnosti, je krátká poznámka v nedatovaném přehledu finanční nákladů na stavbu Kačiny. Podle ní roku 1816 chomutovský malíř Fridrich vymaloval v pavilonu Libuše strop blíže nespecifikované místnosti. Vedle malířských zde však prováděl i tapetářské práce.³⁷

Vznik dalších pavilonů z kačinského parku je spojován se jmény dvou významných botaniků a vědců, Nicolausem Josephem Jacquinem a Josephem Franzem Jacquinem.³⁸ Hrabě Jan Rudolf Chotek udržoval s oběma vzdělanci čilé kontakty, což dokazuje dochovaná korespondence. Jacquinové jsou tradičně považováni za tvůrce parkových a krajinářských úprav v okolí Kačiny. Ve světle výsledků současného bádání se ale toto tvrzení jeví jako poněkud problematické; podle všeho byli pouze spoluautory celkové koncepce parku. Jacquinové se pravděpodobně podíleli i na tvorbě dvou botanických zahrad označovaných v dobových dokumentech jako „*Jacquin Hügel*“ a „*Jacquin's Platz*“.³⁹

První z výše uvedených botanických zahrad se nacházela mezi zámkem a umělou terénní vyvýšeninou, pojmenovanou na počest obou botaniků „*Jacquin Hügel*“. Při jižním úpatí pahorku byl založen vinohrad a na vrcholku nové krajinné dominanty vyrostl dřevěný pavilon.⁴⁰ Původní podobu besídky na „*Jacquin Hügel*“ pravděpodobně zachycuje jeden z návrhů dvou dřevěných altánů, jejichž stříšky pokrývají slaměné nebo rákosové došky.⁴¹ Počátkem 20. století ale vyhlídkový pavilon vyhořel a na kamenné podezdívce, která jako jediná část stavby požár přečkala, byl postaven nový dřevěný altán. Jeho postupné chátrání vedlo na přelomu 70. a 80. let dvacátého století k rozhodnutí přemístit zachovalé části dřevěného objektu na zahradu tehdejšího ředitele kačinské pobočky Zemědělského muzea.

Další pavilon měl stát na malém ostrůvku umístěném ve středu stromového rondelu, který přiléhá k Ovčárecké aleji. Tato kruhová alej, v archivních materiálech označovaná jako „*Jacquin's Platz*“, v sobě propojovala barokní a klasicistní pojetí

37 Chomutovský malířský mistr dále vymaloval několik místností na zámku Kačina, interiér jedné hájovny a blíže nespecifikovaný pavilon stojící u vodního kanálu. Fridrich na novodvorském panství pobýval šestašedesát dní a za provedení všech prací obdržel celkem 528 zlatých. Vedle toho mu byly proplaceny veškeré cestovní náklady (64 zlatých 40 krejcarů) a nákup potřebného materiálu (150 zlatých). RA Chotků, inv. č. 1795, kart. 116, fol. 142, Přehled nákladů na stavbu Kačiny od r. 1792 do r. 1823, nedatováno.

38 Nicolaus Joseph Jacquin (1727–1817) byl významný holandský botanik, chemik a lékař. Zprvu působil v Paříži, odkud se odebral do Vídně. V roce 1755 byl pozdějším císařem Františkem I. vyslán na botanickou expedici do Karibiku, odkud přivezl mnoho nových rostlin pro císařskou zahradu v Schönbrunnu. Roku 1763 odešel do Banské Štiavnice, kde přijal místo profesora chemie a metalurgie na báňské akademii. Do Vídně se vrátil v roce 1768, kde až do svého penzionování (1797) působil na univerzitě jako profesor botaniky a chemie. Současně byl jmenován ředitelem botanické zahrady a dohlížel i na císařskou zahradu.

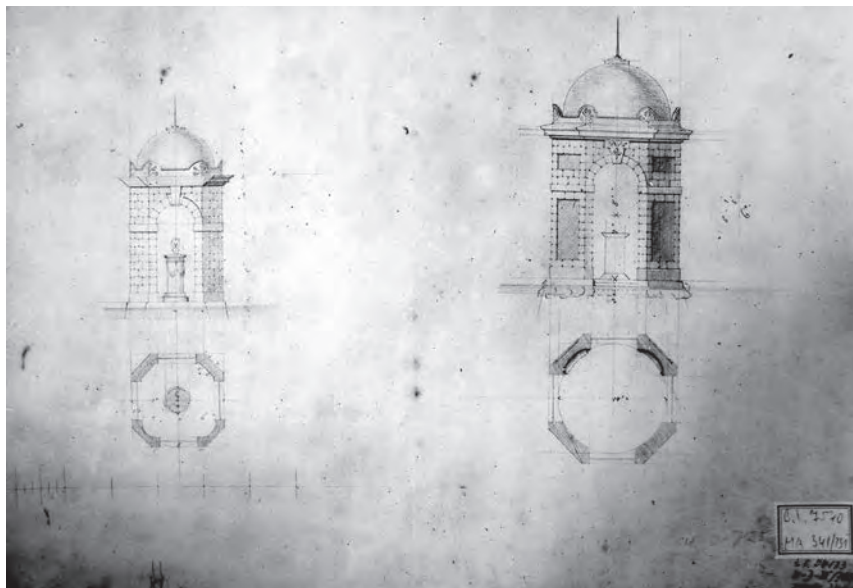
Joseph Franz Jacquin (1766–1839) byl synem N. J. Jacquina. Ve Vídni vystudoval lékařství a s podporou císaře Josefa II. podnikl studijní cestu po Německu, Francii, Itálii a Anglii. Od roku 1791 působil na vídeňské univerzitě jako suplující profesor botaniky a chemie. Když v roce 1797 odešel jeho otec do penze, převzal jeho místo na univerzitě, kde vyučoval až do roku 1838. V roce 1797 rovněž vystřídal otce ve vedení botanické zahrady ve Vídni, jež byla za jeho působení rozšířena. JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011, s. 83.

39 JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. s. 83.

40 Tamtéž, s. 75.

41 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/181, Návrhy dvou altánů s doškovou střechou, nedatováno.

parkových úprav.⁴² Současně měl rondel plnit funkci botanické zahrady; hrabě Jan Rudolf Chotek zde plánoval výsadbu až 147 druhů domácích a cizokrajných dřevin.⁴³ Archivní materiály naznačují, že ke stavbě Jacquinova pavilonu nakonec nedošlo. Jak měl tento malý objekt, sloužící současně jako pomník, vypadat, ukazují dochované návrhy dvou kamenných pavilonů, v jejichž ose je umístěna busta botanika na sloupovém podstavci (obr. 6).⁴⁴

Variantní návrhy pavilonu z Jacquin's Platzu.
Archiv NZM Praha, inv.č. 7540, MA 341/131

Cenný dobový pramen, poskytující důležité informace o podobě a charakteru kačinské zahradní architektury krátce po dokončení budovy zámku, představuje knížka Antona Vogla „*Beyträge zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*“, jež vyšla roku 1823. V části věnované popisu parkových úprav v okolí Kačiny hovoří autor o mnoha krásných letohrádkách, pavilonech a altánech, které se nacházely ve Velké a Malé bažantnici nebo stály v blízkosti několika mostků.⁴⁵ Bohužel žádná z výše uvedených staveb se do dnešní doby nedochovala. Nedostatek archivních pramenů nám současně neumožňuje říci, kdy přesně byly zbudovány. Přesnou lokaci místa, kde tyto objekty stály, ztěžuje jednak absence potřebných údajů v dobových mapách,

42 JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011, s. 80.

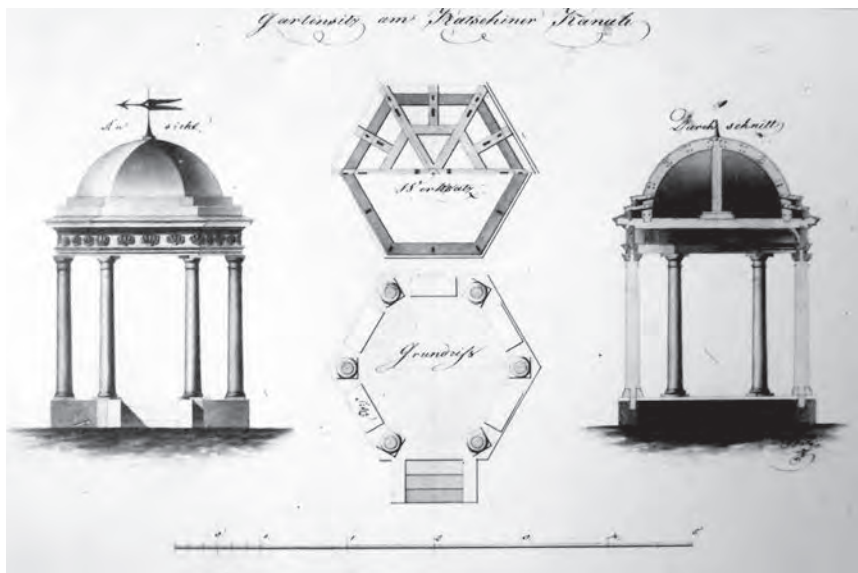
43 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 101, Seznam domácích a cizokrajných dřevin určených pro výsadbu na Jacquin's Platzu, únor 1805.

44 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/131, Dva návrhy pavilonu z Jacquin's Platzu, nedatováno.

45 VOGL, A.: *Beyträge zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Prag: Anton Kronberger, Buch-und Musikalienhändler 1823, s. 63.

jednak pozdější rozsáhlé terénní úpravy probíhající v areálu kačinského parku, které zahladily zbývající stopy po zaniklých stavbách. Pouze u pavilonu označovaného jako Templ víme bezpečně, že se nacházel na jedné z průhledových os vedoucí od zahradního průčelí Kačiny směrem na západ.⁴⁶

Určitou představu o podobě těchto drobných parkových objektů nám poskytují dochované plány. Jeden z nich zachycuje kamenný pavilon centrálního typu s bosovanými pilíři nesoucími půlkruhové oblouky s klenáky, bohatě profilovanou římsu a atiku. Celou stavbu zakrývá kupolová stříška, na jejímž vrcholu je osazeno ozdobné kování s motivem hada požírajícího vlastní ocas; jedná se o prastarý symbol nesmrtelnosti a nekonečna nazývaný Uroboros.⁴⁷ Většina staveb tohoto druhu ale byla nepochybně postavena ze dřeva, aby se co nejvíce snížily potřebné finanční náklady. Dokladem toho je Joendlův návrh antikizujícího dřevěného altánu u Kačinského kanálu.⁴⁸ Do drobné centrální stavby, stojící na podnoží půdorysu pravidelného šestiúhelníku, se z jedné strany vstupuje po čtyřstupňovém schodišti. Šest sloupů nese architráv a kupolovou stříšku, jejíž vrchol zdobí kování ve formě větrné růžice.

*Joendlův návrh dřevěného pavilonu, jenž měl stát u Kačinského kanálu.
Archiv NZM Praha, bez inv.č.*

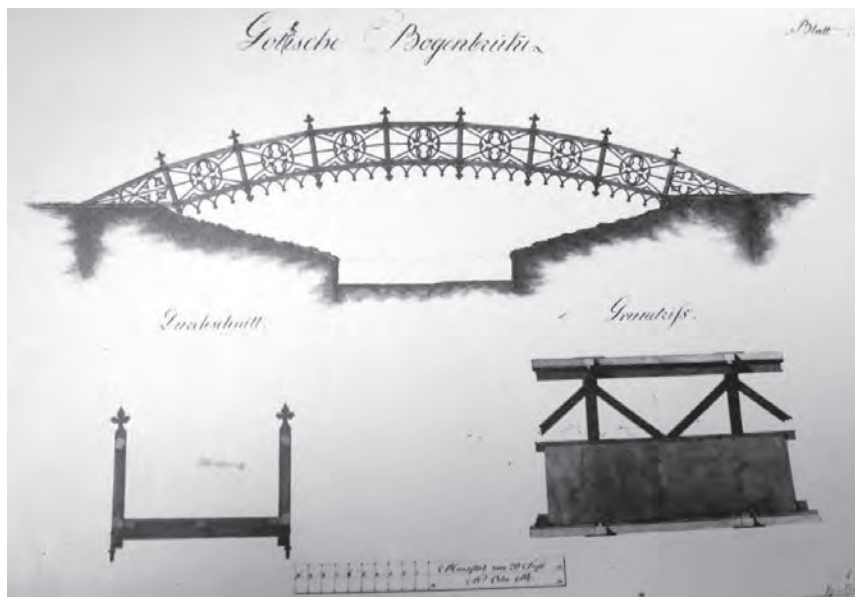
Ve výše uvedeném dobovém popisu okolí Kačiny, který pochází z pera Antona Vogla, je rovněž zmínka o několika mostech, jež překlenovaly vodní toky

46 Přesná pozice Templu, stojícího u malého vodního rezervoáru, je vyznačena na indikační skice z let 1838–1839. MACKOVÁ, L.: *Zámek Kačina*. Praha, 1956, Příloha – fotokopie indikační skici z let 1838–1839.

47 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/130, Návrh kamenného pavilonu, nedatováno.

48 Archiv NZM Praha, bez inv. č., Joendlův návrh pavilonu u Kačinského kanálu, nedatováno.

a kanály protékající zámeckým parkem.⁴⁹ Přestože známe i názvy některých realizovaných mostních staveb (např. Sidoniin most), nedokážeme je bezpečně ztotožnit s dochovanými plány a rouškou tajemství zůstává zahaleno i to, kdy a kde byly postaveny. Jednotlivé mosty se měly odlišovat nejen po slohové stránce, ale i užitím různých stavebních materiálů. Vedle klasicistního kamenného mostku s bohatě zdobeným železným zábradlím⁵⁰ byl projektován dřevěný obloukový most inspirovaný gotickým tvaroslovím (obr. 8).⁵¹

Joendlův plán dřevěného pseudogotického mostku, který navrhl pro kačínský park. Archiv NZM Praha, bez inv.č.

Jeden z návrhů počítal se stavbou dřevěného mostku rustikálního rázu, jehož konstrukci tvořily hrubě osekání kmeny a větve a zábradlí zdobila jelení paroží.⁵²

Ze všech mostů zbudovaných za hraběte Jana Rudolfa Chotka se do dnešních dnů dochoval pouze Platanový mostek stojící přibližně kilometr západně od budovy zámku. Název této antikizující stavby je odvozen od tří (původně čtyř) platanů vysazených v její blízkosti

49 VOGL, A.: *Beiträge zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Prag: Anton Kronberger, Buch- und Musikalienhändler 1823, s. 63.

50 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/124, Návrh kamenného klasicistního mostku, 1811.

51 Archiv NZM Praha, bez inv. č., Joendlův návrh dřevěného gotického mostku, nedatováno.

52 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/115, Návrh dřevěného mostku, nedatováno.

Současná podoba Platanového mostku po sejmutí zbývajících litinových delfinů ze zábradlí. Foto Martin Vlček, NZM Kačina

Kamenný můstek byl vystavěn podle návrhu Johanna Philippa Joendla, jenž je rovněž autorem nejdobnějších prvků drobné mostní stavby: čtveřice litinových delfinů a šestnácti arabesek osazených do jednotlivých polí dřevěného zábradlí.⁵³ Není bez zajímavosti, že identickou podobu má i ozdobná výplň zábradlí u vyhlídkové terasy, jež měla tvořit součást nerealizovaného projektu přístaviště loděk na Mikulášském rybníku.⁵⁴

V roce 1816 měl pražský sochař Schuhmann udělat podle Joendlových návrhů model delfína a arabesky.⁵⁵ Oba dřevěné modely se skládaly ze dvou dutých půlek a měly posloužit jako předloha pro kovové odlitky. Schuhmann však požadoval za práci celkem 120 zlatých, což se objednavateli zdálo jako přemrštěná cena. Obrátil se proto na malostranského sochaře Platzera, zda by nebyl ochoten celou zakázku provést za 80 zlatých.⁵⁶ V případě Platzerova souhlasu měly být zhotovené

53 SOA Praha, RA Chotkú, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 77, Joendlův návrh ozdobného zábradlí u Platanového mostku, květen 1815.

54 Archiv NZM Praha, inv. č. 7540, MA 341/114, Návrh vyhlídkové terasy přístaviště na Mikulášském rybníku, nedatováno.

55 Dřevěné modely delfinů a arabesek měl patrně vyřezat sochař Václav Antonín Schumann (1787–1854). Available: <http://abart-full.artarchiv.cz/osoby.php?x=0&y=0&Fprijmeni=Schumann>.

56 Patrně se jednalo o sochaře Ignáce Michala Platzera (1757–1826), syna známého rokokového sochaře Ignáce Františka Platzera (1717–1787). POCHE, E.: Platzer Ignác Michal. In: POCHE, E. (ed.): *Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha, 1975, s. 368.

modely co nejrychleji převezeny do slévárny v Hořovicích nebo Zbirohu.⁵⁷ Platzer ale nabízenou práci nepřijal a 40 dubových dřevěřezb nakonec vytvořil kolínský sochař Václav Čejka.⁵⁸ Vysoký počet dřevěných delfínů a arabesek souvisel pravděpodobně s technologií užitou při odlévání složitých ornamentů, kdy v jedné formě bylo uloženo více modelů.

Zakázku na zhotovení litinové výzdoby Platanového mostku nakonec získala hořovická slévárna, která v květnu roku 1819 požadovala za čtyři delfíny a šestnáct arabesek celkem 327 zlatých a 5 krejcarů. O dva měsíce později však ředitelství slévárny hraběte Chotka vyzvalo, aby za dodané odlitky zaplatil 346 zlatých a 40 krejcarů. Nečekané zvýšení ceny vyvolalo u Jana Rudolfa Chotka značně podrážděnou reakci, jak dokazuje jeho přípis na vystaveném účtu. Objednavatel v něm vedení slévárny informoval, že za odlitky zaplatí předem sjednanou sumu a o jakémkoli navýšení celkové částky odmítá diskutovat. Svě pevně rozhodnutí doložil energickým přeškrtnutím nové ceny a dopsáním původně dohodnuté částky.⁵⁹ I přes zmiňované problémy s dodávkou litinových ozdob lze usuzovat, že Platanový mostek byl dokončen do konce roku 1819.

Z výše uvedeného je zřejmé, že hrabě Jan Rudolf Chotek nechal vybudovat první drobné stavby v areálu kačinského krajinářského parku již v posledním desetiletí 18. století (např. maurský pavilon na Kamajce, japonský pavilon na jednom z ostrůvků Mikulášského rybníku). Většina aktivit, které souvisely s budováním drobné zahradní architektury v okolí Kačiny, se však odehrávala až po roce 1800, což nepochybně souviselo se zahájením hlavních stavebních prací na budově zámku. Toto konstatování platí jak pro realizované, tak nerealizované projekty parkových staveb. Pokud jsou totiž dochované plány různých pavilonů, gloriétů, altánů, pomníků a mostků označeny rokem, pohybuje se jejich datace v rozmezí let 1814–1822.

Závěrem se nabízí otázka, kolik zahradních staveb postavených v okolí Kačiny za života hraběte Jana Rudolfa Chotka přetrvalo do dnešní doby? Odpověď na ni není příliš povzbudivá. Z drobných stavbiček rozesetých po ostrůvcích a břehu Mikulášského rybníku se nedochovalo nic. Stejný osud potkal i pavilony, gloriety a altánky stojící u kanálů, mostků nebo v lesních partiích kačinského parku. Postupná devastace půvabného letohrádku na Kamajce začala již kolem poloviny 19. století. Poté, co se v roce 1840 stala Kamajka znovu součástí žehušického panství, využívali Thunové zdejší pavilon jen v době konání honů. Od roku 1848, kdy honební právo získali i místní sedláci, se o letohrádek i okolní park prakticky nikdo nestaral. Udržované cestičky postupně zarostly a mezi skupinami stromů se objevily náletové dřeviny. Dřevěný obloukový mostek s bohatě zdobeným zábradlím se rozpadl a rozbitá okna pavilonu byla provizorně zabeďněna okenicemi. Interiér stavby ničila dešťová voda, která sem pronikala dřevou střešou. Definitivní konec letohrádku na Kamajce

57 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 84, Joendlův (?) dopis z 9. srpna 1816.

58 Sochař Václav Čejka obdržel za zhotovení 8 kusů delfínů a 32 kusů arabesek celkem 440 zlatých. SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1793, kart. 115, fol. 86, Výúčtování prací provedených kolínským sochařem Václavem Čejkou, 29. června 1817.

59 SOA Praha, RA Chotků, inv. č. 1795, kart. 116, fol. 57, Účtenky za zhotovení odlitků delfínů a arabesek v hořovické slévárně, 18. května a 1. července 1819.

přinesla 50. léta 20. století, kdy byla celá stavba pobořena, stejně jako nedaleká hájovna. Z celého pavilonu se do současnosti zachovaly pouze základové zdi a na svazích pahorku lze nalézt zbytky kamenných článků orientálních sloupů.⁶⁰ Z mostů, jež jsou zmiňovány v dobových pramenech a popisech kačinského parku, přečkal působení „zubu času“ pouze Platanový mostek. I na této stavbě se však projevil nepříznivé vlivy počasí a lidské hlouposti; před několika lety byli po jedné z „návštěv“ místních vandalů preventivně sejmuti litinová delfína ze zábradlí mostku a umístěni do depozitáře NZM Kačina.

Ačkoliv se soubor malých staveb, který nechal v areálu kačinského parku vybudovat hrabě Jan Rudolf Chotek, dochoval ve značně torzovité podobě, představuje zajímavou ukázkou klasicistní zahradní architektury v zemích Koruny české.

Prameny a literatura

Archiv Národního zemědělského muzea Praha:

fotokopie stavebních plánů zámku Kačina a malých zahradních staveb z Ústavu dějin umění AV ČR, v. v. i., oddělení dokumentace, plánové dokumentace

Státní oblastní archiv Praha, Rodinný archiv Chotků:

inv. č. 1793 (staré inv. č. 1738), kart. 115, Panství Nové Dvory – okrašlování (Kačina, Nové Dvory) – elench, roky 1785–1822

inv. č. 1794, kart. 116, Stavební záležitosti – ceny stavebnin, řemeslníci, roky 1794–1817

inv. č. 1795, kart. 116, Stavební záležitosti – účty (Kačina), roky 1803–1824

Státní oblastní archiv Praha, Velkostatek Nové Dvory:

inv. č. 2747, kart. 513, Plán Sidoniina lesa u Radvačic

Ústav dějin umění AV ČR, v. v. i., oddělení dokumentace, osobní fond Zdeněk Wirth: sig. LXXV/35, kart. LXXV, Kačina

Available: <http://abart-full.artarchiv.cz/osoby.php?x=0&y=0&Fprijmeni=Schumann>.

Available: http://de.wikipedia.org/wiki/Joseph_Klieber.

Available: <http://www.lva.cz/cs/turistika/salety-lva/>.

CERMAN, I.: *Chotkové. Příběh úřednické šlechty*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny 2008.

HENDRYCH, J.: *Tvorba krajiny a zahrad. Historické zahrady, parky a krajina jako významné prvky kulturní krajiny; jejich proměny, hodnoty, význam a ochrana*. Praha: Vydavatelství ČVUT 2005.

60 JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorská a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha, 2011, s. 85 a 86.

- JAKUBEC, I. (ed.): *Vývoj krajiny Novodvorska a Žehušicka ve středních Čechách*. Praha: Nakladatelství Karolinum 2011.
- KUTHAN, J.: *Aristokratická sídla období klasicismu*. Praha: Nakladatelství Akropolis 1999.
- LEDER, J.: *Děje panství a města Nových Dvorů*. Kutná Hora: Knihtiskárna Karla Šolce 1884.
- LEDER, J.: *Hrabata Chotkové z Chotkova a Vojnína*. Kutná Hora: Knihtiskárna Karla Šolce 1886.
- MACKOVÁ, L.: *Zámek Kačina*. Praha: Nakladatelství československých výtvarných umělců 1956.
- POCHE, E.: Platzer Ignác Michal. POCHE, E. (ed.): *Encyklopedie českého výtvarného umění*. Praha: Academia 1975, s. 368.
- RIEDL, D.: Kačina (Kutná Hora) – zámecký park. *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Nakladatelství Libri 2004, s. 154 a 155.
- RIEDL, D.: Žehušice (Kutná Hora) – zámecký park a obora. *Zahrady a parky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Nakladatelství Libri 2004, s. 434 a 435.
- STEJSKALOVÁ, E.: Knihy o anglických zahradách na zámku Kačině. MŽYKOVÁ, M. (ed.): *Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice*. Zámek Sychrov 1997, s. 222–235.
- TLAPÁK, J.: K chotkovským krajinářským úpravám a stavební činnosti na Novodvorsku na přelomu 18. a 19. století. *Vědecké práce Národního zemědělského muzea 30*, 1993, s. 145–148.
- VLČEK, P.: Joendl Johann Philipp. VLČEK, P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia 2004, s. 288.
- VLČEK, P.: Schuricht Christian Friedrich. VLČEK, P. (ed.): *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*. Praha: Academia 2004, s. 595.
- VOGL, A.: *Beyträge zur Geschichte von Kuttenberg und seiner Umgebung*. Prag: Anton Kronberger, Buch- und Musikalienhändler 1823.

Stavba koníren v Hradci nad Moravicí

Building of stables in Hradec nad Moravicí

Konírny v Hradci nad Moravicí byly postaveny v letech 1874–1886 podle návrhu vřatislavského architekta Alexise Langer. Donedávna předpokládanou účast architekta F. Händela se podařilo vyvrátit provedeným stavebně historickým průzkumem, který Händela ztotožnil s výmarským malířem Ernstem Händelem. Ten se na Hradci podílel pouze na návrzích kamenických článků. Z pera architekta Langer pochází množství variantních návrhů jednotlivých částí areálu, dochovaných především v jeho pozůstalosti ve vřatislavském arcidiecézním archívu, ale i v Zemském archívu v Opavě. Tyto plány ukazují, jak Langer o celé stavbě přemýšlel, jak se jeho názor na ni vyvíjel a zřejmě byl i ovlivněn myšlenkami stavebníka, knížete Lichnovského, který inklinoval k Prusku a jeho architektuře. Na stavbě pracovalo velké množství řemeslníků, zejména kameníků, většinou pocházejících z Pruska, z Německa byl dovážen i stavební materiál, zvláště červený pískovec. U hradeckého zámku vznikla romantická stavba, která neměla pouze hospodářskou funkci, ale také reprezentativní – uvozovala i vstup k samotnému zámku.

Stables in Hradec nad Moravicí were built in the years 1874-1886 according to the design Wrocław architect Alexis Langer. Until recently, the expected participation of architect F. Handel was able to refute made historic building survey which Handel aligned with the Weimar painter Ernst Handel. He participated in the Hradec only on proposals stone articles. From the pen of the architect comes Langer number of alternative proposals of the complex, preserved mainly in his estate in Wrocław Archdiocesan Archives, but also in the National Archives in Opava. These plans show how Langer on the site wondered how his view of it evolved and was probably also influenced by the ideas of the client, Prince Lichnowsky, who tended to Prussia and its architecture. Worked on the construction of a large number of craftsmen, especially masons, mostly coming from Prussia, was imported from Germany as well as a building material, especially red sandstone. U Hradec castle was romantic building, which had only an economic, but also have a representative - and entry to the castle itself.

Článek byl zpracován jako součást projektu „Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století“. Projekt je realizován s podporou Ministerstva kultury ČR v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI), č. DF13P010VV001.

Bývalé konírny zámku v Hradci nad Moravicí jsou dnes známější jako tzv. Červený zámek. Toto pojmenování ale nese areál až od 50. let 20. století, kdy byl adaptován na kulturní a společenské centrum s restaurací a hotelem. Nedávný stavebně historický průzkum přinesl některé nové poznatky k jeho vzniku.

Autorství

Konírny v Hradci vznikly v letech 1876–1886. Dlouho byl za autora projektu považován „architekt Händel“, potažmo „architekt prof. F(ranz) Händel“ z Výmaru. Dříve badatelé předpokládali, že jeho plány realizovali stavitelé A. Langer a J. Hruschka.¹ O tom, že by autorem návrhu mohl být Alexis Langer z Vratislavi, dosud považovaný za pouhého realizátora stavby, poprvé uvažoval již v 60. letech 20. století Viktor Kotrba, který připsal komplex Červeného zámku jak Langerovi, tak ovšem i architektu Händelovi.² Určitý posun do problematiky vnesla roku 1987 Dana Kouřilová, která se domnívala, že první návrh vzešel z ruky architekta Franze Händela z Výmaru, poté ho měl přepracovat a realizaci řídit architekt Alexis Langer z Vratislavi. Samotnou stavbu realizovala firma Josefa Hruschky z Opavy.³ Händelovi připisovala dokončení hospodářského areálu, ale také stavbu zdi s vyhlídkami okolo zámeckého parku, i Eva Kolářová⁴ nebo Miroslav Plaček.⁵

Zásadní změnu v pohledu na autora architektonického návrhu přinesla v roce 1996 polská badatelka Agnieszka Zabłocka-Kos, která v pozůstalosti Alexise Langera v Arcidiecézním archívu ve Vratislavi objevila soubor 71 plánů hradeckého Červeného zámku. Jednalo se jak o plány technického rázu, tak o drobné, ale detailně propracované skici a akvarely. Tyto plány bezpochyby dokázaly, že autorem celého komplexu je právě vratislavský stavitel Alexis Langer.⁶

I po tomto zásadním objevu byl ale v české uměnovědě „architekt“ Händel stále ve hře. Byl totiž díky dochovanému, jím signovanému akvarelu slavnostního nástupu za jižním křídlem zámku, z něhož se realizovala pouze tzv. Bílá věž, považován za jejího autora, a tudíž samozřejmě za architekta. Zároveň o něm ale kromě jména a iniciály (která byla navíc chybně přečtená) nebylo nic známo. Dana Kouřilová nicméně částečně přehodnotila svůj názor na autorství koníren s tím, že A. Langer byl autorem koncepce a rozpracování záměru, zároveň ale předpokládala, že ho po něm převzal v srpnu 1879 architekt F. Händel z Výmaru a dovedl realizaci do konce:

1 KOŽENÝ, F.: Tvář hradeckého zámku. Za Bohuslavem Valuškem – slezským osvětovým pracovníkem. Olomouc 1994, s. 45–46; evidenční listy kulturní památky, autorka E. Kolářová, NPÚ-ÚOP v Ostravě. Tento názor převzal i mnohem později i SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A–I). Praha 1994, s. 546–548.

2 KOTRBA, V. Zámek Hradec. Hradec. Slezské kulturní středisko, státní zámek a památky v okolí. Praha 1962, s. 15.

3 KOUŘILOVÁ, D.: Výsledky stavebně historického a umělecko-historického průzkumu zámku Hradce nad Moravicí. Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 7. Ostrava 1987, s. 104–127.

4 KOLÁŘOVÁ, E.: Romantismus a novogotika v exteriérech a interiérech Bílého zámku v Hradci nad Moravicí. Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice. Sychrov 1997, s. 111.

5 PLAČEK, M.: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 166–168.

6 ZABŁOCKA-KOS, A.: Sztuka – wiara – uczucie. Alexis Langer, śląski architekt neogotyku. Wrocław 1996, s. 146–150.

„...eliminovat poslední reliky romantických tendencí svého předchůdce a Červený zámek definitivně zformoval jako kompaktní stavbu sevřených hmot, s romantismem pouze náznakově koketující, výrazově silně inklinující k severoněmecké cihlové novogotice vilémovského Pruska“.⁷

Teprve Pavel Zatloukal zpochybnil účast „architekta“ Händela na projektu koníren, Červený zámek považoval za dílo pouze Alexise Langerera. Händelovi, kterého ztotožňuje s výmarským dekoračním malířem Ernstem Händelem (1813–1898), připisuje Zatloukal až návrh dostavby Bílé věže, která měla být součástí širěji pojatého nového vstupu, který ale nebyl realizován.⁸ Názor Pavla Zatloukala ohledně osoby Ernsta Händela převzala poté i Eva Kolářová.⁹

Je třeba podotknout, že tento názor se ukázal být správným. Důkazem o tom, že se skutečně jedná o dekoračního malíře z Výmaru Ernsta Händela a nikoli o architekta Franze Händela,¹⁰ je Händelův dopis správě velkostatku z 19. srpna 1879, datovaný v Albrechtsburgu. V tomto zámku u Míšně byl přítom právě v té době (1873–1885) malíř Ernst Händel prokazatelně činný.¹¹ V této souvislosti je ovšem nutné také přehodnotit jeho úlohu na koncepci Červeného zámku. Můžeme zcela zodpovědně konstatovat, že neměl nic společného s architektonickým návrhem bývalých koníren či s rozpracováním nebo dokončením Langerových plánů. Všechny jím signované plány se týkají pouze dekoračních detailů (konzoly, krakorce, okenní a dveřní ostění, svorníky, klenební žebra), nikoli půdorysů či pohledů na budovy, také v korespondenci je zmiňován pouze v souvislosti s návrhy kamenických článků. Shrnuto – za jediného autora-architekta areálu Červeného zámku můžeme tedy považovat jen a pouze vratslavského stavitele Alexise Langerera, který byl také autorem některých dekoračních prvků (jak je patrné z korespondence), většinu architektonických detailů (krakorce, konzoly, ostění, klenební žebra) pak navrhl malíř Ernst Händel z Výmaru. Ten mohl být také autorem výzdoby tzv. staroněmeckého pokoje (dnes šatna účinkujících při Velké dvoraně), kde byly stěny pokryty plátnem s olejomalbami rytířů na koních, turnajů a s texty různých přísloví (viz níže).¹²

7 KOUŘILOVÁ, D.: Tvůrčí podíl architekta Alexise Langerera z Vratslavi na stavbách Červeného zámku v Hradci nad Moravicí. Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice. Sychrov 1997, s. 112–117.

8 ZATLOUKAL, P.: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002, s. 369–371.

9 KOLÁŘOVÁ, E.: Státní zámek Hradec nad Moravicí. Vývojové polohy exteriérů a interiérů se zvláštním zaměřením na 19. století; východiska a výsledky dosavadní památkové obnovy. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 2004, s. 21–37.

10 Autorův specifický podpis, s nímž se setkáváme v korespondenci i na plánech, přitom dovoluje uvažovat o obou variantách – E. Händel i F. Händel. V dopisech kameníka Laubeho i důchodního Sliwky se hovoří jen o „profesoru Händelovi“.

11 Podílel se na výmalbě zámku dekory podle gotických vzorů. Viz Albrechtsburg Meissen – Innenausstattung (2012). Ernst Händel se narodil 5. února 1813 ve Výmaru, zemřel 28. nebo 31. května 1898 rovněž ve Výmaru. V letech 1848–1850 byl jako malíř činný v Hamburku, poté u výmarského dvorního divadla a nakonec jako dekorativní malíř při restaurování zámku v Albrechtsburgu u Míšně, které probíhalo v letech 1864–1881. Často byl zastoupen na výstavách akvarelů s architektonickými prvky. Viz GRUND, C.: Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt. Graphische Sammlung. Band 2. Deutschsprachige Vorlagenwerke des 19. Jahrhunderts zur Neuromantik und Neugotik. Wiesbaden, 1997, s. 254–255; THIEME, U.; WILLIS, F. C. (b. d.): Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler XV. Leipzig, s. 434.

12 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 41 – inventář zámku z r. 1913; Inventář zámku z r. 1945, soukromá sbírka.

Stavba nových koníren u zámku v Hradci byla plánována již v 60. letech 19. století. Tehdy majitel hradeckého panství Karel Maria Lichnovský (1819–1901, majitelem statku od 1857) oslovil vratislavského architekta Karla Lüdeckeho, aby vypracoval návrh na hospodářský komplex, který měl být původně umístěn jižně od zámku. Kvůli tomu byly zbořeny vozovny a skleníky, postavené podle návrhů architekta Johanna Mihatsche na počátku 19. století. Nakonec byl pro komplex koníren zvolen prostor severně od zámku, přiléhající k západní straně náměstí.¹³ Stáje a vozovna s věží měly být zároveň jakýmsi monumentálním nástupním partem do areálu zámku a vytvářet kulisu, která by vlastní zámek skrývala a zajišťovala mu soukromí. Navíc tato funkce měla být maskovaná vnější formou stavby natolik, aby příchozí nepoznal, že se dívá na budovy utilitárního charakteru. Karel Maria jako stavebník prosadil své romantické představy a výstavbou koníren vdechl celému zámeckému areálu dojem mohutné pevnosti, která měla odrážet hlubokou historii místa. Knížete tedy můžeme považovat za spoluautora celé koncepce.

Karl Lüdecke, který v té době pro Lichnovského připravoval přestavbu hlavní zámecké budovy (dnes tzv. Bílý zámek) ve stylu tudorské novogotiky, vypracoval v letech 1861–1862 trojici skic, znázorňující půdorysy a pohledy na fasády hospodářského komplexu. Lüdecke zde vytyčil základní dispoziční schéma areálu – konírna (pro 40 koní) na východní straně směrem k náměstí, k níž se kolmo napojuje severní křídlo s vozovnou, na jihu přiléhá vstupní brána, západní stranu areálu, kde se terén prudce svažoval k řece Moravici, uzavírá hradební zeď. Toto uspořádání později přebírá – s drobnými úpravami – i Alexis Langer. Lüdecke, stejně jako v plánech pro zámeckou budovu, pracuje s motivy tudorské gotiky – tudorské oblouky, stupňovité štíty, pilíře, vikýře.¹⁴

Z neznámého důvodu nebyl Lüdeckeho návrh knížetem přijat a Karel Maria se o 10 let později obrací paradoxně na největšího Lüdeckeho rivala, architekta Alexise Langer (1825–1904)¹⁵ z Vratislavi, aby mu vypracoval nové plány na areál koníren. Langer vytvořil poměrně velké množství plánové dokumentace, která se zachovala jak v jeho pozůstalosti v Arcidiecézním archívu ve Vratislavi,¹⁶ tak ve fondu Velkostatek Hradec v Zemském archívu v Opavě. Plány z let 1872–1875 obsahují jak půdorysy, tak dílčí pohledy na areál koníren v několika variantách, včetně rozkresů detailů, jako jsou okna, dveře, ale i chrliče a jiné kamenné prvky. Některé nebyly realizovány, nebo byly provedeny v jiné podobě, většinu z nich se ale podařilo ztotožnit s existujícími částmi koníren a umožňují nám udělat si představu o původním vzhledu Červeného

13 Areál koníren v Hradci nahradil řadu městských domů na západní straně náměstí – čp. 13, 14, 15, 16, 17 – které byly vykoupěny a zbořeny. Viz SOKA Opava, AO Hradec, inv. č. 27, ZAO, Stabilní katastr slezský IV. – indikační skici, inv. č. 101, sig. Sl. 154.

14 ROSOVÁ, R.; KOUŘILOVÁ, D.; ALTEROVÁ, D.: Hradec nad Moravicí. Červený zámek. Stavebně historický průzkum. Ostrava: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Ostravě 2012, s. 11–12, 101–105.

15 K jeho životopisu podrobněji Zablocka-Kos, A. (1996), též ROSOVÁ, R.; KOUŘILOVÁ, D.; ALTEROVÁ, D.: Hradec nad Moravicí. Červený zámek. Stavebně historický průzkum. Ostrava: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Ostravě 2012, s. 145–163.

16 AAW, SAL, tecz. 13.

zámku.¹⁷ To se týká především těch částí areálu, které byly upraveny v 50. a 60. letech 20. století při adaptaci na kulturní centrum s restaurací a hotelem, či po požáru v roce 1972.

Na úvod je třeba upřesnit, jak jsou jednotlivé části hospodářského areálu popisovány v historických pramenech. Dnešní název Červený zámek je novodobou záležitostí až 2. poloviny 20. století. V pramenech je areál nejčastěji označován jako **konírny** – německy **Marstallen** (příp. Mahrstallen).¹⁸ Sestával z několika částí: **hlavní vstupní brány** (něm. Thorhaus), k níž kromě brány patřila také sedlárna (dnes restaurace U Kunhuty), tzv. knížecí vstup či chodba (dnes předsíň restaurace U Kunhuty),¹⁹ pokoj vrátného a kuchyň (obojí dnes pokladna zámku), **hodinové věže** (Turmuhr), **malé vozovny** (kočárovny, později kovárna, budova v jihozápadním rohu nádvoří, něm. kleine Wagenremise) se záchody a **hlavní budovy** (něm. Hauptgebäude). Tato hlavní budova se často dělila na několik částí. Tzv. **Moravické křídlo** (něm. Mohraseite) mělo dvě patra a je totožné s dnešní tzv. obytnou věží (v realizačních plánech se uvádí jako levý trakt vozovny). V přízemí byla umývárna vozů (dnes předsálí Velké dvorany), tzv. staroněmecký pokoj (dnes šatna a zázemí účinkujících) a chodba se schodištěm, v patrech byly hostinské pokoje. **Křídlo do náměstí** či k městečku (něm. Stadtseite, Ringseite) bylo přízemní a zčásti patrové a je totožné s východním traktem dnešní restaurace včetně spojovací části (tzv. provozní věž, pravý trakt vozovny) mezi vozovnou a stájí. Sestávalo z malé stáje (dnes kuchyň se zázemím a spojovací chodba) a velké stáje (dnes zámecká restaurace a zázemí restaurace U Kunhuty, dříve bar), ve spojovací části bylo v suterénu hnojiště nebo prostor pro hnojové vozy, později oslárna (dnes vstupní část v 1. PP – vestibul se šatnou), vzadu byly 4 sklepy. V přízemí spojovací části byla komora na krmivo, komora na nářadí a chodba (dnes recepce), umývárna koní (dnes klenutý sál před Velkou dvoranou), strážnice (Wachtzimmer, dnes schodiště), chodba a schodiště. V patře byly pokoje kočích. Křídlo k faře (něm. Pfarrseite), nazývané častěji **velká vozovna** (kočárovna, něm. grosse Wagenremise, Remise) je totožné s dnešní Velkou dvoranou.

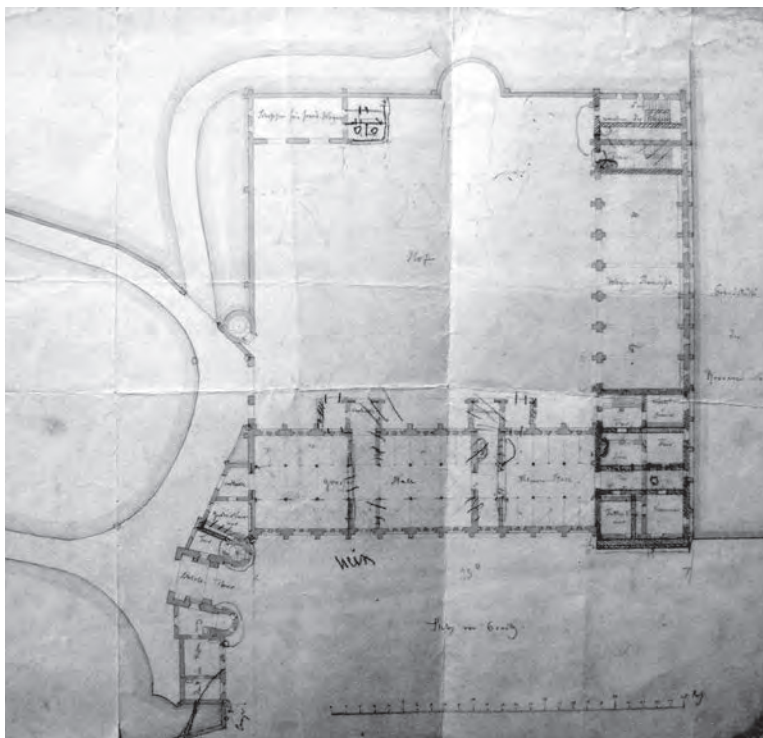
Z plánů Alexise Langra je patrný vývoj názoru na půdorys celého areálu a určení funkcí jednotlivých prostor. Od počátku bylo jasné umístění stáji do jednoho a vozovny do druhého křídla. V prvotní variantě měl celý areál lichoběžníkový tvar. Východní trakt se stájemi měl uprostřed vloženo krátké příčné křídlo, projevující se na fasádách jako rizalit, rozdělené na klenutou vstupní chodbu a sýpku. Již tehdy Langer počítal s tím, že klenbu stáji ponесou dvě řady sloupů. Severní trakt kočárovny s komorou na nářadí nebyl k východnímu traktu připojen v pravém úhlu, ale šikmo, v ostrém úhlu. Na západní straně, v místě dnešní obytné věže, počítal Langer pouze s kruhovou věží se schodištěm a předsíní. Provozní věž, spojující stáj a vozovnu,

17 Podařilo se také zpřesnit a v mnoha případech i opravit chybné určení plánů v inventáři fondu Velkostatku Hradec.

18 Z německého názvu pak vyplýval někdy používaný český výraz „maršálské stáje“.

19 O tom, že tato místnost byla skutečně v pramenech zmiňovaným knížecím vstupem a že sloužila jako hlavní vstup do celých stáji, svědčí výzdoba jejího jižního průčelí – nad vchodem kamenný reliéf s aliančním znakem Karla Marii Lichnovského a jeho ženy Marie Croy-Dülmen a nápisem o stavbě areálu. ROSOVÁ, R.; KOUŘILOVÁ, D.; ALTEROVÁ, D.: Hradec nad Moravicí. Červený zámek. Stavebně historický průzkum. Ostrava: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Ostravě 2012, s. 67–68.

naplánoval jako obytnou, s chodbou, kuchyní a dvěma světnicemi. Západní část areálu zaujímala ohradní zeď s trojprostorovou budovou určenou pro umývání vozů a koní. Na jihu tento návrh počítal s hodinovou věží. Trakt brány, přiléhající k areálu na jihovýchodě, sestával ze dvou kruhových věží, k východní byly připojeny dvě místnosti (vrátnice a pokoj vrátného). Tuto podobu brány zachycuje také jeden z pohledových plánů.²⁰ Druhá varianta půdorysu areálu se již blížila finální podobě.

Alexis Langer, návrh hospodářských budov zámku Hradec, asi 1872 – půdorys areálu, 2. varianta, AAW, SAL, tecz. 13

Půdorys byl pravoúhlý, budova malé kočárovny (v plánu určena jako „kůlna pro cizí vozy“) již byla posunuta do jihozápadního nároží nádvoří, uprostřed ohradní zdi se objevuje půlkruhová bašta. Liší se dispozice obytné věže, rozdělené na umývárnu vozů a chodbu, a také traktu spojujícího kočárovnu se stájami, kde ještě Langer nepočítal s menší zaklenutou místností před kočárovnou. Tento trakt byl členěn na příčnou chodbu a 6 malých, téměř čtvercových místností – strážnice, dvě chodby, komora na nářadí, komora na krmivo a místnost na umývání koní, která měla přímo sousedit s malou stájí. Stáj, rozdělená již na malou a velkou, má už v této variantě zakresleny dvě hranolové předsíně z nádvoří, které byly ale protaženy až do samotné stáje a dělily ji na tři stejné čtvercové prostory se střední průběžnou chodbou. Také

20 AAW, SAL, tecz. 13.

trakt hlavní brány doznal změn. Stále zůstávají kruhové věžice, k nimž jsou ale na obou stranách připojeny místnosti sedlárná a předsíně, resp. kuchyně a spíže, v zadní části samotných věží pak bylo po jednom pokoji.²¹

Nedatovaný plán z pozůstalosti Alexise Langerera, označený jako 3. varianta, se shoduje s rovněž nedatovaným plánem, překresleným stavitelem Franzem Hruschkou. Tyto plány jsou téměř totožné s realizovaným stavem. Na jihovýchodě je hmota hlavní vstupní brány do zámeckého parku sestávající na východní straně z kuchyně a spíže. Na západní straně, vpravo od brány (při pohledu z náměstí) z komory s vřetenovým schodištěm, jsou sedlárná a předsíně, kterou se vstupovalo do prostoru velké stáje na východní straně areálu. Na velkou stáj navazovala ze severu malá stáj, obě měly ze dvora předsíně čtvercového půdorysu. Z malé stáje se šlo do chodby, k níž na východě přiléhala komora na krmivo a komora na náradí, na západě prostor na mytí koní, strážnice a chodba se schodištěm do patra. Zde se dispozice ještě liší od realizovaného stavu, kdy byla umývárna pro koně otočená o 90° a strážnice se dostala na její levou stranu.²² Tyto prostory spojovaly stáj s křídlem vozovny, které bylo připojeno v pravém úhlu a uzavíralo areál ze severu. Na západě přiléhala k vozovně místnost na mytí vozů a chodba se schodištěm do patra. Západní stranu nádvoří uzavírala zeď s půlkruhovou baštou a přístavkem malé vozovny se záchody. Na jižní straně nádvoří byla ohradní zeď s branou a hodinovou věží kruhového půdorysu. Právě poloha a vstup do hodinové věže se liší od realizovaného stavu. Věž je na těchto plánech umístěna blíže k bráně a má vstup ze severovýchodu (dnes ze severozápadu), také opěrná zídka s malou nástupní terasou je na opačné straně než ve skutečnosti.²³

Zajímavý je ještě jeden dochovaný návrh dispozice, bohužel nedatovaný, který počítal s tím, že podlaží nad vozovnou bude využito jako obytné. Dochoval se půdorys sklepů a 1. patra. V suterénu měla být v prostoru provozní věže místnost pro hnojové vozy a za ní tři sklepy a chodba se schodištěm do přízemí. V části Moravické věže byly čtyři sklepy a chodba se schodištěm do přízemí. V 1. patře měla středem dispozice probíhat chodba, po jejíchž stranách byly pokoje a kuchyně pro zaměstnance (kočího, stájníka). Patro mělo být přístupné dvěma schodišti – jedním v místě dnešního schodiště, druhým v severozápadním nároží Moravického křídla.²⁴ Tato varianta se ale realizace nedočkala.

Kromě celkové dispozice prošly vývojem také plány jednotlivých částí areálu. **Vstupní dvouvěží s branou** zaznamenalo snad nejvíce variant a je patrné, že Langer o této dominantní části, která uvozovala vstup nejen do areálu koníren, ale i k samotnému zámku, a návštěvník ji uviděl ze všeho nejdříve, hodně přemýšlel. Zřejmě ji také zpracovával jako první, neboť ostatní části již byly většinou přizpůsobeny výslednému vizuálu, který vykrytalizoval při zpracování vstupní části. Funkční rozvržení – vrátnice s obytným zázemím na východní straně a vstupní předsíň (knížecí chodba) do konírny se sedlárnou na západě – bylo jasné již od počátku a prošlo jen drobnými korekcemi.

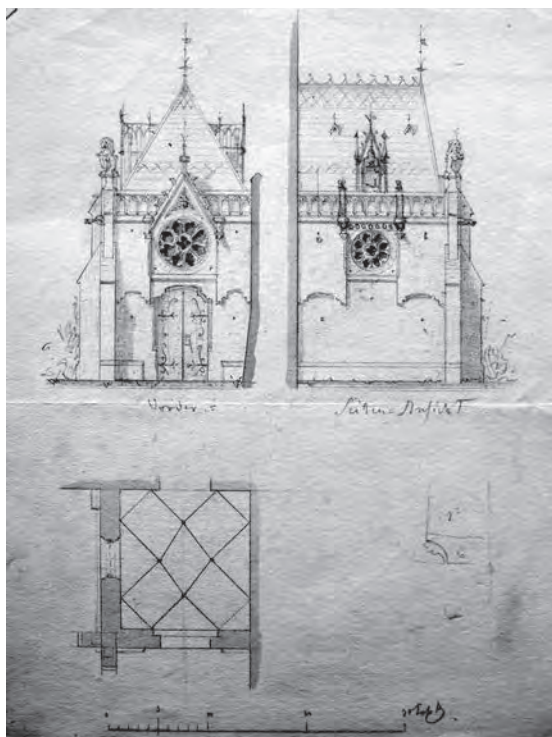
21 AAW, SAL, tecz. 13.

22 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 932.

23 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 554, AAW, SAL, tecz. 13.

24 AAW, SAL, tecz. 13.

Zajímavější byl vývoj vnějšího vzhledu (doložený několika variantami návrhu),²⁵ který se posunul od subtilní, lehké, bohatě členěné vertikální hmoty, působící spíše dojmem gotického chrámu, zjevně inspirované francouzskou vrcholnou gotikou, k realizované masivní, podsadité formě, odkazující ke středověkým fortifikacím, především pruskému hradu Malbork nebo Hohenzollern. Výrazný kamenný polygonální sokl nese rovněž polygonální věžice, pootočené o 90 stupňů, zakončené masivním cimbuřím a vysokou jehlancovou, u střední věžice dlátkovou střechou. Okna byla redukována na štěrbinové střílny. Změnila se i hmota vrátnice – původně navrhovaný „domek“ se sedlovou střechou zcela splynul s hradební zdí a při pohledu zvenčí nebyl patrný, včetně nahrazení oken střílnami. Ke značnému zjednodušení došlo i na pohledové straně od zámku, kde původní návrhy počítaly s členitým řešením se směsí cimbuří, věžiček, stupňovitých štítů či trojlaločně ukončených oken. Stejným vývojem prošel Langerův názor na průčelí vstupní předsíně, tzv. knížecí chodby, která byla hlavní vstupní partií do koníny. Původní návrh ve stylu francouzské gotiky s rosetovými okny a subtilními věžičkami byl nakonec změněn na současnou střídmou, těžkou hmotu s minimem dekoru.

Alexis Langer, návrh hospodářských budov zámku Hradec, nedat. – čelní a boční pohled a půdorys předsíně stájí (tzv. knížecí chodby), varianta (nerealizováno), AAW, SAL, tecz. 13

25 AAW, SAL, tecz. 13.

V realizované verzi celého vstupního dvouvěží je tak již patrný silný vliv pruské vilémovské novogotiky, a můžeme tedy předpokládat, že architekt byl ovlivněn stavebníkem, který celý život inklinoval k Prusku.²⁶

Na západní stranu vstupního dvouvěží navazovala přízemní budova samotné **konírny**. Byla rozdělena na velkou (dnes restaurace) a malou (dnes kuchyně a podélná chodba) stáj. Návrh konírny rovněž prošel několika změnami, které jsou patrné především na celkové situaci areálu²⁷ – od haly se středním průjezdem přes trojprostorové uspořádání až k realizovanému stavu se dvěma nestejně velkými prostorami členěnými dvěma řadami litinových sloupů z vítkovických železáren. Jak podotkla ve stavebně historickém průzkumu Dana Kouřilová, Langer zde vytvořil pro koně obdobu sakrálního trojlodí s dřevěnými stájovými boxy v bočních „lodích“ a širokou střední chodbou. Celek je pak završen křížovou žebrovou klenbou, kolem žebor původně ornamentálně malovanou.

*Interiér stáje ve východním křídle, pohled směrem k jižnímu vstupu,
poč. 20. stol., SZMO, fotoarchív, sig. A 12.026*

Pravděpodobně byly šablonovou malbou opatřeny i plochy stěn, protože se dochovalo několik návrhů této výmalby ve formě stylizovaného rostlinného dekoru, jejichž autorem byl Ernst Händel.²⁸

26 Od roku 1857 byl členem pruské panské sněmovny, knížecí titul získal nejprve na pruském území a byl také osobním přítelem císaře Viléma I. Viz ROSOVÁ, R.; KOUŘILOVÁ, D.; ALTEROVÁ, D.: *Hradec nad Moravicí. Červený zámek*. Stavebně historický průzkum. Ostrava: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Ostravě 2012, s. 101.

27 Na rozdíl od např. vstupního dvouvěží se pro samotnou konírnu zvláštní plánová dokumentace, která by rozkreslovala jednotlivé varianty, nezachovala.

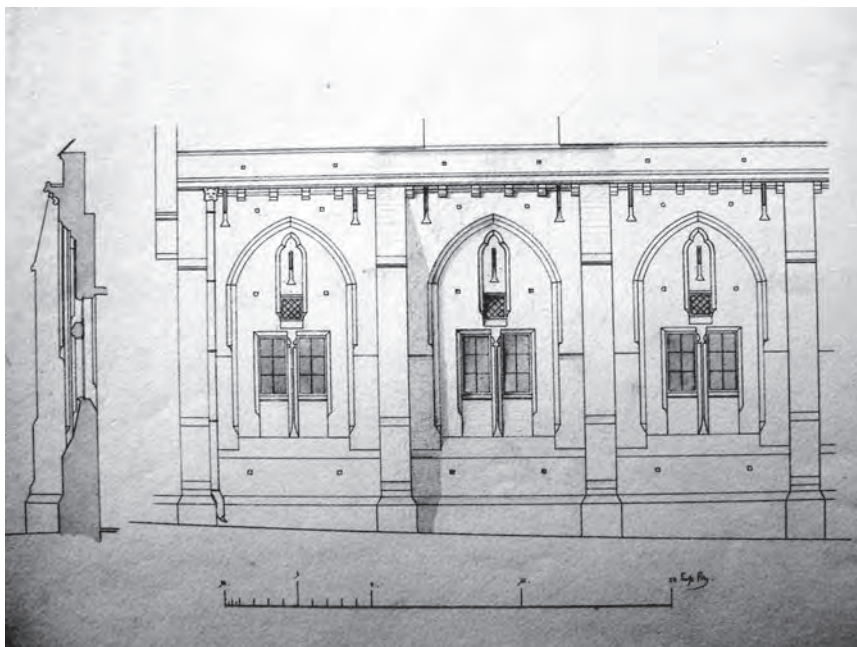
28 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 899, 917.

Ernst Händel, dekorativní výmalba pro areál koníren, nedat. (nedochováno), ZAO, Vs Hradec, inv. č. 917

V malé stáji bylo 9, ve velké 19 dřevěných stání. V r. 1908 dodaly branecké železárny kované mříže k boxům, lucerny nebo ozdobné držáky na sedla a uzdy.²⁹ Z plánové dokumentace bohužel nemůžeme určit, jak a zda se vůbec měnil v přípravných pracích vnější vzhled konírny. Existuje pouze několik variant podoby a uspořádání oken, kde Langer zpočátku pracoval s lomeným zakončením vpadlého pole nebo s trojlístým zakončením horního okénka.

²⁹ Plány viz ZAO, Vs Hradec, inv. č. 554. Do dnešní doby se dochovaly 3 lucerny, umístěné jednak v Červeném (vstupní přístavek restaurace), jednak v Bílém zámku, a také torzo ozdobných mříží uložených v tzv. dolních konírnách.

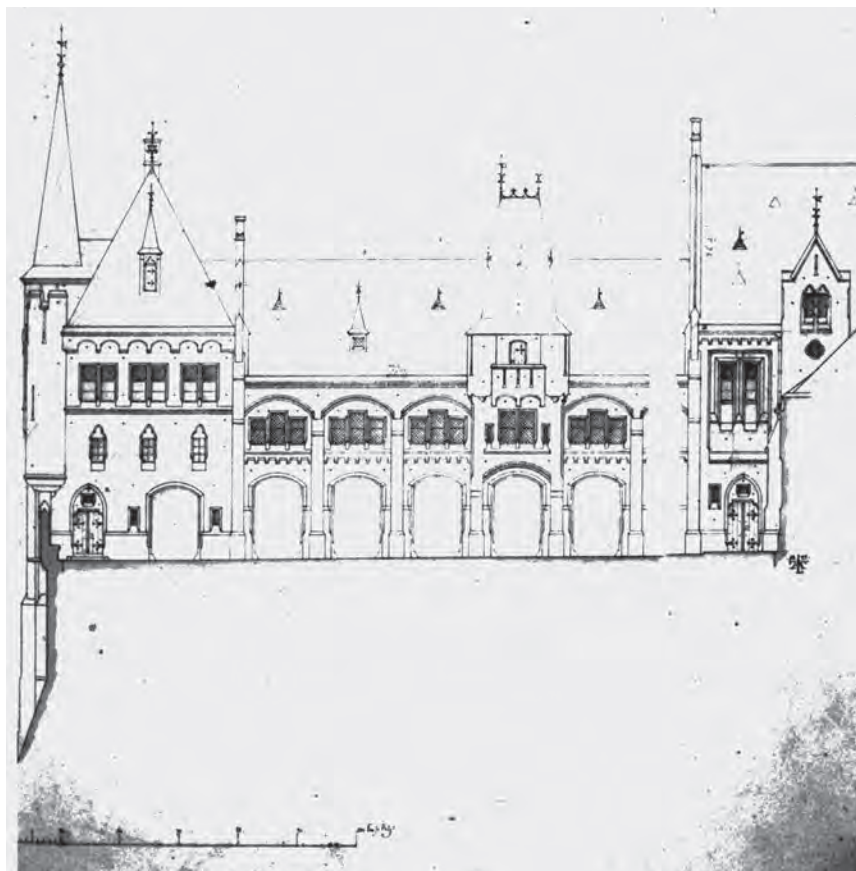
Alexis Langer, návrh hospodářských budov zámku Hradec, nedat. – návrh východního průčelí konírny (stáje), 1. varianta (nerealizováno), AAW, SAL, tecz. 13

Poté se návrh ustálil na realizované segmentově ukončené vpadlině a dvojici obdélných sdužených oken se čtvercovým okénkem ve vrcholu. Takto byla pojatá východní fasáda do náměstí i západní průčelí do nádvoří; okna do nádvoří byla při úpravách v 50. letech prodloužena s použitím stejných kamenických článků.³⁰

Kolmo ke konírně byla na severní straně areálu připojena **kočárovna** (též velká vozovna nebo remíza, dnes tzv. Velká dvorana), jejíž podoba doznala nejmenších změn. V první variantě celkového uspořádání ji sice Langer navrhoval připojit ke konírně v ostrém úhlu, poměrně brzy se její připojení ustálilo jako kolmé. Rovněž kočárovnu architekt pojal jako monumentální prostor zaklenutý bohatou síťovou žebrovou klenbou s malovanými žebry, jehož utilitární charakter nebyl na první pohled patrný.³¹ Průčelí do nádvoří bylo prolomeno ve výši patra řadou trojdiálních sdužených oken, v přízemí pak širokými vjezdy uzavřenými dvoukřídlými dřevěnými vraty s kováním. Střední část byla akcentována rizalitem s balkonem na krakorcích, s dvojicí válcových věžic, zakončeným mohutnou dlátkovou střechou. Střešní plocha pak byla osazena dvěma řadami drobných vikýřků s jeptiškami, které zanikly v r. 1965 při vestavbě hotelových pokojů do podkroví.

³⁰ To je patrné nejen na dochované plánové dokumentaci Karla Gajovského z 50. let a na historických fotografiích, ale i přímo v reálu, v interiéru restaurace, kde je patrné zpevnění okenní špalety pouze do původní úrovně oken.

³¹ Zde je patrný rozdíl oproti původnímu pojetí K. Lüdeckeho, který kočárovnu navrhoval jako ryze funkční část zastropovanou rovným stropem.

Alexis Langer, návrh hospodářských budov zámku Hradec, 1873 – návrh jižního průčelí vozovny s tzv. Moravickou (vlevo) a provozní (vpravo) věží, AAW, SAL, tecz. 13

Provozní zázemí pro kočárovnu i konírnu vyřešil Langer dvojicí patrových věží. Mezi kočárovnu a konírnu byla na severovýchodě vložena tzv. provozní věž, v níž byla v přízemí prostora pro mytí koní, strážnice, komora na krmivo a komora na náradí, chodbička a schody do patra, v němž byly byty kočích. Plánová dokumentace ukazuje tuto část jako jednoduché místnosti s plochým stropem, nicméně při realizaci byla komora na umývání koní opatřena žebrovou klenbou, což ji (stejně jako vlastní konírnu i kočárovnu) posunulo mimo ryze utilitární charakter. Schéma klenby se v plánech dochovalo, není ale ani signováno, ani datováno, předpokládáme, že se jedná o nákres až v průběhu realizace. Z malé stáje se do provozní věže vstupovalo střední chodbou, původně rovněž zaklenutou.³² Suterén provozní věže, který byl

³² Tento prostor byl zcela zničen při adaptaci v 50. letech 20. stol., kdy bylo vloženo nové schodiště ze vstupního vestibulu v 1. PP. Pozůstatek průchodu do malé stáje je dodnes patrný na podestě tohoto schodiště – je jím zazděný široký portál, dnes sloužící jako nika.

přístupný schodištěm z přízemí a také původně asymetricky umístěnými dvoukřídlými vraty zvenčí ze strany náměstí, odkud se jevil jako přízemí, sloužil jako sklepy. V přední části bylo stanoviště pro hnojové vozy, později změněné na oslárnu (dnes vstupní vestibul restaurace). Z dobových fotografií také víme, že severní průčelí provozní věže bylo řešeno výrazně odlišně oproti současnosti.

Pohled na areál Červeného zámku od severu – původní řešení východní a severní fasády a střechy provozní věže a východní fasády a střechy východního křídla, 1910, SZMO, fotoarchív, sig. FP 6363/1

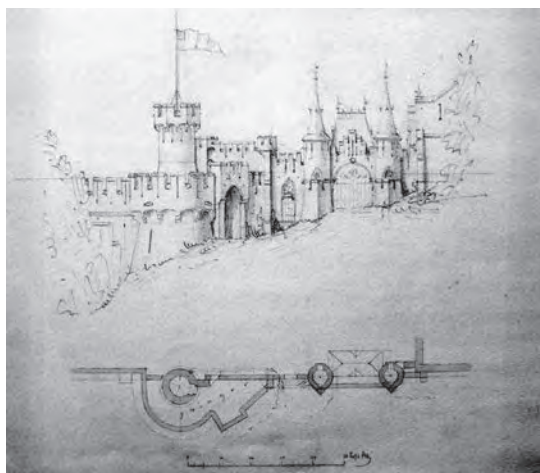
Původní štěrbinové otvory v prvních dvou polích lichých arkád byly při úpravách v 50. letech 20. století nahrazeny sdruženými obdélnými okny s kamenným ostěním, na něž byl použit stejný druh pískovce, jako na původní kamenické články; upraveny byly i ostatní okenní otvory.

K severozápadnímu nároží kočárovny přiléhala tzv. **Moravická věž**, zajišťující zázemí pro vozy a kočáry – v přízemí byla umývárna vozů a dále předsíň se schodištěm do patra a tzv. staroněmecký pokoj, který zřejmě sloužil jako reprezentativní místnost pro hosty, jejichž pokoje byly v patrech Moravické věže (celkem 6 pokojů). V prvních návrzích se počítalo pouze se schodišťovým prostorem a umývárnou, rovnoběžně položenými vedle sebe, teprve při realizaci bylo schodiště posunuto dopředu a v zadní části byl vymezen staroněmecký pokoj. Umývárna nebyla (oproti současnému stavu) přístupná z kočárovny, ale pouze z nádvoří obdobnými dvoukřídlými vraty, která vedla do vozovny. Stejně tak nebylo z umývárny vozů přístupné schodiště a staroněmecký pokoj, které byly tímto jako prostory pro hosty odděleny od provozní části. Zatímco předsíň se schodištěm i umývárna byly opět klenuuté, staroněmecký pokoj byl zastropen trémovým stropem a do výše 1,8 m obložen dřevěným modřínovým obložením, nad nímž bylo na zbylých plochách stěn

nataženo plátno s malovanými výjevy z rytířských turnajů a texty přísloví. V pokoji, který měl být zřejmě zhmotněním tehdy módních romantických iluzí a odrážel pro Prusko té doby typické vyzdvihování tradice a historie německého národa, bylo také „staroněmecké“ okno se zasklením do olova, „staroněmecká“ zelená kachlová kamna a mohutné dubové dveře s ozdobným kováním (dodnes dochované). Zjevně se opět jedná o zásah a ideový vklad samotného stavebníka, knížete Karla Marii. Na průčelí do nádvoří chtěl Langer nejprve použít v úrovni 1. patra pás slepých arkád, které byly ve výsledném provedení nahrazeny trojicí jetelovitě ukončených okének.³³ Střecha byla osazena subtilním věžovitým vikýřkem, který zanikl při půdní vestavbě v 60. letech 20. století.

Do jihozápadního rohu nádvoří byla vložena **malá vozovna**, později užívána jako kovárna a po pořízení automobilu jako garáž. V prvním návrhu areálu se ještě neobjevuje, místo toho zde architekt počítal s umývárnou vozů ve středu západní hradby, ale v ostatních návrzích se s ní již počítalo v současné poloze, později byla na severní straně doplněna přístavkem se záchody.³⁴ Původně se jednalo o souvislou prostor, její rozdělení příčkou je novodobou záležitostí. Dvojice širokých vjezdů je uzavřena dvoukřídlými vraty, z nichž levá jsou původní a jedná se o stejná vrata, která uzavírala i vjezdy do kočárovny.

Jižní stranu areálu uzavírala **hradební zeď s vjezdovou bránou a hodinovou věží**. Také tuto partii řešil architekt v několika variantách – od jednoduché brány s dvojicí válcových věžic a cimbuřím, přes bohatě členěnou hmotu s dvojicí subtilních věžiček až po současnou těžkou bezvěžovou hradbu s větší branou a brankou po pěši, ukončenou masivním cimbuřím na konzolách.³⁵

Alexis Langer, návrh hospodářských budov zámku Hradec, nedat. – pohled na jižní pohledovou stranu brány do nádvoří s hodinovou věží, 2. varianta (nerealizováno), AAW, SAL, tecz. 13

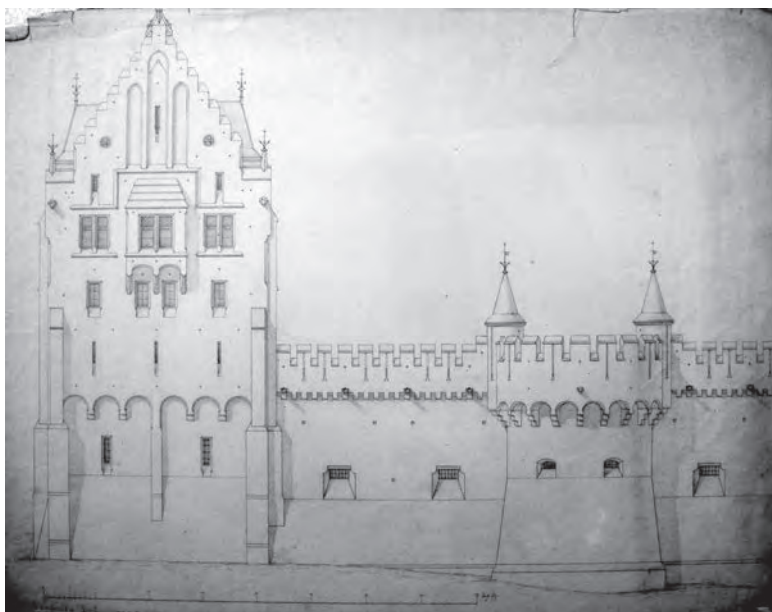
33 AAW, SAL, tecz. 13.

34 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 932.

35 AAW, SAL, tecz. 13.

Hodinová věž byla od počátku navržena na kruhovém půdoryse, měnila se pouze její poloha vůči vstupní bráně do nádvoří a přístup do ní, který byl původně plánován nikoli ze západní, ale z východní strany. Několika variant se dočkal také její vnější vzhled. V prvních návrzích Langer pracoval s mohutnou podnoží ukončenou širokým prstencem cimbuří, z něhož vyrůstala poměrně nízká a široká věž s jehlancovou střechou, resp. pouze ochozem, v samostatných návrzích věže rozvíjel i polygonální tvar věže. Výsledkem tohoto hledání nejlepšího řešení byla realizace v podobě štíhlé vysoké věže bez podnože, ukončené čtveřicí věžiček a vysokou jehlancovou střechou.

Poslední částí hospodářského areálu byla **západní hradební zeď** zpevňující příkrý západní svah k řece Moravici, která byla pojatá jako mohutná fortifikace. Také tuto část Langer zpracoval v několika variantách, které měly společné ukončení hradby cimbuřím a užití masivní půlkruhové bašty s věžičkami. V počáteční variantě členil architekt celou hradební zeď do obdélných ploch oddělených pilíři a zakončených obloučkovým vlysem, prolomených úzkými jednoduchými či sdruženými obdélnými okny; bašta byla vytažena do břitu. V dalších variantách pracuje s motivem obloučkových vlysů již jen na Moravické věži a baště, již odebírá břít, plochu zdi nečlení pilíři, úzká okna jsou (s výjimkou Moravické věže) nahrazena širšími otvory zapuštěnými do hloubky zdiva.³⁶ Tyto návrhy se již blíží realizaci, při níž byla bašta provedena bez ukončujících jehlancových stříšek.

Alexis Langer, návrh hospodářských budov zámku Hradec, nedat. – návrh západní obvodové hradby nádvoří s půlkruhovou baštou a Moravickou věží, AAW, SAL, tecz. 13

36 AAW, SAL, tecz. 13, ZAO, Vs Hradec, inv. č. 932.

Zvláštní kapitolou jsou tzv. dolní konírny, kterýžto název se traduje pro rozsáhlé dvoupodlažní suterénní prostory ve svahu pod západní terasou komplexu, kde měli být ustájeni tažní koně.³⁷ Žádný z archívních inventářů či popisů areálu takový prostor neuvádí. Je téměř jisté, že se původně vůbec o konírny nejednalo, že prostory sloužily jako sklepy a teprve poté, co areál získala v roce 1914 armáda, prostor využila k ustájení koní.³⁸ V roce 1917 je totiž poprvé zmiňována sklepní stáj. O tom, že se původně jednalo o sklepy, svědčí i dochované dílčí plány na stavbu koníren z roku 1874 a 1875, které tuto část označují jako sklepní prostory hlavní budovy.³⁹ Prostory jsou zaklenuty cihlovými valenými klenbami na pasech, po stranách jsou zjevně druhotně osazeny mramorové žlaby, volně uložené na cihlových pilířích. Tyto sklepy byly podle datace na vstupní mříži dokončeny v roce 1886, tedy jako jedna z posledních částí areálu. Kromě funkce sklepů zřejmě sloužily i jako komunikační „zkratka“ mezi hodinovou a Moravickou věží – z hodinové věže bylo možné sejít po schodišti do „dolních koníren“ a tudy po kamenné zídce po obvodu východní stěny do suterénu Moravické věže.⁴⁰

Stavba

Stavební práce na konírnách začaly v roce 1874 a do konce roku 1876 byly dovedeny k hrubé stavbě, která již byla zastřešena, jak potvrzují archívni materiály o přijetí materiálu na krovy či dodání věžních špic a korouhví. Přesto ještě nebyly dokončeny některé klenby – např. teprve v březnu 1879 se dokončovala klenba v kočárovně a malé konírně – nebo okenní a dveřní ostění.⁴¹ V roce 1877 se začalo s prací na kamenických detailech, které prováděli kameníci Wilhelm Wittig a August Wittig. Tito kameníci dodávali méně složité kamenické prvky, jako cimbuří, krakorce, podstavce pro lavice nebo okenní parapety. Složitější detaily, jako byly chrliče, erby, maskarony, čili v podstatě sochařskou práci, prováděl kameník Hugo Laube z Vratislavi podle návrhů prof. Ernsta Händela, s nímž také často korespondoval.⁴² Všechny kamenické prvky byly opracovány z červeného pískovce, který se dovážel z Kladských hor (méně kvalitní na běžné prvky jako ostění či římsy), nebo z Durynska a z Nebry v Sasku (na chrliče, maskarony nebo erby).⁴³

37 Tento názor vyjádřil např. KOŽENÝ, F. (1994) nebo L. Sonnek – viz Soukromá sbírka L. Sonnka – Červený zámek. Např. Tomáš Grim se ale ve svém článku o dolních konírnách opatrně zmiňuje o „*polopodzemních prostorách s valenými klenbami*“, dolními konírnami je nenazývá. Viz Grim, T. Dolní konírny Červeného zámku, Soukromá sbírka. L. Sonnka – Červený zámek.

38 Dle T. Gríma zde byla nemocnice pro raněné a nemocné koně rakousko-uherské armády, došlé z východní fronty. Po válce byla nemocnice zrušena.

39 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 554. V popisu areálu z r. 1885 je zmiňován sklep, rozdělený na dvě části, nacházející se pod malou kočárovnou. Jedná se zřejmě o prostor tzv. dolních koníren.

40 V současnosti je tato komunikační možnost znemožněna poté, co byla zazděna a zasypána zadní část „dolních koníren“.

41 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 29, inv. č. 409, inv. č. 452.

42 Hugo Laube se vyučil ve Vídni, kde také pracoval např. v r. 1867 s architektem Friedrichem von Schmidtem na rekonstrukci svatoštěpánského dómu. Pro Lichnovské pracoval také na zámku v Křižanovicích.

43 Tedy nikoliv, jak se tradovalo, z Černého lesa v Německu; k mylné interpretaci došlo zřejmě nesprávným přečtením německého názvu Černé Vody u Žulové na Šumpersku – Schwarzwasser bei Friedeberg. Z místních lokalit na Jesenicku (Vídava, Vápenná, Supíkovice, Raškov, Žulová) a Olomoucku (Kyselov) byl zřejmě lomový kámen.

Ve druhé polovině roku 1879 skončil s prací pro hradecký zámek architekt Alexis Langer. Zřejmě byl zaneprázdněn jinými zakázkami a také stavba již tak pokročila, že nebyl zapotřebí jeho dohled. Práce na kamenických detailech převzal prof. Händel a dohled na stavbě blíže neznámý architekt R. Kurth. Doporučil ho zřejmě Händel, protože v srpnu 1879 psal správce Sliwka Händelovi, že není s Kurthem příliš spokojen, především proto, že se málo zdržuje na stavbě. Na to Händel reagoval s podivem, protože Kurtha považoval za spolehlivého. Kurthovo jméno se objevuje v korespondenci s klempířem Heissigem, kde parafoval několik účtů, a také v korespondenci s kameníkem Wilhelmem Wittigem, jemuž psal poznámky k plánům kamenických prvků a také mu několik nákresů zaslal. V roce 1880 nebo 1881 pravděpodobně na Hradci skončil, 8. 10. 1882 psal správce Sliwka Händelovi, že pro letošní rok nebyl angažován žádný architekt a zřejmě tomu tak bude i v příštím roce.⁴⁴ Ernst Händel, který se na Hradci objevuje od července 1879, kromě udávání dispozic pro kamenické práce částečně převzal i dozor nad stavbou, kde v té době již probíhalo hlavně doladění detailů.

V roce 1880 musely být již konírný až na detaily dokončeny a areál byl zřejmě již provozuschopný, jak dokládá kresba F. Chalupy, publikovaná v časopise Světozor 5. listopadu 1880. Podle popisku „Chalupa“ obrázek kreslil podle fotografie, a i když v centru kresby je hradecký kostel, zachycuje také téměř celý areál koníren v pohledu od západu.⁴⁵ Přesto vstupní dvouvěží bylo zcela dokončeno až roku 1881, tehdy byla také osazena všechna okna, či mramorové žlaby v konírně. Některé další práce, které ale provoz nijak neomezovaly, byly prováděny i později – např. v roce 1883 byl navezen štěrka na nádvoří, v roce 1885 byly osazeny hodiny v hodinové věži. V roce 1886 byly dokončeny sklepy pod nádvořím.

Podle dochovaných materiálů můžeme shrnout, kdo se na stavbě Červeného zámku podílel. V první řadě to byl architekt Alexis Langer z Vratislavi. Od roku 1872 pracoval na plánech, v průběhu realizace dodával dílčí nákresy a řešil nejasnosti a změny při stavbě. Naposledy se s ním setkáváme v roce 1879, kdy je uveden ve vyúčtování profesí za daný rok. Dne 8. ledna 1880 poslal správě statku závěrečné vyúčtování, z něhož vyplývá, že jeho práce pro knížete Lichnovského skončila v červnu 1879.⁴⁶ Dále to byl malíř Ernst Händel z Výmaru, který již od roku 1879 pracoval na návrzích detailů, především kamenických prvků, neměl však (jak se dosud předpokládalo) žádný tvůrčí podíl na samotné architektuře.⁴⁷ Kameník, resp. sochař Hugo Laube, prováděl složitější kamenické prvky (erby, chrliče) podle návrhu A. Langer a později E. Händela. Kameníci Wilhelm Wittig ze Schlegelu (dnes Słupiec, Polsko) a August Wittig ze Schmiedegrundu (dnešní název neidentifikován) u Nové Rudy v Kladsku (Neurode, dnes Polsko) dodávali kámen a pracovali na jednodušších

44 ZAO, Vs Hradec, inv. č. 409, 452, 554.

45 Světozor, 5. 11. 1880, s. 532.

46 Dopis nese nadpis *Liquidation für Seine Fürstl. Durchleucht Herr Fürsten von Lichnovsky*. Langer vyúčtoval 3 pracovní cesty na Hradec 5. 5., 26. 5. a 16. 6. v trvání 3, 4 a 2 dnů, honorář za čtvrtletí duben-červen za výkresy a řízení prací (*für Zeichnungen und Leitung des Marstallgebäudes*), dále také za výkresy pro zámek – výmalbu Hubertovy světnice, schodiště, skleněné dveře a za výkresy pro zámek v Křižanovicích. ZAO, Vs Hradec, inv. č. 554.

47 V r. 1879 se v dokumentech objevuje zároveň s Langerem, nepředpokládáme tedy, že od Langer převzal vedení stavby a dohled. Stavba již byla zřejmě v takovém stadiu dokončení, že nebyl třeba dohled architekta (viz výše)

kamenických prvcích (římsy, konzoly). Kameník Franz Kurtzer z Černé Vody dodával výrobky z mramoru a granitu (např. žlaby do stájí, dlažbu nebo kvádry na schodiště). Z dalších řemeslníků zde pracovali zámečníci F. Fuger z Vratislavi, Adolf Schmack z Opavy a Johann Grimm z Hradce, sklenář H. Hoffmann z Vratislavi, asfaltér R. Stiller z Vratislavi a kovář Josef Moravec z Kajlovice.

Výsledná podoba hradeckých koníren po dokončení evokovala středověkou pevnost, především při pohledu ze západu od řeky Moravice, kde mohl mít divák dojem „hrozného a nedostupného středověkého zámku.“⁴⁸ Architekt se ve svých návrzích inspiroval především středověkým sídelním hradem německých rytířů Malborkem (rekonstrukce probíhala od r. 1817),⁴⁹ což je patrné nejen v použití režného cihlového zdiva a lomového kamene na soklech, v traktování obvodových stěn pilastry či lizénami a se segmentovým zakončením takto vzniklých vpadlých polí, ale např. i při řešení vnitřního prostoru hradecké konírny, kde nacházíme analogie s dvoulodím malborecké kapitulní síně, nebo v případě zřejmě nerealizovaných návrzích krbů. Dle D. Kouřilové je také patrná inspirace novogotickou přestavbou zámku v rakouském Fischhornu, kterou v letech 1863–1866 provedl Friedrich von Schmidt.⁵⁰

O tom, že se Langerovi podařilo beze zbytku naplnit stavebníkovo zadání maskovat skutečnou funkci areálu a vytvořit iluzi romantického objektu, svědčí i dobové reakce. Již krátce po dokončení napsal slezský vlastivědec František Sláma o hradeckém zámku: „A přikročíme-li již k samým zdem tohoto paláce, i nyní ještě lahoditi budou oku našemu nádherné ty brány, vkusné zdi a umělecky na nich nastavené vížky, dílo to doby nejnovější, avšak jaké zklamání, až zvíme, že okrasy tyto královským přepychem překypující zdobí nikoliv zámek, ale – knížecí konírny. Za nádhernými těmito zdmi stojí v nádvoří budova starší, skromná, velice skromná proti přepychu a nádheře, jakým jsme se byli právě obdivovali, a to je zámek knížecí ...“⁵¹ Komplex dominoval nejen architektonicky, ale i urbanisticky a zcela změnil vzhled městečka i panorama hradeckého kopce.⁵² Dodnes je návštěvníky vnímán spíše jako skutečná zámecká budova, což je podpořeno ještě novodobým názvem Červený zámek.

48 ZABLOCKA-KOS, A.: *Sztuka – wiara – uczucie. Alexis Langer, śląski architekt neogotyku*. Wrocław 1996, s. 150.

49 Na to upozorňovala již starší literatura, např. KOŽENÝ, F.: *Tvář hradeckého zámku. Za Bohuslavem Valuškem – slezským osvětovým pracovníkem*. Olomouc 1994, s. 45–46; KUTHAN, J.: *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*. Praha 2001, s. 132 ad.; ZABLOCKA-KOS, A.: *Sztuka – wiara – uczucie. Alexis Langer, śląski architekt neogotyku*. Wrocław 1996.

50 ROSOVÁ, R.; KOUŘILOVÁ, D.; ALTEROVÁ, D.: *Hradec nad Moravicí. Červený zámek*. Stavebně historický průzkum. Ostrava: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Ostravě 2012, s. 164–171.

51 SLÁMA, F.: *Vlastenecké putování po Slezsku. Obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska*. Praha 1884, s. 455–456. V r. 1884 již musel být areál zcela dokončen.

52 V minulosti ale nebyl některými kunsthistoriky hodnocen jako kvalitní, např. V. Kotrba v 60. letech 20. stol. napsal: „...v 80. letech (19. století) následovala další pseudogotická přestavba, které již nelze přiznat onu vyspělou výtvarnou kvalitu... Jako projev hluché reprezentace tehdy vznikly mohutné kulisy čtyřboké věže, uvnitř nedostavěné, vstupní brány a dolního nádvoří s konírnami a kočárovny... Architektonický výraz se těsně přimyká k oficiálnímu slohu severoněmecké cihlové gotiky i interpretaci úpadkové gründerké kapitalistické éry...“. Viz KOTRBA, V.: *Zámek Hradec. Hradec. Slezské kulturní středisko, státní zámek a památky v okolí*. Praha 1962, s. 3–16, s. 15. Naopak J. Kuthan se domníval, že objekt byl „podobou a stylovou orientací v rámci českých zemí i monarchie výjimečný“. Viz KUTHAN, J.: *Aristokratická sídla období romantismu a historismu*. Praha 2001, s. 132 ad.

Prameny a literatura

- Archiwum Archidiecezjalne Wroclaw (AAW), Spuścizna A. Langerera (SAL), tecz. 13.
Soukromá sbírka L. Sonnka – Červený zámek.
Státní okresní archiv (SOKA) Opava, Archiv obce (AO) Hradec
Zemský archiv v Opavě (ZAO), Velkostatek (Vs) Hradec
Zemský archiv v Opavě (ZAO), Stablní katastr slezský IV. – indikační skici
Albrechtsburg Meissen – Innenausstattung (2012): http://www.albrechtsburg-meissen.de/fileadmin/user_upload/abmeiss/pdf/Albrechtsburg_Info_-_Innenausstattung.pdf
- GRUND, C.: Kataloge der Universitätsbibliothek Eichstätt. Graphische Sammlung. Band 2. Deutschsprachige Vorlagenwerke des 19. Jahrhunderts zur Neuromaik und Neugotik. Wiesbaden, 1997, s. 254–255.
- KOLÁŘOVÁ, E.: Romantismus a novogotika v exteriérech a interiérech Bílého zámku v Hradci nad Moravicí. Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice. Sychrov 1997, s. 107–111.
- KOLÁŘOVÁ, E.: Státní zámek Hradec nad Moravicí. Vývojové polohy exteriérů a interiérů se zvláštním zaměřením na 19. století; východiska a výsledky dosavadní památkové obnovy. Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě. Ostrava 2004, s. 21–37.
- KOTRBA, V.: Zámek Hradec. Hradec. Slezské kulturní středisko, státní zámek a památky v okolí. Praha 1962, s. 3–16.
- KOUŘILOVÁ, D.: Výsledky stavebně historického a umělecko-historického průzkumu zámku Hradce nad Moravicí. Sborník památkové péče v Severomoravském kraji 7. Ostrava 1987, s. 104–127.
- KOUŘILOVÁ, D.: Tvůrčí podíl architekta Alexise Langerera z Vratislavi na stavbách Červeného zámku v Hradci nad Moravicí. Kamenná kniha. Sborník k romantickému historismu – novogotice. Sychrov 1997, s. 112–117.
- KOŽENÝ, F.: Tvář hradeckého zámku. Za Bohuslavem Valuškem – slezským osvětovým pracovníkem. Olomouc 1994, s. 45–46.
- KUTHAN, J.: Aristokratická sídla období romantismu a historismu. Praha 2001, s. 132 ad.
- PLAČEK, M.: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha 1996, s. 166–168.
- ROSOVÁ, R.; KOUŘILOVÁ, D.; ALTEROVÁ, D.: Hradec nad Moravicí. Červený zámek. Stavebně historický průzkum. Ostrava: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Ostravě 2012.
- SAMEK, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska I. (A–I). Praha 1994, s. 546–548.

SLÁMA, F.: Vlastenecké putování po Slezsku. Obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska. Praha 1884.

THIEME, U.; WILLIS, F. C. (b. d.): Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler XV. Leipzig, s. 434.

ZABLOCKA-KOS, A.: Sztuka – wiara – uczucie. Alexis Langer, śląski architekt neogotyku. Wrocław 1996.

ZATLOUKAL, P.: Příběhy z dlouhého století. Architektura let 1750–1918 na Moravě a ve Slezsku. Olomouc 2002, s. 369–371.

Sebald Krkoška a jeho přínos k rozvoji pěstování léčivých rostlin

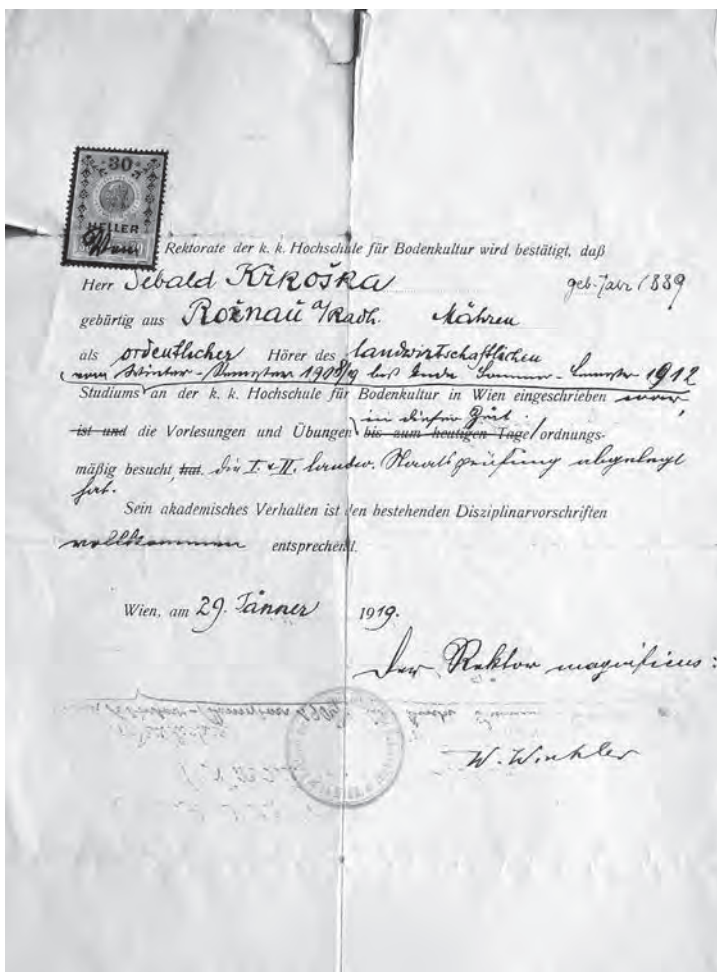
Sebald Krkoška and his contribution to the development of the medicinal plants

Ing. Dr. Sebald Krkoška byl významný odborník, praktik a propagátor pěstování léčivých a kořených rostlin. Na základě svých mnohaletých zkušeností z výzkumnické práce se zabýval problematikou jejich pěstování, sklizně, sušení, úpravy a prodeje. Své bohaté znalosti publikoval nejen v knihách, ale i v časopisech.

Ing. Dr. Sebald Krkoška was known specialist practitioner and promoter of the cultivation of medicinal and spice plants. Based on its many years of experience in the researcher's work dealt with the issue of cultivation, harvesting, drying, modification and sales. His vast knowledge published not only in books but also in magazines.

Rostliny byly od pradávna využívány jako léčiva. Původně byly sbírány divoce rostoucí léčivé byliny. Pěstování léčivých rostlin nebylo novým oborem rostlinné výroby; již ve starých kláštorech se nacházely zahrádky, ve kterých si mniši sami pěstovali běžné a potřebné druhy léčivých rostlin. Ve středověku byly léčivým rostlinám připisovány kromě léčivé moci i různé kouzelné vlastnosti. S rozvojem vědy byly postupně identifikovány účinné látky obsažené v jednotlivých druzích rostlin a jejich využití pro nemocný organismus. Díky lékařským a zemědělským výzkumům se ukázalo, že léčiva, získaná z pěstovaných rostlin, jsou stejně účinná jako léčiva z rostlin divoce rostoucích, čímž byl dán základ pro racionální pěstování léčivých rostlin. V pozdější době se začaly některé druhy pěstovat záměrně a v některých oblastech byla kultura léčivých rostlin považována za velmi výnosnou. Původně si sběrači léčivých bylin vydělávali poměrně málo. Významným důvodem, který vedl ke snižování sběru divoce rostoucích rostlin, byl úbytek nekultivovaných území (úhory, paseky, meze, pískovny, rumiště, močály apod.), na kterých měly mnohé druhy své přirozené stanoviště. Sběrači, kteří v minulosti tvořili početnou skupinu, v polovině 20. století čím dál více ubývali. Jak Sebald Krkoška poukazoval, opravdový kořenář, který byl v minulosti dobovým koloritem každé podhorské osady, se pomalu stával raritou – ani na městských trzích již nebyly stánky s bylinkami obvyklé tak jako v minulosti. Na místo kořenářů nastoupil pokrokový zemědělec, nikoliv jako nahodilý sběrač, ale jako cílevědomý pěstitel.

Sebald Krkoška se narodil 30. července 1889 v Rožnově pod Radhoštěm. Po vystudování Zemské vyšší reálky v Lipníku nad Bečvou pokračoval v letech 1908 až 1912 ve studiu na Vysoké škole zemědělské ve Vídni.

Potvrzení o absolvování studia na Vysoké škole zemědělské ve Vídni
Archiv NZM, OF 381, Krkoška Sebald, inv. č. 6775 (P114)

Během svého studia absolvoval praxi na velkostatku v Cholticích u Přelouče. V roce 1919 nastoupil službu u bývalých císařských statků v Holici na Slovensku a poté ve Smiřicích v Čechách. Specializoval se v oboru zušlechťování rostlin a byl přijat Ministerstvem zemědělství do biologického ústavu Státních výzkumných ústavů zemědělských pro výrobu rostlinou v Praze. V roce 1921 byl jmenován referentem pro rostliny léčivé, kořeninové a některé zvláštní kultury. V tomto období byl jmenován členem Ústřední komise pro sběr léčivých rostlin, kde spolupracoval s prof. Domínem a prof. Skarnitzlem. Sebald Krkoška se věnoval četným pokusům s léčivou masožravou rostlinou *Drosera rotundifolia* i s jinými rostlinami. Dne 23. června 1933 byl na Českém vysokém učení technickém v Praze promován doktorem technických věd.

Ing. Sebald Krkoška,

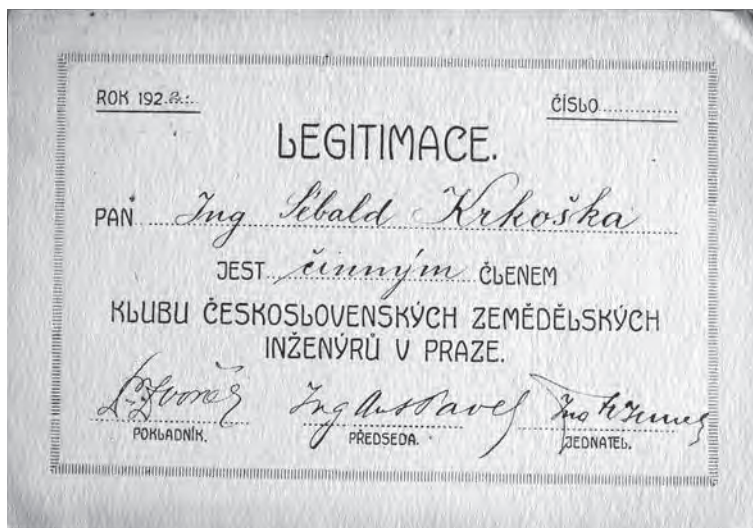
vrchní komisař Státních vĕzkumných ústavů zemĕdělských v Praze

dovoluje si oznámiti, že bude v pátek dne
23. června 1933 o 10 h. dopolední v zasedací síni
rektorátu českého vysokého učení technického
v Praze II., Karlovo náměstí 14 prohlášen
doktorem věd technických.

V Praze-Dejvicích 20. června 1933.

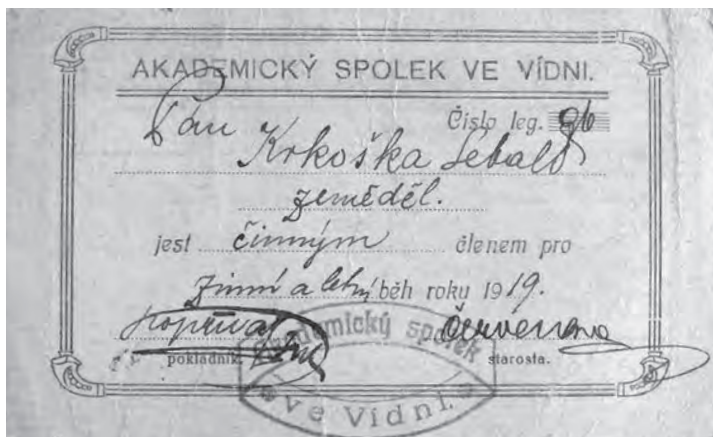
Valvarská 15.

*Oznámení o získání titulu doktor technických věd
Archiv NZM, OF 381, Krkoška Sebald, inv. č. 6775 (P 4114)*

*Legitimace - Klub československých zemědělských inženýrů v Praze
Archiv NZM, OF 381, Krkoška Sebald, inv. č. 6775 (P 4114)*

V roce 1947 se habilitoval na Vysoké škole zemědělského a lesního inženýrství v Praze. Byl členem Československé botanické společnosti, která sdružovala zástupce všech vzájemných složek vědy, výzkumu, obchodu, pěstitelů, farmaceutického průmyslu a komisi pro sběr léčivých rostlin při ministerstvu zdravotnictví. Mimo to byl členem Ústředního sdružení úředníků, učitelů a zřízenců Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu, činným členem Dendrologické společnosti a Akademického spolku ve Vídni.

Legitimace - Akademický spolek ve Vídni
 Archiv NZM, OF 381, Krkoška Sebald, inv. č. 6775 (P 4114)

Působil jako činný člen Československé botanické společnosti, vědecké výběrové společnosti při Československé akademii věd a byl rovněž členem Svazu pro zemědělské a zemědělsko-průmyslové výzkumnictví v Praze. Angažoval se v Zemědělské jednotě Československé republiky, Klubu československých zemědělských inženýrů v Praze a byl činným členem Zájmového sdružení úředníků Výzkumných ústavů zemědělských ČSR v Praze. V roce 1935 bylo Sebaldu Krkoškovi uděleno francouzské vyznamenání za zásluhy o zemědělství.

Dekret k francouzskému vyznamenání za zásluhy o zemědělství
 Archiv NZM, OF 381, Krkoška Sebald, inv. č. 6775 (P 4114)

V roce 1951 Krkoška odešel do důchodu, ale pražský KNV ho povolal jako experta pro léčivé a aromatické rostliny, kde působil až do roku 1957. Díky svým mimořádným znalostem a praktickým zkušenostem působil jako expert na zavádění pěstování léčivých a aromatických rostlin v zemědělských družstvech a v poradně pro pěstitel. Sebald Krkoška zemřel v roce 1968.

Čilý zájem nejširší veřejnosti o léčivé rostliny vedl k poptávce po knížkách a brožurách, které obsahovaly praktické návody a poznatky z oboru léčivých rostlin. Proto bylo velkým přínosem, že předseda Ústřední komise pro sběr léčivých rostlin, profesor Karel Domin, sdružil řadu odborníků, kteří se léčivými rostlinami zabývali z různých hledisek jako zkušení praktikové, a vydal s jejich pomocí v roce 1941 sbírku *Rostlina a člověk – rozpravy o rostlinách léčivých a užitkových*, věnovanou výhradně léčivým a užitkovým rostlinám.¹ Jako druhý svazek této sbírky vyšla v roce 1941 knížka zkušeného pěstitelského výzkumníka Dr. Ing. Krkošky s názvem *Pěstování rostlin léčivých a kořených*. Zásadní význam této knihy spočíval v tom, že v ní byly shrnuty dlouholeté praktické zkušenosti pěstitel se znalostí domácích poměrů v tomto oboru zemědělské produkce. Kniha se tedy místo lišila od údajů literatury jiných zemí, neboť kultury léčivých rostlin se odlišují podle krajů a zemí, což dává rostlinám a z nich získávaným drogám podle jejich provenience zcela různý ráz a zcela rozmanité vlastnosti. Již v titulu knihy uplatňuje autor u nás nově zaváděné označení rostliny „kořenné“, které lépe vystihují skupinu léčivých rostlin siličných, které byly dříve zahrnovány do skupiny aromatických rostlin. Kniha je rozvržena na dvě části – na všeobecnou a speciální. Část všeobecná srozumitelně pojednává o všeobecných otázkách, které se týkají správných předpokladů pro vhodný způsob kultury. Začátečník i pokročilý pěstitel v této části knihy nalezne množství praktických rad vyplývajících z bohatých autorových zkušeností. Následují jednotlivé kapitoly o půdních a klimatických faktorech, o hnojení a přípravě půdy, setí a sázení i o dalších otázkách speciálně pěstitelských, o péči o porosty a o sklizni. Obsáhlou stať věnuje autor vlastním zkušenostem se sušením a různými druhy sušáren, které se osvědčily u našich domácích pěstitelů. Zabývá se uchováváním a uskláňováním sklizně, hodnocením, vzorkováním, prodejem, balením a odbytem drog a přechází k úvaze o výnosnosti kultur všeobecně. Součástí této knihy je obsáhlejší pojednání o škodlivých účincích léčivých rostlin a o vlivu některých drog na lidský organismus při jejich zpracovávání a také poznatky o tom, jak reagují někteří živočichové na různé vlastnosti těchto rostlin. V knize byla shromážděna cenná upozornění, která pro účely, kterým měla kniha sloužit, nebyla do té doby v naší literatuře shrnuta. Již z této všeobecné části je patrná velká autorova zkušenost. Speciální část knihy se zabývá přímo rostlinným materiálem, seřazeným abecedně podle českého názvosloví, a to ve skupinách rozdělených podle trvání jednotlivých druhů, tedy podle jednoletých, dvouletých, vytrvalých rostlin a podle polokeřů.

Dalším Krkoškovým počinem a návodem na pěstování léčivých rostlin byla brožura *Rostliny léčivé a jejich pěstování*.

V roce 1947 byla v Praze vydána publikace *Možnosti mechanizace při pěstování*

1 Archiv NZM, OF 381, KRKOŠKA Sebald, inv. č. 6776 (P 4115).

rostlin kořených a léčivých, která představovala zvláštní otisk ze *Zemědělského Pokroku* č. 4, z roku 1947. Byla vydána pod hlavičkou Ústavu pro pěstování a zušlechťování rostlin Státních výzkumných ústavů zemědělských v Praze.² V této publikaci upozorňoval na fakt, že pěstování a zpracování léčivých a kořených rostlin vyžaduje velký rozsah ruční práce. Nedostatek pracovních sil a vysoké hodinové mzdy vytvořily předpoklad pro uplatnění mechanizace v tomto oboru. Využití mechanizace však nesmělo mít vliv na jakost výrobku, tj. drogy. Krkoška proto upozorňoval na potřebu sledovat celý výrobní proces a zkoušet různé možnosti mechanizace. Na základě výsledků pak byla navrhována nová nářadí a stroje, potahové nebo motorové. V mnoha případech se speciálním požadavkům léčivých rostlin přizpůsobovala zařízení používaná v zahradnictví. Přestože jednotlivá práci mechanizující zařízení, pohonné látky a opravy strojů nebyly levné, při plném využití dokázaly uspořit mnoho drahé ruční práce.

Jedním z časopisů, ve kterých Ing. Sebald Krkoška publikoval, byl *Hospodářský Obzor*. V tomto časopise, v ročníku V., čísle 10 publikoval článek s názvem *Sušení léčivých rostlin*, kde se zabýval problematikou sušení, a kde připomínal, že výsledky pěstování léčivých rostlin jsou příznivé pouze tehdy, pokud jsou vypěstované druhy pro potřebu lékařů, případně průmyslu, správně usušeny.³ Sušení bylo často spojeno s určitými potížemi, vzhledem k počasí v době sklizně a k technickým nedostatkům. Pro produkci vegetabilních drog představovalo sušení velmi důležitý úkon, neboť cenné látky, které byly v čerstvých rostlinách obsaženy, byly odstraněním vody konzervovány. Důležitou úlohou pěstitele bylo, aby části, které se z jednotlivých druhů sklízely, usušil vzhledem k uvedeným požadavkům co nejdokonaleji, a tím dosáhl při prodeji nejvyšší ceny. Neméně důležitým předpokladem byla sklizeň odpovídajících částí rostlin ve vhodném vývojovém stádiu.

Své poznatky, názory a zkušenosti publikoval také ve *Věstníku Československé akademie zemědělské*, což byl vědecký měsíčník pro zemědělskou techniku, ekonomiku, sociologii a politiku. Problematikou léčivých rostlin v příspěvku *Lze léčivé rostliny dosud jen sbírané převést do kultury* se zabýval ve *Věstníku Československé akademie zemědělské*, ročník XXI, číslo 5.–6. z roku 1947.⁴ Zabývá se zde možnostmi vysévání léčivých rostlin, které dříve rostly na lukách, mezích a v lesích, v monokulturách s perspektivou, že se jejich pěstování bude vyplácet. Pěstování v monokultuře s sebou přinášelo řadu pozitiv a pěstované rostliny byly v takto pěstované kultuře mnohem vzhlednější. K tomu přispívala řádková setba nebo vysazování v určitém sponu. Takto pěstované porosty byly většinou vyrovnané, nepomíchané, s možností snadného obdělávání v meziřádku a se snadnější možností sklizně. Při převádění divoce rostoucích rostlin do kulturního stavu Sebald Krkoška upozorňuje na nutnost sledování charakteristických stanovištních činitelů, případně i nezbytných druhových společenství. Pěstitel se tak musel přizpůsobit oněm podmínkám, které rostlina vyžadovala, a musel využít všech známých pěstitelských

2 Archiv NZM, OF 381, KRKOŠKA Sebald, inv. č. 6776 (P 4115).

3 Tamtéž.

4 Tamtéž.

prostředků. Pozoroval, jak porostu prospívá nebo škodí sklizeň, kultivační opatření v porostu apod., aby bylo dosaženo v principu podobných porostů, jako u běžných hospodářských plodin, a sledoval, do jaké míry všechna pěstitelská opatření přinášejí očekávaný výsledek. Do kultury byly v našich podmínkách převedeny následující rostliny: konopice huňatá, jitrocel kopinatý, náprstník červený a vlnatý a některé druhy lilkovitých rostlin. Sebald Krkoška prosazoval vzhledem k nedostatku pracovních sil mechanizaci za použití dostupných typů strojů. Tam, kde to bylo možné, preferoval použití motorizovaných strojů, většinou používaných v zahradnictví. Zabýval se i otázkou konkurenceschopnosti našich léčivých rostlin a jejich uplatněním na zahraničních trzích. Ve své práci si všiml i jednotlivých spotřebitelských skupin, které u nás léčivé a kořeněné rostliny kupovaly. Vedle obchodních subjektů drogy nakupovaly také průmyslové výroby nebo jiní odběratelé pro přímý konzum. Velkoobchod s drogami, který byl nejvýraznějším odběratelem od pěstitelů, ale i od sběračů, zprostředkoval prodej drogériím, lékárnám, různým menším výrobnám, obchodníkům s kořením apod. Kromě velkoobchodu často nakupoval u pěstitelů i farmaceutický průmysl. Často si aromatickou nebo kořeněnou surovinu rostlinného původu přímo u zemědělce obstarávaly konzervárny, továrny na pochutiny, lékárnické výroby, voňavkárny, kosmetický průmysl, tabáková režie aj.

Při publikování svých zkušeností a poznatků Sebald Krkoška nesledoval pouze praktické využití léčivých rostlin. V brožuře *Léčivé a kořeněné rostliny jako užitek a okrasa našich zahrádek* se věnuje nejběžnějším druhům léčivých rostlin, jejichž použití bylo v dřívějších dobách všeobecně známo, a které se nacházely v zahradách našich prababiček. I kuchyňská spotřeba koření byla většinou zajištěna z vlastních zahrad a polí. Od každého druhu bylo vysazováno jen několik trsů, které se v čerstvém stavu seřezávaly, nebo se sušily a dále uchovávaly. Tato malá zákoutí domácích zahrad byla domácí lékárnou, kde rostl pelyněk, šalvěj, levandule, satirejka, bazalka, tymián, ibišek, máta, libeček, fenykl a další. Tyto rostliny nesloužily jen k léčivé a kuchyňské spotřebě, ale byly využívány i jako prostředky „libovonné“, hlavně do starých truhel, prádelníků a šatních skříní (levandule, máta). Rostliny se za starších časů na venkově jako sadbový materiál nekupovaly, ale byly získávány výměnou nebo darem. Jen hotová léčivá rostlina, která nebyla v domácnosti nebo u sousedů k dispozici, se kupovala v lékárnách. Léčivé a kořeněné rostliny byly často pěstovány jako rostliny okrasné. Některé měly uplatnění na skalkách (např. mateřídouška, levandule, šalvěj). Jiné byly umístovány u bazénů, rybníků a vodních toků (např. puškovec, rozpuk jízlivý). Yzop a levandule se vyjímaly jako rostliny obrubové. Jako ojediněle stojící rostliny (solitery) sloužil hořec žlutý, pivoňka, reveň stříhanolistá, vavřík, durman ibišek a další. Jiné z těchto rostlin se hodily pro skupinové výsadby na celé záhony. Vysazovaly se a vysévaly podél zdí a do stinných zahradních koutů. Kvetoucí rostliny představovaly bohatou pastvu pro včely, vybrané druhy se zase hodily k řezu a plody některých, vhodné usušených rostlin (židovské třešně, černuchy a durmany), plnily dekorativní funkci.

V Praze byl v roce 1938 vydán zvláštní otisk z časopisu *Věstník Československé Akademie Zemědělské*, ročník XIV, č. 3.⁵ Sebald Krkoška sem

5 Archiv NZM, OF 381, KRKOŠKA Sebald, inv. č. 6775 (P 4114).

příspěval tématem zaměřeným na pokusné zkoušení štětky soukenické, nazvaným *Několik technologických a pěstitelských poznatků z pokusného zkoušení štětky soukenické a data o jejím dovozu*. Štětka soukenická je rostlina, která v minulosti sloužila při úpravě vlněných látek. Již ve třicátých letech 19. století byla známá jako technická a léčivá rostlina. Jedná se o dvouletou rostlinu, jejíž hlavice sloužily k česání látek. V jednom případě štětka přičesávala povrch vlněné látky, v jiném tato vlněná vlákna zvedala. U nás byla štětka soukenická kolem roku 1838 pokusně pěstována na Litoměřicku, na Moravě v okolí Brna, Hranic, Nového Jičína a u Litovle.⁶ Tato technická rostlina se k nám dovážela z Německa, Francie, Švýcarska, Itálie, Rakouska a Španělska. V některých centrech textilního průmyslu, např. v Liberci, byly zřízeny firmy specializované na dovoz štětky soukenické. Pokusy s pěstováním štětky soukenické byly prováděny v Uhřetěvsi, později v Újezdě u Průhonice. Rovněž státní statky na jižní Moravě s touto plodinou prováděly pokusy. Účelem těchto pokusů bylo určit nejvhodnější oblast pro pěstování. Při testování u nás pěstované štětky byl továrnami kladen zvláštní důraz na tvar štětky a délku jejích háčků. Vzhledem k tehdejší rozsáhlosti našeho textilního průmyslu a nutnému dovozu štětky soukenické, bylo studium pěstitelských metod a zušlechtnění štětky soukenické pro technické použití v našich podmínkách velice potřebné.

V pojednání *Nejvhodnější velikost zemědělského závodu pro pěstování léčivých a kořených rostlin* se Sebald Krkoška zabíral problematikou optimální velikosti podniku vhodné pro tento obor zemědělské výroby. Dospěl k závěru, že produkce vegetabilních drog pro kolísavost v odbytu, a tím i pro variabilitu v cenách, je podnikání značně spekulativního rázu, a že k jeho vedení bylo zapotřebí zdatného jedince, který dokázal podnik finančně zajistit a přitom za vhodných odbytových podmínek dokázal vydělat. Na základě mnohaletých zkušeností a přímé spolupráce s praktickými pěstiteli a bohaté poradenské zkušenosti, dospěl autor k poznání, že zemědělské pěstování léčivých a kořených rostlin není vhodné pro malozemědělské podniky. Závody střední velikosti a velkostatky měly všechny předpoklady pro výrobu vegetabilních drog, přičemž po hospodářské stránce dokázal především střední zemědělský podnik využít výhod pěstování těchto kultur.

Sebald Krkoška se zabýval pěstováním okoličnatých siličnatých rostlin a spotřebou éterických olejů (silic), a i k tomuto tématu se vztahovala jeho publikační činnost. Ve spolupráci s Dr. J. Nebovidským vypracoval článek *Přehled spotřeby éterických olejů (silic) a význam, pěstování a využití některých okoličnatých rostlin siličnatých v Československu*.⁷ Na základě zkušeností prosazoval pěstování kořených rostlin, které měly v našich podmínkách určitou tradici, přičemž některé z nich u nás byly téměř rodovou specialitou. Jednalo se především o kmín, fenykl, koriandr a anýz. Některé z těchto plodin, jako fenykl a koriandr, byly pěstovány v minulosti hojněji na Moravě. Proto i v zahraničí pro sebe získaly přívlastek „moravské“.⁸ Byly pěstovány především v krajích kolem Hustopečí, Mikulova a Znojma. Jako zelenina se

6 Archiv NZM, OF 381, KRKOŠKA Sebald, inv. č. 6775 (P 4114)

7 Tamtéž.

8 Tamtéž.

z okoličnatých rostlin pěstovaly: celer, mrkev, petržel, pastinák a kerblík. Jako koření se vedle kmínu, fenyklu, koriandru a anýzu pěstoval i kopr. Jako léčivo se využíval libeček, angelika a ferula. V čeledi okoličnatých byly zastoupeny i rostliny prudce jedovaté, např. bolehlav a rozpuk jízlivý. Mnohé z těchto rostlin našly v minulosti své využití v cukrářství (angelika v cukru na zdobení cukrovinek, koriandr a anýz se obaloval v cukru), jiné v likérnictví (angelika, koriandr, kmín, anýz, fenykl). Některé rostliny, např. libeček, petržel a kmín tvořily podstatnou součást polévkového koření (Ilsa, Maggi apod.).

Také v konzervářenském průmyslu našly vedle kopru své využití i ostatní druhy semenného koření. Velké využití našly okoličnaté rostliny v průmyslu éterických olejů. V našich poměrech se jednalo především o využití kmínu, fenyklu, koriandru a anýzu. Vedle vlastní produkce byly všechny čtyři druhy rostlin také dováženy. Kmín byl dovážen především z Holandska. Ostatní dovážené teplomilné druhy byly z části ruské nebo balkánské provenience. Siličnaté rostliny měly v našich podmínkách význam jak po stránce pěstitelské, tak i průmyslové. Z nich však byl pouze kmín poměrně stálý ve výnosu a obsahu silic. Výnosy ostatních druhů byly značné závislé na vegetačních poměrech a rentabilita jejich pěstování nebyla zaručena. Sebald Krkoška ve své práci upozorňoval na fakt, že v některých oblastech jsou siličnaté rostliny schopny poskytnout vyšší úspěšný čistý výnos než u obvyklých hospodářských plodin. Upozorňuje na potřebu sledovat nejen výnos a jakost sklizně, ale zohledňovat i možnosti odbytu.

Jako zvláštní otisk z časopisu *Zemědělský pokrok*, ročník 1934, číslo 12, byla vydána v roce 1935 práce *Příčiny kolísání cen vegetabilních drog*.⁹ Zde se zabývá jednou z nejzávažnějších překážek a příčin menšího zájmu o pěstování léčivých rostlin, což je nestálost odbytu a kolísání cen za sušené léčivé rostliny. Tyto skutečnosti se projevovaly značným rizikem a nejistým každoročním stálým příjmem. Až v průběhu let se ukázalo, že kultura léčivých rostlin, nebyla tak nevýhodná, za jakou byla považována. Již v minulosti bylo patrné, že neúspěchy tohoto oboru byly dříve mezi zemědělskou veřejností zveličovány, a naopak podniky dobře prosperující byly obvykle přehlíženy. V této práci se Krkoška zaměřil na zhodnocení jednotlivých složek, které mají na pěstování a především odbyt a ceny větší nebo menší vliv. U zemědělce otázku léčivých rostlin rozvrhnul na dvě oblasti, a to na výrobu a odbyt. Výroba byla tvořena celým komplexem otázek pěstitelského rázu s další technickou úpravou sklizně, přičemž odbyt souvisel s poptávkou a cenami. Při posuzování otázek odbytu a cen se Ing. Krkoška zabýval příčinami, které na ně měly vliv a způsobovaly jejich výkyvy. Jednak to byly příčiny spočívající v množství vyrobených drog na tom kterém území v určitém časovém období. Velký vliv měly klimatické poměry, které působily příznivě nebo nepříznivě na množství i jakost sklizených léčivých rostlin. Na utváření cen měl vliv také stav světové sklizně, nikoliv tedy úroda jednoho státu, ale celková mezinárodní výrobní situace. Naše výroba v letech před druhou světovou válkou převyšovala domácí spotřebu a do jisté míry jsme byli v produkci určitých druhů léčivých rostlin vývozním státem. Na druhou stranu jsme některé drogy

9 Tamtéž.

dováželi. I přes vyšší ceny si naše léčivé rostliny a z nich získávané drogy získaly v zahraničí dobré jméno (např. máta, heřmánek, lipový květ aj.), a to především díky zkušenostem našich pěstitelů a sběračů. Někdy měl na odbyt vliv i další účel, ke kterému byly rostlinné drogy používány. Často se léčivé, kořenné a aromatické rostliny používaly i k jiným než léčivým účelům (odpuzování hmyzu, přidávání květů do tabáku, využívání k dekorativním účelům, využití jako medonosné rostliny). Jejich spotřeba v konzervářenském průmyslu, při výrobě likérů a v cukrárnách byla značná a ovlivňovala tvorbu cen. Pravidelné kolísání cen bylo možné pozorovat u všech drog. Vedle problematiky pěstování, sklizně a následné úpravy léčivých a aromatických rostlin byl předmětem zájmu Dr. Krkošky i vliv a škodlivé účinky léčivých a technických plodin na lidské zdraví. Toto téma zpracoval v příspěvku *Škodlivé účinky na lidské zdraví spojené s kulturou a zpracováním některých druhů technických a léčivých rostlin*, kterou prezentoval pod hlavičkou biologického ústavu Státních výzkumných ústavů zemědělských v Praze.¹⁰ V této práci upozorňuje na skutečnost, že léčivé a kořenné rostliny mají, vedle svých specifických vlastností, vnímaných zrakem, chutí a čichem a léčivých účinků, i nežádáný vliv na lidský organismus a některé druhy živočichů. Seznamuje s mnohými příznaky negativního vlivu léčivých rostlin, jako jsou např. onemocnění dýchacích cest, dráždění oční, nosní a ústní sliznice, kožní vyrážky a záněty na rukou, srdeční úzkost a zvracení, střevní koliky, závratě, ospalost a stav podobný opilosti. Především skupiny jedovatých rostlin vyžadovaly při manipulaci dodržování určitých opatření a zvýšenou opatrnost. Apeloval nejen na zemědělce pěstitele, ale i na sběrače divoce rostoucích rostlin, kořenáře, zahradníky, farmaceutické dělníky, zaměstnance továren na zpracování drog, ale i na dělníky v textilním průmyslu, kteří se podíleli na zpracování některých druhů přadných rostlin. V tomto všeobecném přehledu Dr. Krkoška seznamuje čtenáře s konkrétními případy, kdy při pěstování a zpracování rostlin mohl člověk přijít k větší či menší újmě na svém zdraví. Sebald Krkoška se věnoval rovněž reakci živočichů na vlastnosti rostlin. Tak například popisuje, že těstové kuličky s obsahem mletého fenyklu dokáží udržet holuby ve dvoře, kořen kozlíku vábí kočky, proti blechám se používalo listí ořechu, listí kaštanu koňského a pelyňku. Proti hrabošům obojživelným se na březích vodních toků vysazoval pryšec křížmolitý, který je odpuzoval. Mák se používal k hubení ponravy chrousta, tabákový výtazek hubil mšice a mnoho jiných drobných škůdců. I prášek z kopretiny stračkolisté byl výborným prostředkem k ničení hmyzu. Skořicový a hřebíčkový olej se používal jako ochrana proti komárům a pilousy odpuzovalo listí černého bezu.

Doc. Ing. Dr. Sebald Krkoška nepublikoval pouze v odborných časopisech a časopisech vůbec, věnoval se rovněž předávání svých poznatků a bohatých praktických zkušeností v oboru léčivých, kořenných a aromatických rostlin a sběru a zužitkování lesních plodin v rámci rozhlasových relací pro ženy.

Přestože byly léčivé a aromatické rostliny pěstovány od dávné historie, jejich rozšíření jako kulturních rostlin nedosáhlo takového stupně, který by odpovídal jejich významu. Sebald Krkoška se snažil svým působením sjednat v tomto směru nápravu. Proto bylo nutno získat zkušenosti v pěstování a nejlepší cestou k tomu se jevilo

10 Archiv NZM, OF 381, KRKOŠKA Sebald, inv. č. 6775 (P 4114).

provádění pokusů.¹¹ V různých odborných pojednáních, příručkách a rozsáhlejších dílech byly sepsány poznatky praxe a vědy, ty ale nebylo možné s jistotou použít, neboť v tomto oboru rostlinné produkce bylo potřeba brát v úvahu klimatické, půdní a hospodářské poměry a podle potřeb vyhledat takové druhy a odrůdy léčivých rostlin, které by nároky na sklizeň splňovaly. Krkoška poukazoval na možnost vhodným způsobem přizpůsobit pěstování léčivých rostlin již stávajícím hospodářským zařízením. Tam, kde se chovaly včely, doporučoval pěstovat rostliny, které pro ně poskytovaly dostatečnou pastvu, a upozorňoval na využití již stávajících sušáren na ovoce k sušení drog. Na základě svých zkušeností doporučoval, že pokud pěstitel začínal s pěstováním aromatických a léčivých rostlin, stačil mu k tomu zpočátku malý záhonek k vyzkoušení několika vybraných druhů, které byly pro dané poměry vybrány. Z nich vybral do velké kultury jen ty, jejichž sklizeň dala nejspokojivější výsledky. Zemědělec se tak v praxi omezoval na pěstování několika málo druhů, případně jednoho druhu aromatických nebo léčivých rostlin a stával se tak specialistou v pěstování konkrétního druhu rostlin. Přizpůsobil tak své hospodářské zařízení upravování sklizené drogy a osvojil si postupem času všechny podrobné znalosti její kultury. Pokud se zmíněným pokusem na malém záhonu stanovily druhy rostlin, které v daných podmínkách dobře rostly, bylo dalším krokem zjištění jejich výnosnosti. Na parcelách stejné velikosti se porovnávalo množství jejich sklizně a náklady spojené s jejich kulturou a sklizní. Při této kontrole rentability se úzkostlivě dbalo na zaznamenávání všech položek vydání spojených s jejich pěstováním. Tato vydání představovala cena půdy, případně nájem, hnojení, semeno nebo sazenice, mzdy dělníků, cenu za potahy, odpis za zařízení, případné poplatky za provádění chemických rozborů.¹² Příjem představoval utržený obnos za prodanou drogu. Téměř u žádné skupiny hospodářských plodin neměly osobité obchodní schopnosti producenta při zpeněžování vypěstovaných drog takový význam. V podnicích s různými půdami a polohami představovaly některé pozemky (štěrky, písčiny, vlhká místa) pro běžné zemědělce potíže, neboť byly jen těžko využitelné. Právě v těchto podmínkách se dařilo vybraným a vyzkoušeným druhům léčivých rostlin, kterým tyto nepříjemné vlastnosti vyhovovaly. Ke zkvalitnění a zvýšení hospodářských výsledků velkou měrou přispívalo jakostní a kvantitativní zlepšení výběrem, které muselo být prováděno plánovitě a muselo být zkušeno z různých hledisek.

Sebald Krkoška prováděl řadu pokusů s rosnatkou okrouhloolistou (*Drosera rotundifolia*). Využívání této masožravé a léčivé rostliny mělo v lidovém léčitelství dlouhou tradici. Jako významná droga byla ve farmaceutickém průmyslu využívána celá sušená rostlina.

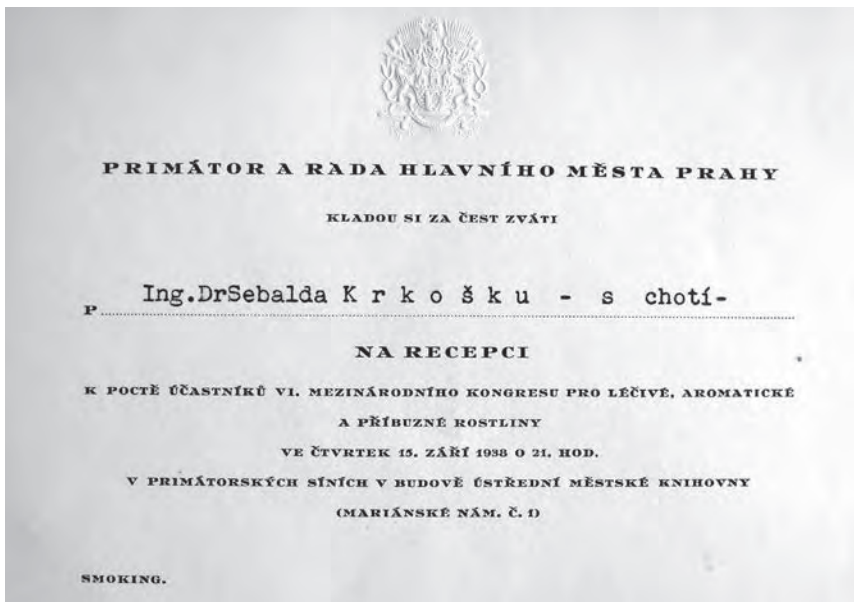
Ministerstvo zemědělství umožnilo Sebaldu Krkoškoví několik studijních zahraničních cest do oblastí proslulých pěstováním léčivých rostlin a účast na kongresech Mezinárodního svazu pro povznesení výroby a využití rostlin léčivých, aromatických a příbuzných.

11 Archiv NZM, OF 381, KRKOŠKA Sebald, inv. č. 6776 (P 4115).

12 Tamtéž.

Kongres Mezinárodního svazu rostlin léčivých a aromatických v Praze (září 1938)
Archiv NZM, OF 381, Krkoška Sebald, inv. č. 6775 (P 4114)

Archiv NZM, OF 381, Krkoška Sebald, inv. č. 6775 (P 4114)

Díky zemědělskému výzkumnictví bylo Krkoškovi za téměř dvacet let umožněno studovat jednotlivé úseky tohoto zajímavého oboru. Styk se zástupci vědeckých institucí, našich i zahraničních, dal základ pro úspěšné poznávání zvláštností tohoto odvětví rostlinné výroby. Pokud se praktických zkušeností týká, vděčil Krkoška za své poznatky i praktickým pěstitelům, kteří mu s ochotou vycházeli vstříc. Především z Krkoškových publikačních počínů lze poznat, že se jednalo o zkušeného praktika a výzkumníka, který se opíral o vlastní zkušenosti, kterých nabyl za dlouholetého pokusného pěstování léčivých rostlin. Z vlastní zkušenosti znal i výsledky, kterých dosahovali jinde v Evropě, sám pěstoval léčivé rostliny v malém i velkém, studoval a hledal nové cesty a odstraňoval nedostatky tak, aby byl pěstitel co nejvíce spokojen s výsledkem své sklizně a aby ji mohl co nejlépe zpeněžit.

Prameny a literatura

Archiv NZM, OF 381, KRKOŠKA Sebald, inv. č. 6776 (P 4115), č. i. 6775 (P 4114)

Krkoška, S.: *Pěstování léčivých a kořených rostlin*. Praha, 1941.

Katalog XII. souborné výstavy Svazu výzkumných ústavů zemědělských, lesnických a zemědělsko – průmyslových na hospodářské výstavě v Praze. Praha.

Ruchadlo a továrně vyráběná oradla v zemědělství

Turning plow and factory-produced plough machines in agriculture

Autor se v úvodu zmiňuje o postupném zdokonalování oradel včetně některých zásadních technických vylepšení. V další části se pak zaměřuje na oradla používaná na našem území v období 19. století, které předznamenalo rozvoj tovární výroby zemědělských strojů. Jsou popsány jednotlivé typy nejčastěji používaných oradel včetně zhotovených fotografií. Samostatná část je věnována přelomovému vynálezu v oblasti zpracování půdy, tedy ruchadlu. V závěru je pak uvedeno několik nejvýznamnějších výrobců z poloviny 19. století a náznak dalšího vývoje pluhů.

In the introduction the author mentions the gradual improvement of plough machines including some major technical improvements. The next part is focused on plough machines used in our country in 19th century, which resulted in the development of factory production of agriculture machinery. There are described different types of commonly used plough machines including photos. A separate section is attended to the revolutionary invention in soil cultivation, a turning plow. The final part presents several major manufacturers from the mid of 19th century and the basic facts about the continuing development of plough.

Zdokonalování oradel

Řada nových oradel vzniká na přelomu 19. a 20. století. Některá z nich se rychle rozšířila, a stala se běžnou součástí vybavení zemědělských usedlostí. Jednotlivá oradla budou zmíněna níže. Nejen v této době, ale již i v dobách dřívějších, však vznikala různá vylepšení oradel, z nichž některá šla ruku v ruce s vývojem potažní síly, jiná znamenala technologické ulehčení práce. O některých je proto třeba se alespoň ve stručnosti zmínit.

Od 16. století zaznamenáváme snahu rolníků o zlepšení oradel. Z tohoto období jsou doloženy pokusy s víceradličným pluhem. Na našem území a v Sasku se tyto pokusy s pluhem Abrahama Rocka datují do roku 1570, o osm let později se obdobný pluh objevuje ve Francii, a konečně roku 1652 je i v Anglii doložen dvouradličný pluh, který měl konstrukci rámového pluhu s dvěma pracovními tělesy krojedly a radlicemi nasazenými za sebou tak, aby orala dvě brázdy najednou. K zásadním konstrukčním změnám však v důsledku malé tažné síly logicky dojít nemohlo. Proto se dokonalejší dvouradličné pluhy objevují až na přelomu 18. a 19. století, aby k jejich širšímu uplatnění došlo ke konci 19. století. Velký význam pro ulehčení práce byl vynález a použití kotoučového krojedly, které spařilo světlo světa v roce 1649. Jak bylo dříve popsáno, zásadním materiálem pro výrobu oradel bylo dřevo. V této souvislosti

je třeba zmínit rok 1771, kdy se poprvé objevil celoželezný pluh, jehož konstrukce je spojena se jménem Johna Brandta z Lawfordu v Essexu. V roce 1776 se objevuje předradlička, kterou použil Ducket při konstrukci speciálního odvodňovacího pluhu řešeného ještě na způsob původního dřevěného pluhu záhonového, a v roce 1785 pak radlice z temperované oceli, kterou si dal patentovat R. Ransome v Norwichi. Ten pak počátkem následujícího století, konkrétně v roce 1803, zavedl výrobu radlice samoostřící vyráběné z nestejně tvrdých vrstev oceli. V roce 1808 pak Robert Ransome z Norwiche patentoval kovový pluh sestavený z nahraditelných typizovaných součástí. V roce 1833 sestrojil ve Francii zemědělský dělník J. J. Grangé řetězový samovod kolečkových pluhů.¹ Byl tak položen základ tovární výroby pluhů.

Oradla na našem území

Na naše území začaly ve 20. letech 19. století pronikat zprávy o pluzích západoevropských a posléze i dalších. Je však třeba připomenout, že západoevropské pluchy se nejdříve vyvíjely jako tzv. pluchy flanderské a brabantské mnohem dříve. V Anglii se v roce 1730 pluchy z Holandska vyráběly jako pluchy rotterdamské, po roce 1763 po provedení úprav Jamesem Smallem byly šířeny jako pluchy skotské. Společným znakem uvedených pluhů byla malá trojúhelníkovitá radlice, úzký plaz a dlouhá šroubovitá odhrnovačka. Ve Francii na tyto konstrukce navazoval ve 20. letech 19. století pluh Dombasův s následnou modifikací a pluh Grignonského. V Německu z těchto pluhů vycházeli v zemědělské škole v Hohenheimu, která jim dala své jméno. Na našem území se v roce 1818 objevuje pluh sestrojený dolnorakouským konstruktérem S. Zugmayerem z Waldeggu. Zkoušky pluhů prováděl v roce 1824 profesor E. Michna z pražské zemědělské univerzity. Jejich zavádění napomáhaly i výstavy zemědělské techniky. Od začátku 30. let 19. století byly v Praze pravidelně vystavovány na jarní květnové výstavě pluchy brabantské, flanderské, Zugmayerovy, Grangéovy, hohenheimské a ruchadla. Je však třeba uvést, že žádný ze zahraničních pluhů až na pluh Zugmayerův a částečně i Smallův skotský pluh se na našem území výrazně neprosadil.

Pro rozdělení jednotlivých typů oradel používaných na našem území ve sledovaném období 19. a 20. století budeme opět pro zjednodušení vycházet z tvaru a počtu radlic (viz. tabulka 1.).²

1 TEMPÍR, Z.: Expozice a sbírka oradel Zemědělského muzea. *Vědecké práce Zemědělského muzea*, ÚVTIZ, 1977, 63s.

2 VONDRUŠKA, V.: Slovník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů 1750–1914. Roztoky u Prahy, 1989, 473s.

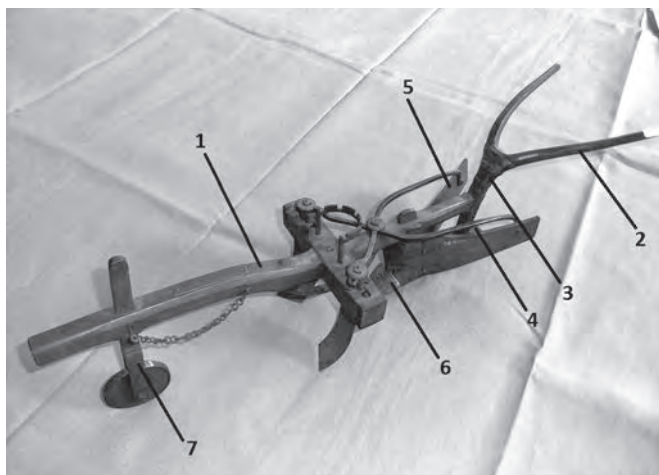
Typ oradla			
symetrická	asymetrická 1 radličná	zvláštní	víceradličná
oborávadlo	ruchadlo	prohlubník	harka
	Zugmayerův pluh	podrývák	pospěch
	Hohenheimský pluh		plečka
	tříklečák		
	Sackův pluh		
	obracák		

Tab.1. Dělení oradel v 19. a 20. století podle PhDr. V.Vondrušky

Oradla plazová se symetrickou radlicí

Představitelem této kategorie je oborávadlo, které bylo známo i pod názvy brázdič, hřebenitel, hrobkovač, kopčidlo, oborávací pluh, přiorávač, a místně i pod názvy dalšími. Tyto názvy jsou odvozeny od způsobu práce.

Oborávadlo

Oborávadlo inv. č. 36406

1 hřídel, 2 kleče, 3 sloupek, 4 plaz, 5 odhrnovačky, 6 radlice, 7 rádelní kolečko

Oborávadla patří svou konstrukcí mezi pluh, způsobem práce však mezi kultivační nářadí, konkrétně hrobkovače, protože jimi nelze vykonávat vlastní orbu. Podle dnešního rozdělení oradel patří oborávadla mezi oradla se symetrickou radlicí a dvěma odvalovými deskami k rozhrnutí ornice. Oborávadla se používají k přihrnování půdy k rostlinám, čili k vytváření hrůbků pro rostliny, které jsou pěstovány ve vzdálenějších řádcích. Proto bylo jejich použití určeno především ke kultivaci okopanin,

především brambor, někdy řepy. Sloužila i k vyrývání brázdy pro sázení, ničení plevelu a zahrnování setby. Někde se používala oborávadla i k vyorávání dozrálých brambor. Pro vyorávání brambor bylo nářadí doplněno úzkými a širokými plužňaty uzpůsobenými šířce řádků a pro proorávání kolečkovým chodákem. Na mokřem poli se také používala k vyorávání melioračních brázd. Toto nářadí se objevilo v průběhu 19. století s rozšiřováním pěstování brambor. Užívala se na celém území Čech a Moravy i Slovenska. Dvouřádkové oborávadlo bylo veřejnosti představeno v roce 1851, jednořádková vycházela svou konstrukcí z dvouřádkových a byla předvedena v letech 1852 a 1861. Tam, kde se déle udržela rádlá a háky, se oborávadla obvykle neužívala a především u maloročníků byla výjimečná. Oborávadla se tak stala nástrojem především větších rolnických usedlostí. Oborávadlo bylo podobné některým typům rádel (především západočeskému, s nímž mělo stejný konstrukční princip a užití). Princip práce spočíval v odhrnování půdy na obě strany a jejím přehrnováním k rostlinám do hrůbků. Přitom se plevel ničí buď přeříznutím kořenů, nebo zasypáním půdou. Použití oborávadla nevyžadovalo použití velké potažní síly, zpravidla postačil k tahání pouze jeden tahoun. Hlavní části oborávadla byly hřidel, kleče s ručkami, slupice, zadní sloupek, malý plaz, odhrnovací desky a radlice. Předek byl většinou podpírán kolečkovým chodákem, méně často plužními kolečky. Hřidel tvoří krátká dřevěná tyč, ke které se zapřahal potah. Masivní hřidel byl buď celý, nebo v zadní části čtyřhranného průřezu, v přední části býval průřez kruhový. V přední části bylo vyvrtáno několik otvorů pro potykač, které byly z vrchní části oplechovány. Na předním konci byl rovněž umístěn hák pro zápřah potahu. V zadní části byly přišroubovány kleče. Byly většinou železné čtyřhranného průřezu. Na koncích byly pro lepší uchopení dřevěné ohlazené ručky. Kleče byly vyztuženy vzpěrou. Ta byla železná a mohla být zdobená. Slupice byl dřevěný trámek spojující hřidel a předek plazu. Měl obdélníkový průřez a do plazu byl zasazen mírně šikmo. Plaz byl malý trámek, který při práci spočíval na zemi, byl protáhlého tvaru, zhotoven z tvrdého dřeva, někdy býval na spodku oplechován. Odhrnovací desky sloužily k odhrnování zeminy na obě strany. Jsou velké a strmější než u obyčejného pluhu. Ke slupici jsou připevněny šarnýry, takže je lze na konci od sebe oddálit, nebo naopak přiblížit podle vzdálenosti řádků nebo žádané výšky hrůbků. V jednotlivých polohách se odhrnovačky dají zajistit buď šroubem nebo železnými pásky s otvorem, kterým se prostrkává kolík. Radlice je symetrická, železná, v přední části se špicí. Tvar je přibližně srdčitý a směřuje špičkou mírně k zemi. Vlastní oborávací těleso je tak tvořeno dvěma plužními tělesy, která jsou navzájem spojena tak, že tvoří jediné těleso symetrické ke svislé rovině shodující se s levou deskou obyčejného plužního tělesa. U hřebenitele byly za radlicemi posuvné odhrnovačky. Za nakopčovacími radlicemi a odhrnovačkami byly v rámu hřebenitele na železné slupici upevněny válečky, které hřeben přitlačily a zároveň značkovaly rýhu pro hlízy. V rámci základní konstrukce existovaly různé varianty u továrně vyráběných oboráadel. Původně dřevěné části byly nahrazovány železnými a plechovými, u některých byla regulovatelná výška zadního sloupku pomocí páky se závitů.

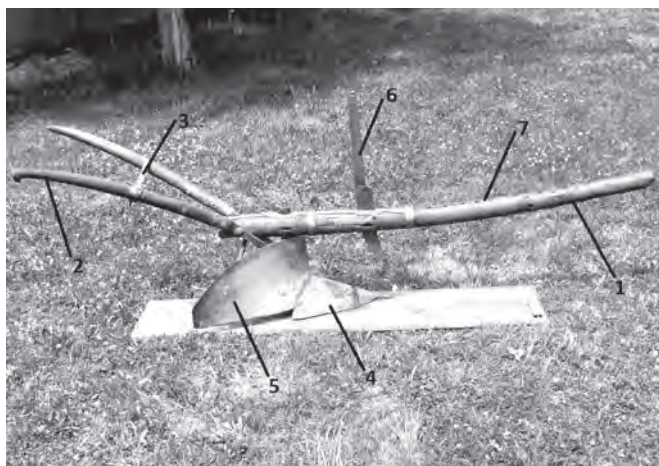
Oradla jednoradličná s asymetrickou radlicí

Mezi tato oradla patří ruchadlo, Zugmayerův pluh, hohenheimský pluh, pluh tříklečák, Sackův pluh a pluh obracák.

Ruchadlo

Z uvedených oradel zvláštní zmínku zaslouží ruchadlo, kterému bude věnována samostatná kapitola.

Pluh Zugmayerův

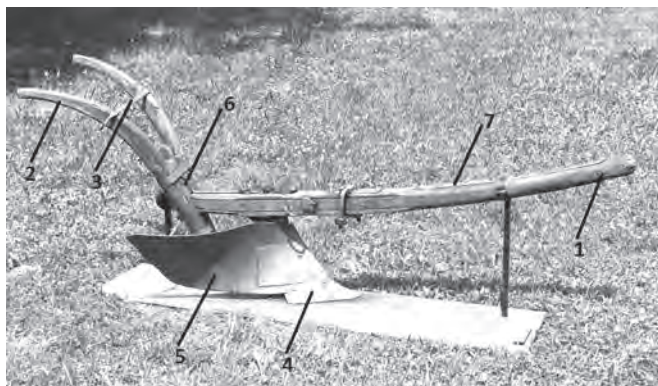

Zugmayerův pluh inv. č. 4809

1 hřídel, 2 kleče, 3 příčka, 4 radlice, 5 odvalová deska, 6 krojídlo, 7 otvory pro potykač

Z konstrukčního hlediska představuje Zugmayerův pluh variantu záhonového pluhu, čemuž odpovídá i terminologie jednotlivých částí. Lišily se však menší trojúhelníkovou radlicí, která byla položena takřka vodorovně, a speciálně profilovanou plechovou odhrnovačkou, jejíž zadní okraj byl z důvodu lepšího překlápění půdy stočen doprava. Pozdější konstrukční změny prováděné ve 2. polovině 19. století se promítaly v pozvolnějším přechodu mezi radlicí a odhrnovačkou. Pluh tvořil hřídel, dále dvě kleče, které byly přišroubovány přímo, nebo nasazené do přišroubovaných železných objímek. Kleče byly většinou spojeny železnou příčkou. Dřevěný, později železný plaz byl s hřídelem spojen dvěma železnými slupicemi. V přední části plazu byla radlice a profilovaná plechová odvalová deska byla upevněna na přední slupici. Pořizovací náklady byly poměrně vysoké, a proto byl používán bohatšími sedláky na Moravě. Celoplošně však do tradičního zemědělství výrazně nepronikl.

Hohenheimský pluh

Hohenheimský pluh inv. č. 35852

1 hřídel, 2 kleče, 3 příčka, 4 radlice, 5 odvalová deska, 6 socha, 7 otvory pro potykač

Pluh hohenheimský byl rovněž podobný záhonovému pluhu, lišil se především mohutnou šroubovitou odvalovou deskou. V zadní části hřídele byla upevněna šikmá dřevěná socha s ručkou vybíhající na pravou stranu. Později se objevovaly dvě kleče upevněné v zadní části hřídele. Spodní konec sochy byl upevněn ke krátkému plazu, na kterém byla nasazena dlouhá radlice s protáhlou špicí. Používal se především ve vlhkých a těžkých půdách a vyskytoval se spíše sporadicky. Význam má však především historický, neboť byl zkonstruován ředitelem hohenheimského zemědělského učiliště J. N. Schwarzem ve 20. letech 19. století a stal se základem dalších typů oradel (pluh Weckherlinův, Pabstův, Dombaslaevův).

Pluh tříklečák

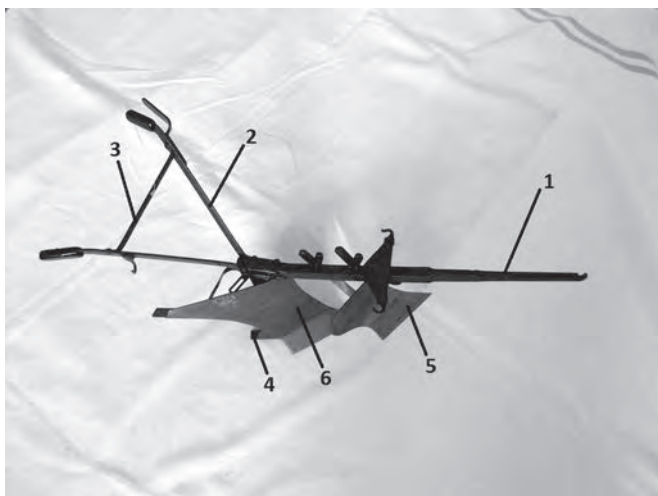

Pluh tříklečák inv. č. 112780

1 hřídel, 2 kleče, 3 příčka, 4 radlice, 5 odvalová deska

Sloučením dvou záhonových pluhů, tvarem radlice a upevněním odvalové desky určených u jednoho pluhního tělesa k orbě na levou, a u druhého na pravou stranu, vznikla konstrukce pluhu tříklečáku. Značná analogičnost se záhonovým pluhem odpovídá i terminologii jednotlivých součástí. Vždy rovný dřevěný hřídel měl v zadní části tři mírně prohnuté kleče se zvýšenou úchopovou částí prostřední z nich. Střední kleč končila na úrovni hřídele, krajní kleče byly vzájemně do sebe zasazeny. Dva dřevěné plazy byly poměrně krátké, každý byl na konci krajní kleče, na hlavě každého plazu byla zasazena trojúhelníková, později ruchadlová asymetrická radlice. Nakláněním na jednu či druhou stranu oralo buď pravé nebo levé pluhní těleso, při práci oráč držel vždy jednu střední a jednu krajní kleč. Oradlo se objevilo ve 3. čtvrtině 19. století, záhy však začalo být vytlačováno obratlovými pluhy, které budou popsány dále.

Pluh Sackův

Sackův pluh inv. č. 4835

1 hřídel, 2 kleče, 3 příčka, 4 plaz, , 5 radlice, 6 odvalová deska

Sackův pluh patřil na přelomu 19. a 20. století k nejrozšířenějším továrně vyráběným oradlům. Železný pluh s hřídelem, ruchadlovou radlicí, železnou slupicí a dvěma plazy měl pro lepší stabilitu ještě jeden menší plaz upevněný z brázdové strany. Pluh zpočátku neměl kleče, ale směr udržoval samovodným zařízením a vodící tyčí. Tento výrobek firmy R. Sack – Lipsko se stal základem pro celou řadu pluhů vyráběných českými firmami (Bächer, Červinka, Bureš, atd.), kdy místo vodící tyče byl pro udržení směru montovány kleče, a samotný pluh se vyráběl jako celoželezný. Oradlo bylo velice oblíbené a převládlo nad většinou typů ostatních oradel.

Pluh obracák

Pro práci v kopcovitém terénu se používaly pluhy obratlivé, které měly symetricky upravené plužní těleso k horizontální rovině. U těchto pluhů je vyšší plošný výkon a delší výdrž plužních těles. Plužní tělesa obratlových pluhů tak postupně vytlačovala pluhy jednoradličné klasické konstrukce. Konstrukční systém zajišťoval orbu do roviny, kdy se ornice překlápěla stále na jednu stranu, což umožňovalo střídání radlic na konci brázd.

Zásada je, že ke společné odhrnovače válcového tvaru jsou připevněny dvě symetrické radlice. Podle způsobu připojení se systém konstrukce vyskytoval v několika variantách:

Pluh obratlivý inv. č. 86750

1 hřidel, 2 kleče, 3příčka, 4 radlice, 5 slupice, 6 odhrnovací deska, 7 otvory pro potykač

a) obě radlice byly deskami spojeny v jeden celek na jedné slupici

Tento typ byl nejrozšířenější, základní tvar vycházel obvykle z ruchadla, proto i názvosloví vychází z terminologie ruchadla a záhonového pluhu. Dřevěný, později železný hřidel býval rovný, někdy však i zalomený směrem dolů. V zadní části byly kleče, častěji železná držadla spojena příčkou. Ruchadlová radlice se skládala z obdélníkové válcovitě vyduté desky, která měla na spodní i horní straně přišroubováno vyměnitelné ocelové ostří. Obě radlice byly spojeny v jeden celek. Předek hřídele byl obvykle podpírán chodákem, případně bylo oradlo upraveno jako houpavé.

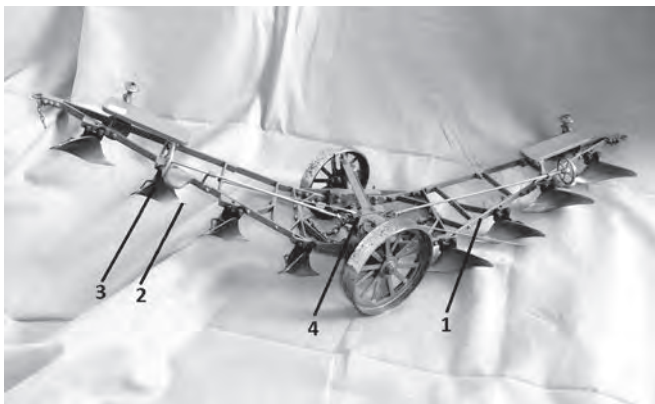
Pluh obratlivý inv. č. 113613

1 hřídel, 2 kleče, 3 příčka, 4 radlice, 5 odhrnovací deska, 6 krajidlo

b) dvě samostatné radlice, každá na zvláštní slupici nad sebou

Konstrukce rámu byla prakticky shodná, radlice složené z desky a vyměnitelného ostří bývaly samostatné, každá na zvláštní slupici s malým plazem. Tyto slupice byly upevněny v jedné ose nad sebou, takže pokud jedna orala, druhá byla obrácena kolmo vzhůru nad hřídel. Při obrácení oradla na konci brázd se radlice se slupicemi také obrátily kolem hřídele, takže si vzájemně vyměnily místa. Po otočení se zajistily západkou nebo zámek. Tato konstrukce oradla nebyla tak rozšířena a většinou bývala výrobkem místních kovářů nebo malého podniku.

c) dvě samostatné radlice, každá upevněna na zvláštní slupici proti sobě

Pluh obratlivý inv. č. 46054

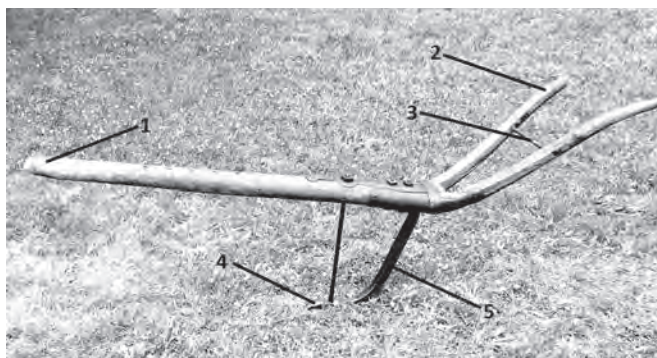
1 hřídel, 2 radlice, 3 odhrnovací deska, 4 balanční střed

Tento způsob je založen na principu balančního pluhu, kdy oradlo bylo ve své podstatě složeno ze dvou samostatných pluhů spojených předky hřidelí k sobě v podélné ose. V místě spoje byly obvykle hřídele opatřeny kolečky, takže při orbě jednou částí byla druhá nad úroveň terénu, na konci brázdy se pluh překlápil a nebylo ho třeba otáčet. Balanční pluhy se později vyskytovaly jako víceradličné a své uplatnění našly především na rozlehlých plochách při lanové orbě.

Zvláštní jednoradličná oradla

Do této skupiny oradel jsou zařazena oradla určená pro hlubokou orbu, tedy podrýváky a prohlubníky.

Podrývák

Podrývák inv. č. 85140, 1 hřidel, 2 kleče, 3 příčka, 4 radlice, 5 slupice

Práce podrýváku se zásadně lišila od orání, protože podrývák ornici nepřeklápí, nýbrž pouze kypří. Od jiných oradel se podrývák odlišuje tím, že nemá odvalovou desku. Používaly se především v půdách s mělkou ornici, kdy bylo třeba půdu prokypřit do větší hloubky bez toho, že by byla na povrch vynášena spodní vrstva. Původní samostatné jednoradličné podrýváky se objevily v polovině 19. století, na přelomu 19. a 20. Století se v kombinaci s pluhem objevuje podrývák víceradličný. Protože nářadí vyžadovalo silný potah, do venkovského hospodářství výrazněji neproniklo. Ve větší míře se u větších rolníků objevilo až počátkem 20. století, hlavně v oblastech zemědělsky úrodných rovin s vyšší vrstvou ornice. Podrýváky jsou ve své podstatě pluhy, kterým schází odhrnovačka. Byly založeny na stejném principu jako harky s tím rozdílem, že byly určeny pro práci ve větší hloubce, kde kypřily spodinu. Prvotní použití bylo jednostranné. Později se jím oralo po přeorání pluhem, proto se na konci 19. století podrývák pro lepší efektivitu práce spojoval s pluhem nebo ruchadlem jako dvouradličné oradlo. V tomto spojení byla první radlice s odvalovou deskou určena k vlastní orbě, druhá radlice bez této desky byla určena k podrývání v té samé brázdě, kterou první radlice vyorala. Pro práci kombinovaných podrýváků v lehčí půdě pak jako tažná síla stačil jeden pár silných tahounů, a k řízení podrýváku postačil jeden

člověk. Vlastní podrývák u těchto kombinací se skládá z tuhých, případně pérových radliček a bývá přestavitelný ruční pákou pro různou hloubku orby. Pro kamenité půdy se používalo pružné uložení podrýváku, kdy péro po přejetí překážky umožnilo vrácení radličky do výchozí polohy. Základní části podrýváku byly hřídel, slupice, radlice, držadla a ručky. Na dřevěném, později železném hřídeli byla upevněna slupice a na slupici symetrická železná podrývací radlice. Měla různý tvar, někdy byla v podobě dláta, jindy bývala klínovitá nebo jazykovitá. Tímto nářadím se pracovalo mezi řádky, hlavně řepy, do hloubky až 25 cm. Tím byl umožněn lepší přístup vzduchu do země, které mělo vliv na zvýšení sklizně. Na konec hřídele za dláto bylo možno umístit plečkovou radličku, která současně ničila plevel a na povrchu se půda kypřila v širším pruhu. Držadla byla železná, čtyřhranného průřezu, bývala spojená příčkou. Pro lepší uchopení byly na koncích dřevěné ručky, které byly ohlazené. Hřídel byl podepřen chodákovým kolečkem.

Prohlubník

Prohlubník inv. č. 368

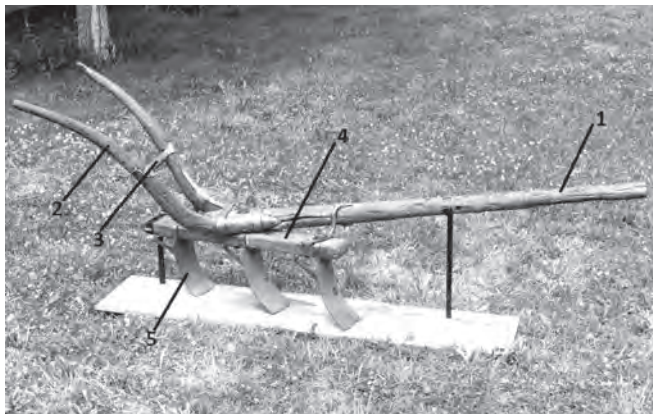
1 hřídel, 2 kleče, 3 příčka, 4 radlice, 5 otvory pro potykač

Mezi zvláštní oradla řadíme i prohlubník. Prohlubníkem se nazývalo oradlo silnější konstrukce, které bylo podobné normálnímu pluhu, bylo však určeno pro hlubokou orbu nad 25 cm. Tyto prohlubníky se používaly sporadicky na přelomu 19. a 20. století, hlavně v Polábí a na Hané. Plužní těleso prohlubníku bylo poměrně veliké, častější však bylo použití více radlic, které byly upevněny na jediném hřídeli v jedné ose tak, aby postupně odorávaly vrstvy ornice jedné brázdy. Práce byla pro jednostranné použití málo efektivní, což dokazuje i řídký výskyt použití, který kopíroval nejúrodnější půdy v Čechách i na Moravě. Zároveň vyžadoval prohlubník silný potah, obvykle dvou párů koní. Tato zvláštní oradla nenalezla masivního rozšíření jednak pro svou nákladnost a také z důvodu vyšších nároků na potažní sílu. U továrně vyráběných oboráadel existovaly v rámci základní konstrukce různé varianty, celková koncepce vycházela ze snahy menšího počtu prováděné orby.

Víceradličná oradla

Jak název napovídá, zmíníme se o víceradličných oradlech, která již vyžadovala i větší potažní sílu. Mezi tato oradla řadíme harku, pospěchy a plečky.

Harka

Harka inv. č. 320, 1 hřídle, 2 kleče, 3 příčka, 4 lišta, 5 radlice

Z dnešního členění oradel patří harka mezi oradla s asymetrickými radlicemi, svou konstrukcí je to víceradličné ruchadlo. Většinou se o harce hovoří jako o oradle s dvěma až čtyřmi stejně velkými asymetrickými radlicemi, které jsou upevněny na hřídleli nebo zvláštním trámku tak, aby každá orala zvláštní brázdu stejné hloubky a šířky. Plužní tělesa jsou stejně jako u záhonových pluhů jednoradličných většinou bez krojidel a někdy i bez plazu. Plužní tělesa jsou připevněna šikmo za sebou. U potažních pluhů klesají s počtem plužních těles jejich rozměry.

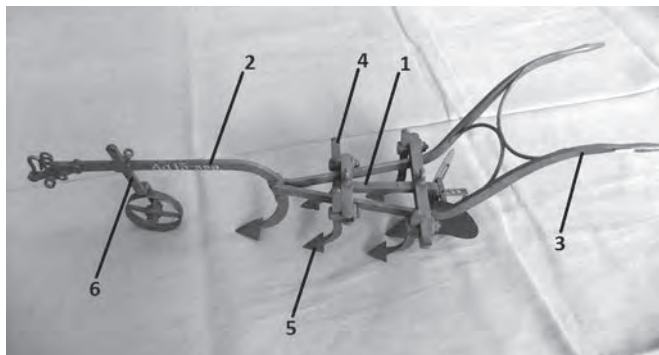
Při práci každé plužní těleso překlápí půdu do brázdy po tělese předcházejícím, poslední zadní těleso ponechává brázdu otevřenou. Mezi hlavní části harky patří hřídle, kleče s držadly a příčkou a deska s vyměnitelným ostřím (radlice). Hřídlel byl vlastně kratší dřevěná rovná tyč obvykle kruhového průřezu, jejíž zadní polovina měla někdy průřez čtvercový nebo obdélníkový. V přední části bylo vyvrtáno několik otvorů pro potykač, někdy oplechovaných, na konci hřídlele byly přišroubovány železné kleče. Ty byly železné, u starších typů dřevěné, kleče byly obdélníkového průřezu a směrem vzhůru se nepatrně zužovaly. Ve středu byly spojeny kovovou příčkou, která mohla být zdobena a různě tvarována.

Kleče byly na hřídlel většinou připevněny čtyřmi šrouby. Na koncích klečí byla pro lepší uchopení hlazená dřevěná držadla kruhového průřezu. Deska byla železná a tvořila základ radlice. Byla válcově vydutá obdélníkového nebo lichoběžníkového tvaru, horní část měla zaoblenou a někdy protaženou dopředu. U starších typů neměla deska ostří, byla na spodku jen zkosená a naostřená, později bylo na spodní části ve vyvrtaných otvorech ostří přišroubováno. Ke slupici byla navařená nebo přišroubovaná

a byla k ní kose natočená, obrácená pracovní plochou na pravou stranu, kam překlápěla ornici. Ostřím se rozuměla spodní strana ruchadlové desky, obvykle přišroubovaná třemi šrouby a vyměnitelná. Horní hrana ostří zapadala do zářezu v desce. Přední část ostří bývala zkosená do nevýrazné špice, zadní část bývala zaoblená. Ke spodku hřídele býval upevněn plochý železný rám s ruchadlovými radlicemi. Někdy bylo, především koncem 19. století, kdy bývaly harky opatřeny samovodným zařízením, místo klečí používalo pouze jedno držadlo, které sloužilo k zavádění do brázdy. U starších typů mělo každé plužní těleso svůj plaz, později byl jejich počet kvůli snížení tření redukován. U zadní radlice byl jediný plaz harky, který byl na přelomu 19. a 20. století nahrazen kolečkem. U starších typů byla plužní kolečka nesena hřídelem, postupně se však v souvislosti s postupným redukováním počtu plazů a zaváděním kleček u rámu plužňata přestala používat. Na rámu víceradličných oradel bývala výjimečně i dvě nebo tři kolečka obvykle na samostatných osách, jejichž výšku bylo možno regulovat pákovým převodem v ozubeném segmentu. Nastavením koleček pak bylo možno regulovat i hloubku orby. Harka sloužila ke stejným účelům jako jiná oradla, její lepší konstrukce však umožňovala zvýšení výkonu a lepší využití síly potahu a zvýšení výkonu.

Na těžkých půdách se používaly harky dvouradličné, na lehčích půdách tři a víceradličné. Tříradličné harky se používaly v menší míře než dvouradličné, kromě hluboké orby se používaly hlavně k zaorávání osevu, hnojiva a mělkému podmítání strniska. Při práci bylo možné regulovat hloubku orby, každá radlice orala svou vlastní brázdou stejné hloubky a šířky. Pokusy s dvojradičnými pluhy se v Čechách prováděly již na konci 18. století. Dřevěnou tříradličnou harku sestrojil F. Horský v polovině 19. století, její větší rozšíření se v souvislosti se zlepšením potahu, novým způsobem orby a lepší kvalitou polí datuje až do 1. poloviny 20. století. Továrně vyráběné dvojradičné harky se objevily na větších hospodářstvích na venkově koncem 19. století. Lokalita výskytu těchto předmětů je v oblasti středních a východních Čech a na severní a střední Moravě. Tovární výroba tříradličné harky byla méně častá, více se od 1. poloviny 20. století vyráběly harky čtyřradličné, které se používaly především k zaorání osevu.

Pospěch

Pospěch inv. č. 37810

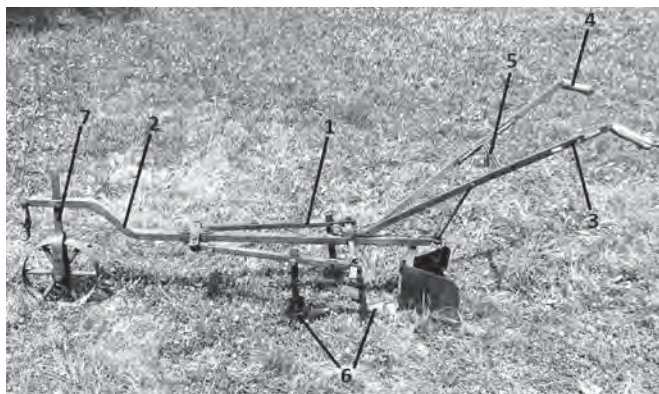
1 rám, 2 hřídel, 3 kleče, 4 nožka, 5 radlice, 6 vodící kolečko

Pospěch je víceradličné oradlo používané ke kypření ornice, ničení plevelů a zapravování osiva a hnoje. Na dřevěném, později železném rámu bylo na železných nožkách upevněno sedm nebo devět radliček. Ty byly obvykle upevněny ve dvou řadách, v přední řadě bylo o jednu radličku méně. Radličky ve druhé řadě byly upevněny tak, aby brázdily ornici v mezerách mezi stopami první řady. Na rám je připevněna oj a dvě kleče. Hlavní části pospěchu byly rám, nožka, radličky, kleče s držátky a hřídel. Rám byl obvykle lichoběžníkového tvaru, sporadicky i trojúhelníkového nebo obdélníkového.

U starších typů byl dřevěný rám masivní, stažený v rozích železnými pásky, nebo přitlučen hřeby. Novější železné rámy byly buď pevné nebo pohyblivé. V zadní části rámu byly upevněny kleče, na vrchní straně rámu vedl hřídel. Nožka byl železný sloupek obvykle kruhového tvaru rovný, později esovitě prohnutý. Radličku tvořil buď spodní rozšířený a naostřený konec nožky, nebo byla radlička zvlášť a k nožce byla přinýtována nebo přišroubována. Nožka byla v dřevěném rámu nasazena do vyvrtaného otvoru a upevněna v závitě maticí. Označení nožky někde splývalo s označením radličky. Samostatná železná radlička byla symetrická trojúhelníkovitá, případně srdčitá, válcovitá nebo obdélníková. Byla upevněna horizontálně, případně mírně šikmo. Kleče byly dřevěné, později železné. Měly obdélníkový průřez, byly obloukovitě prohnuté a v horní části zaoblené. Držátko tvořil dřevěný váleček naražený na konci železného držadla. Hřídel sloužil k připrahání potahu. Byla to dřevěná tyč obvykle kruhového průřezu, později byl používán hřídel železný. Pospěchy se používaly v 18. a 19. století, někde i na počátku 20. století, nahradily je modernější a výkonnější celoželezné kultivátory s pevnými, v meziválečném období pak s pérovými radličkami.

Vylepšený železný pospěch se nazývá kultivátor, a ty se dále dělí podle způsobu použití na hlubidla pro práci v hloubkách 20–30 cm, plenidla pro pletí a mělkou orbu, a na trhadla, která se používala na provzdušnění luk. Kultivátory byly postupně zdokonalovány, a to zejména o převoznou úpravu spočívající v překlopení radliček vzhůru a o pákové přestavování předku kultivátoru umožňující rychlou a pohodlnou změnu hloubky záběru. Existovaly lehké a těžké kultivátory používané v různých půdách, v různém stupni zapevelení a v odlišných terénech, které se lišily především počtem radliček, které kolísají od sedmi do třinácti. Počtu radliček odpovídá šíře záběru v rozmezí 100–190 cm. Užívaly se na celém území Čech a Moravy. V horských oblastech déle přetrvávaly menší pospěchy s dřevěnými rámy.

Plečka

Plečka inv. č. 39027

1 rám, 2 hřidel, 3 kleče, 4 ručky, 5 příčka, 6 radlice, 7 vodící kolečko

Plečky se staly jedním z nejrozšířenějších zemědělských nářadí na celém území. Měly zásadní význam především na zvyšování výnosů zemědělských plodin, hlavně okopanin. Nejstarší potahové plečky se začaly užívat v polovině 19. století, ruční jsou staršího původu. Ve větší míře se rozšířily v souvislosti s rozšiřováním pěstebních ploch cukrovky. Na přelomu 19. a 20. století se staly běžným vybavením větších i menších hospodářství v řepařských oblastech. Na mnoha místech jejich funkci však nahrazovaly oborávodla a pospěchy.

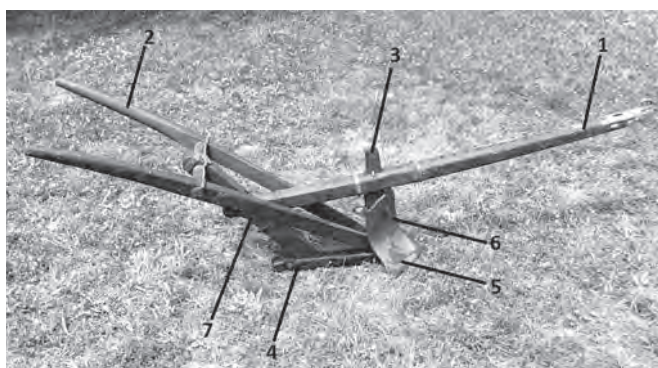
Plečky patří mezi nářadí k ochraně různých zemědělských plodin během vegetace. Jejich hlavním posláním je ničení plevelu a většinou i současné kypření půdy mezi rostlinami. Prvotním způsobem použití je ničení plevelu mechanickou cestou. Plečky nejrůznější konstrukce byly opatřeny speciálními nožíky a radličkami většinou trojhranného tvaru, které podrývaly a ničily plevel v řádcích. Tyto radličky byly často vyměnitelné za radličky kypřící nebo za oborávací těleso, čímž se zvýšila variabilita používání těchto nástrojů. Při vlastní práci obvykle v jednom řádku pracovaly dvě radličky vedle sebe a každá byla upevněna na samostatném ramínku. K zadním radličkám byly přidávány ochranné kotouče, které zamezovaly zasypávání rostlin zachycováním a odhrnováním ornice. Potažní plečky se používají již od 18. století a nahradily plecí motyky.

Obilní plečky se vyrábějí od druhé poloviny 19. století. Jednotlivé typy se liší počtem náprav, sedačkou kočího, provedením radliček, které mohou být běžné symetrické nebo mohou mít podobu skarifikátorových nožů případně dvojic pružných drátů.

Plečky se rovněž liší svým záběrem. Základní rozdělení pleček je na ruční a potahové. Potažové pak dělíme na jednořádkové a víceřádkové. Zvláštní podskupinou jsou plečky na obilí a na ničení ornice mechanickým, nebo chemickým způsobem. Ruční jednořádková trakařová plečka se používá pro meziřádkové pleť. Je složena z litinového rámu, na kterém jsou připevněny dvě dřevěné, vzájemně v horní části spojené kleče, dvě extirpátorové radličky, jejichž vzdálenost lze regulovat a na vpřed vybihajícím ramínku pojezdné kolečko, jehož výšku lze nastavit. Rameno vybihá až před kolečko

a nadzvedává polehlý plevel. Ruční trakařová plečka se rozšířila až v první polovině 20. století. Jednotlivé typy se liší pouze detaily, starší varianty nemají nastavitelnou šířku radliček ani výšku kolečka, rameno rámu někdy nepřechází kolečko. K ručním plečkám se počítají i jednoduché nástroje podobné motyčkám, které byly opatřeny dvěma noži, jejichž vzdálenost se nedala regulovat. Potažní jednořádková plečka se používá k pletí mezi dvěma řádky. Skládá se z železného rámu složeného ze tří ramen, z nichž středové je pevné a na něm jsou pohyblivě upevněny dvě ramena postranní, jejichž rozchod lze regulovat. Na těchto ramenech jsou osazeny výškově přestavitelné dvojice asymetrických radliček. Na středním ramenu je vpředu umístěn hák k zapřažení a pojezdové výškově přestavitelné kolečko. V zadní části je osazena symetrická radlička a dvojice klecí v horní části spojená příčkou. Tyto plečky se vyráběly v řadě typů. Odlišují se především ovládním pohybu bočních ramen. Nejjednodušší plečky mají ramena tvaru L, jejichž rozchod lze regulovat pouze po zastavení. Složitější mají pohyblivá ramena upevněná na příčné ose a pomocí páky se západkovým mechanismem se dá šíře řádku regulovat i v průběhu pletí.

Tzv. americké plečky umožňovaly průběžnou regulaci nejenom šířky, ale i hloubky záběru a mají dvě páky se západkovým mechanismem. Plečky vybavené třemi pojezdnými kolečky a samovodem umožňovaly vést plečku za kleče z boku v ještě neošetřené půdě. Plečky byly vybavovány řadou doplňků. Byly to jednak ochranné kotouče nebo ochranné plechy zamezující zasypávání malých rostlinek v sousedních řádcích. Plečka potažní víceřádková se používá k pletí mezi minimálně třemi řádky. Skládá se z rámu, na nějž jsou buď přímo, nebo volně pomocí pružiny upevněny samostatné rámce s trojicí plečkových radliček pro každý mezirádkový prostor. Každý rámec tak vlastně představuje samostatnou jednořádkovou plečku. Radličky je možné pákovým mechanismem se západkou nadzvednout a převážet. Na rám jsou osazena pojezdová kola a dvě oje a jedna vodící kleč. U větších pleček má rám i přední pohyblivou nápravu s ještě jednou dvojicí zpravidla menších pojezdových kol a ramenem vedení celého stroje. Víceřádkové plečky se používají již od 18. století, vylepšené typy doplněné ochrannými kotouči a drtícími kotoučky až v meziválečném období.³

Obr. 12 - Ruchadlo inv. č. 361
1 hřídel, 2 kleče, 3 slupice, 4 plaz, 5 ostří, 6 deska, 7 sloupek

3 LÁZNIČKA, J.; MICHÁLEK, V.; RŮŽIČKOVÁ, V.; STRNADOVÁ, D.: *Encyklopedie strojů a nářadí. Zemědělství*. NzM Praha 2011, 314s.

Ruchadlo jako přelomový vynález ve způsobu orby

Jakbylo dříve uvedeno, ruchadlo patří mezi jednoradličná oradla s asymetrickou radlicí, která se používala i u některých, v této publikaci uvedených, oradlech, a která se stala fenoménem následujícího období v oblasti výroby pluhů většiny později konstruovaných pluhů. Ruchadlo bylo vynálezem bratřanců Veverkových v letech 1824–1827 v Rybitví u Pardubic. Na ruchadle se podílel vliv trutnovského a slezského háku, kdy vynálezci vycházeli právě z radlic těchto oradel. Hákovou radlici vytvarovali do prohnuté podoby, téměř čtyřhranné s protaženým spodním rohem a stočené vpravo, takže současně krájela, drolila i obracela. Hloubka orby byla nastavitelná.

Svou konstrukcí ruchadlo podstatně snížilo požadavky na tažnou sílu. Ruchadlo se po roce 1827 rychle rozšířilo po českých zemích i do okolí, především v rámci habsburské monarchie. V tisku se poprvé o ruchadle zmínil v roce 1831 J. J. Langer, nejstarší vyobrazení pochází z roku 1832, kdy je ruchadlo prezentováno jako tzv. opočenský pluh. Poprvé pak bylo ruchadlo vystaveno dne 22. května 1833 na výstavě Spolku chovatelů ovcí. Vynález ruchadla si však neprávem přisvojil hospodářský úředník J. Kainz a o původu vynálezu se vedly dlouholeté spory, které byly ukončeny až v 80. letech 19. století. Z tohoto období se dochovalo i původní české ruchadlo, které je v současné době umístěno v depozitáři Muzea zemědělské techniky v Čáslavi.

Ruchadlo bylo vystaveno roku 1891 na pražské Jubilejní výstavě, kdy také bylo na popud organizátorů založeno i Zemědělské muzeum jako součást Národopisného muzea. V roce 1918 se Zemědělské muzeum stalo samostatnou institucí a ruchadlo se spolu s dalšími exponáty dostalo do sbírek muzea prostřednictvím Národopisné společnosti. Zemědělské muzeum sídlilo krátce v paláci Sylva-Tarrouca v ulici Na Příkopě v Praze, od roku 1902 do roku 1938 mělo prostory v tzv. jízdárně v letohrádku Kinských na Smíchově. Po dokončení současné budovy NZM bylo ruchadlo v této budově umístěno od roku 1939. Poté bylo od roku 1950 ruchadlo uloženo v depozitáři na zámku Kačina, aby se posléze stalo jedním z hlavních vystavovaných předmětů expozice s názvem „Expozice a sbírka oradel Zemědělského muzea“, která byla uspořádána ke 150. výročí vynálezu ruchadla. Po zrušení expozice v roce 1994 bylo ruchadlo ozdobou vnitřních prostor hlavní budovy Zemědělského muzea v Praze, a poté bylo v roce 2005 opět uloženo v depozitáři na zámku Kačina. Při rozdělení a následném převozu části sbírek do Muzea zemědělské techniky v Čáslavi bylo v roce 2007 toto ruchadlo spolu s dalšími oradly uloženo do zdejšího depozitáře, kde je umístěno dosud.

Ruchadlo se podstatně lišilo od všech předcházejících pluhů. Význam spočívá ve vzniku prototypu nové radlice vhodně postavené ke směru orby. Šikmo postavené ostří vodorovného břitu radlice i levé hrany radlice ornici podstatně lépe a lehčeji odkrajovalo než dosavadní oradla. Odkrojená skýva byla snadno posouvateľná po odhrnovačce, na které se drobila a překlápěla dopředu ve směru jízdy. Zpracování zeminy bylo mnohem dokonalejší, což při úspoře času vedlo i k vyšším výnosům. Umožňovalo to zkombinování radlice s válcovitě tvarovanou odhrnovačkou do jednoho tělesa a její postavení šikmo v úhlu proti směru orby. Ruchadlo tudíž znamenalo novou

kvalitu ve způsobu přípravy půdy. Svou konstrukcí podstatně snížilo požadavky na tažnou sílu a kultivaci ornice zjednodušilo. Jeho výhody se projevily hlavně při zpracovávání lehkých a středně těžkých půd, podle dobových svědectví zejména k zaorávání hnoje a k podorávání strnišť a úhorů, tedy pro hlubokou orbu, kdy tato dosahovala při uspokojivé kvalitě 22 cm. Pro práci v lehčích půdách s krátkou strmou cylindrickou deskou s radlicovým úhlem větším než 55° a s krátkým křídlem, pro práci v těžších půdách s delší a táhlejší deskou s radlicovým úhlem 45–50° a s větším křídlem. Skýtalo vylepšení i proti tehdy ve světě používanému skotskému pluhu, který sice také krájel a obracel ornici, nedokázal ji však tak jemně drobit a kypřit. Od této vlastnosti vznikl název (ruchání = rozrušování, drolení). Další používaný název „veverče“ vznikl podle jeho konstruktérů. Do poloviny 19. století se rozšířilo především v zemědělsky úrodných rovinách středních a východních Čech a střední Moravy. Velmi rychle se však rozšířilo po celém našem území. Pluh byl snadno zhotovitelný a levný a jeho prvními zhotoviteli se stávali vesničtí řemeslníci. Při konstrukci se obvykle vycházelo z místních modifikací pluhů. Na východní a střední Moravě a Českomoravské vrchovině se před radlicí používalo ještě kroidlo, jinde zaklínování hřídele bylo provedeno na způsob záhonového pluhu.⁴

Počátky tovární výroby

Masivní výskyt nářadí byl zaznamenán prakticky na celém území, ruchadla jednoduchého tvaru zhotovovali kováři, později i menší podniky, a ve čtyřicátých a padesátých letech domácí i zahraniční továrny na zemědělské stroje, což potvrzují například dochované písemné doklady lobkovické továrny na zemědělské stroje a nářadí v Jezeří u Albrechtic v Čechách z let 1849–1864. Tato továrna v uvedené době zhotovila ze všech vyrobených pluhů asi 56 % ruchadel a počet opravovaných ruchadel pro zemědělce v okolí činil až 70 % opravárenské kapacity. Jednoduché dřevěné ruchadlo s pevnou radlicí bylo ve 2. polovině 19. století nahrazováno továrními celozábrusnými a ocelovými výrobky a oradly s pohyblivou radlicí (obracáky). O další zdokonalení a rozšíření ruchadla se zasloužily výrobky firem Boh. Weisse (1852–1859) v Praze, Al. Borrosch (1853–1856) v Praze, Bernard Eichmann (1852–1859) v Praze, Borrosch a Eichmann (1859–1872), později V. Bureš v Kolíně, Jan Pracner v Roudnici, J. Bächer v Roudnici. Bouřlivý vývoj výroby tohoto nářadí ve specializovaných strojárnách umožnil rozšíření po celé Evropě, a na toto nářadí navazuje i americký pluh J. Deera.

Všechna výše popsaná oradla byla nadále zdokonalována, a to jak po stránce konstrukční, tak po stránce použitého materiálu, kdy dřevo bylo postupně nahrazováno železem. Nejprve byla nahrazena dřevěná odhrnovačka, následně plaz, slupice, a později i kleče, hřídel a kolečka. Radlice potažných pluhů mívaly nejčastěji lichoběžníkový tvar a byly vyráběny z oceli, podle typu půdy se používaly šroubové (v těžkých půdách) a válcové odhrnovačky (v lehkých půdách), a zdokonaleny byly i slupice a plaz. Slupice z kujného železa byly nahrazeny menšími a lehčími litými

4 LÁZNÍČKA, J.; MICHÁLEK, V.: *Historie zemědělské techniky v českých zemích*. Profi Press, s. r. o. Praha 2012, 199s.

výrobky z oceli, a plaz doznal podstatného zúžení. Tovární jednoradličné pluhy se konstruují jako univerzální, což znamená, že bylo možné po odejmutí plužního tělesa upevnit na hřídel dvojradličné těleso, nebo těleso sloužící k jiným účelům. Pak bylo možné použít pluh jako oborávadla, kultivátoru, nebo plečky. Půda a terénní podmínky jednotlivých oblastí však daly podnět k častější výrobě specializovaných pluhů pro jednotlivé operace (podmítka, hluboká orba, podrývání, obratlivé pluhy, atd.), i pluhy vyžadující vyšší potažní sílu (víceradličné pluhy pro různě hlubokou orbu a pro různě silné potahy).⁵

Během 19. století byla vynalezena většina potažního náradí potřebného k zabezpečení hlavních prací v zemědělství a začala se vyrábět. Prvenství v rozvoji zemědělského strojírenství získala Anglie díky dostatku kvalitních surovin a finančních prostředků. Jeho rozvoj byl podporován pořádáním výstav, kde byly nové a vylepšené stroje a náradí představovány veřejnosti a prakticky předváděny. Angličtí výrobci přešli záhy ke specializaci, čímž dosáhli potřebné technické úrovně a po celá desetiletí ovládali trh se zemědělskými stroji na evropské pevnině. V Severní Americe se zemědělské strojírenství rozvíjelo ještě rychleji než v Anglii a brzy došlo ke vzájemné konkurenci. Jednou z příčin pomalého rozvoje zemědělského strojírenství na evropské pevnině byl pověstný konzervativismus. Evropský zemědělec s váháním sahal po novém a nerad se loučil s tím, co zdědil po otcích a dědech.

V Českých zemích začali majitelé velkostatků nejprve zakládat dílny na výrobu zemědělského náradí. V roce 1836 byla jako první založena arcivévodská strojírna v Ústrani ve Slezsku. Pak následovala v roce 1850 strojírna na schwarzenberském panství v Josefodole, kde se již vyrábělo orební náradí a secí stroje. Zemědělské strojírenství pak respektovalo výrobně sociální strukturu zemědělství a vznikala celá řada firem se specializací na výrobu pluhů, z nich pravděpodobně nejspěšnější byla od konce 19. století Roudnická továrna na pluhy (ROSS Roudnice nad Labem). Jednotlivé firmy vykazovaly ve svých katalogích celou škálu pluhů rozličných konstrukcí, různé váhy a použitého materiálu. A tak například firma R. Bächer v Roudnici nad Labem uvádí ve svém katalogu z konce první republiky 68 typů pluhů jednoradličných a 32 typů pluhů obratlových, firma Agroferra v Kunčicích nad Ostravicí 59 různých typů, K. Ježek v Blansku 12 typů, a Vacek v Lysé nad Labem 9 typů (4 typy jednoradličných, 4 typy dvojradličných a 1 typ tříradličného pluhu). Všechny typy pluhů nebyly vyráběny najednou ve stejné době, ale díky poměrně dlouhé životnosti se spolupodílely na velké typové rozmanitosti v zemědělské výrobě.

Některé nejdůležitější pluhy, respektive jejich stručný technický popis, budou uvedeny v připravovaném pokračování této studie. Rozšiřování výroby a nové technické poznatky stály za vznikem potažních rámových pluhů bez hřídele, které tvořily přechod k pluhům závěsným a neseným. Konstrukce pluhů tohoto období a jejich rozšiřování umožnilo podstatně hlubší orbu, a tím i vytvoření podmínek umožňující intenzifikaci pěstování plodin. Tento technický pokrok tak přispěl i k možnosti přechodu od trojhonné soustavy k výkonnější

5 TEMPÍR, Z.: Expozice a sbírka oradel Zemědělského muzea. *Vědecké práce Zemědělského muzea*, ÚVTIZ 1977, 63s.

a efektivnější soustavě střídavého hospodářství. Nemalou zásluhu na rozšíření znalostí o zemědělských strojích a nářadích měly čile zakládané zemědělské školy, na nichž se žáci učili tuto techniku poznávat a pracovat s ní, dále pak zemědělské spolky a odborné časopisy referující o všech novinkách. Důležitou úlohu také sehrála již v roce 1766 v Praze založená Společnost pro orbu a svobodná řemesla, pozdější Vlastenecko-hospodářská společnost, která významně podněcovala technický pokrok v českém zemědělství.

Toto období však především předznamenává akcelerující rozvoj v technice, a na scénu se dostávají pohonné jednotky, které znamenají zlom v dalším používání zemědělského nářadí, tady i pluhů. Do popředí se dostává masivnější využití páry, a posléze i spalovacího motoru. I v době průmyslové revoluce však mají všechny následně mohutnější konstrukce pluhů společný základ – **ruchadlovou radlici**.

Prameny a literatura

BEARANOVÁ, M.: *Zemědělství starých Slovanů*. Academia Praha, 1980, 396s.

BEARANOVÁ, M.; KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010, 430s.

ČERNÝ, J.: *Hospodářské strojnictví*. Praha, 1931, 330s.

DÖRFLINGER, M.: *1000 zemědělských strojů*. Praha, 2009, 336s.

FRIEDMAN, M.; TEMPÍR, Z.: *Studie pracovních ploch radlic moderních pluhů a historických oradel*. Praha MON 1989, 119s.

HYNEK, F.; ZACH, M.: *Orební nářadí*. Praha, 1959, 181s.

KARPÍŠEK, R. V.: *Československý pluh*. Dobruška, 1935, 78s.

Kolektiv autorů: *Lidé, krajina a zemědělství*. Profi Press, s. r. o., Praha, 2006, 198s.

Kolektiv autorů: *Studie o technice v českých zemích I.–VI*. NTM, Praha 1983–1995.

Kolektiv autorů: *Vývoj zemědělského nářadí, strojů a strojírenství u nás*. Ústí nad Labem 1980, 140s.

KMOŠEK, V.; KMOŠEK, J.; KMOŠEK, A.: *Příběh obilí*. Sebranice 2010, 101s.

LMABL, J. B.: *Nauka o vzdělávání země a nářadí orebném*. Praha, 1863, 88s.

LÁZNIČKA, J.; MICHÁLEK, V.; RŮŽIČKOVÁ, V.; STRNADOVÁ, D.: *Encyklopedie strojů a nářadí*. Zemědělství. NZM Praha 2011, 314s.

LÁZNIČKA, J.; MICHÁLEK, V.: *Historie zemědělské techniky v českých zemích*. Profi Press, s. r. o., Praha 2012, 199s.

NOVÁK, P.: *Historie zemědělské techniky*. Profi Press, s. r. o. Praha 2004, 146 s.

PÁTEK, J.: Racionalizace zemědělské výroby v českých zemích v první polovině 20. století. *Prameny a studie 10*, Praha, 1971, 209s.

SITENSKÝ, F.: *Hospodářský slovník naučný* I.–IV., Praha 1905 (I.–II.), 1924 (III.–IV.)

ŠACH, F.: *Proposal for the Classification of Pre-Industrial Tilling Implements* (Návrh třídění historických typů oradel), Praha, 1966, 84s.

ŠACH, F.: Soustava lidových oradel Starého světa a zařazení nářadí z území Československa. *Vědecké práce Zemědělského muzea*, Praha, 1963, 78s.

TEKLÝ, V.: *Nauka o zdělávání země i nářadí k tomu*. Praha, 1885, 88s.

TEMPÍR, Z.: Expozice a sbírka oradel Zemědělského muzea. *Vědecké práce Zemědělského muzea*, ÚVTIZ, Praha, 1977, 63s.

TEMPÍR, Z.: Vývoj oradel. *Vědecké práce Zemědělského muzea 17*, Praha 1977.

VONDRUŠKA, V.: *Slovník starého zemědělského nářadí, nástrojů a strojů 1750–1914*. Roztoky u Prahy 1989, 473s.

VONDRUŠKOVÁ, A.: *Jařmo, parkán, trdlice aneb výkladový slovník historických pojmů, které upadají v zapomnění*. Praha 2011, 200s.

Stabilní motory – čáslavské strojírný

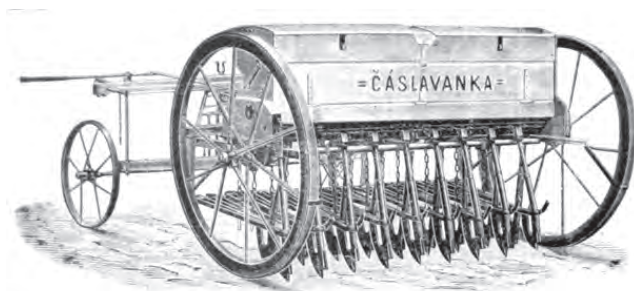
Stationary Engines - Engineering Works in Čáslav

Autor příspěvku se věnuje problematice výroby stabilních motorů. Význam spalovacího motoru pro zemědělství není potřebné nijak připomínat, i když počátky jeho vývoje a pokusy o sériovou výrobu počátkem 20. století se mnohým výrobcům nepodařilo dotáhnout do úspěšného konce.

Author of the article is dedicated to the issues of stationary engines. The importance of the internal combustion engine for agriculture do not need any reminding, although many manufacturers did not follow through to a successful conclusion these beginnings of its development and attempts to mass production in the early 20th century.

Mezi výrobce, kteří vyráběli motory v malých sériích, můžeme počítat i některé čáslavské strojírný. Bohužel u žádného z nich se nepodařilo získat podrobnější informace o vyráběném sortimentu či objemech výroby.

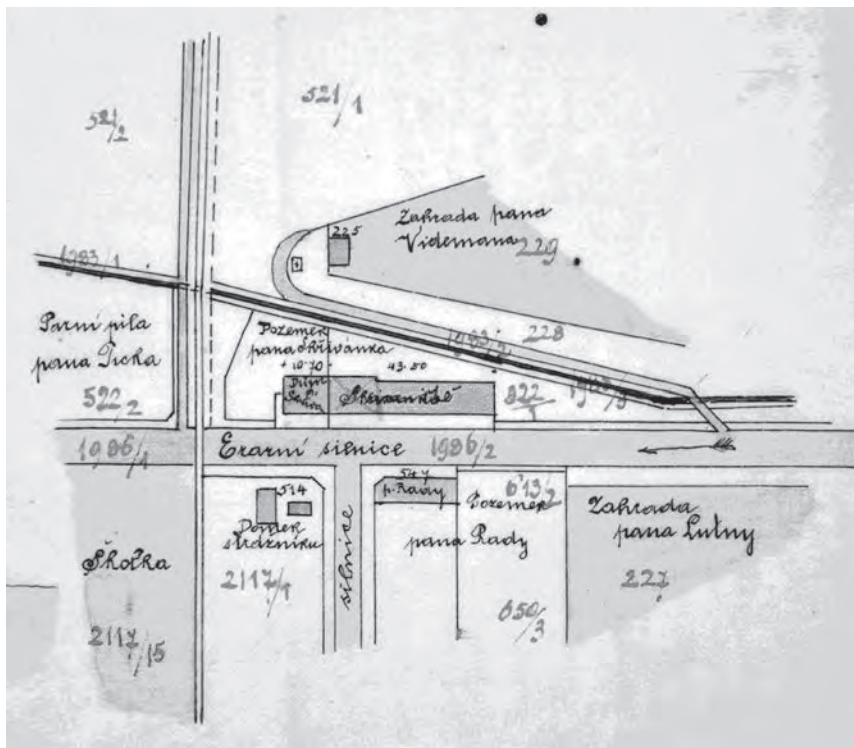
Zmínky o výrobě či prodeji stabilních motorů se vyskytují hned u několika čáslavských strojíren, ale pouze u dvou z nich se motor zachoval, nebo alespoň jeho výrobní štítek. Mimo dále zmíněných strojírenských firem fungovala v Čáslavi například slévárna šedé litiny Václava Losenického či firma Bedřicha Grunda, specializovaná na výrobu secích strojů. Dobře zařízený podnik dodával na trh dva základní typy. Šnekové secí stroje Čáslavanka vyráběné ve velikostech od 13 do 33 řádků, a secí stroje s Melicharovým lžičkovým výsevním ústrojím pojmenované Libuše.

Secí stroj Čáslavanka Bedřicha Grunda

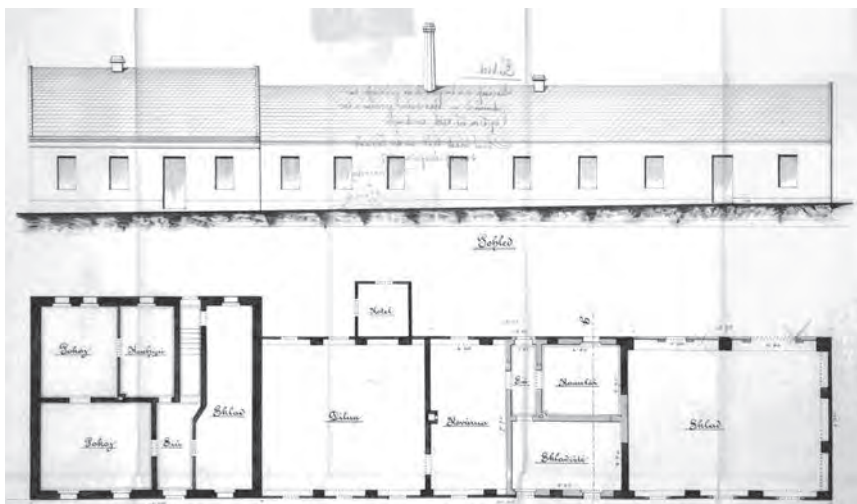
Zajímavostí je, že podle firmy Grund byla napsána trilogie humoristického románu Tygr pana Boška, Tygr jede k moři a Tygr za polárním kruhem, v němž odborný učitel a odpovědný redaktor vlastivědného časopisu Čáslavska Podoubraví, pan Vítězslav Šmejč, popisuje vyhlášené výlety Bedřicha Grunda starším automobilem.

Co se týká stabilních motorů vyrobených v Čáslavi, je pravděpodobně jediným dochovaným motorem výrobek **Bohumila Hudce**, strojníka. Tento motor se v současné době nachází v Národním zemědělském muzeu. Bohumil Hudec se narodil jako nejmladší syn rolníka Václava Hudce a Anny Hudcové v roce 1873. Měl tři sourozence Karla, Aloise a Václava. V roce 1897 zakoupil soustružnu a kotlárnu firmy Havelka a Mész v Čáslavi na chrudimském předměstí, která stávala poblíž současného podjezdu.

Situace umístění firmy Havelka a Mész

Devátého října téhož roku zažádal v zastoupení bratra Karla o úpravy prostor vyhovujících novému podniku, a ty již před koncem roku dokončil. Současně mu byla dne 7. listopadu 1897 zapsána živnost v oboru Strojnictví a výroba velocipédů. Počátkem následujícího roku nainstaloval do dílny petrolejový motor o výkonu 4 koní, sloužícího na výrobu elektrické energie. Tento motor ovšem zanedlouho zrušil a zažádal o povolení instalace parního stroje.

Návrh přestavby dílen Bohumila Hudce z r. 1897

Již v roce 1898 inzeruje velocipedy Kurýr a nabízí k nim taktéž veškeré příslušenství. Angažuje se v pořádání cyklistických závodů a jezdci na jeho kolech získávají cenné vavříny. Přes zimu, za mírný poplatek 2 zl., prováděl menší opravy a přijímal kola do úschovy. Současně pořídil nové americké pece na emailování, prováděl galvanické niklování, mědění, stříbření a zlcení.

Nejskvostnějším dárkem vánočním
jest zajisté

kolo Model 1899.

*Kola tato opatřena jsou všemi
možnými novinkami a zdokonalena
tak, že větší pevnosti konstrukce a
lehčího chodu nemožno již nikomu
docílití.*

495

✱ Eksaktní to práce, báječně lehký chod. ✱

Dokonalá, dobrá, elegantně vypravená kola možno u mě dostati za levný peníz jedině následkem zvětšení výroby a rozšíření závodu, který jest opatřen nejmodernějšími stroji a pomůckami vyráběcími.

Veškerá kola letošní výroby výtečně se osvědčila a vsudy pochvalného uznání si získala.

Doporučujeme se další přízni laskavě, trvá v dokonale účtě

První čáslavská továrna na velocipedy B. Hudce v Čáslavi.

Zde se též dokonale provádí galvanické niklování, mědění, mosazení, stříbření a zlcení kovů. Emailování v nově zařízených amerických peci.

Reklama Pravda 1898

V roce 1899 opět přestavuje dílnu. Ruší starý kotel a mimo hlavní budovu vedle smaltovací pece přistavuje prostor pro kotel nový. Vyrábí kola z osvědčeného anglického materiálu B.S.A. a N.S.U. Taktéž jako První čáslavská továrna na velocipedy inzeruje kola bez řetězu Noricum, skvostné novinky kol „THE EADIE“, acetylenové svítilny, půjčovnu kol, vyučování jízdy na kole a mnohé další služby. Nabízí motorové dvojkolky, tříkolky i ojetá kola. Pro pohodlí cyklistů zřídil v Čáslavi na náměstí, v domě zlatníka Vymetala, sklad kol a veškerých potřeb cyklistických.

Po roce 1900 se již prezentuje jako První čáslavská továrna velocipedů a pro acetylenové osvětlování firmy Bohumil Hudec v Čáslavi. Dodává cestovní a hospodářské svítilny, zřizuje acetylenové osvětlení pro domácnosti a nabízí je i pro zámky, továrny, hotely atd. Jednou z realizovaných zakázek je osvětlení Dusíkova divadla v Čáslavi s cenou okolo 1000 K. Předělává kočárové svíčkové osvětlení na acetylenové, které dodává i k novým kolům gratis. Zajišťuje karbid pro provoz svítilen v maloobchodě, ale i ve velkém množství – na vagony. Zároveň inzeruje i veškeré světelné předměty elektrické.

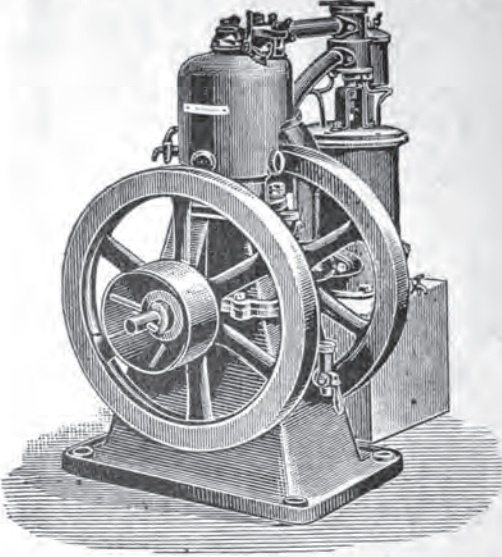
Štítek motoru B. Hudce

V roce 1902 nabízí mimo již vyráběných motorových dvoukolek „Čáslavia“ i osobní vozy s klidným a tichým během, a to hned ve dvou typech. Levnější variantu „Lehké Phaetony“ o výkonu 4,5 HP, které měly pouze dvě sedadla a větší, čtyřsedadlové o výkonu 6 HP. Oba automobily byly vybaveny francouzskými motory Dion&Bouton v Paříži. Uváděná rychlost se pohybovala v rozmezí 5–50 km/hod. Automobil vlastní výroby byl opatřen i zpátečním chodem. Zároveň zmenšuje výrobu a pronajímá prostory vhodné na sklady a dílny. Následující rok se již v reklamách objevuje i jméno Anna Hudcová a firma se prezentuje názvem Bohumil Hudec, továrna na velocipedy, motocykly a automobily v Čáslavi, nyní Anna Hudcová. Prodejní sortiment se rozrostl o motocykly značky Puch ze Štýrského Hradce.

V roce 1904 přestavuje část výrobních prostor, přesněji strojnickou dílnu na byt o dvou pokojích s příslušenstvím a opravuje fasádu. Koncem roku umírá bratr

Karel, bývalý úředník Hospodářského jednatelství. Anna Hudcová veřejně dává srdečné díky všem, kdo vyslovili soustrast, a pečuje o obchod, který se nachází v domě drogisty pana K. Zástěry v Čáslavi na náměstí. Nabízí veškeré potřeby pro cyklisty a automobilisty.

Benzinové motory
stabilní, pojízdné, stojaté a ležaté
s magnet-elektrickým zapalovačem, nejmodernější soustavy. **Dokonalé, trvanlivé, jednoduché!** Žádný strojník k obsluze není třeba! Žádné úřední povolení! - Velice výhodné pro pány

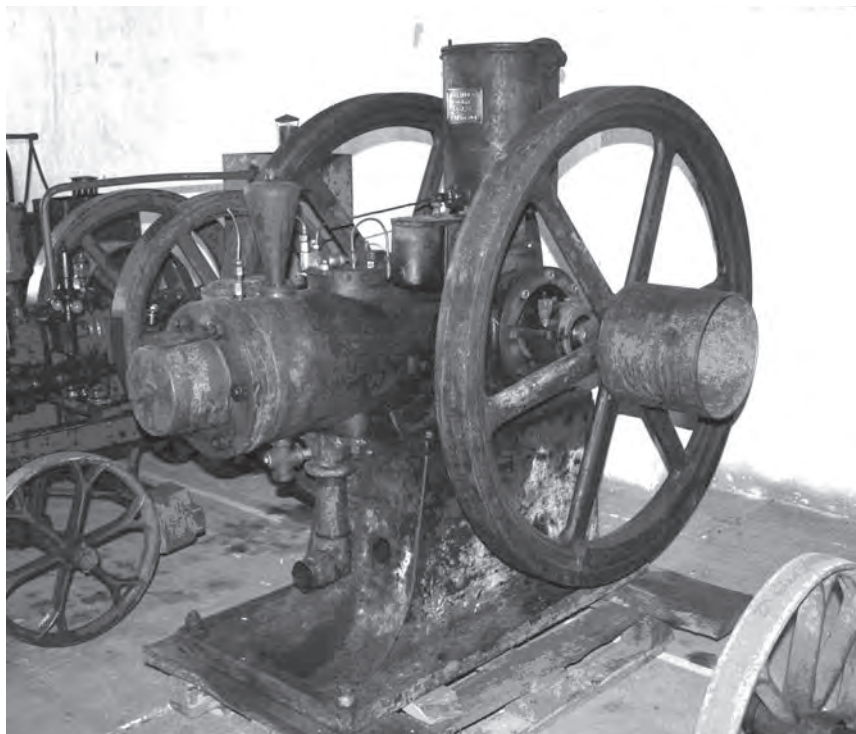
rolníky ku mlácení obilí, čerpání vody, šrotování atd. Pro maloživnostníky neocenitelný levný pohon. **Možno pracovat benzinem, lihem, petrolejem, gasolinem.** Výlohy za jednu hodinu na jednu koňskou silu 3 haléře. Stroje možno denně u mne v činnosti viděti. Cenníky na požádání zdarma. Stroje tyto předčí veškeré dosud stávající svou výkonností a úsporou benzínu, a jsou v ceně oproti jiným strojům tohoto druhu nejlevnější. 304

BOH. HUDEC v ČÁSLAVI,
odborné dílny strojnické.

Reklama stabilního motoru z r. 1905

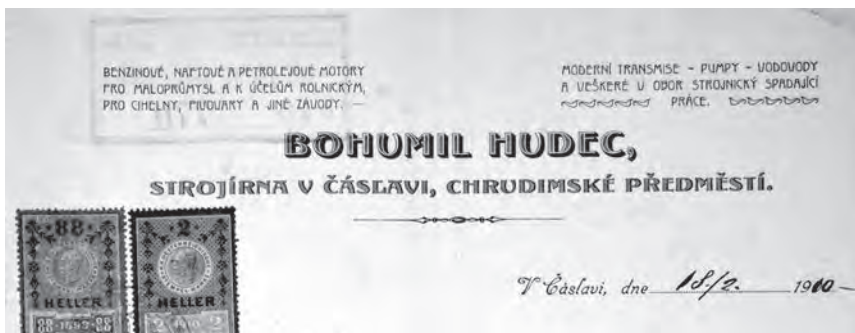
V roce 1905 poprvé inzeruje stojaté i ležaté benzinové motory pro pohon benzinem, lihem, petrolejem a gasolinem. Udávané výdaje na jednoho koně jsou tři haléře za hodinu. O tři roky později inzeruje i motory na surovou naftu, které pak v květnu 1910 prezentuje na hospodářské výstavě v Praze Anna Hudcová.

Mezitím Hudcovi vyhořelo skladiště, a tak postavil provizorní kolnu na náčiní a automobil na místě spáleniště tím způsobem, že „hlavní zeď“ podél silnice erární upotřebená bude a ostatní zdi obou kolen nově v jeho dvoře zřízeny budou“. Hudec nadále rozšiřuje zastřešené plochy pro uložení strojů a stává se výhradním prodejcem automobilů Laurin–Klement pro okresy Čáslav a Kutná Hora. Následně staví kolnu na stroje ve dvoře č. p. 323.

Naftový motor Hudec, výkon 9 k

V roce 1911 se již prezentuje jako Hudcova strojírna – autogarage. Vyrábí a dodává benzinové motory stojaté a ležaté ve výkonech od 3 do 20 HP. Velice oblíbený je převozný benzinový motor 3 HP, používaný místo žentoury s cenou 1000 K. Specialitou závodu jsou naftové motory vlastní osvědčené konstrukce. Zároveň má na skladě automobily různých typů, ale i motocykly různých značek. O dva roky později ještě zřídil ve svém domě okno, směřující ke státní silnici a sloužící jako výklad. Další informace o fungování firmy bohužel nejsou dostupné. Bohumil Hudec oznámil Politické správě v Čáslavi, že zrušil svoji strojnickou živnost 30. 11. 1920.

Hlavičkový papír firmy Hudec

V jeho dílně měl od prosince zapsanu živnost strojnickou Jaroslav Olexa, nabízející taktěž benzinové motory, ale již v roce 1925 žádá Hudec o přestavbu dílen a skladu na byt. O šest let později vystupují jako noví majitelé části bývalé strojírny manželé Karel a Bohumila Levorovi, zbývající část se stává majetkem pana Antonína Víta, zástupce firmy Melichar–Umrath a spol. Jméno Hudec se již nadále nevyskytuje a celá strojírna i s obytnou částí byla demolována při stavbě silničního podjezdu pod železniční trať.

Další jméno, které se výrazně podepsalo na životě města Čáslavi, je jméno Vávra. Toto příjmení nosili tři vynavači černého řemesla. **Hugo Vávra**, nejstarší ze zmíněných mužů, si zařídil zámečnickou živnost v Čáslavi dne 6. 1. 1886. Téhož roku koupil František Skřivánek, mistr zednický, od společenstva řeznického stará jatka, která se nacházela v Čáslavi na tržišti v sousedství evangelického učitelského ústavu. Budovu hodlal přestavět v obytné stavení, což také učinil. Od prosince téhož roku již byla budova obydlena bednářem Štovičkem a v březnu 1887 jí bylo přiděleno číslo popisné 216.

V roce 1889 již vystupuje jako majitel uvedené nemovitosti zámečník pan Hugo Vávra a následujícího roku mu je v uvedeném čísle popisném schváleno provozování dílny zámečnické. Ještě před koncem 19. století začal svůj majetek zvelebovat a provedl zaklenuť stropu kůlny, nad níž vystavěl obytnou místnost navazující na stávající stavení. Dům nově obsahoval sklep, síň, kuchyň, dva pokoje, dílnu, dvorek, chlívký, kůlnu a půdu. Později postavil chlév, na které si zažádal o povolení až zpětně v květnu 1903.

Následně úpravy pokračovaly v roce 1906, kdy požádal radu Královského města Čáslav o povolení přístavby zámečnické dílny a nové kolny u domu č. p. 216/m, čemuž bylo vyhověno. Při kolaudaci bohužel stavba nesouhlasila s výkresy a Vávra byl požádán o předložení nových plánů, na jejichž základě mu bylo 14. 3. 1907 vydáno povolení k užívání.

Reklama Hugo Vávry z roku 1910

První zmínka o motorech se datuje do poloviny roku 1909, kdy žádá o povolení instalace benzinového motoru ve své dílně. Jde o stroj o výkonu šest koní. Zároveň již nabízí benzinové motory pro průmyslové závody a dále pro hospodářství, jak je uvedeno v dobové reklamě:

„Pro P. T. pány rolníky k účelům hospodářským vyrábím motory ležaté pojízdné a doporučuji je vřele pro jejich nejnovější jednoduchou konstrukci při veliké úspoře benzinu a při lehkém chodu – jakožto velmi levný pohon. Zveme pány rolníky, by osobně v dílně naší se přesvědčili o výhodnosti, praktičnosti a osvědčenosti našich hospodářských motorů, které vždy v chodu k volnému nahlédnutí jsou vystaveny.“

Samozřejmostí bylo, že se nevěnoval pouze motorům, stále nabízel i další zámečnické výrobky, jako např. dveřní vzduchová pera „nejnovější to zavírače dnešní doby“, které prosazuje díky lehkému chodu a oproti motorům u nich prodlužuje o jeden rok záruku na tři roky. Zároveň pokračoval i při zvelebování svého drobného hospodářství, zaklenul strop nad chlévem a vystavěl nad ním seník.

To se už na své samostatné podnikání připravuje i **Rudolf František Vávra**, narozený roku 1883. Příbuzenská vazba s Hugo Vávrou není zcela jasná, ale pravděpodobně se jedná o syna. Rudolf si na jaře 1911 nechává zpracovat návrh dílny strojnické, která je označena jako Továrna motorů a opravna automobilů R. Vávra. Téhož roku je mu povoleno zřízení této dílny na Kutnohorském předměstí blíže jatek a je zapsán jako živnostník v oboru strojní zámečnictví.

Návrh strojírny Rudolfa Vávry z roku 1911

Dne 1. 1. 1912 otvírá novou moderně zařízenou strojírnu na výrobu benzinových motorů, kde uvádí i výrobu motorů naftových, petrolejových, svítiplynových a motorů na nasávaný plyn. Hotové motory menších výkonností měly být stále na skladě, motory o výkonu 25 K se zavazoval vyrobit do čtyř týdnů. Za „dokonalé a spolehlivé své výrobky“ nabízel několikaletou záruku. Mimo to se zabýval zařizováním odborných dílen, zdarma zhotovoval plány a rozpočty. Pro podporu svých výrobků měl mít k dispozici i množství „poděkovacích dopisů v dílně k nahlédnutí“, jak tomu bývalo zvykem. Všechny plány a podnikatelská činnost bohužel nebyly v souladu s tehdejšími předpisy a Vávra byl 25. května 1912 z nezjištěného důvodu odsouzen k pokutě 20 K nebo 24 hodinám vězení.

Štítek motoru R. Vávry

V roce 1913 staví Rudolf Vávra ve dvoře stávající strojírny obytný jednopatrový dům s pěti pokoji, třemi kuchyněmi a krámem. Není jisté, zda se jednalo o zajištění rodiny, nebo o vhodné byty pro pomocné dělnictvo, jak bylo požadováno okresním hejtmanstvím pro povolení stavby dílny. Následná finanční situace firmy Rudolfa Vávry nebyla uspokojivá. Mohl se o ní zasloužit i fakt, že Čáslav a její okolí byla po roce 1913 postupně elektrifikována a poptávka po stabilních motorech klesala. Elektromotory byly méně náročné a levnější na provoz. Koncem roku 1914 žádá Vávra o prodloužení lhůty na dostavbu chodníku před obytným domem u císařské silnice, který měl v rámci stavebních prací opravit. Odůvodnění žádosti je z důvodu války, že od počátku roku nepracuje a hotové peníze nemá. Toto prodloužení pokračuje až do druhé poloviny roku 1915.

V poválečném období, dne 12. 3. 1919 žádá o schválení přístavby tovární dílny a skladu při stávajícím podniku.

V roce 1923 je na Rudolfa Vávru podána stížnost Gremia koncesovaných elektrotechniků, že provozuje neoprávněně živnost elektrotechnickou. Vávra má oprávnění k výrobě elektromotorů, ale nemá oprávnění koncesovaného elektrotechnika a nesmí provádět přípojky strojů k elektrickému vedení. Po prověření žádosti je následně odsouzen k pokutě 100 Kč za to, že k označení svého závodu používal razítka „Zařizování elektrických pohonů a vůbec všech instalací osvětlovacích“, nemaje příslušného živnostenského oprávnění.

Razítka firmy z roku 1928

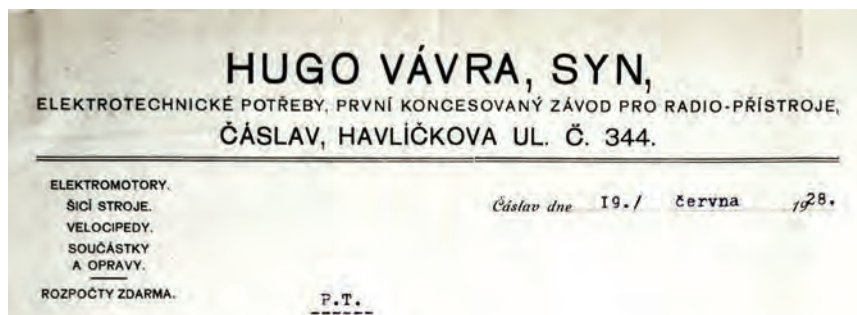
Vávra po upomínce k zaplacení pokuty oznamuje v září roku 1928 bernímu úřadu, že ve skladu není nic k zajištění, veškeré zboží je do komise vzato od různých firem, necítí se vinen a pokutu platit nebude. Žádá, aby byl předvolán k prokázání nevin. Nicméně v listopadu postupuje politická správa Bernímu úřadu v Čáslavi žádost o provedení exekučního řízení k dobytí částky 100 Kč.

V průběhu zmíněných let, kdy se vlekl spor o zaplacení pokuty, si Rudolf Vávra, zřídil v č. p. 111m živnost „obchod veškerými stroji, jejich součástkami, zámečnickými výrobky, osvětlovacími tělesy, sportovními potřebami s prodejem oleje a benzínu“. Ani zde se ovšem nevyhnul sporům a byly mu zabaveny lovecké zbraně z výkladu obchodu, téhož roku byl však na základě rozhodnutí Krajského soudu v Kutné Hoře osvobozen a zbraně mu byly vráceny. To se událo v roce 1924, ale následně v srpnu 1926 byl učiněn dotaz Okresní politické správě v Čáslavi, ve které se pan Fr. J. Lesák, majitel puškařského závodu z Poděbrad, dotazuje na koncesi prodeje zbraní pana R. Vávry. V odpovědi od četnické stanice mu bylo sděleno, že zbraně (čtyři lovecké pušky) ve výloze R. Vávry jsou neprodejné reklamní s nápisem „*Neprodejné – majetek české zbrojovky fmy Hubertus v Praze*“. Vávra zbraně neprodává, pouze oznamuje zákazníky firmě Hubertus.

V roce 1931 již vystupuje jako majitel nemovitosti č. p. 468 pan J. Šperlinek a přestavuje dílnu podle svých potřeb.

V listopadu 1921 otevírá svoji prodejnu i Hugo Vávra. Nachází se v Havlíčkově ulici č. p. 344 a nazývá ji filiálkou prodeje svých železných výrobků, tj. železného nábytku, sporáků, lustrů elektrických a jiných a instalačních předmětů. Dosavadní dílna byla podle jeho slov provozována ve stísněných prostorách stranou obchodního ruchu. Ani Hugo se však nevyhnul stížnostem za neoprávněné provozování živnosti instalatérské, k čemuž byl nucen podat vysvětlení.

V polovině dvacátých let si zřizuje živnost strojního a stavebního zámečnictví i syn **Hugo Vávra ml.**, kterou hodlá provozovat v dílně svého otce. Zároveň prokázal, že provozuje ještě Obchod s elektrotechnickými potřebami v Čáslavi č. p. 344.

Havlíčkový papír H. Vávry mladšího

Následně nato staví Hugo Vávra ml. provizorní kolny na uskladnění hotových i nehotových výrobků při č. p. 216m. Koncem dvacátých let je Hugovi schválena koncese autodrožkářství a rozšíření výkladní skříně při jeho obchodě. To již vystupuje jako „Elektro-radio Hugo Vávra syn, kola – šicí stroje Čáslav“. Koncesi autodrožkářství pronajímá Ludvíku Šindelářovi a poté od 1. 1. 1930 Jaroslavu Homolovi. Téhož roku se Hugo Vávra starší vzdává živnosti.

Poslední čáslavskou firmou, u které má ve výčtu svých činností i výrobu a opravu parních strojů, výbušných motorů a parních kotlů všech soustav, je firma

Sehyl a Janovský. Vznikla dne 5. 1. 1921, kdy Karel Sehyl společně s Josefem Janovským zapsali do živnostenské knihy továrnu na stroje a kotlárnu v Čáslavi č. p. 468. Jedná se o přihlášení živnosti na adrese, kde měl svoji dílnu postavenou František Rudolf Vávra. Bohužel z dochovaných dokumentů není jasné, zda Sehyl a Janovský vůbec v této provozovně fyzicky působili, zda ji měli pronajatu nebo jaká spolupráce mezi nimi fungovala. Každopádně plány nové strojírny vznikly v srpnu 1925, nedaleko prvního působiště.

Plán strojírny Sehyl a Janovský z roku 1925

Nový podnik plánoval zaměstnávat třicet dělníků a majitelé si nechali do živnostenské knihy zapsat nový podnik na výrobu a opravu parních kotlů se zástupcem Ing. Sehylem. Postupně se zabývali i výrobou ocelových konstrukcí, zřízováním vodovodů, plynovodů a parovodů. Vyráběli stroje pro průmysl a hospodářství, lázeňská zařízení a mnoho dalších prací.

V roce 1927 dodali např. do divadla železnou střešní konstrukci, domácí a požární vodovod, kanalizaci a další vybavení. Dne 14. března 1932 získali ochrannou známku na elektrické prací stroje na prádlo značky JAS.

Strojírna v roce 1935

Největší rozmach zaznamenávala firma od roku 1938. Postupně dostavovala skladiště, strojnů, novou elektrickou přípojku a další vybavení provozu, včetně zázemí pro zaměstnance (závodní kuchyně, kantina, šatna a další). Získávala zakázky od německé armády a zaměstnávala až 300 zaměstnanců.

Po roce 1945 a později byl podnik začleněn do svazku Stavebních závodů. Od roku 1958 došlo ke změně názvu podniku na „Stavební stroje“. Firma se zabývala generálními opravami úzkokolejných lokomotivek, motorů, kompresorů a dalších strojů, ale i výrobou mikrorypadel.

V současné době si firma ponechává své zaměření a působí pod názvem STASTR Čáslav s.r.o.

Prameny a literatura

Archiv Městského muzea v Čáslavi
Archiv Odboru výstavby a regionálního rozvoje města Čáslav
Gruntová Věra, soukromý archiv

Historie podniku STASTR

Havlíčkovy listy 1929–1930

Hospodářský list 1910

Pravda 1898–1927

Státní okresní archiv Kutná Hora

ŠKRDLÉ, F.: *Čáslav – průvodce městem a okolím*. Čáslav, 1935.

TVRDÍKOVÁ, L.: *Divadelní život v Čáslavi v letech 1869–1923*. Bakalářská práce, Brno, 2007.

Prameny a studie

Pokyny pro autory

Za text, tabulky a grafy odpovídají autoři. Příspěvky projdou recenzním řízením, konečnou úpravu rukopisu si vyhrazuje redakce (formální stránku). Práce uveřejněné v časopise nejsou honorovány, separáty nejsou poskytovány (pouze autorský výtisk).

Příspěvky dodejte v elektronické podobě (disketa, CD, flash, nejlépe však e-mail) ve formátu .doc nebo .rtf (tj. vytvořené editorem WORD). Prosíme použít list A4, standardní styl Normal při zadání velikosti 12 bodů písma Times New Roman, řádkování 1,5, okraje 2,5. Text neformátujte!! Nepoužívejte zvětšení mezer mezi odstavci ani tabelátor na jejich začátcích, příp. změny proložení znaků; odstavce, titulky, podtitulky graficky neupravujte a nacentrujte, neboť grafická úprava bude provedena jednotně. Tučné písmo (bold), kurzíva (italica) či podtržení v textu však budou respektovány.

Prosíme dodržet rozsah příspěvku max. 15 stran + seznam použitých zdrojů.

Prosíme dodržujte následující pokyny v textu:

- název příspěvku (česky a anglicky)
- uvedení grantové či jiné podpory (bodovaný výstup)
- abstrakt (česky+anglicky) v rozsahu 4-6 řádků
- vlastní text (nemusíte nadpisovat jednotlivé kapitoly, ale pro přehlednost můžete)
- použité prameny a literatura (toto označení zahrnuje všechny typy dokumentů včetně tištěných; nečíslovaný a v abecedním pořadí)

Prameny a literatura: uveďte souhrnně na konci textu v následující podobě – příklady (podle normy ISO 690 a 690-2, upraveno dle potřeb redakce):

- monografie:

CURTIN, P. D.: The Image of Africa: British Ideas and Actions, 1780-1850. Madison: University of Wisconsin Press 1964.

- článek v časopise:

AARON, D. H.: Early Rabbinic Exegesi on Noah's Son Ha mand the So-Called „Hamiti Myth“. Journal of the American Academy of Religion 63, 1995, s. 721-759.

Jablonski, N. G. – Chaplin, G.: The evolution of human skin coloration. Journal of Human Evolution 39, 2004, s. 57-106.

- článek ve sborníku:

SOUKUP, V.: Rasa jako biologická kategorie. In: Fenomén lidských skupin. Pohled současné antropologie. Sborník č. 1. Praha 1998, s. 27-33.

- akademická práce:

KNOTEK, P.: Kultura jako péče o duši. Diplomová práce. Praha: Katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 1998.

- zdroj na internetu:

ZHANG, J. et al. (1999): 9,000 Year Old Chinese Flutes. Oldest Playable Musical Instrument Found At Jiahu Early Neolithic Site In China. Nature Magazine. Available: <http://www.shakuhachi.com/K-9KChineseFlutes-Nature.html>.

V textu používejte následující úpravu:

- poznámky k textu uvádějte pod čarou (nikoliv na konci textu).

Příprava obrázků, tabulek, grafů a popisků

- obrázky dodávejte jako samostatné zřetelně označené soubory zvlášť mimo text
- bitmapové obrázky (fotografie, scanované kresby) dodávat ve formátu .jpg, .jpeg nebo .tiff (bez komprese nebo s LZW kompresí); fotografie z digitálních fotoaparátů v nejlepším možném zdroji – nepřeukládat!
- rozlišení 300 DPI pro požadovanou velikost, 600 DPI pro pérové kresby
- obrázky číslovat v pořadí tak, jak případně požadujete v textu
- grafy a tabulky tvořit v editoru EXCEL, velikost popisků os max. 10pt při optimální velikosti grafu
- důležitý je zřetelný odkaz ve vlastním textu článku a to tímto způsobem: (obr. 1), (tab. 3)
- popisky k obrázkům, tabulkám a grafům dodávat zvlášť mimo text, identicky označeny k příslušnému obrázku, nejlépe číslicí, opět neformátovaný text
- za poslední větou popisky nedělat tečku
- dodat i s anglickým překladem

Příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Národní zemědělské muzeum Praha

Kostelní 44

Praha 7

170 00

nebo elektronicky na e-mail: sarka.steinova@nzm.cz

PRAMENY A STUDIE č. 51

Autoři textů:

Ing. Jan Láznička. - Národní zemědělské muzeum Praha
Ing. Vladimír Michálek - Národní zemědělské muzeum Praha
PhDr. Pavel Novák, CSc. - Národní zemědělské muzeum Praha
Mgr. Romana Rosová - NPÚ, územní odborné pracoviště v Ostravě
ThDr. Mgr. Šárka Steinová, Th.D. - Národní zemědělské muzeum Praha
Ing. Dana Strnadová - Národní zemědělské muzeum Praha
Mgr. Martin Vlček - Národní zemědělské muzeum Praha
Ing. Roman Zámečník - NPÚ, územní odborné pracoviště v Brně

Redakční rada:

Předseda: ThDr. Mgr. Šárka Steinová, Th.D.
Členové: PhDr. Ondřej Hladík
Jana Kadlecová
Mgr. Lucie Kubásková
Prof. Ing. Ivan Roček, CSc.
Mgr. Jan Srovnal
PhDr. Věra Vávrová

Adresa redakce:

Národní zemědělské muzeum Praha, Kostelní 44,170 00 Praha 7
E-mail: sarka.steinova@nzm.cz
Web: <http://www.nzm.cz/prameny-a-studie/>

Recenzováno

Prošlo jazykovou korekturou
Sazba: Jana Kadlecová
Realizace tisku: PressTerminal

Zařazeno do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných časopisů (periodik)
vydáváných v České republice.
Periodikum vychází 2x ročně
Evidenční číslo: MK ČR E 18799

ISBN 978-80-86874-46-3
ISSN 0862-8483
Národní zemědělské muzeum Praha
Prameny a studie č. 51: Z historie zemědělství IV.
2013